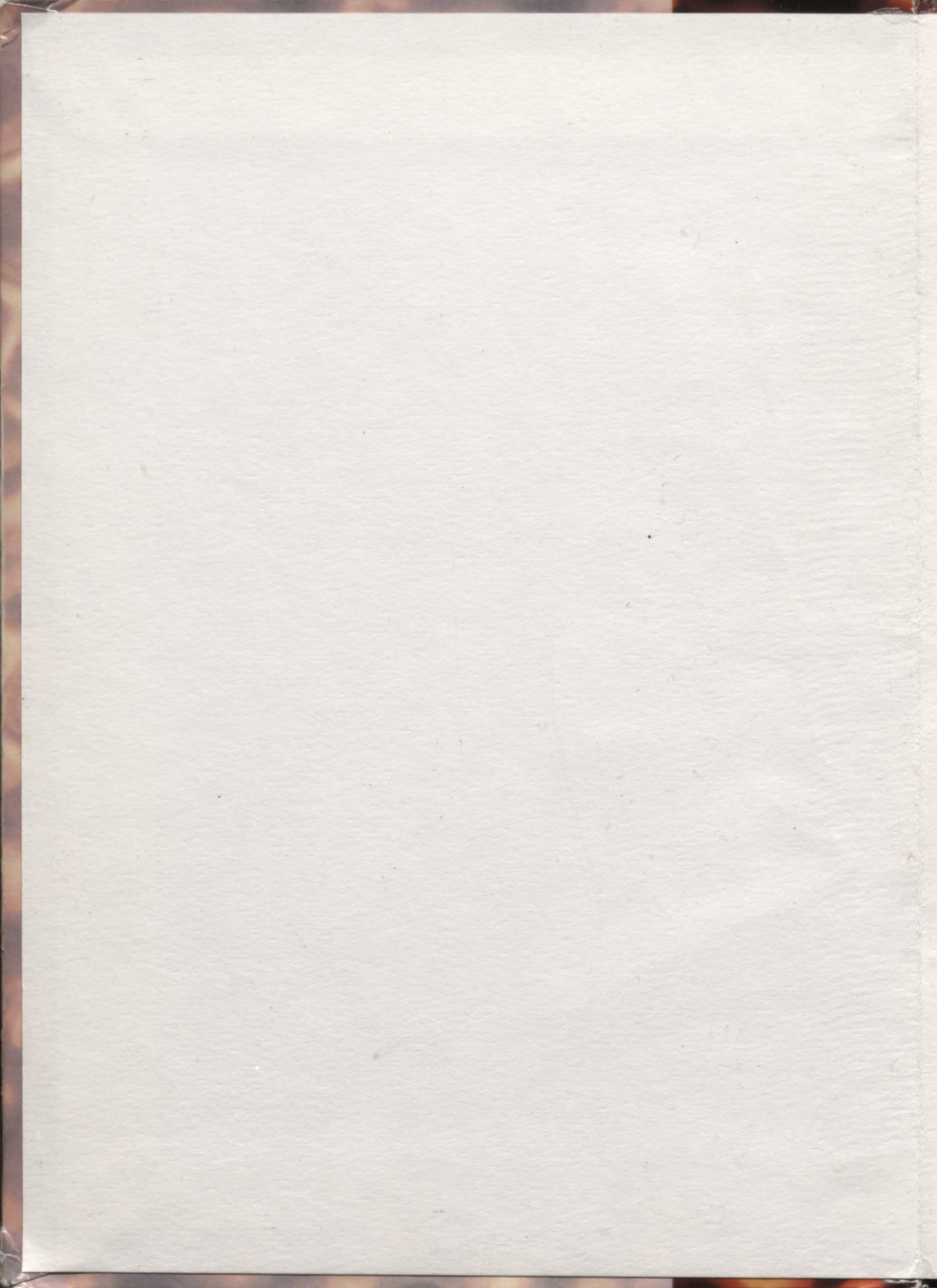


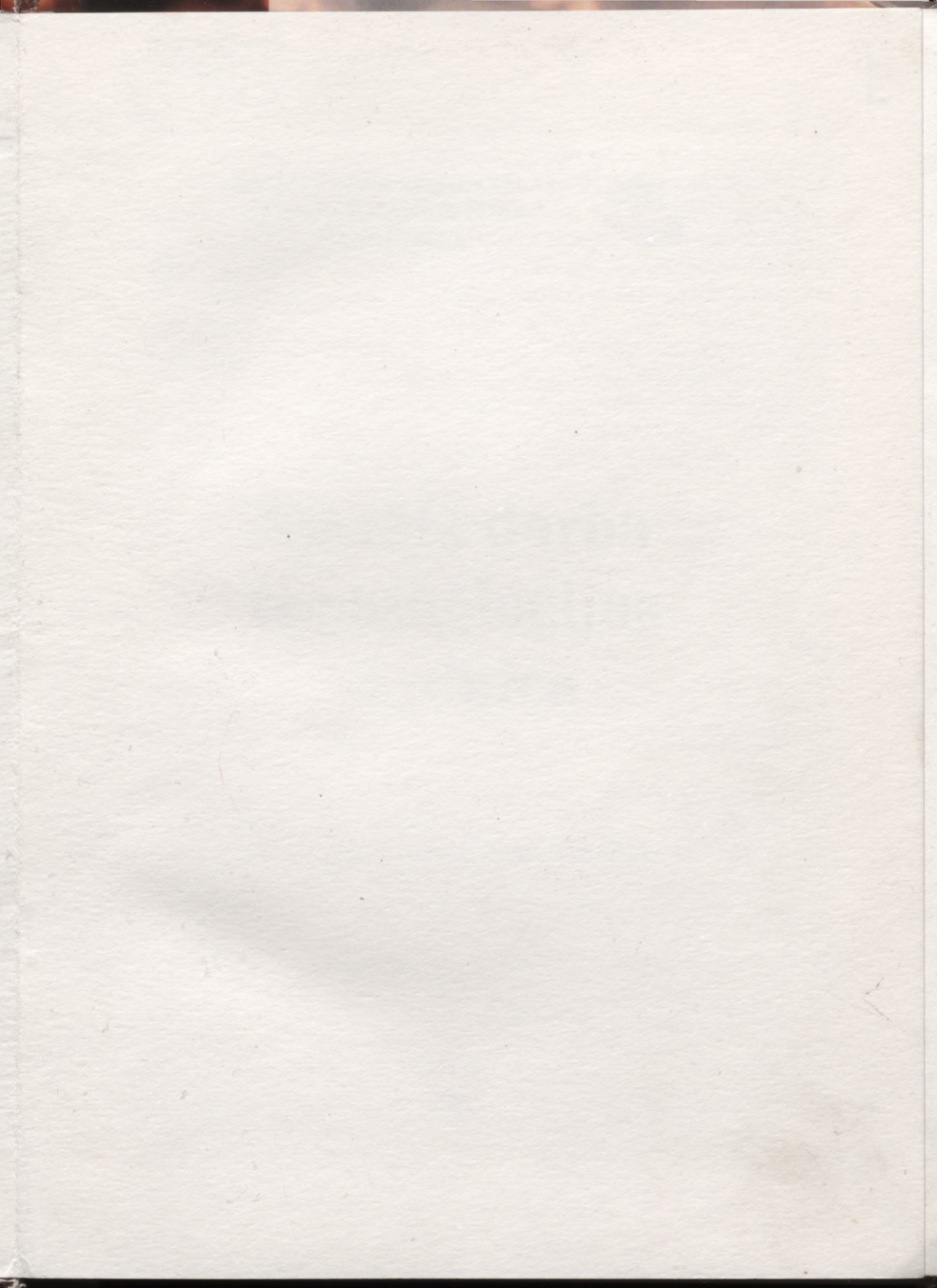


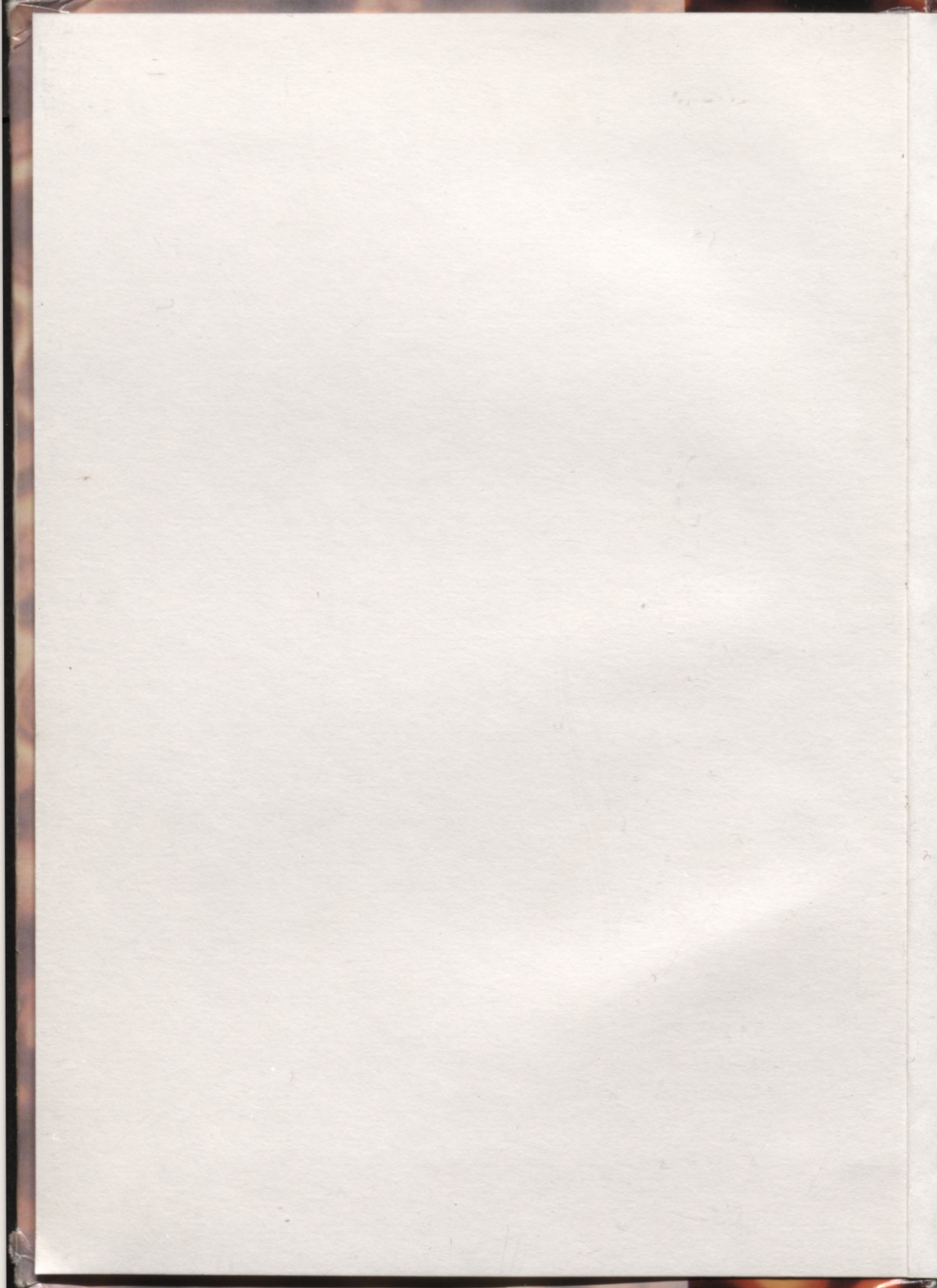
SOCIĀLA  
DARBA UN  
SOCIĀLĀS  
PEDAGOGIJAS  
AUGSTSKOLA  
ATTĪSTĪBA

**SOCIĀLĀ  
DARBA  
TERMINOLOĢIJAS  
VĀRDNĪCA**

**2000**







2000-3

523

SOCIĀLĀ DARBA UN SOCIĀLĀS  
PEDAGOĢIJAS AUGSTSKOLA

“ATTĪSTĪBA”



# Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca

Dr. paed. Lidijas Šiļņevas redakcijā

RĪGA  
2000

Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca ir sagatavota Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā "Attīstība", izmantojot augstskolas mācību spēku, sociālā darba un sociālās pedagoģijas, psiholoģijas, psihiatrijas u.c. speciālistu, kā arī augstskolas studentu zinātniski pētnieciskā un metodiskā darba rezultātus.

Vārdnīcā ietverti 1088 termini.

- Zinātniskā redaktore: asoc. prof., Dr. paed. Lidija Šilņeva
- Redkolēģija: Dr. paed. Raimonds Inne  
Inga Lukašinska  
Dr. phil. Donalds E. Meipols
- Vāka noformējums: Alvis Inne
- Tehniskā redaktore: Airita Brenča

## SOCIĀLĀ DARBA TERMINOLOĢIJAS VĀRDNĪCA

*Darba autortiesības ir aizsargātas saskaņā ar LR likumu "Par autortiesībām un blakustiesībām". Darba pārpublicēšana jebkurā drukātā vai elektroniskā formā, kopumā vai pa daļām, tā izdošana, izplatīšana masu saziņas līdzekļos, kā arī kopēšana ir stingri aizliegta bez autoru rakstiskas piekrišanas.*

Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība"  
Eiženijas ielā 1; Rīga, LV - 1007  
Iespiests Rīgā, tipogrāfijā JUMI, Lienes ielā 19

## Priekšvārds

Katrai profesijai un zinātņu nozarei ir "sava valoda". Vienam un tam pašam vārdam dažādu profesiju pārstāvji var piešķirt dažādu nozīmi vai tās niansi, kas padara to specifisku tikai šai profesijai. Laika gaitā līdz ar profesijas attīstību mainās un papildinās arī šīs nozīmes. Minētie apstākļi ir noteicošie, kādēļ nepieciešamas nozaru skaidrojošās vārdnīcas, kas sniedz informāciju par noteiktā profesijā vai zinātņu nozarē pieņemtajiem terminiem un dod to nozīmes izskaidrojumu. Tāds nolūks arī Sociālā darba terminoloģijas skaidrojošajai vārdnīcai.

Sociālais darbs Latvijā ir jauna profesija. Kaut gan augstskola "Attīstība" sociālos darbiniekus izglīto jau kopš 1991. gada, legālu statusu šī profesija ieguva tikai 1996. gadā, kad tā tika ierakstīta Profesiju klasifikatorā.

Daudz ilgāka vēsture sociālajam darbam ir Amerikā un Eiropā – kopš 19. gs. beigām/ 20. gs. sākuma. Šajā laikā tas ir pārdzīvojis dažādus attīstības posmus un izpratnes, tomēr pamatā visur šīs profesijas kopīga pazīme un aktivitāte bija – palīdzēt mazai zargātām grupām un indivīdiem risināt sociālas problēmas. 1951. gadā ANO Sociālās attīstības komisija (toreizējais nosaukums – Ekonomikas un sociālās padomes Sociālo jautājumu komisija) pieņēma rezolūciju, kurā sociālais darbs tika atzīts par jaunu profesiju ar savām noteiktām funkcijām. Šajā garajā attīstības posmā arī radās pirmās sociālā darba rokasgrāmatas, enciklopēdijas un vārdnīcas.

Veidojot sociālā darba terminoloģijas vārdnīcu latviešu valodā, bija divas iespējas – tulkot kādu no jau izdotajām vārdnīcām vai arī, izmantojot pasaules pieredzi, veidot savu. Mēs izvēlējāmies otro iespēju. Tam pamatā bija apsvērums, ka vārdnīcā jāietver ne tikai sociālā darba terminoloģijas skaidrojums, tā integratīvā saistība ar citām zinātņu nozarēm, bet arī sociālā darba realitāte un ar to saistītā sociālā likumdošana. Tādējādi vārdnīcas izveides princips ir šāds: to veido ap 1000 šķirklju, kas aptver dažādu sociālā darba nozaru terminus makro-, mezo- un mikrolīmenī, Latvijas valsts sociālās drošības politikas, veselības aizsardzības, nodarbinātības un demogrāfijas jēdzienus, normatīvos aktus Latvijas sociālā likumdošanā, nozīmīgākās sociālās palīdzības un apdrošināšanas institūcijas un organizācijas, kā arī robežzinātņu terminus, kurus izmanto sociālā darba teorijā un praksē. Vārdnīcā nav ie-

kļauti tādi sociālā darba termini, kas atrodami citu valstu sociālā darba vārdnīcās, bet neatbilst Latvijas apstākļiem.

Vārdnīca tapusi ar Sorosa fonda – Latvija atbalstu. Tā radusies augstskolas "Attīstība" mācībspēku un studentu kopīgas darbības rezultātā. Vārdnīcas izveidē piedalījušies vairāk nekā divdesmit pieci autori. Pie vārdnīcas atsevišķu rakstu izveides strādājuši: Ināra Bite, Dr. hab. psih. Geršons Breslavs, Dr. hab. med. Imants Eglītis, mag. soc. Gustavs Elers, Dagnija Gorlova, Dr. oec. Zigrīda Goša, Ilze Ieviņa, Dr. paed. Raimonds Inne, Eleonora Kampare, Ieva Lāss, Ruta Klimkāne, Inga Lukašinska, Māris Pļaviņš, Dr. psih. Viesturs Reņģe, Vilnis Sosārs, Dr. paed. Lidija Šilņeva, Dr. iur. Anita Ušacka, Dr. paed. Aina Vilciņa, Dr. phil. Lolita Vilks, Andris Vilks u.c.

### Vārdnīcas uzbūve

Vārdnīcā ir 1088 šķirkļi, kas sakārtoti latviešu alfabēta secībā. Ja šķirkļa nosaukums sastāv no vairākiem vārdiem, tā vietu nosaka pēc nosaukuma visu burtu secības, neievērojot vārdu robežas. Šķirkļa nosaukums salikts **pustrekniem burtiem**, bet tekstā tā vietā lietots simbols ▲.

Ja šķirkļa vārdam ir sinonīmi, tie uzrādīti aiz šķirkļa nosaukuma. Etimoloģiskās izziņas dotas šķirkļa vārdiem, kas ir internacionālismi. Etimonam/ tulkojums nav dots, ja tam ir tāda pati nozīme kā skaidrojamam vārdam. Sociālā darba terminiem, kas veidoti, tulkojot tos latviski no svešvalodām, iekavās norādīts termins oriģinālvalodā, tas salikts *kursīvā*.

Tematiski radnieciskos rakstos, lai novērstu atkārtosanos un atvieglotu nepieciešamo papildziņu atrašanu, izmantotas norādes, kas saliktas *kursīva burtiem*, netrekināti. Vārdnīcai pievienots šķirkļu veidošanā izmantotās literatūras saraksts.

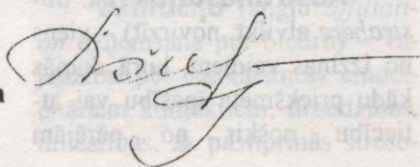
Vārdnīcā lietotie saīsinājumi un simboli:

|                |                                 |
|----------------|---------------------------------|
| <i>antrop.</i> | - antropoloģijā                 |
| <i>ANO</i>     | - Apvienoto Nāciju Organizācija |
| <i>filoz.</i>  | - filozofijā                    |
| <i>fr.</i>     | - franču                        |
| <i>g.</i>      | - gads                          |

|                       |   |
|-----------------------|---|
| <i>gr.</i>            | - grieķu  |
| <i>gs.</i>            | - gadsimts  |
| <i>IKP</i>            | - Iekšzemes kopprodukts   |
| <i>it.</i>            | - itāļu   |
| <i>jurid.</i>         | - juridisks termins   |
| <i>km<sup>2</sup></i> | - kvadrātkilometri  |
| <i>lat.</i>           | - latīņu  |
| <i>LR</i>             | - Latvijas Republika  |
| <i>medic.</i>         | - medicīnā, medicīnas   |
| <i>MK</i>             | - Ministru Kabinets   |
| <i>Nr.</i>            | - Numurs  |
| <i>pārn.</i>          | - pārnestā nozīmē   |
| <i>piem.</i>          | - piemēram  |
| <i>sk.</i>            | - skatīt  |
| <i>soc.</i>           | - sociālais, sociālajā, sociālā, sociālajiem, sociālā, sociālās, sociālos, sociāls, sociālus                                  |
| <i>sociol.</i>        | - socioloģijā   |
| <i>t.i.</i>           | - tas ir  |
| <i>t.s.</i>           | - tā saucamais, tā saucamās, tā sauktās, tā sauktais  |
| <i>u.c.</i>           | - un citi   |
| <i>u.tml.</i>         | - un tamlīdzīgi   |
| <i>utt.</i>           | - un tā tālāk   |
| <i>UNESCO</i>         | - (United Nations Education, Science and Culture Organization) Apvienoto Nāciju Izglītības, Zinātnes un Kultūras Organizācija |
| <i>UNICEF</i>         | - Apvienoto Nāciju Bērnu Fonds UNICEF   |
| <                     | - cēlies no   |

*Ar prieku uzklausīsim Jūsu atsauksmes un ierosinājumus - tas veicinās turpmāko sociālā darba vārdnīcas izdevumu uzlabošanu !*

Zinātniskā redaktore  
as. prof., Dr. paed. Lidija Šiļņeva



**A, Ā**

**Absolūta nabadzība** – situācija, kad trūkst minimālo, izdzīvošanai nepieciešamo resursu neatkarīgi no vispārējā dzīves līmeņa sabiedrībā, kurā cilvēks dzīvo.

**Abstinence** (lat. *abstinentia* atturība) – simptomu kopums, kas rodas, pārtraucot lietot atkarību izraisošas vielas. Narkomānijas un alkoholisma gadījumos viena no galvenajām fiziskās atkarības pazīmēm. Vispirms rodas somatiskie traucējumi – roku trīce, svīšana, sirds kļauves un sāpes sirds rajonā, paaugstināts asinsspiediens (maldīgi var rasties aizdomas par hipertensīvu slimību), sausums mutē, slikta dūša, ēstgribas traucējumi. Vēlāk var iestāties psihiski traucējumi – sasprindzinājuma un trauksmes sajūta, nenoteiktas bailes, pašniecinošas domas, vainas apziņa, redzes un dzirdes halucinācijas. Cilvēkam ar ▲ sindromu nepieciešama stacionāra palīdzība un speciāla aprūpe. Sk. arī *Atkarība; Narkomānija*.

**Abstrahēšanās** (lat. *abstrahere* atvilkt, novirzīt) – viens no izziņas veidiem, kurā domās kādu priekšmeta īpašību vai attiecību nošķir no pārējām

priekšmeta īpašībām vai priekšmeta attiecībām un tādā veidā izceļ.

**Abūlija** (gr. *abulia* nedrošums) – patoloģisks gribasspēka trūkums, nespēja pieņemt lēmumus un patstāvīgi rīkoties, neraugoties uz rīcības nepieciešamības apzināšanos.

**Adaptācija** (lat. *adaptare* pielāgot) – 1. Dzīvo organismu (arī cilvēku) vai to atsevišķu orgānu pielāgošanās apstākļiem. 2. Individīda vai soc. grupas apzināta un brīva pielāgošanās soc. prasībām, morālajām normām, pieņemtai soc. sistēmai u. tml. Sk. arī *Sociālā adaptācija; Sociālā vide*.

**Adiktīva uzvedība** (angļu *addictive behaviour*) – personas rīcība, kas ir vērsta uz atkarību izraisošo vielu lietošanu.

**Administratora loma**, vadītāja loma – viena no soc. darbinieka profesionālajām lomām. ▲ ir specifiskas, nozīmīgas funkcijas, ko soc. darbinieki veic soc. institūciju un soc. programmu vadīšanā, ietekmējot vadības kultūru soc. pakalpojumu jomā un samazinot to apstākļu ietekmi, kas rada grūtības soc.

palīdzības sniegšanā. Sk. arī *Sociālā gadījuma vadība*.

**Administratīvās tiesības** – tiesības, kas regulē sabiedriskās attiecības valsts pārvaldīšanas procesā.

**Adopcija** (lat. *adoptio*) – tiesisks akts, ar kuru persona pieņem citas personas bērnu par savu, uzņemoties tādas pašas personiskās un mantiskās tiesības un pienākumus kā radniecībā pēc izcelšanās. Adoptēt reizē var vienu vai vairākus bērnus, piešķirot viņiem vienādas tiesības. Bez adoptētāja piekrišanas ziņas par ▲ nav izpaužamas. Latvijā adopcijas sistēmu nosaka Civillikums, likums "Par bāriņtiesām un pagasttiesām", Adopcijas noteikumi, ▲ apstiprina vai atceļ tiesa.

**Advokāta loma**, aizstāvja loma – viena no soc. darbinieka profesionālām lomām, kas veicina soc. izslēgto grupu (vecie cilvēki, cilvēki ar īpašām vajadzībām, bērni, bezpajumtnieki, u. tml.) reintegrāciju sabiedrībā. ▲ var izpausties kā nostāšanās sava klienta pusē, mēģinājumos vākt soc. informāciju un veidot soc. slēdzienu par soc. problēmas optimālo risināšanu.

**Afāzija** (gr. *aphasia* nespēja runāt) – runas spēju pilnīgs vai daļējs zudums galvas smadzeņu slimības dēļ. ▲ izpaužas nespējā saprast runātos un rakstītos tekstus, izveidot teikumus.

**Afekts** (lat. *affectus* noskaņojums, uzbudinājums) – īslaicīgs, ļoti spēcīgs emocionāls stāvoklis, kas var būt fizioloģisks vai patoloģisks. Fizioloģiskā ▲ laikā cilvēks saglabā kontroli pār sevi, tāpēc rīcība nekļūst aplama. Patoloģiskā ▲ stāvoklī sašaurinās apziņa, rīcību neietekmē domas par sekām, valda vienīgi spilgta, emocionāla ideja – dusmas, bailes, pretestības sajūta, kas arī nosaka cilvēka darbību. ▲ laikā seja kļūst sārta, pulss ātrs, elpošana bieža un dziļa, pieaug muskulatūras tonuss, apjukuma un neizpratnes izteiksmi nomaina naidīgums. Patoloģisks ▲ rodas psihiski veselīem, bet raksturā nelīdzsvarotiem cilvēkiem stipri satraucošu, negaidītu notikumu brīžos (apvainojums, draudi). ▲ laikā cilvēks var uzbrukt, izdarīt noziegumu, turklāt tas notiek automātiski, bez apziņas kontroles.

**Afiliācija** (angļu *affiliation* uzņemšana par biedru) – vajadzība pēc saskarsmes, emocionāliem kontaktiem, draudzības, mīlestības. ▲ pastiprinās stresos-

gēnās situācijās, kad saiknes ar citiem palīdz mazināt negatīvos emocionālos pārdzīvojumus. Ja šī vajadzība netiek apmierināta, rodas vientulības un bezspēcības sajūta. Amerikāņu psihologa A. Maslova (*A. Maslow*) izstrādātajā vajadzību hierarhijā ▲ atbilst vajadzībai pēc mīlestības un piederības.

**Afinitāte** (lat. *affinis* radniecīgs) – svainība. Laulības rezultātā izveidojušās radniecības attiecības starp divām cilvēku grupām.

**Agnāti** (lat. *agnatis*) – radnieki no tēva puses.

**Agnoziija** (gr. *a* nolieguma partikula + *gnōsis* zināšana, izzināšana) – uztveres zudums smadzeņu darbības traucējumu rezultātā, nespēja pazīt priekšmetus un personas. Izšķir optisko, telpisko, akustisko, garšas un taustes ▲.

**Agorafobija** (gr. *agora* laukums + *phobos* bailes) – bailes no plašām ielām un laukumiem.

**Agrāfija** (gr. *a* nolieguma partikula + *graphō* rakstu) – rakstītprasmes zaudēšana. Parasti rodas sakarā ar smadzeņu traumu, insultu. Lai gan rokas kustī-

bas nav traucētas, cilvēks nevar uzrakstīt to, ko dzird.

**Agresija** (lat. *aggressio*) – dažāda veida darbības, kas vērstas uz fizisku vai psihisku zaudējumu nodarīšanu objektam (dzīvam, nedzīvam) vai uz tā iznīcināšanu. ▲ ir plašs jēdziens, to definē atkarībā no autoru teorētiskās orientācijas. Etioloģijā ar ▲ saprot instinktīvas reakcijas uz specifiskiem stimuliem, piemēram., mazuļu apdraudēšanu, teritorijas pārkāpšanu utt. Freidismā ▲ tiek aplūkota kā tanatosa (hipotētiska nāves instinkta) izpausme. Individuālajā psiholoģijā ▲ saista ar tieksmi pēc varas. Neobiheivisti uzskata, ka ▲ ir ar novērošanas un atdarināšanas palīdzību apgūtas reakcijas uz frustrējošām situācijām. ▲ var aplūkot arī kā bioloģisku instinktu vai dziņu, motivāciju, personības īpašību, apgūtās sociālomas prasību izpildīšanu. Cilvēku ▲ var būt fiziska vai verbāla, tieša (tieši vēsta pret kādu objektu) vai instrumentāla (līdzeklis kāda cita mērķa sasniegšanai). Joprojām tiek diskutēta bioloģisko un soc. faktoru loma cilvēku ▲ veidošanās procesā, tomēr vairums speciālistu atzīst, ka fiziska vai psihiska varmācība pret bērnu agrīnās bērnības periodā lielā mērā veicina agresivitātes

kā noturīgas rakstura īpašības veidošanos. Vecākiem ir jāzina, ka pārmērīgi stingras prasības un sodi var sekmēt ▲ nostiprināšanos bērna uzvedībā. ▲ var izpausties arī kā aizsargreakcija. Piem., krīzes situācijās novēro vispārēju agresivitātes pieaugumu. Izšķir – impulsīvo, afektīvo, ekspresīvo, instrumentālo un mērķtiecīgo ▲. Soc. procesos ▲ izpaužas genocīda, terora, etnisko un ideoloģisko sadursmju formā. Nereti ▲ veicina stereotipiski uzskati par kādu sociālu vai etnisku grupu pārstāvjiem (t.s. ienaidnieka tēls) un negatīvas personu īpašības – ļaunprātība, cietsirdība u.c. Sk. arī *Vardarbība*.

**Agresivitāte** – stabila tieksme uz agresīvu uzvedību, rīcību; var būt rakstura īpašība. Personības ▲ saistīta ar socializācijas defektiem. ▲ līmeņi saistīti ar negatīvo pieredzi, kas gūta soc. vidē. ▲, kas vērsta uz sevi pašu, sauc par pašagresivitāti, un tā liecina par patoloģisku personības pārmaiņu.

**Agrīnā bērnība** – psihiskās attīstības stadija, kas aptver 2. un 3. bērna dzīves gadu. Galvenās psihiskās attīstības jomas šajā vecumā: kustību pilnveidošanās, intensīva runas attīstība, priekšmetu īpašību un

funkciju apgūšana, saskarsmes iemaņu attīstība, kognitīvo procesu attīstība, gribasspēka veidošanās, pašapziņas un dzimumidentifikācijas veidošanās. Austriešu psihiatrs un psihologs Z. Freids (*S. Freud*) uzskata, ka sarežģījumi šajā attīstības stadijā var izveidot tādas rakstura īpašības kā pārmērīgs skopums, tautpīgums, pārspīlēta kārtības mīlestība, agresivitāte. Nopietnākos gadījumos var sākt veidoties sadomazohistisks raksturs. Amerikāņu psihologs E. Eriksons (*E. Erikson*) norāda, ka labvēlīgā situācijā šai posmā veidojas neatkarības un patstāvības izjūta, nelabvēlīgā – pastāvīga kauna un šaubu sajūta.

**Agrīnā iejaukšanās** – funkciju kopums, kas tiek izmantots garīgu un fizisku noviržu novēršanā, traucējumu kompensācijā zīdaiņa vecumā. Uzskata, ka optimāla ir pēc iespējas agrāka speciālistu un vecāku iesaistīšanās traucējumu likvidēšanā. Ir izstrādātas speciālas soc. programmas, kas paredz vecāku vai viņus aizstājošo personu sadarbību ar speciālistiem, piedaloties gan aktīvajā fizioterapijā, gan sekojot visām pārmaiņām bērna attīstībā. Tādējādi arī vecākiem ir iespēja novērtēt attīstības adekvātumu un nelabvēlīgā

gadījumā kompensēt novirzes ar mērķtiecīgi izvēlētiem paņēmieniem. Sk. arī *Iejaukšanās*; *Sociālā iejaukšanās*.

**Aģentūra** (lat. *agens* tāds, kas darbojas) – organizācija, kas institūciju vai privātpersonas pilnvarojumā veic zināmus uzdevumus. Piem., no 1998. gada 1. janvāra saskaņā ar likumu "Par valsts sociālo apdrošināšanu" Latvijā darbojas Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, kas ir valsts bezpeļņas akciju sabiedrība un atrodas Labklājības ministrijas pārziņā. Aģentūras darbības mērķi, virzienus un tiesības reglamentē LR Ministru kabineta 1997. gada 23. decembra noteikumi Nr. 436 "Bezpeļņas organizācijas valsts akciju sabiedrības "Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra" statūti".

**AIDS** (angļu *Acquired Immune Deficiency Syndrome*) – iegūtais imūndeficīta sindroms. Slimība pirmoreiz aprakstīta 1981. gadā ASV. 1984. gadā tiek atklāts cilvēka imūndeficīta vīruss – HIV (angļu *human immunodeficiency virus*). ▲ ir HIV infekcijas beigu jeb klīniskā fāze, kas 70 – 80% ar HIV inficēto personu attīstās pēc 7 – 10 gadu ilga bezsimptomu vai vāju simptomu perioda. Uz smagas

imūnmazspējas fona progresē retas infekcijas slimības un ļaundabīgi audzēji, kas ir nāves cēlonis. Latvijā pirmais HIV infekcijas gadījums reģistrēts 1987. gadā, bet pirmais ▲ gadījums – 1990. gadā. Līdz šim nav izstrādāts HIV infekcijas vakcīna, tādēļ galvenais ▲ ierobežošanas veids ir mērķtiecīgi profilakses pasākumi. Inficēties ar HIV vīrusu ir iespējams dzimumakta laikā, ja netiek lietots prezervatīvs; vīrusam ar inficēta cilvēka asinīm iekļūstot cita cilvēka asinīs; bērnam no inficētas mātes grūtniecības, dzemdību, kā arī zīdīšanas laikā. Latvijā HIV/ AIDS profilaktiskos pasākumus organizē valsts institūcija "AIDS profilaktiskais centrs". Saslimšana ar HIV/ AIDS cilvēkiem bieži rada daudzas psihosociālas problēmas. Problēmas var būt saistītas ar attiecībām ģimenē un sabiedrībā, soc. izolētību, nodarbinātību, finansēm, ar personas tiesību pārkāpumiem, ar sociālās palīdzības nepietiekamību vai informācijas trūkumu par to. HIV/ AIDS slimnieki medicīnisko un psiholoģisko palīdzību var saņemt "Latvijas Infektoloģijas centrā", pēc palīdzības var griezties arī pie atbalsta grupas "AGIHAS" un Baltijas brīvprātīgo AIDS fonda "HUMANUS". Dažādiem speciālistiem vajā-

dzētu savstarpēji sadarboties, sniedzot medicīnisko, psiholoģisko, sociālo un garīgo palīdzību un atbalstu HIV/ AIDS slimniekiem un viņu tuviniekiem. Soc. darbinieks var veikt organizētāja, koordinatora, kā arī soc. gadījuma vadītāja funkcijas komandā. Individuālajā darbā ar klientu soc. darbinieks var būt aizstāvis, izglītotājs, informators un atbalsta grupu, kuras ir īpaši svarīgas HIV/ AIDS slimniekiem un viņu tuviniekiem, izveidotājs un vadītājs.

**Aizbildnis** – persona, ko bāriņtiesa vai pagasttiesa (laukos) ieceļ nepilngadīgajam, kurš palicis bez vecāku gādības. ▲ ieceļ likumā noteiktā kārtībā, tiklīdz pārtraukta vai izbeigta vecāku vara, abi vecāki miruši vai arī bērna māte ir nepilngadīga un nav stājusies laulībā. ▲ aizvieto saviem aizbilstamajiem vecākus un gādā par viņu audzināšanu, veselību, tikumisko un garīgo attīstību, kā arī pārvalda viņu mantu. ▲ var būt vairāki. Ja ▲ neatrodas taisnas līnijas radniecībā ar aizbilstamo, bāriņtiesa nosaka viņam atlīdzību. Sk. arī *Aizbildnība*.

**Aizbildnība** – likumā noteikta forma nepilngadīgas personas personisko un mantisko tiesību aizsardzībai gadījumos,

kad nepilngadīgi bērni atsvabīnās no vecāku varas, kā arī tad, kad nomirst abi viņu vecāki. Sk. arī *Aizbildnis*.

**Aizgādnis** – persona, ko likuma kārtībā pēc tiesas sprieduma par apgādības nodibināšanu vai izbeigšanu ieceļ vai atbrīvo bāriņtiesa Civillikumā noteiktā kārtībā. Sk. arī *Aizgādība*.

**Aizgādība** – likumā noteikta aizsardzības forma pilngadīgām personām, kam nepieciešama palīdzība tiesību un pienākumu realizēšanā. Likums nosaka, ka ▲ nodibina: 1) pār personām, kuras tiesa atzinusi par rīcības nespējīgām gara slimības vai plānprātības dēļ; 2) pār personām izlaidīgas vai izšķērdīgas dzīves dēļ; 3) pār promesošu un pazudušu personu mantu; 4) pār mantojuma masu; 5) pār konkursa masu. ▲ beidzas likumā paredzētajā kārtībā. ▲ lietas pārzina bāriņtiesas un pagasttiesas. ▲ regulē Civillikums un likums "Par bāriņtiesām un pagasttiesām". Sk. arī *Aizgādnis*.

**Aizkaitināmība** – individuāla īpašība. ▲ ir neadekvāti asa, negatīva reakcija uz noteiktu soc. ietekmi.

**Aizsardzība** – pasākumu sistēma, lai izjauktu vai atvairītu fiziskus, psiholoģiskus vai sociālus uzbrukumus. Sk. arī *Informācijas aizsardzība; Mātes sociālā aizsardzība; Sociālā aizsardzība*.

**Aizskaršana** – jebkura darbība, ko veic kāda persona ar nodomu vai nejauši, pakļaujot citu personu vardarbības aktam.

**Aizstāvība** – 1. Procesuāla darbība, kurās uzdevums ir noskaidrot apsūdzētā attaisnojošus vai viņa atbildību mīkstinošus apstākļus un sniegt viņam juridisku palīdzību; 2. *Soc. darbā* advokāta (aizstāvja) profesionālās lomas realizācija. Sk. arī *Advokāta loma, aizstāvja loma*.

**Akcelerācija** (lat. *accelerare* paātrināt) – cilvēka fiziskās un/vai retāk intelektuālās attīstības paātrinājums, kas saistīts ar individuālu attīstības tempu vai speciālām intensīvām apmācībām. Jēdzienu ▲ pamatā lieto, runājot par bērniem un pusaudžiem, kuriem noteiktas spējas parādās agrāk nekā viņu vienaudžiem. Sk. arī *Apdāvināti bērni*.

**Akomodācija** (lat. *acomodatio* piemērošanās) – viens no adaptācijas mehānismiem; prasmju un iemaņu (uzvedības

shēmu) mainīšanās atbilstoši apstākļu maiņai. ▲ nav atdalāma no asimilācijas, abas kopā nodrošina adaptācijas procesu.

**Aksioloģija** (gr. *axios* vērtīgs + *logos* mācība) – mācība par vērtību dabu. Vērtību teorija radusies 19. gs. beigās – 20. gs. sākumā kā mēģinājums atrisināt jautājumus, kas attiecas uz vispārīgo vērtības problēmu. Terminu ▲ 20. gs. sākumā ieviesa franču filozofs P. Lapī. Vērtību problēmas izvirzīšana ir dziļi pamatota un cieši saistīta ar ideāla, mērķa, normas, cilvēka dzīves jēgas jēdzieniem.

**Aktīvista loma** (angļu *activist role*) – viena no soc. darbinieka profesionālām lomām, kas raksturojas ar atteikšanos no neitrālas un pasīvas pozīcijas, lai rīkotos klienta labā. ▲ var izpausties kā atklāta nostāšanās kāda pusē, specifisku ieteikumu un padomu sniegšana klientam, kampaņu uzsākšana soc. institūciju un kopienas vides mainīšanai, kā arī mēģinājums mainīt klienta soc. vidi un soc. apstākļus.

**Aktivitāte** (lat. *activus* darbīgs, rosīgs) – cilvēka vai soc. grupas intensīva garīga un praktiska darbība. Sk. arī *Personības aktivitāte*.

**Alālija** (gr. *a* nolieguma partikula + *lalia* runa) – runas traucējumi, kas saistīti ar smadzeņu traumām vai slimībām. Parasti izdala: motoro ▲ – nespēju pareizi vokalizēt runu, sensoro ▲ – nespēju pareizi uztvert runu. Sk. arī *Valodas traucējumi*.

**Alimenti** (lat. *alimentum* barība, uzturs) – materiāls nodrošinājums, ko likumā noteiktos gadījumos viens ģimenes loceklis sniedz citiem ģimenes locekļiem to uzturēšanai. Latvijas Civillikumā jēdziena ▲ vietā lieto jēdzienu "uztura līdzekļi".

**Alkohola psihozes** – psihiskas slimības, ko rada hronisks alkoholisms. Raksturīgākās ▲ ir delīrijs, halucinoze, greizsirdības murgi, Korsakova psihoze. Delīrijs – akūts aptumšotas apziņas stāvoklis, izpaužas redzes ilūzijās un halucinācijās, kuru laikā visbiežāk parādās dzīvnieki, fantastiski briesmoņi, dinamiskas ainas. Par delīrija tuvošanos liecina satraukums, nemiers, spilgti un dinamiski sapņi. Delīrijs sākas ar nemierīgu miegu, vēlāk iestājas pilnīgs bezmiegs. Garastāvoklis atbilst halucinācijas sapņu saturam, bet nereti rodas nepamatota jautrība, bezrūpība. Atkārtots delīrijs ar katru reizi kļūst smagāks un turpinās ilgāk. Alkohola halucī-

nozes gadījumos cilvēks dzird balsis, bet apziņa ir skaidra, un apkārtne tiek uztverta pareizi. Halucinoze salīdzinājumā ar delīriju ir smagāks stāvoklis, turpinās ilgāk un ārstējama ilgstošāk. Greizsirdības murgu gadījumos (tie biežāk rodas vīriešiem) slimnieks ir pārliecināts par dzīves biedres neuzticību. Greizsirdība vēlāk kļūst pastāvīga, intensīva un nosaka visu alkoholiķa rīcību; viņš kļūst sociāli bīstams. Korsakova psihozi jeb alkohola polineirītisko psihozi raksturo smagi atmiņas (galvenokārt iegaumēšanas) traucējumi un nervu sistēmas bojājumi – polineirīts. Atmiņā trūkstošo laika periodu aizpilda nepareizas atmiņas – konfabulācijas. Korsakova psihoze liecina par smagiem CNS bojājumiem.

**Alkoholiķis** – persona, kas gan fiziski, gan emocionāli ir kļuvusi atkarīga no alkohola.

**Alkoholisms** (arābu val. *alkuhl* smalks pulveris) – visizplatītākā atkarības slimība. ▲ galvenā pazīme ir tā, ka alkohola lietošana indivīdam kļūst svarīgāka par visu. Slimību raksturo abstinences simptoms, ko slimnieks cenšas atvieglot, atkārtoti dzerot, nespēja kontrolēt izdzertā daudzumu, pārmaiņas uzvedībā. ▲ definēšanā ir četras pieejas.

Pirmā – morālā pieeja – alkoholiķis ir slikts cilvēks (grēcinieks). Dzer, jo ir slikts. Otrā pieeja – ▲ ir progresējoša, kompleksa slimība, kuru ietekmē fizioloģiskie, psiholoģiskie, sociālie u.c. faktori. Šī ir visvairāk izmantotā pieeja palīdzību sniedošo profesiju vidū. Par galveno tiek uzskatīta medicīniskā palīdzība. Trešā – sociālā pieeja – ▲ ir atkarības paveids, ko izraisa soc. funkcionēšanas, personu attiecību u.c. problēmas un traucējumi. Tiek uzsvērtā nepieciešamība pēc palīdzības arī soc. jomā. Ceturtā pieeja – ▲ ir atkarība: progresējošs sociāls, psiholoģisks, fizioloģisks stāvoklis, kurā cilvēks fizioloģiski un psihiski ir atkarīgs no alkohola. Cilvēkus atkarībā no tieksmes pēc alkohola var dalīt 4 grupās: 1) tie, kuri alkoholu nelieto nemaz; 2) sociālie (sadzīves) dzērāji, kuri nav atkarīgi no alkohola ne psihiski, ne fiziski; iedzer lielos svētkos, kompānijās; 3) problēmu dzērāji, kuri ir atkarīgi psihiski, ne fiziski. Viņiem raksturīga iedzeršana brīvdienās, iedzeršana, saskaroties ar reālām vai iedomātām problēmām; 4) alkoholiķi, kuri ir atkarīgi gan psihiski, gan fiziski. ▲ ārstēšanas sākumam nepieciešams medicīnisk, psiholoģisks un soc. novērtējums (diagnoze). Kopīgās ainas novērtēšanā

un arī turpmākajā darbā piedalās dažādi speciālisti (komandas darbs). Tas ir nepieciešams, jo ▲ problēmu loks var būt ļoti plašs – sākot ar veselību, psihi, darba zaudējumu, problēmām ģimenē u.c. Svarīga nozīme ▲ ārstēšanā ir pašpalīdzības jeb atbalsta grupām (pašiem alkoholiķiem) un līdzatkarīgo jeb alkoholiķu tuvinieku grupām (tās sauc par *Al – Anona* grupām), un alkoholiķu bērnu grupām (*Al – Atīna* grupas). Šajās grupās darbojas neprofesionāli, un tās balstās uz pašpalīdzības principiem. Sk. arī *Atkarība*.

**Altruisms** (lat. *alter* cits, *otrs*) – soc. nozīmīga darbība bez savtīgiem nolūkiem. Parasti saistīta ar pašuzpurēšanos. Egoisma pretstats.

**Ambivalence** (lat. *ambo* abi + *valentia* spēks) – pretrunīgu uzvedību un pārdzīvojumu savienojums, kad pret vienu un to pašu objektu vienlaikus tiek izjusta gan mīlestība, gan naidis; vēlēšanās tam tuvoties un mēģinājumi attālināties.

**Amnēzija** (gr. *a* nolieguma partikula + *mneia*. *mnēmē* atmiņa) – organiski un/ vai garīgi atmiņas traucējumi; nespēja iegaumēt, kas noticis pirms ▲ (ret-

rogādā ▲) un/ vai pēc tās (antegrogādā ▲).

**Amorālisms** (gr. *a* nolieguma partikula + lat. *moralis* tikumisks) – garīgās un praktiskās darbības princips, kas noliedz sabiedrībā pieņemtās dominējošās morāles normas. Arī tikumības princips, kas pamato nihilistisku attieksmi pret morāles normām un principiem. Galēja ▲ forma ir cinisms – nievājoša attieksme pret visu sabiedrības kultūru, soc. vērtībām, ideāliem un soc. dzīves pamatiem.

**Amplifikācijas teorija** (lat. *amplificatio* palielināšana) – bērna attīstības teorija, kuru izvirzījis Maskavas psihologs A. Zaporožecs (*A. Запорожец*). Galvenā ▲ ideja: katram bērības posmam ir savdabīga un neaizstājama nozīme, tāpēc audzinātāja uzdevums ir nevis paātrināt attīstības procesu, forsējot dažādu bērnu spēju agru attīstību, bet izvēlēties tādu pieeju, kas ir vispiemērotākā katram attīstības posmam. Sk. arī *Sensitīvais periods*.

**Analfabēts** (gr. *analphabētos* tāds, kas nezina alfabētu, nemācīts) – cilvēks, kurš neprot lasīt un rakstīt vai kam trūkst elementāru zināšanu. Jēdziena ▲ saturs mainījās atkarībā

no sabiedrības ekonomiskās un politiskās attīstības pakāpes. UNESCO ģenerālā konference (1958. g.) ieteica par ▲ uzskatīt personu, kas neprot lasīt ar izpratni un uzrakstīt īsu savas dzīves aprakstu. Mūsdienās lieto arī terminu "funkcionālais analfabēts", ar to saprotot cilvēku, kuram nav nepieciešamo soc. prasmju.

**Analīze** (gr. *analysis* sadalīšana, izjaukšana) – zinātniskās pētīšanas metode. Priekšmetu sadalīšana pa sastāvdaļām vai objektu sadalīšana atsevišķās daļās loģiskas abstrakcijas ceļā un to izzināšana. Sk. arī *Dokumentu analīze*.

**Androcētrisms** (gr. *andros* vīrietis + *kentron* viduspunkts) – tendence skaidrot pasaules priekšmetus, procesus un parādības, balstoties uz vīriešu redzējumu. Pretēja pozīcija feminismam.

**Anketa** (< fr. *enquête*) – noteiktā veidā organizēts jautājumu kopums, kuru nosaka pētījuma uzdevumi. ▲ parasti ir norāde par anketēšanas mērķiem, instrukcija tās izpildīšanai, jautājumi, dažreiz arī iespējamo atbilžu varianti, starp kuriem respondents izvēlas sev pieņemamāko atbildi. ▲ veido trīs daļas:

ievaddaļa, pamatdaļa un demogrāfisko datu daļa. Sk. arī *Anketēšana*.

**Anketēšana** – process, kurā pētnieks respondentu aptaujā izmanto anketu. ▲ var veikt gan individuāli, gan grupā, gan klātienē, gan neklātienē. Anketēšanā iegūto datu objektivitāte ir atkarīga no dažādiem nosacījumiem: pareizas respondentu izvēles, skaidri formulētas instrukcijas, pareizas jautājumu izvēles un formulējumiem u.c. ▲ galvenās priekšrocības ir: ekonomiskums un iespējas aptvert lielu respondentu skaitu. Svarīgi, lai respondentu izvēle būtu reprezentabla, t.i., lai konkrētās grupas aptaujas rezultātus varētu attiecināt uz lielāku cilvēku grupu. ▲ iespējamie trūkumi ir: apzināta vai neapzināta nepatiesu atbilžu sniegšana ārējo apstākļu ietekmē, grūtības anketu savākšanā, ja ▲ nenotiek pētnieka klātbūtnē. Ar ▲ parasti pēta soc. ievirzes, vērtības, uzskatus utt., to plaši izmanto psiholoģijā, socioloģijā, soc. darbā, demogrāfijā, pedagogijā u.c. sfērās. Praksē tiek izmantoti trīs ▲ veidi: 1) ar pasta palīdzību; 2) ar preses starpniecību; 3) tiešā anketu izsniegšana.

**Anoreksija**, neirotikā – traucējums, kam raksturīga sevis

badināšana psiholoģisku iemeslu dēļ. Cilvēks apzināti atsakās no ēdiena. ▲ parasti sākas pusaudžu vecumā, biežāk novērojama meitenēm. Raksturīgi, ka cilvēks ļoti maz ēd, izvairās no ēdieniem, kas veicina aptaukošanos. Seko strauja novājēšana, amenoreja (menstruāciju trūkums). Ārstē ar psihoterapijas metodēm (kognitīvo un uzvedības terapiju). Straujas novājēšanas gadījumos var būt nepieciešama intensīva ārstēšanās stacionārā.

**Anormāls** (lat. *a* nolieguma partikula + *normalis* normāls) – netipiska funkcionēšana, kas parasti ir nepietiekami adaptīva vai destruktīva. *Soc. darbā* šis termins attiecas galvenokārt uz uzvedību, nevis uz cilvēkiem. Robeža starp normāls un ▲ lielākajā daļā gadījumu ir nosacīta vai relatīva. Plurālā sabiedrībā uzvedību, ko atsevišķi cilvēki uzskata par normālu, citi bieži vien raksturo kā anormālu.

**Antinomija** (gr. *antynomia* pretruna likumā) – divu loģiski pamatotu spriedumu pretruna, ko nosaka sistēmu iekšējās pretrunas.

**Antipātija** (gr. *antipatheia* nepatika, riebums) – nepatika, riebums pret konkrētu cilvēku vai soc. grupu.

**Antisociāla uzvedība**

– uzvedība, kas ir pretrunā ar vispārpieņemtām soc. normām un soc. vērtībām (piem., kriminālnozieģumi, vardarbība, agresija). ▲ cilvēku noved pie izolācijas gan attiecībā ar sabiedrību, gan attieksmē pret sevi, t.i., pie pašizolācijas. Sk. arī *Deviance*; *Norma*.

**Antisociāls** (gr. *anti* pret + lat. *socialis* sabiedrisks) – pretsabiedrisks. Sk. arī *Amoralisms*; *Deviance*.

**Antropocentrisms** (gr. *anthrōpos* cilvēks + *kentron* viduspunkts) – uzskats, ka visas esamības centrs ir cilvēks.

**Antropoloģisms** – sabiedriskās dzīves parādību izskaidrošanas princips, pamatojoties uz atsevišķu cilvēku kā bioloģisku būtņu īpatnībām un vajadzībām.

**Apātija** (gr. *apatheia* nejutīgums, bezkaislība) – patoloģisks stāvoklis, kas izpaužas pilnīgā vienaldzībā pret sevi un apkārtni. ▲ raksturīgs gribas, rosmes, interešu trūkums, vienaldzība. Garastāvoklis nav ne pacilāts, ne nomākts. Parasti rodas mazkustīgums vai pat pilnīgs satostīgums. ▲ gadījumā ne par ko nesūdzas. ▲ visbiežāk rodas sa-

karā ar smagām organiskām centrālās nervu sistēmas slimībām. Sk. arī *Depresija*.

**Apbūves nepiemērotība** – soc. darbā fiziski šķēršļi, kas traucē cilvēkiem ar fiziskās attīstības traucējumiem iekļauties kopienas dzīvojamajā telpā un sabiedriskās vietās.

**Apdāvināti bērni** – bērni, kuriem nozīmīgas intelektuālas, muzikālas u.c. spējas atklājas agrāk nekā pārējiem. Bieži ▲ var rasties attīstības problēmas, kas saistītas ar pārāk agru specifisku spēju veidošanos, apsteidzot personības formēšanās procesu un ierobežojot ▲ kontaktu ar vienaudžiem, kas traucē viņu socializācijas procesu.

**Apdāvinātība** – īpašas intelektuālas vai kādas citas spējas, piem., muzikālās, mākslinieciskās, matemātiskās utt. ▲ var nodrošināt cilvēkam sevišķus panākumus viņa darbībā.

**Apdrošināšana** – darbība, ko veic apdrošinātāji saskaņā ar noslēgto apdrošināšanas līgumu, lai, aizsargājot apdrošinātā intereses, izmaksātu apdrošināšanas atlīdzību par apdrošināšanas līgumā paredzēto gadījumu. Sk. arī *Sociālā apdrošināšana*; *Veselības apdrošināšana*.

**Apdrošināšanas gadījums** – juridisks fakts, kuram iestājoties paredzēta apdrošināšanas atlīdzības izmaksa saskaņā ar līgumu.

**Apdrošināšanas risks** – varbūtība vai iespēja, ka varētu iestāties apdrošināšanas gadījums.

**Apdzīvotība** – iedzīvotāju izvietojums noteiktā teritorijā. ▲ aptver trīs savstarpēji saistītus komponentus: iedzīvotājus, apdzīvotās vietas, teritoriju. ▲ pakāpi raksturo iedzīvotāju blīvuma rādītājs, ko nosaka pastāvīgo iedzīvotāju skaits uz teritorijas vienību, parasti 1 km<sup>2</sup>.

**Apģādība** – mantiskas attiecības, kas rodas, vienai personai (apgādniekam, uzturdevējam) uzturot citu personu (apgādājamo). ▲ atrodas darbnespējīgas personas. Var būt arī valsts ▲.

**Apģādnieks** – persona, kurai saskaņā ar Civillikumu ir pienākums rūpēties par savu laulāto, bērniem, mazbērniem, vecākiem vai vecvecākiem.

**Apģukums** – *psihiatrijā* psihisks stāvoklis, kad cilvēkam zudis pareizs priekšstats par savu personību, laiku, telpu. ▲ izpaužas neizpratnes sajūtā, rodas rei-

zē ar akūtiem murgiem, kad sākas apziņas traucējumi. Sakarā ar psihopatoloģiskajiem pārdzīvotajiem zūd spēja orientēties jaunā, neparastā situācijā, piemēroties apkārtnei. Cilvēkam ir grūtības koncentrēties, sejā neizpratne, skatiens klīstošs, meklējošs, atbildes nepārliecinošas, ar jautājuma intonāciju, bez īstas secības, reizēm nesakarīgas. Cilvēks nepārtraukti pārjautā, kas ar viņu notiek, lūdz palīdzību, mēģina piemēroties situācijai. *Soc. darba praksē* darbs ar šādiem klientiem balstās uz psihiatriskā soc. darba principiem. Sk. arī *Psihiatriskais sociālais darbs*.

**Apģartējās vides faktori** (angļu *environmental factors*) – *soc. darbā* no cilvēka, soc. grupas neatkarīgi, ārēji notikumi, soc. apstākļi, kas ietekmē personas pašrealizācijas, socializācijas, soc. funkcionēšanas mehānismu. ▲ nosaka, lai atklātu vai veicinātu klienta personiskos resursus, kā arī palīdzētu vai modificētu sadarbību starp klientu un resursu sistēmām. *Soc. darba praksē* ļoti svarīgi noteikt ▲ un to ietekmi uz klientu soc. problēmu izcelsmi, attīstību un atrisināšanu (piem., politiskās sistēmas, soc. pakalpojumu tīkla, nodarbinātības sistēmas ietekme). ▲

**Aposterioras zināšanas** (lat. *a posteriori* no sekojošā) – uz pieredzi balstītas zināšanas.

**Apraksija** (gr. *apraxia* bezdarbība) – nespēja mērķtiecīgi darboties, kas saistīta ar centrālās nervu sistēmas darbības traucējumiem. Slimnieki kļūst bezpalīdzīgi, un tiem nepieciešama speciāla aprūpe.

**Aprioras zināšanas** (lat. *a priori* no sāka gala) – pirms pieredzes un neatkarīgi no tās iegūtas zināšanas.

**Aprūpe** – soc. darbā soc. palīdzības veids. Aprūpes teoriju izstrādāja vācu zinātnieks H. Šerpners (*H. Scherpner*). Tai bija būtiska nozīme 60. gados soc. darbā un soc. likumdošanā. H. Šerpners secina, ka ▲ ir trīs raksturīgas īpašības: 1) ▲ vienmēr ir sabiedriska parādība, kas pamatojas nevis uz subjektīviem palīdzības iemesliem, bet uz kopības sajūtu un soc. vērtībām; 2) mūsdienīga aprūpe vienmēr ir individuāla, tā atbilst katra cilvēka vajadzībām; arī palīdzība jāveido individuāli; 3) ▲ ir racionāli organizētas palīdzības pasākumu kopums. H. Šerpners savā teorijā izdala 5 svarīgākās kopsakarības: 1) ▲ – palīdzības veids un sabiedriska funkcija; 2)

▲ – ļoti veca kopienas funkcija; 3) ▲ – kopienas dzīvību uzturoša funkcija; 4) ▲ – pretstats kategorijai "cīņa"; 5) ▲ – palīdzība tiem kopienas locekļiem, kam nav pa spēkam atrisināt dzīves grūtības un izpildīt sabiedrības prasības. H. Šerpners tātad uzskatīja aprūpi par nozīmīgu palīdzības veidu ne tikai atsevišķu cilvēku, bet kopienas un visas sabiedrības saglabāšanā. Sk. arī *Aprūpētājs*; *Ārpusģimenes aprūpe*; *Grūtnieču aprūpe*; *Institucionālā aprūpe*; *Paliatīvā aprūpe*; *Pieaugušo aprūpe audžuģimēnēs*; *Primārā veselības aprūpe*; *Sekundārā veselības aprūpe*; *Sociālā aprūpe*; *Terciārā veselības aprūpe*; *Veselības aprūpes sistēma*.

**Aprūpētājs** – 1. Persona, kas uzņēmusies rūpes par citu personu, piem., māte, kura kopj slimu bērnu. 2. Persona, kas sniedz profesionālus aprūpes pakalpojumus, piem., soc. aprūpētājs.

**Apstākļi** – nepārtraukti, parasti ātri mainīgi nosacījumi, kuru izcelsmes avots ir kādu priekšmetu vai procesu ietverošā vide. ▲ ietekmē jebkura procesa norisi, sevišķi spēcīga šī ietekme ir biosociālajā, ekosociālajā un soc. sfērā. Sk. arī *Ekosistēma*; *Sociālā sistēma*; *Sociālā vide*.

**Apsteidzošā atspoguļošana** – apziņas spēja telpā un laikā apsteigt realitātes procesus, prognozēt nākotnes notikumus. ▲ specifiskās izpausmes nosaka personības, soc. grupas un sabiedrības intereses, mērķi un tieksmes.

**Aptauja** – plaši izmantota soc. pētījumu datu ievākšanas metode. ▲ veic, izmantojot speciāli izstrādātas anketas vai plānotas intervijas. ▲ izmanto, pētot cilvēku rīcību un tās motīvus, viņu vajadzības, uzskatus un vērtējumus. ▲ var izmantot gan kā pamatmetodi (pētot sabiedrisko domu, klientu viedokli par kādas institūcijas darbību, tirgus pētījumos), gan kā palīgmetodi tālākai pētījuma hipotēžu izvirzīšanai. Ir izšķirami specializēti aptauju veidi – ekspertu aptaujas un sociometriskās aptaujas. Aptaujas jautājumus iedala slēgtajos (definēti visi atbilžu varianti), atvērtajos (nav definēti atbilžu varianti) un pusslēgtajos jautājumos (definēti atbilžu varianti, bet respondentam dota iespēja: 1) dot arī tādu, kas nav uzskaitījumā; 2) piedāvāt savu variantu. Sk. arī *Anketa*; *Anketēšana*.

**Apziņas traucējumi**, aptumšota apziņa – patoloģisks stāvoklis, kurā reālās pasaules atspoguļojums iegūst izkropļotu

raksturu. ▲ raksturo vairākas kopīgas pazīmes: 1) atrautība no ārpasauls – samazinās apkārtējās pasaules ietekme uz slimnieku, saslimušais arvien vairāk noslēdzas sevī, iekšējā pasaule var būt bagāta ar patoloģiskas fantāzijas radītiem tēliem, kā arī tukša, bez psihopatoloģiskiem pārdzīvojumiem; apkārtējās pasaules atspoguļojums kļūst blāvs, fragmentārs, izkropļots; 2) dezorientācija – vispirms laikā un telpā, tad personībā; 3) domāšana kļūst saraustīta, zūd spēja aptvert situāciju kopumā, spriedumi kļūst nepamatoti, pavirši, runa nesakarīga; 4) atmiņas par aptumšotās apziņas periodu ir fragmentāras vai to nav vispār. Pēc apziņas noskaidrošanās pacients šo periodu neatceras pilnīgi vai atceras tikai daļēji.

**Arodbiedrība** – algotu darba ņēmēju asociācija, kas izveidota, lai aizsargātu viņu tiesības pret darba devēja rīcību.

**Arodrehabilitācija**, profesionālā rehabilitācija – soc. rehabilitācijas veids, pasākumu kopums darba spēju atjaunošanai vai darba spēju zudumam atbilstošai pārkvalificēšanai. ▲ jārada priekšnoteikumi profesijas apguvei atbilstoši darba tirgus iespējām. ▲ soc. darbiniekam jāuztur saikne ar rehabilitējamo

ģimenēm, jākontaktējas ar soc. apdrošināšanas un soc. palīdzības institūcijām, jārisina rehabilitējamo soc. problēmas, jākoordinē rehabilitācijā iesaistīto speciālistu darbība, jāpalīdz rehabilitējamam lietderīgāk izmantot brīvo laiku. Sk. arī *Ergoterapija*.

**Arodslimība** – slimība, kas raksturīga atsevišķām darbinieku kategorijām un kuras cēloņi ir darba veida fizikālie, ķīmiskie, higiēniskie, bioloģiskie un psiholoģiskie faktori. Soc. apdrošinātām personām Latvijas Republikas likumi garantē apdrošināšanas atlīdzību, atveseļošanu, darba spējas atgūšanu un integrāciju sabiedrībā. To nodrošina LR 1995. gada 2. novembra likums "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām", kā arī vairāki LR Ministru kabineta noteikumi.

**Arodsociālais darbs** (angļu *occupational social work*) – soc. darba virziens, profesionālo pakalpojumu nodrošināšana darba vietā. ▲ mērķis ir palīdzēt strādājošajiem cilvēkiem apmierināt soc. vajadzības, sniegtot dažādus soc. pakalpojumus soc. problēmu atrisināšanā, soc. konfliktu un citu personisku problēmu risināšanā, kā arī soc. apstākļu uzlabošanā. ▲ var notikt

dažādos līmeņos (piem., iejaukšanās institucionālā līmenī strādājošo labā, kā arī individuālais darbs ar klientu un tā ģimeni). Daudzi soc. darbinieki terminu ▲ lieto kā sinonīmu terminam "rūpnieciskais sociālais darbs" (angļu *industrial social work*).

**Ārlaulības bērni** – bērni, kas piedzimuši vecākiem, kuri nav saistīti savstarpējā laulībā.

**Ārvalstnieks** – persona, kas atrodas vienas valsts teritorijā, bet kam ir citas valsts pilsonība vai pavalstniecība.

**Asimilācija** (lat. *assimilatio* pielīdzināšana) – antrop. vienas tautas saplūšana ar otru, pārņemot tās paražas un valodu.

**Asistents** (lat. *assistens*) tas, kas stāv klāt, palīdz – speciālista palīgs.

**Asociācija** (lat. *associatio* savienošana) – 1. Organizāciju vai personu apvienība, kam ir kopīgi darbības mērķi un uzdevumi. Piem., Latvijas Profesionālo sociālo un aprūpes darbinieku asociācija. 2. *Psiholoģijā* priekšstatu sakarība, kurai pastāvot viens priekšstats uz līdzības, radniecības vai pretstata pamata izraisa apziņā citu priekšstatu.

**Asociāls** (gr. *a nolieguma* partikula + lat. *socialis*) – ar sabiedrības interesēm nesakrītošs. Sk. arī *Antisociāla uzvedība; Deviance*.

**Astēnija** (gr. *astheneia* nespēks, vājums) – psihisks un fizisks nespēks. ▲ pazīmes: ātra nogurdināmība pēc jebkura sasprindzinājuma, pēc niecīgākās piepūles; nespēja izturēt sasprindzinājumu; vispārēja psihiskās aktivitātes pazemināšanās. Cilvēks kļūst pārmērīgi jutīgs pret trokšņiem, spilgtu gaismu, sarunas saturu, pat balss intonāciju. Garastāvoklis ir svārstīgs, biežas galvassāpes, nemierīgs miegs, veģetatīvi traucējumi. ▲ ir bieža un nespecifiska slimības izpausme, visbiežāk rodas somatisku slimību gadījumos, pēc pārciestām galvas traumām, infekcijām, intoksikācijām, pēc ilgstošas fiziskas un psihiskas pārpūles. ▲ var būt arī pirmā somatiskas slimības izpausme. Sk. arī *Neira-stēnija; Psihastēnija*.

**Astēniska persona** – persona, kurai raksturīgs ātrs nogurums, baiļu sajūtas, uzbudināmība, galvas sāpes, muguras un vēdera sāpes, reizēm kopā ar depresiju.

**Atbalsta grupa** – cilvēku kopā, ko vieno līdzīga situ-

ācija vai dzīves apstākļi. Tā ir balstīta uz pašpalīdzības principu – darbojoties kopā, pārvarēt grūtības, iegūt zināšanas un atbalstu. ▲ tiek dibināta uz brīvprātības principiem, dalībniekiem tiek dota iespēja kontrolēt aktivitātes un noteikt grupas prioritātes. ▲ vada kāds profesionālis (soc. darbinieks, soc. pedagogs, ārsts), tās darbība var būt gan īslaicīga, gan ilgstoša. Sk. arī *Pašpalīdzības grupas*.

**Atbalsta sistēma** (angļu *support system*) – soc. darbā savstarpēji saistīto cilvēku grupu, resursu un institūciju kopa, kas nodrošina individam emocionālu un materiālu atbalstu, kā arī atbalstu krīzes situācijās. ▲ var veidoties spontāni kā dabiskie palīdzības tīklojumi, piem., ģimene, draugi, kaimiņi utt., vai arī tā var būt profesionāli plānota un organizēta, piem., aprūpes centri, atbalsta grupas, pašpalīdzības grupas, sabiedriskās organizācijas u.c., kas var palīdzēt personai problēmas risināšanā un atbalsta sniegšanā. Sk. arī *Atbalsts*.

**Atbalsts** – soc. darbā daudzdimensionāls veidojums, kas sastāv no tīklojuma resursiem un palīdzības veidiem.

**Atdarināšana**, imitācija – viens no socializācijas sociāl-

psiholoģiskajiem mehānismiem; citu cilvēku uzvedības modeļu (manieru, kustību, rīcības) un pieredzes atveidošana.

**Atgriezeniskā saite** – *soc. darbā* informācijas veids par veikto darbību un tās rezultātiem. Soc. gadījuma vadības process ir iespējams tikai tad, ja pastāv tieša un atgriezeniskā informatīvā saite. Tā dod iespēju objektīvāk un precīzāk novērtēt soc. iekļaušanos piemērotību un efektivitāti, ieviest nepieciešamās korekcijas metožu pielietošanā. Soc. darba vadībā ▲ lieto supervīzijās, pašnovērtējumos, lai palīdzētu sasniegt vēlamos uzlabojumus, sniegt vajadzīgos pozitīvos stimulus. ▲ palīdz novērtēt klienta darbību savā labā, aktivizē saskarsmi, iesaistot otra cilvēka pieredzi, kā arī palīdz noteikt soc. darbinieka darbības efektivitāti.

**Atkarība** – slimība, kas izpaužas kā spēcīga tieksme un pieradums lietot vienu vai vairākas ▲ izraisošas vielas. Atkarībā no lietotās vielas – alkohols, narkotikas, toksiskās u.tml. vielas – veidojas attiecīgais ▲ sindroms: alkoholisms, narkomānija, toksikomānija u.tml. Pieņemts, ka pirmās ▲ pazīmes ir izmaiņas cilvēka uzvedībā, kā arī nespēja atteikties no ▲ izraisošām vie-

lām, neraugoties uz to radītām problēmām. ▲ norit vairākos posmos, kas katram cilvēkam var izpausties atšķirīgi. Izdala divas ▲ stadijas: 1) psihiskā ▲, kuras pirmās pazīmes ir diskomforta un nemiera sajūta, ja viela nav lietota 6 – 12 stundu laikā. Šajā stadijā vērojamas daļējas abstinences pazīmes. Galvenā psihiskās ▲ pazīme ir obsesīva vēlēšanās lietot kādu no ▲ izraisošām vielām. Tieksme izpaužas līdzīgi neirotiskām uzmācībām, ir pastiprināta nervozitāte, nemiers un nespēja koncentrēties uz citām lietām. Raksturīgi, ka psihiskās ▲ stadijā reti kurš sevi uzskata par slimu. Šīs stadijas ārējās pazīmes: attiecīga paziņu loka veidošanās, saasinātas attiecības ar citiem cilvēkiem, soc. dezadaptācija; 2) fiziskā ▲. Izteikta fiziskā ▲ veidojas tikai alkohola, opiomānijas, narkomānijas gadījumā, kā arī atsevišķu psihostimulatoru ilgstošas lietošanas dēļ. Fiziskās ▲ gadījumā viela tiek lietota, lai organismu uzturētu normālā stāvoklī. Eiforijas sajūta pie ļoti lielām devām pakāpeniski zūd, t.i., vērojams tolerances pieaugums. Galvenā fiziskās ▲ pazīme ir abstinences sindroma parādīšanās un abstinences starplaika samazināšanās. Šajā stadijā ir izteiktas uzvedības izmaiņas. Rodas kompulsīva

tieksme pēc vielām. Izārstēties no psihiskās ▲ ir daudz grūtāk nekā no fiziskās ▲. Jēdzienu "atkarība" saista arī ar spēļu automātiem un kompjuerspēlēm. Sk. arī *Abstinence*; *Adiktīva uzvedība*; *Alkoholisms*; *Emoci-onālā atkarība*; *Narkomānija*.

**Atklātā novērošana** – novērošanas process, kas netiek slēpts pētāmajam objektam.

**Atklāts noziegums** – noziegums, par kuru ziņots iekšlietu iestādēm, par kuru ir pabeigta pirmstiesas izmeklēšana, visi materiāli, kas attiecas uz doto krimināllietu, nodoti tiesas rīcībā, un vainīgā persona vai personu grupa saukta pie kriminālatbildības.

**Atmiņa** – psihiska sistēma, kas nodrošina informācijas iegaumēšanu, saglabāšanu, aktualizēšanu un aizmiršanu. ▲ ir mācīšanās un personības harmoniskas attīstības pamatnosacījums. Sk. arī *Sociālā atmiņa*.

**Atmiņas traucējumi** – atmiņas pasliktināšanās. Atmiņa var būt kļūdaina, var iestāties atmiņas zudums. Reizēm (mānijas gadījumos, pie paaugstinātas ķermeņa temperatūras) iespējama īslaicīga atmiņas saasināšanās. Īslaicīga atmiņas pavājināšanās

var būt arī tikai psihiskas kavēšanas, piem., depresijas rezultāts. Sākoties ▲, parasti rodas epizodiskas grūtības vajadzīgo materiālu atcerēties īstajā brīdī, vēlāk ir grūtības nepieciešamos faktus iegaumēt un saglabāt atmiņā. Nereti pēc pārciestām galvas traumām ir "izkritis" kāds periods tieši pirms vai pēc traumas. Vecumā no atmiņas zūd iepriekš apgūtais materiāls. ▲, ja tie nav pārāk lieli, parasti neietekmē darba spējas. Rodoties funkcionāliem ▲ (to pirmā pazīme var būt izklaidība), nepieciešama atpūta un vispārspēcinoša terapija. Dziļāku traucējumu gadījumos kompensēties palīdz akurātība, precizitāte, vajadzīgās informācijas pierakstīšana.

**Atraitnis** – cilvēks, kura laulību pārtraukusi dzīvesbiedra nāve.

**Atribūcija** (lat. *attribuo* piedēvēju) – noteiktu īpašību, emociju, motīvu subjektīva piedēvēšana sev, citai personai, grupai. Turklāt piedēvētais raksturojums atrodas ārpus indivīda uztveres lauka un ir atkarīgs no viņa personīgās pieredzes. ▲ ir jāņem vērā, uzklusot indivīda spriedumus par sevi un citiem cilvēkiem, jo šādiem spriedumiem vienmēr ir vairāk vai ma-

zāk subjektīvs raksturs. Sk. arī *Sociālā percepcija*.

**Atsevišķais**, individuālais – vienreizējais, neatkārtotajamais jebkurā lietā, procesā vai parādībā. Soc. dzīvē izpaužas gan personības, gan soc. grupas, gan visas sabiedrības līmenī, raksturojot to unikalitāti un savstarpējās atšķirības. ▲ vienmēr eksistē kopā ar vispārīgo. *Soc. darbā* visspilgtāk izpaužas individualizēšanas principā. Sk. arī *Sociālā darba metodoloģiskie principi*.

**Atstumtais**, izslēgtais – diskriminēts indivīds soc. grupā. Atstumti bieži vien tiek cilvēki, kuri kādā veidā atšķiras no apkārtējiem: rases, tautības, reliģiskās pārliecības, izcelsmes, seksuālās orientācijas ziņā. *Soc. darba praksē* sastopamas šādas ▲ grupas: bērni un jaunieši, riska ģimenes, vecie cilvēki, bezpajumtnieki, migranti, etniskās minoritātes, nabadzībā dzīvojošie cilvēki, no alkohola un narkotikām atkarīgie,

cilvēki ar īpašām vajadzībām, sievietes. Skat. arī *Sociālā izslēgtība*.

**Atsvešināšanās** – objektīvs soc. process, kura gaitā atsevišķi indivīdi un soc. grupas

pakāpeniski norobežojas no to aptverošās soc. vides. ▲ procesā atsevišķu cilvēku un soc. grupu darbības rezultāti, viņu veidotās soc. attiecības, institūti un institūcijas, kā arī garīgās kultūras vērtības kļūst par neatkarīgiem. pār cilvēkiem un soc. grupām valdošiem, nereti naidīgiem spēkiem. Sk. arī *Atstumtais, izslēgtais; Sociālā izslēgtība*.

**Attiecības** – dabā, sabiedrībā un domāšanā valdošo vispārējo sakarību izpausme. Sabiedrībā ▲ veido indivīdu sociālā mijiedarbība. ▲ var iedalīt: 1) primārajās jeb lēni mainīgajās ▲, kuras pastāv starp ļoti tuvām personām un kuru pamatā ir noturīgas emocionālās saites; 2) sekundārajās ▲, kuras izveidojas uz īsu laiku starp epizodiskām paziņām un kuru pamatā ir ar normām un lomām saistītas ekspektācijas. Reālās personu ▲ visbiežāk raksturo šo tipu kombinācija. Sk. arī *Sociālā darbinieka un klientu attiecības; Sociālā darbinieka un klientu attiecību veidošanas principi; Sociālās attiecības*.

**Attīstība** – kustības kvalitatīvā izpausme; secīgas kvalitatīvas izmaiņas dabas, sociālo un garīgo procesu norisē. ▲ ir nesaraujami saistīta ar progresu un regresu, evolūciju un revolū-

ciju. Tās teorētisko skaidrojumu dod dialektika. Sk. arī *Emocionālās sfēras attīstība; Individuālītātes attīstība; Kopienas attīstība; Personāla attīstība; Personības attīstība; Psihoseksuālā attīstība; Psihosociālā attīstība; Seksuālā attīstība; Sociālā attīstība.*

**Attīstības krīze** – kritiskie psihiskās attīstības posmi, kuros notiek attīstības pretrunu saasinājums un vistraujākās pārmaiņas. ▲ izraisās, cilvēkam pārejot no vienas attīstības stadijas uz nākamo. Bērnībā ▲ izpaužas ietiepībā, negatīvismā u.c. nevēlamās uzvedības formās, kas rada grūtības audzināšanā. Vēlāk raksturīgas izmaiņas pašvērtējumā, šaubas par izvēlēta dzīves ceļa pareizību, pārspīlēta paškritika, nomāktība. Bērnībā un pusaudža gados ▲ ir izteiktākas, turpmāk tās ir mazāk spilgtas un pat maz jūtamas. ▲ risinājums var būt gan pozitīvs (turpmāko personības attīstību veicinošs), gan negatīvs (turpmāko personības attīstību kavējošs). Svarīgi atšķirt ▲, kas ir normālas psihiskās attīstības likumsakarības no neirotiska vai psihotraumatiska rakstura krīzēm.

**Attīstības pieeja** (angļu *developmental approach*) – soc.

*darbā* konkrēta klienta orientēšana uz nākotnē paredzamajām izmaiņām, kas notiek pēc zināmām likumsakarībām (bioloģiskiem, soc. un psiholoģiskiem cikliem) visas dzīves laikā. Soc. darbinieks var palīdzēt klienta krīzes pārvarēšanā, izskaidrojot, ka eksistē neizbēgamas attīstības krīzes.

**Atvērta ģimene** – ģimenes tips, kuras locekļi sadarbojas ar ārpus ģimenes esošām personām, uztur regulārus kontaktus, izmanto citu idejas, lai veicinātu izmaiņas ģimenē. ▲ ir slēgtās ģimenes pretstats.

**Atvērtā grupa** (angļu *open ended group*) – soc. darbā grupas veids, kas dod brīvu iespēju jaunu dalībnieku iekļaušanai. Tas var būt lietderīgi, lai tiktu aizvietoti cilvēki, kas grupu atstājuši. Dažkārt soc. darbinieki ar terminu ▲ raksturo grupas, kam ir nenoteikts nodarbību skaits. ▲ veidošanā iespējami dažādi modeļi: 1) piedalīšanās (vai nepiedalīšanās) modelis. Piederība grupai nav stingri noteikta, iekļaušanas kritēriji ir ļoti plaši. Dalībnieki apmeklē nodarbības pēc izvēles nenoteiktu laika posmu; 2) aizvietošanas modelis. Tajā ir fiksēta dalībnieku skaita augšējā robeža, tādējādi grupas lielums ir saistīts ar tās

mērķi. Vadītājs aizgājušo dalībnieku vietā iesaista jaunus; 3) pārformētais modelis. Dalībnieki iesaistās grupā uz noteiktu laika posmu, kurā jauni dalībnieki netiek iesaistīti, bet sākotnējie dalībnieki var izstāties. Pēc tam tiek izveidota jauna grupa. Galvenā ▲ priekšrocība salīdzinājumā ar slēgtā tipa grupu ir pastāvīga klientu maiņa. Parasti ▲ tiek veidota slimnīcās. ▲ piedāvā īslaicīgu, tūlītēju palīdzību. Sk. arī *Slēgtā grupa*.

**Atvērtā sistēma** – sistēma, kura pieļauj iejaukšanos no ārpusē un atrodas nepārtrauktā mijiedarbībā ar savu apkārtni.

**Atvieglājumi** – priekšrocības, kā arī daļēji atbrīvojumi no likumā paredzēto vispārīgo prasību vai pienākumu izpildes. Soc. jomā ▲ piešķir cilvēkiem ar speciālām vajadzībām, pensionāriem, trūcīgiem iedzīvotājiem, politiski represētām personām, nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem. Saskaņā ar LR MK noteikumiem atvieglājumi ir ārstniecības līdzekļu iegādē, braukšanas maksas sabiedriskajā transportā, ienākuma nodokļa atvieglājumi u.c.

**Audzūgimene** – ģimenes tips, kas nodrošina bērnam, kuram uz laiku vai pastāvīgi at-

ņemta viņa ģimeniskā vide vai kura interesēs nav pieļaujama palikšana savā ģimenē, īpašu valsts aizsardzības veidu līdz brīdim, kamēr bērns var atgriezties savā ģimenē. Ja tas nav iespējams, bērns tiek adoptēts, viņam nodibināta aizbildnība vai bērns ievietots bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu audzināšanas iestādē. ▲ statusu piešķir ar bāriņtiesas vai pagasttiesas lēmumu. ▲ un bērna savstarpējās tiesiskās un mantiskās attiecības, finansēšanas kārtību, kā arī kārtību, kādā bērnu nodod ▲ un izbeidz viņa uzturēšanos tajā, reglamentē LR MK 1997. gada 10. jūnija noteikumi Nr. 211 "Par audžuģimenēm".

**Augstskolas** – augstākās mācību iestādes, kurās var studēt pēc vispārējās vidējās izglītības iegūšanas un kurās vienlaikus ar studijām ir nodrošināta iespēja nodarboties ar zinātniskās pētniecības darbu vai māksliniecisko jaunradi. ▲ iedalās universitātēs, profesionālajās augstskolās un pārējās augstskolās. Augstskolu likums pieņemts Saeimā 1995. gada 2. novembrī. Likums nosaka augstskolu iedalījumu, uzdevumus, dibināšanu un reorganizācijas tiesisko pamatu, pašpārvaldi un struktūrvienības, augstskolas personāla un studē-

jošo tiesības un pienākumus, kā arī augstskolu sadarbību ar valsts un sabiedriskajām institūcijām. Sk. arī *Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība"*.

**Autiskās fantāzijas** – pārmērīga fantazēšana mērķniecīgas un efektīvas problēmu risināšanas vietā.

**Autisms** (gr. *autos* pats) –  
1. Individuāla nosliece noslēgties savu iekšējo pārdzīvojumu pasaulē, izteikta domāšanas atkarība saistībā ar indivīda stāvokli.  
2. Organiski noteikta psihiska (iedzimta) slimība bērnībā. Izpaužas pašizolācijā no soc. vides, slēgtas pasaules veidošanā, bieži vienmuļā, ilgstošā mehāniskā darbībā. Ja nepielieto speciālu psihoterapiju, uz ▲ pamata parasti attīstās šizofrēnija.

**Autonomā prakse** (angļu *autonomous practice*) – soc. darba prakses veids, kas notiek relatīvi neatkarīgi no valsts (pašvaldību) soc. institūciju aizbildnības, supervīzijas un organizatoriskām prasībām. Praktiķis izvirza darba veikšanai standartus un pats tos novērtē. ▲ ir tikai relatīvi neatkarīgs stāvoklis, jo visas profesionālās aktivitātes ietekmē un regulē sociālie, ētiskie, juridiskie, politiskie un eko-

nomiskie faktori. Dažkārt soc. darbinieki terminu ▲ lieto, lai apzīmētu privātpraksi. Sk. arī *Sociālā darba prakse*.

**Autoritāra personība** – personība, kas tiecas sev pakļaut apkārtējos cilvēkus. ▲ raksturīga agresivitāte, paaugstināts pašvērtējums un pretenziju līmenis, stereotipa domāšana un izturēšanās, paškritikas trūkums, varas dievināšana, neiecietība pret citādi domājošiem, pret cilvēkiem, kuri atšķiras rases, nacionālās piederības, reliģiskās un politiskās pārliecības ziņā. Ja ▲ kļūst par līderi, viņai raksturīgs autoritārais vadības stils.

**Autoritārais vadības stils** – vadības stila veids, kura pamatā ir vienpersoniska lēmumu pieņemšana. ▲ efektīvs ekstrēmās situācijās, arī tad, ja darbiniekiem ir zema atbildības sajūta, nepietiekams profesionālās kompetences līmenis. ▲ nodrošina augstu darbības efektivitāti (pēc skaitliskiem rādītājiem), bet bieži nelabvēlīgi ietekmē sociālpsiholoģisko klimatu grupā. Sk. arī *Autoritāra personība*.

**Autoritārie vecāki** – vecāki, kuriem trūkst empātijas un kuri organizē bērnu dzīvi, neņemot vērā viņu intereses un spējas.

**Autoritārs** ( lat. *auctoritas* vara) – uz diktatūru, patvaldību pamatots.

**Autoritāte** – vispārārtzīta personības, organizācijas vai idejas ietekme uz indivīdu, soc. grupu vai sabiedrību kopumā. Izšķir varas un personisko autoritāti. Varas ▲ balstās uz personas soc. statusu, kas nosaka citu cilvēku atkarību no šīs personas (piem., bērnu atkarība no vecākiem, skolēnu atkarība no skolotājiem, darbinieku atkarība no vadītāja). Personiskā ▲ balstās uz augstām personības morālajām īpašībām, izcilām spējām, prasmēm veidot attiecības ar citiem cilvēkiem. Varas ▲ izraisa citos bailes, bet personiskā ▲ tiek cienīta.

**Ārpusģimenes aprūpe** – soc. palīdzības veids, bērna aprūpes nodrošināšana pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnu aprūpes un audzināšanas institūcijā gadījumos, ja bērns tiek šķirts no ģimenes mājas apstākļu, noziedzīga nodarījuma, dzīvības, veselības vai attīstības apdraudētības dēļ. ▲ mērķis ir radīt bērnam aizsargātības sajūtu, nodrošināt apstākļus viņa attīstībai un labklājībai, atbalstīt bērna centienus būt patstāvīgam. ▲ tiesiskos pamatus nosaka Civillikums, Bērnu tiesību aizsardzības li-

kums, likums "Par bāriņtiesām un pagasttiesām" un saskaņā ar šiem likumiem – MK noteikumi.

## B

**Bailes** – pārdzīvojums, kas rodas esošu vai draudošu briesmu, nelaimju, ciešanu u.c. apstākļos. ▲ raksturo satraukums, nemiers, krasi izteikts psiholoģisks diskomforts, tiek sme izvairīties no reālām vai iedomātām briesmām.

**Bāreņi** – nepilngadīgi bērni, kuru vecāki ir miruši vai atzīti par mirušiem, vai nav zināmi. LR Ministru kabineta 1999. gada 13. jūlijā pieņemtie noteikumi Nr. 254 "Par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem" nosaka valsts un pašvaldību soc. garantijas ▲.

**Bāriņtiesa** – pilsētas pašvaldības izveidota institūcija, ko pilsētas dome ievēlē uz trim gadiem. ▲ kārtu aizbildnības, adopcijas un aizgādības lietas, lemj par bērna personisko un mantisko interešu aizstāvību, izšķir vecāku domstarpības bērna audzināšanas jautājumos, lemj par bērna ievietošanu audžuģimenē. Likums "Par bāriņtiesām un pagasttiesām" pieņemts

Saeimā 1995. gada 6. novembrī. Sk. arī *Pagasttiesa*.

**Bez vecāku gādības palikušie bērni** – bērnu soc. grupa, kuras locekļiem trūkst vecāku vai kam vecāki nespēj veikt savus pienākumus. ▲ prasa valsts un visas sabiedrības institucionālas rūpes socializācijas nodrošināšanā. Tās paredz soc. palīdzību gan dzīves apstākļu nodrošināšanas, gan ģimenes kompensācijas jomā. LR MK noteikumi "Par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem" nosaka ▲ sociālās un mantiskās tiesības.

**Bēglis** – persona, kas pamatotās bailēs no vajāšanas rases, reliģijas, tautības, piederības konkrētai soc. grupai vai politisku uzskatu dēļ devusies ārpus savas agrākās mītnes zemes. ▲ šādu apstākļu iespaidā nespēj vai nevēlas mītnes zemē atgriezties. Latvijā likumu "Par bēgļiem un patvēruma meklētājiem Latvijas Republikā" pieņēma 1997. gada 19. jūnijā. Pieņemot likumu, Saeima arī ratificēja 1951. gada ANO Konvenciju un tās 1967. gada protokolu par bēgļa statusu. 1998. gadā izveidots Bēgļu lietu centrs un Apelācijas padome, bet 1999. gada 12. februārī atklāts

patvēruma meklētāju izmitināšanas centrs "Mucenieki".

**Bērna pamešana novārtā** – viens no vardarbības pret bērnu veidiem. Bērnam netiek nodrošināta viņa attīstībai atbilstoša aprūpe. Šādai attieksmei pret bērnu nav gadījuma raksturs. Sk. arī *Bērna atraidīšana*.

**Bērna atraidīšana** (angļu *child neglect*) – situācija, kurā bērna vecāki vai aprūpētāji nenodrošina bērna augšanai un attīstībai nepieciešamo vajadzību apmierināšanu (piem., ēdienu, pajumti, apģērbu, veselības aprūpi, izglītību, emocionālo tuvību u.c.) Tiek identificētas piecas formas: 1. Augšanas/ attīstības neveicināšana; 2. Fiziska atraidīšana/ atstāšana novārtā; 3. Nepietiekama uzraudzība; 4. Medicīniska atstāšana novārtā; 5. Izglītības nenodrošināšana. Soc. darbā bieži tiek lietots kā sinonīms terminam "Bērna pamešana novārtā". Sk. arī *Bērna pamešana novārtā*.

**Bērni** – saskaņā ar ANO Konvenciju par bērnu tiesībām par bērnu uzskatāma jebkura persona, kas vēl nav sasniegusi 18 gadu vecumu. Sk. arī *Apdāvināti bērni; Bāreņi; Bez vecāku gādības palikušie bērni; Bērni*

ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem; *Bērni ar speciālām vajadzībām izglītībā; Bērni ar uzvedības traucējumiem.*

**Bērni ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem**

– bērni ar hroniskām slimībām un invaliditāti, kam ir grūtības mācībās un citos darbības veidos. Izšķir vieglas, izteiktas un dziļas pakāpes traucējumus. Vieglu traucējumu gadījumos bērni var mācīties parastā vai izlīdzinātāklasē. ▲ izteiktā pakāpe prasa speciālistu iesaistīšanos. Soc. iemācīšanās un kompensācijas iespējas ir ierobežotas, galvenokārt komunikatīvo un pašapkalpošanās prasību jomā. Dziļu traucējumu gadījumos bērnam vajadzīga pastāvīga aprūpe, viņa rīcībspēja ir ierobežota.

**Bērni ar speciālām vajadzībām izglītībā**

(angļu *children with special educational needs*) – bērni ar fiziskās un/ vai garīgās attīstības traucējumiem, kam nepieciešami īpaši mācību apstākļi. Dažkārt jēdzienu ▲ attiecina uz visiem bērniem ar novirzēm vai problēmām attīstībā un mācību procesā. Bērnu ar speciālām vajadzībām integrēšana vispārējās izglītības iestādēs ir pasākumu komplekss, kas aptver pedagogu sagatavoša-

nu, mācību līdzekļu nodrošināšanu, telpu aprīkošanu u.c. Vispārējās izglītības likums paredz, ka bērnus ar speciālām vajadzībām var integrēt vispārējās pamatizglītības un vidējās izglītības iestādēs, ja tajās ir MK noteikts atbilstošs nodrošinājums. Sk. arī *Bērni ar uzvedības traucējumiem; Debilitāte; Speciālā izglītība; Speciālā skola.*

**Bērni ar uzvedības traucējumiem**

(angļu *children with behaviour disorders*) – visi nepilngadīgie ar problēmām pašregulācijā un/ vai soc. mijiedarbībā ar pieaugušajiem un vienaudžiem. ▲ kategorijā ietilpst: a) bērni, kas izjūt uzmanības trūkumu (angļu *attention deficit disorder*); b) bērni ar emocionālām problēmām (depresija, bailes, saspriņdzinājums, naidi utt.); c) autiskie bērni; d) bērni ar psihiskām aizturēm (galvenokārt intelekta sfērā); e) bērni ar pazeminātu spēju mācīties; f) bērni ar soc. uzvedības novirzēm; g) pusaudži, kuru diagnozē ir anoreksija un bulīmija. ▲ ir soc. darbinieku un soc. pedagogu klienti.

**Bērība** – dzīves sākumposms, kurā galvenokārt notiek indivīda spēju un personības attīstība, soc. pieredzes apgūšana. ▲ ir primārais un galvenais sociālizācijas posms, kas prasa no

vecākiem vai aizbildņiem apgādību un audzināšanu. Bērniem trūkst pašregulācijas mehānismu un soc. motīvu (dominē impulivitāte un nepacietība), tādēļ praktiski visu valstu likumdošanā paredzēta vecāku vai to aizbildņu atbildība par bērnu rīcību, bērnu aprūpi. Cilvēces vēsturē vērojama pakāpeniska ▲ pagarināšana.

**Bērnu aizsardzības pakalpojumi** – pakalpojumi, kas ietver sociālu, medicīnisku, juridisku palīdzību bērniem, kuru vecāki vai aizbildņi nerūpējas par viņu vajadzību apmierināšanu. Soc. darbinieki, kas darbojas valsts un pašvaldību institūcijās, parasti palīdz vietējām varas iestādēm noteikt, vai bērnam ir nepieciešama šāda palīdzība, vajadzības gadījumā palīdzot to saņemt vai arī nodrošinot šos pakalpojumus.

**Bērnu aizstāvība** (angļu *child advocacy*) – bērnu tiesību aizstāvēšana. Jau no profesionālās darbības sākumiem soc. darbinieki un soc. pedagogi strādā ▲ jomā, piedaloties bērnu un jauniešu tiesību programmu izstrādē, audžvecāku un adopcijas problēmu risināšanā, bērnu ļaunprātīgas izmantošanas, nolauptīšanas novēršanā. Latvijā bērnu tiesības reglamentē LR

Bērnu tiesību aizsardzības likums, ko Saeima pieņēmusi 1998. gada 19. jūnijā. Sk. arī *Bērnu tiesību aizsardzības likums; Civillikums.*

**Bērnu aprūpe** (angļu *child care*) – soc. palīdzības veids, bērnu ikdienas vajadzību apmierināšana un koordinēšana, lai nodrošinātu adekvātu attīstību. Specifiskā nozīmē tas attiecas uz bērniem, kas atrodas bērnu iestādēs vai diennakts grupu aprūpē. Šādā kontekstā ▲ ietver fizisko aprūpi (ēdināšanu un apģērbšanu), ieradumu attīstīšanu (personīgo higiēnu un socializāciju), pašdisciplīnas iemaņu attīstību, terapeitisko aprūpi (konsultēšanu), mācības un pirmās palīdzības sniegšanu, kā arī grupas kā saskanīgas vienības vadīšanu, institucionālās programmas attīstīšanu.

**Bērnu ar speciālām vajadzībām integrācija skolā** – soc. pasākumi, kuru mērķis ir dot iespēju bērniem ar garīgās vai fiziskās attīstības traucējumiem mācīties vispārizglītojošajā skolā un iekļauties soc. vidē. ▲ ASV un Rietumeiropā šobrīd uzskata par vienu no galvenajiem virzieniem skolas humanizācijā.

**Bērnu fobija** – bērnu nepamatotas, uzmācīgas bailes. ▲ var parādīties otrā dzīves gada beigās. Parasti hroniskas ▲ rašanos veicina negadījumi, traumas (pēctraumatiskais šoks), iebaidīšana un vardarbīgi akti. Biežāk sastopamās ▲ ir agorafobija, klaustrofobija, skolas fobija. Sk. arī *Agorafobija; Skolas fobija*.

**Bērnu labklājība** – tiesisko un soc. normu, institūciju un soc. pasākumu komplekss labvēlīgu apstākļu radīšanai bērnu attīstībā. ▲ nodrošina: a) soc. infrastruktūra; b) likumdošanas akti un to realizācijas mehānismi; c) galveno soc. vērtību humāna orientācija. ▲ ir soc. labklājības apakšstruktūra, kura nodrošina soc. pakalpojumus visiem, kam ir soc. grūtības. Sk. arī *Bērnu un jauniešu organizācijas; Bērnu tiesības; Sociālā aizsardzība*.

**Bērnu nami** – valsts un pašvaldību institūcijas, kas nodrošina visnepieciešamākos dzīves un attīstības apstākļus bērniem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem. Ar Labklājības ministrijas 1997. gada rīkojumu Nr. 274 apstiprināts "Pašvaldības bērnu nama patversmes parauglikums".

**Bērnu psihoterapija** – psihoterapijas veids, kas nodrošina bērna garīgo traucējumu nemedikamentozu ārstēšanu. Var būt individuāla ▲, ģimenes ▲, grupu ▲. Galvenokārt paredz bērnu iesaistīšanu aktīvā mijiedarbībā ar psihoterapeitu vai ar vienaudžu grupu. ▲ ietver visas psihoterapijā lietotās teorijas un metodes, visbiežāk rotaļu terapiju, mazo grupu terapiju, atbalsta mācību terapijas. Sk. arī *Psihoterapija*.

**Bērnu sociālās tiesības** – tiesību normu kopums, kas nosaka bērna soc. funkcionēšanas pamatus. Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu ▲ ir: apgūt profesiju un atbilstoši tai izvēlēties darbu; tiesības uz bezmaksas veselības aprūpi; uz valsts un pašvaldību soc. palīdzību, ja bērns nesaņem pietiekamu vecāku aprūpi; uz dzīvei nepieciešamajiem materiālajiem apstākļiem, ja bērns ir bārenis vai palicis bez vecāku gādības.

**Bērnu tiesības** – normu kopums, kas nodrošina bērniem iespēju sociāli attīstīties, īstenojot dotības un intereses. ▲ galvenokārt garantē valstiski un starptautiski likumdošanas akti, valsts un pašvaldību institūcijas, kā arī sabiedriskas organizācijas.

Latvijā ▲ regulē Bērnu tiesību aizsardzības likums, kas pieņemts Saeimā 1998. gada 19. jūnijā. Likums nosaka bērna tiesības, brīvības un to aizsardzību, regulē pamatnosacījumus pēc kuriem kontrolējama bērna uzvedība un nosakāma viņa atbildība; reglamentē vecāku un citu fizisko un juridisko personu tiesības, pienākumus un atbildību par bērna tiesību nodrošināšanu, kā arī nosaka bērnu tiesību aizsardzības sistēmu. Likumā nosuktas organizācijas, kas atbild par bērnu tiesību aizsardzību un nosaka atbildību par bērnu tiesību neievērošanu. Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu 1998. gada 16. decembrī tika izveidota Starpministriju bērnu tiesību aizsardzības komisija, kuras uzdevums ir sekmēt bērnu tiesību aizsardzības politikas attīstību Latvijā un sniegt valdībai un Saeimai atzinumu par stāvokli valstī. Komisija sadarbojas ar Valsts bērna tiesību aizsardzības centru, kurš ir tiešā Izglītības ministrijas pārziņā un kura darbību reglamentē MK 1999. gada 2. martā pieņemtais centra nolikums. Centrs realizē bērnu tiesību aizsardzības jomā pieņemto likumu izpildes uzraudzību un vada bērnu tiesību aizsardzības darbu Latvijā.

**Bērnu tiesību aizsardzības likums** – normatīvs akts, pieņemts Saeimā 1998. gada 19. jūnijā, lai noteiktu bērna tiesības, brīvības un to aizsardzību. Likums nosaka, ka bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu. Bērna tiesību aizsardzības mērķis ir sabiedrības interesēm atbilstošu vērtību orientācijas veidošana, orientācija uz darbu, ģimeni, veselīgu dzīvesveidu. Bērnu pamattiesības ir uz dzīvību un attīstību, uz individualitāti, privāto dzīvi, personas neaizskaramību un brīvību, uz pilnvērtīgiem dzīves apstākļiem, izglītību un jaunradi, uz īpašumu, aizsardzību no ekspluatācijas, atpūtu un brīvo laiku. ▲ nosaka ģimenes, ārpusģimenes aprūpes lomu, tiesības uz tīru dzīves vidi un aizsardzību no negatīvas sociālās vides ietekmes; dažādu iestāžu kompetenci, bērnu tiesību aizsardzības organizācijā, kā arī paša bērna atbildību. ▲ noteiktas arī bērnu ar speciālām vajadzībām tiesības un viņu aizsardzība.

**Bērnu tiesību aizsardzības princips** – nostādne, kas nosaka bērna tiesību aizsargāšanu. Deklarēts Bērnu tiesību aizsardzības likumā. Tas prasa veicināt bērnu tiesību aizsardzību.

bas nodrošināšanu Latvijā atbilstoši valsts likumdošanai un valsts atzītiem starptautiskajiem dokumentiem, bērnu tiesību jautājumiem piešķirt prioritāru statusu. Bērnu tiesību neievērošana uzskatāma par amorālu un pretlikumīgu.

**Bērnu tiesību konvencija** – normatīvo nostādņu starptautisks akts, kas pieņemts ANO Ģenerālajā Asamblejā 1989. gada 20. novembrī. ▲ sastāv no trim daļām. Pirmajā daļā ▲ nosaka, ka par bērnu uzskatāma persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu. ▲ dalībvalstis apņemas ievērot un nodrošināt konvencijā izklāstītās tiesības un pasargāt bērnus no diskriminācijas, kam pamatā būtu bērnu vecāku, aizbildņu vai ģimenes locekļu uzskati. Lemjot jebkuru jautājumu, kas skar bērnu, pirmām kārtām jāievēro bērna intereses. Bērnām ir tiesības uz domas, apziņas, reliģijas un biedrošanās brīvību. Viņām ir neatņemamas tiesības uz dzīvību, veselības aizsardzību. Mazspējīgiem bērniem ir tiesības uz pilnvērtīgu dzīvi. ▲ dalībvalstis apņemas noteikt minimālo bērna darbā stāšanās vecumu, darba dienas ilgumu, pasargāt bērnus no seksuālas ekspluatācijas un rūpēties, lai tie, kas kļuvuši par upuri

Jaunprātīgai izmantošanai un cietsirdībai, tiktu fiziski un psiholoģiski izdziedēti un soc. integrēti. ▲ dalībvalstis apņemas noteikt minimālo vecumu, līdz kura sasniegšanai bērnam neiestājas kriminālatbildība, bet bērniem, kas tiek turēti aizdomās vai atzīti likuma pārkāpšanā, nodrošināt cilvēka tiesību un juridisko garantiju ievērošanu viņu lietu izskatīšanā. Otrajā ▲ daļā tiek noteiktas Bērnu tiesību komitejas funkcijas, kam dalībvalstis apņemas iesniegt ziņojumus par atzīto tiesību iedzīvināšanu. Trešajā daļā ir noteikta ▲ ratificēšanas kārtība un dalībvalstu tiesības. Latvijas Republika ▲ pievienojās 1991. gada 4. septembrī. Latvijā šī ▲ ir spēkā no 1992. gada 14. aprīļa. 1998. gada 16. decembrī pie Ministru kabineta tika izveidota Bērnu tiesību aizsardzības komisija, kuras pamatmērķis saskaņā ar konvenciju ir īstenot bērnu tiesību aizsardzības politiku Latvijā.

**Bērnu tiesību vienlīdzības princips** – nostādne, kas saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu un ANO Konvenciju par bērna tiesībām nosaka jebkuru bērnu tiesību un brīvību diskrimināciju nepieļaušanu.

**Bērnu un jauniešu organizācijas** – sabiedriskās organizācijas, kurās apvienojas bērni (līdz 18 gadu vecumam) un jaunieši (līdz 25 gadu vecumam) vienādu interešu realizēšanai un aizstāvēšanai. Latvijā reģistrētas vairāk nekā desmit bērnu un jauniešu organizāciju: sociālās, politiskās, vides, reliģiskās, brīvā laika pavadīšanas organizācijas. Lielākās no tām ir Latvijas Mazpulku organizācija un Latvijas Skautu un gaidu centrālā organizācija.

**Bērnu vardarbīga izmantošana** (angļu *child abuse*) – darbība, kuras rezultātā bērnam veidojas fiziska vai garīga trauma. ▲ var izpausties bērna sišanā, nekontrolētos miesas sodos, pastāvīgā izsmiešanā un pazemošanā, seksuālā uzmācībā, ko parasti veic vecāki vai citas personas, kas atbild par bērna aprūpi. Soc. darbinieki ziņo par ▲ gadījumiem atbilstošām varas iestādēm, kā arī darbojas starpprofesionāļu komandas sastāvā vardarbības upuru soc. atveseļošanas procesā.

**Bezdarba līmenis** – bezdarbnieku īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā.

**Bezdarbnieks** – Latvijā darba spējīgs Latvijas Republikas pilsonis vai ārvalstnieks (bezvalstnieks), kas saņēmis pastāvīgās uzturēšanās atļauju vai kuram pasē ir iedzīvotāju reģistra atzīme ar personas kodu, ir darbības vecumā un nestrādā, kurš neveic uzņēmējdarbību, meklē darbu, ir reģistrēts nodarbinātības valsts dienestā pēc dzīvesvietas un vismaz reizi mēnesī griežas šajā dienestā.

**Bezdarbs** – objektīva soc. parādība, kad cilvēks spēj un vēlas strādāt, bet nevar atrast darbu. Masveidīgs ▲ saistīts ar politiskiem un ekonomiskiem satricinājumiem un ir viena no galvenajām soc. problēmām. Sk. arī *Bezdarba līmenis*.

**Bezpajumtnieks** – cilvēks, kas soc. apstākļu dēļ nespēj iegūt pastāvīgu, adekvātu mājokli vai saglabāt patstāvīgu dzīvesvietu. Šādu situāciju rada dažādas soc. barjeras, finansiālais spiediens, ko cilvēks nespēj pārvarēt. ▲ nakšņo uz ielas, apmetas kopmītnēs, naktspatversmēs, neapdzīvotos namos, māju bēniņos, pagrabos, nakšņo draugu dzīvokļos. ▲ nepieciešama aprūpe un uzraudzība. Latvijā ▲ var iedalīt 4 kategorijās: 1) personas, kam bezpajumtniecība ir

dzīves veids; 2) personas, kas parādu dēļ ar tiesas lēmumu izkeltas no dzīvokļa, vai cilvēki, kam pajumti izkrāpuši mākeri; 3) personas, kas atbrīvotas no ieslodzījuma; 4) bāreņi, kas pēc internātskolas beigšanas likuma noteiktā kārtībā saņem dzīvojamu platību, bet, ja tiem nav pastāvīga darba, ātri to pazaudē.

**Bezpalīdzība** – spēju zudums patstāvīgi rīkoties, veikt noteiktas mērķtiecīgas darbības, sevi apkopt (aprūpēt). ▲ ir fiziska (kustību traucējumi) un/ vai psihiska (nespēja sazināties, uztveres traucējumi, emocionālie traucējumi). ▲ var iestāties pēc traumām, slimībām, šoka, psihiskiem pārdzīvojumiem, un tā ir saistīta ar nepieciešamību pēc citu cilvēku palīdzības. Sk. arī *lemācītā bezpalīdzība*.

**Bezvalstnieks** – persona, kurai nav nevienas valsts pilsonības. Latvijas Republikā ▲ ir soc. aizsargāti, tāpat kā visi iedzīvotāji viņi strādā, maksā nodokļus, saņem pabalstus un pensijas. Atšķirībā no pilsoņiem ▲ nedrīkst piedalīties politikā – dibināt partijas, balsot vēlēšanās, ieņemt valsts amatus.

**Biblioterapija** (angļu *bibliotherapy*) – terapijas veids. Literatūras vai dzejas lietošana,

ārstējot cilvēkus ar emocionālām vai garīgām slimībām. ▲ bieži lieto soc. grupu darbā un grupu terapijā, to kā efektīvu ieteic visu vecumu cilvēkiem.

**Biheiviorisms** (angļu *behaviorism* < *behaviour* uzvešanās, izturēšanās) – psiholoģijas virziens vai skola, kurā tiek uzskatīts, ka vienīgais zinātniski psiholoģiskā pētījuma priekšmets var būt izturēšanās, t.i., psiholoģija tiek definēta kā "zinātne par izturēšanos". Ar izturēšanos tiek saprastas visas uz ārējiem stimuliem novērojamās organisma reakcijas, kuras var objektīvi fiksēt vai nu ar neapbruņotu aci, vai arī ar speciālu aparātu palīdzību. ▲ izveidojās šī gadsimta sākumā, tā pamatlicējs ir amerikāņu zinātnieks Dž. Vatsons (*J. Watson*), kas lielā mērā balstījās uz krievu fiziologa I. Pavlova (*И. Павлов*) beznosacījuma un nosacījuma refleksu teoriju. Dž. Vatsons un viņa sekotāji uzskatīja, ka apziņa nav pieejama zinātniskiem pētījumiem un tāpēc ir jāanalizē indivīda izturēšanās, balstoties uz stimula un reakcijas saistību. Ar laiku šī pieeja izraisīja nopietnu kritiku galvenokārt tās mehāniskuma dēļ. Tāpēc 30. gados izveidojās neobiheiviorisms, kurš izvirzīja pieņēmumu, ka reakcija uz stimulu tiek pastiprināta ar

tēla, mērķa, vajadzības u.c. iekšējām psihiskām parādībām un stāvokļiem. ▲ kopā ar neobiheiviorismu šodien ir vadošais virziens amerikāņu psiholoģijā un viens no vadošajiem pasaulē, tas devis lielu ieguldījumu dažādu mācību teoriju izveidē, jaunas psihoterapeitiskas pieejas (biheiviorālā terapija), jaunu sociālpsiholoģisku koncepciju izstrādāšanā. ▲ izmanto arī soc. darbā.

**Biheivioriālā teorija sociālā darbā** – atziņu kumps, kas pirmo reizi izmantots 60. gados un īpašu popularitāti guvis ASV. ▲ mērķis ir palielināt cilvēka vēlamu izturēšanos un samazināt nevēlamu izturēšanos. ▲ uzskata, ka pastāv trīs uzvedības formas: 1) emocionālā vai afektīvā; 2) kognitīvā; 3) tiešā reaģēšana. Soc. darbinieks tiek aicināts balstīties uz empīriski pārbaudāmiem izpētes materiāliem. ▲ priekšrocība ļauj soc. darbā sintezēt prakses uzdevumus ar pētniecisko darbu. Liela nozīme ▲ ir novērtējumam. Sākuma novērtējumā izmanto intervijas, lai atklātu: kāda ir klienta problēma; kādas ir problēmas sastāvdaļas; problēmas rašanās precīzu laiku un apstākļus; ko klients gribētu mainīt.

**Bilingvisms** (lat. *bi* divi + *lingua* valoda), divvalodība –

indivīda, noteiktas sabiedrības vai tās daļas spēja lietot divas vai vairākas valodas. ▲ parasti sastopams jauktajās ģimenēs, kur vecākiem ir atšķirīgas dzimtas valodas. ▲ neizraisa problēmas, ja katra valoda tiek lietota savā laikā un vietā. Ja abu valodu apgūšana un lietošana notiek vienlaicīgi, var rasties valodu interference un cilvēks arī vēlāk neatkarīgi no izglītības izjūt grūtības abu valodu pareizā lietošanā.

**Birokrātija** (fr. *bureaucratie* < fr. *bureau* birojs + gr. *kratos* vara) – 1. Formāla, hierarhiski veidota pārvaldes iestāžu varas sistēma; ierēdņu vara. 2. No profesionāliem vadītājiem sastāvoša grupa. Tās izcelsmes objektīvais pamats ir cilvēku dalīšanās izpildītājos un vadītājos. ▲ pamatpazīme ir speciālas zināšanas vadīšanas jomā, kuru nepieciešamību nosaka mūsdienu sarežģītā, daudzveidīgā, pretrunīgā, tehniski arvien varenākā sabiedrība, ko nevar pārvaldīt neprofesionāli un diletanti. ▲ teorijas pamatus 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā izstrādāja vācu filozofs un sociologs M. Vēbers (*M. Weber*). ▲ ir racionāls varas realizācijas līdzeklis, taču zināmos apstākļos tā pati var uzurpēt politisko varu un izraisīt virkni nevēlamu parādību. De-

mokrātiskā sabiedrībā tiek lietoti dažādi līdzekļi, lai ierobežotu ▲ pārņēmēju patstāvību. *Soc. darba praksē* attiecības ar birokrātiju bieži tiek apspriestas soc. kontroles fenomena kontekstā. Sk. arī *Sociālā kontrole*.

**Biseksualitāte** (lat. *bi* priedēklis, kas nozīmē – tāds, kam ir divas pazīmes + *sexualis* dzimumdzīves) – gan vīriešu, gan sieviešu erotiskais pievilcīgums; indivīda homoseksualitātes un heteroseksualitātes apvienojums.

**Briesmu sindroms** (angļu *disaster syndrome*) – psiholoģisko un soc. attiecību problēmas, ko visbiežāk izjūt krīžu vai ārkārtas stāvokļu upuri. Soc. darbinieki, kas specializējušies briesmu izjūtu likvidēšanā, izdala vairākas ▲ fāzes: 1) pirmsietekmes fāze – draudu vai briesmu iespēju pavada to izpratne un spriedze, 2) ietekmes fāze – reāls riska stāvoklis, kad cilvēki organizē savus spēkus tā likvidēšanai vai mīkstināšanai, 3) pēcietekmes fāze – bieži tiek raksturota kā "medusmēnesis", kad parādās spēcīga enerģija problēmas atrisināšanai un savstarpējai sadarbībai, 4) vilšanās fāze – cilvēki saskaras ar ilgtermiņa problēmām, kas saistītas ar briesmu stāvokļa sekām.

**Brīvā intervija** – intervijas veids, kurā jautājumu sarakstu veido vienīgi tēmas vai problēmas nosaukums, bet jautājumi iepriekš nav izstrādāti.

**Brīvprātīgais** – *soc. darbā* problēmā neiesaistīta persona, kas savā brīvajā laikā ļauj soc. darbiniekam to iesaistīt klienta soc. problēmas risināšanā, par to nesāņemot atlīdzību. ▲ veido soc. darba personālos resursus. Tā kā ▲ nepastāv juridiskā atbildība par viņa darbību, tad ▲ pats var brīvi noteikt, kādā veidā un cik bieži piedalīties soc. problēmas risināšanā. Brīvprātīga soc. darbība var notikt arī bez saskares ar soc. darbu (piem., nevalstisko organizāciju darbība), bet par soc. darba resursu (līdzekli) kļūst tie ▲, ko soc. darbinieks tieši vai netieši iesaista soc. problēmas risināšanā. Netieša iesaistīšana nozīmē to, ka soc. darbinieks nestrādā tieši ar ▲, bet izmanto kādas institūcijas (piem., Bērnu fonda) pakalpojumus. Turpretī tieša iesaistīšana ir tad, ja soc. darbinieks dibina ▲ grupas soc. palīdzības sniegšanai saviem klientiem. Soc. darbiniekam ▲ jāuzlūko kā sabiedrotais problēmas risināšanā, jāatbalsta morāli un ar padomiem, un attiecības jāveido tā,

lai abi optimāli darbotos kopīgā mērķa sasniegšanā.

**Brīvprātīgais klients** – soc. darbā persona, ko nomāc soc. problēma un kura problēmas risināšanu uztic soc. darbiniekam. Soc. darba praksē tas nozīmē: 1) brīvas gribas izpausme. Tas, ka kāds ir ▲, pamatojas uz viņa brīvu gribu, vai, ja kāds nespēj pieņemt lēmumus pats uz to personu gribu, kuras par viņu rūpējas un ir atbildīgas. Nevienš, izņemot pašu, nevar padarīt personu par ▲. Soc. darbinieks nevar problēmā iesaistītu personu bez tās gribas padarīt par ▲. Arī tad ne, ja viņš klientam palīdz. Tāpat kā cilvēks no brīvas gribas kļūst par klientu, tā klients pēc savas gribas var pārtraukt būt par ▲; 2) uzticēšanās. Problēmas nomāktais cilvēks uztic tās risinājumu profesionālim. Uzticēšanās parasti nerodas pašā sākumā, bet veidojas laika posmā saskarsmes procesā. Ja persona zaudē uzticību soc. darbiniekam, tad palikšana par klientu kļūst problemātiska, kas ir iemesls attiecību izbeigšanai; 3) līdzdarbošanās. Par ▲ var būt tikai tāda persona, kas ir gatava ar soc. darbinieku sadarboties līdz problēmas atrisinājumam. Kāda konkrēti būs klienta līdzdarbošanās, tas ikreiz tiek izvērtēts do-

tajā soc. situācijā. Persona, kas soc. darbiniekam ļauj darboties, bet pati izturas distancēti, neitrāli un noliedzīgi, nevar būt par ▲; 4) noteiktas lomas akceptēšana. ▲ atļauj soc. darbiniekam būt par problēmas risinātāju. Soc. darbinieks veic visas darbības, kādas nepieciešamas problēmas atrisināšanai: iegūst un analizē soc. informāciju, sarunājas ar problēmā iesaistītajiem; nodrošina koordināciju ar citām personām, institūcijām, klienta labā veic soc. aizsardzības pasākumus.

**Bulīmija** – psihosomatiska slimība, kas izpaužas pārmērīgas ēšanas lēkmēs. Cilvēks rij bārību, to gandrīz nesakošļājot, kam var sekot paša izprovocēta vemšana. ▲ var izpausties kopā ar neirotisko anoreksiju, bet biežāk kā nemiera kompensācija. Parasti tā norāda uz saskarsmes grūtībām ar radniekiem un vienaudžiem.

## C

**Cienā** – morālās apziņas kategorija, kas izsaka personības attieksmi pret sevi un citiem cilvēkiem kā morāles vērtību un sabiedrības attieksmi pret cilvēku, vērtējot tā rīcību, dzīvi. Sk. arī *Pašcienā*.

**Cietsirdība** – sociālpsiholoģiska parādība. To raksturo nežēlība, varmācība, brutalitāte, vienaldzība pret cilvēkiem, soc. grupām un dzīvo dabu.

**Cinisms** (gr. *kynismos* kiņīku mācība) – 1. Vispārīga pieeja dzīves notikumiem, kas cilvēku uzvedību un sabiedrības procesus izskaidro tikai ar vienkāršākajiem savtīgajiem motīviem un tieksmēm. 2. Sadzīviski ▲ saista ar bezkaunību, rupju atklātību un izaicinošu, nicinošu attieksmi pret soc. ideāliem, vērtībām, sabiedrībā pieņemtajām pieklājības normām utt. Bieži rodas vērtību pārvērtēšanas periodos.

**Cilvēki ar speciālām vajadzībām** – personas, kam ir objektīvas prasības pēc konkrēto vajadzību realizēšanas, kam ir apgrūtināta viņu funkcionēšana sabiedrībā un ir nepieciešama papildu medicīniska un soc. palīdzība. ▲ ir: 1) cilvēki ar redzes traucējumiem vai neredzīgie; 2) cilvēki ar dzirdes traucējumiem vai nedzirdīgie; 3) cilvēki ar valodas traucējumiem; 4) cilvēki ar emocionāliem traucējumiem, garīgas attīstības traucējumiem un grūtībām mācībās, ar psihoneiroloģiskām un somatiskām saslimšanām; 5) cilvēki ar fiziskās attīstības traucējumiem –

tie, kas ir uz laiku savainoti, un tie, kas ir ar hronisku fizisku nespēju (ieskaitot cilvēkus, kuri lieto palīgierīces, protēzes, ritenkrēslus; vecus cilvēkus ar pārvietošanās grūtībām un cilvēkus ar tādām saslimšanām kā sirds un asinsvadu slimības, cerebrālā trieka, hroniskie artrīti un AIDS). Latvijā par ▲ joprojām tiek lietota padomju laika terminoloģija – "invalidi", savukārt starptautiskajā izpratnē šāds jēdziens lietots netiek. Rietumos vārdu "invalids" izvirās lietot gan sadzīvē, gan zinātnē, jo termins izsaka zināmu necieņu pret šādiem cilvēkiem un raksturo viņus kā nepilnvērtīgus (lat. *invalidus* nespēcīgs).

**Cilvēktiesības** – cilvēkam neatņemamas pamattiesības un pamatbrīvības, kas izsaka pašcieņas, brīvības, taisnīguma un labklājības vajadzības un intereses attiecībā ar valsti, varu vispār. Cilvēka tiesības un brīvības ir nosacījums indivīda pilnvērtīgai attīstībai, izmantojot soc. resursus un realizējot savas vajadzības. ▲ ir universālas un attiecas uz ikvienu cilvēku. Tradicionāli ▲ iedala šādās grupās: 1. Individuālās, personālās tiesības – tiesība uz dzīvību, brīvību, personas neaizskaramību, apziņas un uzskatu brīvību, uz pri-

vāto dzīvi, korespondences noslēpumu, uz brīvu pārvietošanos u.c. 2. Politiskās tiesības un brīvības – tiesība piedalīties sabiedrības un valsts pārvaldīšanā, vēlēti un tikt ievēlētam, piedalīties referendumos, apvienoties biedrībās; tiesība uz vārda brīvību, informāciju u.c. 3. Soc. ekonomiskās tiesības un brīvības – tiesība izvēlēties nodarbošanos, profesiju; tiesības uz veselības aizsardzību, soc. nodrošināšanu, veselīgu apkārtējo vidi, uz izglītību; radošā darba brīvība. 4. Tiesības kultūras jomā – tiesība izmantot kultūras vērtības. ▲ normas, kas ir spēkā Latvijas Republikā, ietvertas LR Satversmes 8. nodaļā "Cilvēka pamattiesības." Soc. darbinieki savā praksē saskaras ar dažādiem izaicinājumiem saistībā ar ▲. 1991. gada Eiropas Padome pieņēma rekomendācijas "Par sociālo darbinieku izglītību un cilvēktiesībām". Tā dalībvalstu valdībām ieteica: 1) ietvert ▲ visos soc. darbinieku izglītības līmeņos; 2) izprast soc. darbinieku lomu mainīgajā pasaulē; 3) aplūkot ▲ problēmas soc. pētījumos, tādējādi radot iespēju soc. darbiniekam noteikt problēmu cēloni; 4) pievērst mācībspēku uzmanību vajadzībai organizēt studiju procesu tā, lai būtu iespēja kopā ar studentiem interpretēt un attīstīt ▲, un izmantot

tās turpmākā darbā; 5) aicināt profesionālo soc. darbinieku asociācijas pievērst uzmanību soc. darbinieku vajadzībai sekot ▲ attīstībai; 6) ierosināt, lai profesionālās ētikas kodeksos tiktu ņemtas vērā ▲ aizsardzība un fundamentālās brīvības.

**Civillikums** – LR civiltiesību normu kopums, kas regulē mantiskās attiecības starp fiziskām un juridiskām personām. ▲ sastāv no četrām daļām: 1. Ģimenes tiesības. 2. Mantojuma tiesības. 3. Lietu tiesības. 4. Saistību tiesības. ▲ pieņēma 1937. gadā, atjaunoja 1993. gadā, izdarot nepieciešamās izmaiņas. Visvairāk izmaiņas skar ģimenes tiesību daļu.

## D

**Dalība** – aktīva klienta līdzdalība izmaiņu procesu veidošanā; arī soc. darbinieka un klienta partnerattiecības.

**Daļēji standartizētā intervija** – intervijas veids, kurā jautājumi ir noteikti daļēji. Parasti tiek noteikti pamatjautājumi, bet papildjautājumu veidošana un izvēršana paliek paša intervētāja ziņā.

**Darbība** – process, kurā izpaužas cilvēka aktīva attieksme

pret esamību, mērķtiecīga apkārtējās vides un paša cilvēka pārveidošana. Sk. arī *Sociālā darbība*; *Sociālā darbinieka profesionālas darbības principi*.

**Daudzdimensiju sociālā atbalsta skala** (angļu *multidimensional scale of perceived social support*) – soc. darbā viena no novērtēšanas metodēm. ▲ ir anketa ar 12 jautājumiem. ▲ paredzēta klienta saņemtā soc. atbalsta no ģimenes, draugiem un citiem tuviem cilvēkiem noteikšanai. Augstāki rezultāti atspoguļo augstāku saņemto atbalstu no soc. tīklojuma.

**Dauna slimība** – slimības veids, kas izpaužas dziļā iedzimtā plānprātībā. Slimības klīnisko ainu aprakstījis angļu ārsts L. Dauns (*L. Down*). Tās pamatā ir hromosomu patoloģija. Slimnieki ir ļoti līdzīgi cits citam: plata seja, šauras acis, slīpas acu spraugas ar noliekumu lejup uz degunu; deguns īss, plats; augšžoklis neattīstīts, apakšžoklis izvirzīts. Slimie bērni ir kustīgi, labsirdīgi, ar pietiekami dzīvu mīmiku, tieksmi atdarināt. Pacientam vajadzīga aprūpe un uzraudzība. Specifiku *soc. darbā* ar klientu, kam ir Dauna sindroms, nosaka šīs slimības radītie simptomi: 1) cilvēks pats nespēj noteikt, kā ir radusies problēma; 2) nespēj par to informēt apkārtējos;

3) nespēj lūgt palīdzību speciālistiem; 4) pats nespēj risināt savas problēmas.

**Debilitāte** (lat. *debilis* nevarīgs, gaudens) – viena no oligofrēnijas izpausmēm, vieglākā garīgās atpalcības pakāpe. Slimnieki parasti spēj labi piemēroties dzīvei un reizēm (piemēram, ekspertīzē) pat rodas grūtības ▲ konstatēt. ▲ raksturīgi spriešanas traucējumi, kas izpaužas grūtībās produktīvi, radoši domāt. Abstrakti jēdzieni paliek nesapraستي. Darbā manāms intereses, zinātkāres, iniciatīvas, patstāvības, radošas pieejas trūkums, ir grūti savaldīt, apspiest savas elementārās tieksmes. Rīcība nav pietiekami apdomāta, slimnieki ir viegli ietekmējami, nereti impulsīvi. Sk. arī *Bērni ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem*; *Sociālā debilitāte*.

**Deklarācija** (lat. *declaratio* paziņojums) – 1. Valdības, kādas partijas vai nevalstiskas organizācijas paziņojums, savu nostādņu pasludināšana. Saskaņā ar LR likuma "Par 1925. gada 1. aprīļa likuma "Ministru kabineta iekārta" atjaunošanu" 5. pantu Saeima izsaka MK uzticību pēc tam, kad tā noklausījusies ▲ par MK iecerēto darbību. 7. Saeimas 2000. gada 5. maijā apstiprinātais MK savā ▲ labklājības jomā paredzējis veikt šādus pasākumus:

1) nabadzības samazināšana; 2) atbalsta nodrošināšana bērniem un ģimenēm; 3) soc. pakalpojumu attīstība; 4) palīglīdzekļu ražošana invalīdiem; 5) atbalsta nodrošināšana mājokļu īmiekiem; 6) ierobežojumu atcelšana strādājošiem pensionāriem; 7) privāto pensiju fondu izveidošana; 8) taisnīgas un pieejamas veselības sistēmas izveide un tās integrācija soc. sistēmā; 9) atbalsts personām ar garīgās attīstības traucējumiem; 10) ģimenes lomas palielināšanu; 11) valsts institūciju, pašvaldības un nevalstisko organizāciju sadarbību ģimenes atbalstam. ▲ atzīmēts, ka valdība atbalstīs kvalitatīvu soc. darbinieku apmācību, lai nodrošinātu sociālās un veselības aprūpes, izglītības un soda izciešanas iestādes ar mūsdienīgi izglītotiem soc. darbiniekiem. Valdības pieeja dažādu ekonomisko un soc. jautājumu risināšanā balstīsies uz stratēģisku attīstības redzējumu. Viens no valdības svarīgākajiem uzdevumiem ir radīt nosacījumus straujai ekonomikas izaugsmei Latvijā, sekmējot plašāku sabiedrības slāņu un reģionu iekļaušanos tautsaimniecības aprītē. Sk. arī *Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarācija*.

**Delinkvents** (lat. *delinquens* tāds, kas izdara pārkāpumus) – ar likuma pārkāpumu

saistīts. ▲ rīcība ir antisociāla (pretsabiedriska).

**Demagogija** (gr. *dēmagōgia* < *dēmos* tauta + *agōgē* vadīšana) – cenšanās kļūt populāram ar nesaistošu solījumu, faktu sagrozīšanas, glaimu utt. palīdzību. Termins, ko lieto, lai raksturotu negatīvu morālās darbības veidu.

**Demogrāfija** (lat. *dēmos* tauta + *graphō* rakstu) – zinātnes nozare, kas pētī iedzīvotāju dabisko kustību (dzimstību, mirstību, laulātību), mehānisko kustību (migrāciju), iedzīvotāju struktūras maiņu šo procesu saistībā ar ekonomiskiem, sociāliem, bioloģiskiem un ģeogrāfiskiem faktoriem, konkrētiem vēsturiskiem apstākļiem. ▲ pētījumu mērķis: izzināt demogrāfisko situāciju, analizēt demogrāfisko procesu tendences un faktorus valstī, atsevišķā tās teritorijā vai iedzīvotāju grupā, izzināt iedzīvotāju ataudzes likumsakarības; pamatojoties uz pētījumu rezultātiem, izstrādāt demogrāfiskās koncepcijas un teorijas, demogrāfisko politiku, prognozēt demogrāfisko procesu attīstību.

**Demogrāfiskā politika** – speciālo pasākumu sistēma, ko veic valsts, lai ietekmētu demogrāfiskos procesus. ▲ ir eko-

nomisko, juridiski administratīvo un ideoloģisko pasākumu komplekss. Tā ir valsts sociālekonomiskās politikas sastāvdaļa. Īstenojot ▲, valsts ietekmē iedzīvotāju dabiskās kustības procesu (dzimstību, mirstību, laulātību, iedzīvotāju dabisko pieaugumu), migrācijas procesu, iedzīvotāju soc. mobilitāti, kā arī iedzīvotāju skaitu un sastāvu. ▲ uz demogrāfisko procesu dinamiku iedarbojas nevis tieši, bet pastarpināti. ▲ rezultātā cilvēki pieņem lēmumus par laulību, ģimeni, bērnu dzimšanu, profesijas izvēli, nodarbinātību, dzīves vietu utt. Svarīgs priekšnoteikums ▲ realizēšanā ir vispusīga demogrāfiskās situācijas izpēte, optimāla iedzīvotāju atražošanās gaitas noteikšana un tās sasniegšanas ceļu izzināšana.

**Demogrāfiskā situācija** – demogrāfisko procesu, iedzīvotāju sastāva un izvietojuma stāvoklis noteiktā laika periodā (visbiežāk kalendārajā gadā). ▲ pasaulē, reģionā, valstī, valsts rajonā vai pilsētā raksturo iedzīvotāju dabiskās kustības (dzimstības, mirstības, laulātības un laulību šķiršanas) procesi, iedzīvotāju atražošanās rādītāji (iedzīvotāju dabiskais pieaugums un paaudžu nomaiņas intensitāte), kā arī migrācijas, iedzīvotāju skaita, struktūras, apdzīvotības

blīvuma, izvietojuma u.c. rādītāji. ▲ var būt labvēlīga un nelabvēlīga, pat kritiska, tālākai tautas saimniecības un iedzīvotāju kopuma attīstībai. Valsts, reģiona ▲ veidojas iedzīvotāju atražošanās galveno dabiskās kustības procesu (dzimstības, mirstības) un iedzīvotāju mehāniskās kustības (imigrācijas, emigrācijas) ietekmē.

**Demogrāfiskā uzvedība** – subjekta darbību sistēma, kas rada demogrāfiskās situācijas izmaiņas vai saglabāšanos. ▲ subjekts ir indivīds, ģimene, mazā grupa, retāk nācija, reģiona iedzīvotāji utt. Terminu ▲ lieto plašā un šaurā nozīmē. Plašā nozīmē ▲ ietver darbības, kas saistītas ar iedzīvotāju ataudzi un migrāciju, kā arī ar soc. mobilitāti. Šaurā nozīmē ▲ saistīta tikai ar iedzīvotāju ataudzi (dzimstību un mirstību, pastarpināti – laulību, laulības šķiršanu). ▲ ir demogrāfijas, socioloģijas, soc. psiholoģijas, tiesību u.c. zinātņu izpētes priekšmets.

**Demogrāfiskais sprādziens** – ļoti straujš iedzīvotāju skaita pieaugums noteiktā laika posmā. ▲ rada strauja dzimstības palielināšanās, nepieaugot mirstībai.

**Demokrātiskais vadības stils** – vadības stila veids,

kura pamatā ir grupas lēmuma pieņemšana. Efektīvs situācijās, kas prasa pašiniciatīvu, radošu attieksmi pret darba uzdevumu veikšanu. ▲ nodrošina augstu darbības efektivitāti (pēc kvalitātiem rādītājiem) un labvēlīgu psiholoģisko klimatu grupā.

**Depresija** (lat. *depressio* nospiešība, nomāktība) – slimības veids, visu psihisko procesu aizkavējums, nospiešība. Tipiskos gadījumos ▲ raksturo nomākts garastāvoklis, grūtības domāt un koncentrēties, psihisko procesu gausums un lēnas kustības. Smagos ▲ gadījumos domāšanas gausums var radīt iespaidu par plānprātību. Vieglākos gadījumos ▲ pirmie pamana garīgā darba darītāji, jo tiem zudušas iepriekšējās intereses, aktivitāte, radoša pieeja. Dažos gadījumos pievienojas pašapsūdzības domas, kas saasinātā veidā var novest pie pašnāvības, tādēļ pacienti ar ▲ savlaicīgi jāatklāj un jāārstē. Kļūdaini ir šādam cilvēkam likt darīt to, ko viņš nav spējīgs (piem., ieteikt "saņemt sevi rokās"), pacientam vajadzīgs saudzējošāks režīms ar mazāku slodzi. ▲ arvien ir pārejoša, kaut arī tās ilgumu iepriekš nevar pateikt. T.s. maskētās ▲ gadījumos priekšplānā izvirzās miega traucējumi, veģetatīva simptomātika, seksuālās sfēras izmaiņas vai

tieksme uzlabot slikto pašsajūtu, lietojot alkoholu vai narkotikas.

**Derealizācija** (lat. *de* priedēklis, kas nozīmē atdalīšanu, pazemināšanu + *realis* priekšmetisks) – slimība, kam raksturīga konkrētai realitātei neatbilstoša sajūta. Atšķirībā no ilūzijām un halucinācijām saslimušā formālā uztvere nemaz nav mainījusies, bet mainījusies ir iekšējā attieksme pret apkārtējiem priekšmetiem – tie redzami aizplīvuroti, nereāli, sastinguši. Slimniekam reizēm pat rodas šaubas par apkārtējās vides reālo eksistenci, liekas, ka apkārtējie priekšmeti kļuvuši draudoši. ▲ var rasties depresijas vai aptumšotas apziņas stāvoklī u.tml.

**Despotisms** (gr. *despoteia* neierobežota vara) – valdoņa, patvaļība attiecībās ar citiem cilvēkiem.

**Determinisms** (lat. *determinare* norobežot, noteikt) – visu dabas, sociālo, garīgo procesu un parādību likumsakarība un cēloniska nosacītība. Soc. dzīvē ▲ nav savienojams ar fatalismu – stingri noteiktu iepriekšnoteiktību, jo pieļauj varbūtību jebkura procesa norisē.

**Deviance** (lat. *deviatio* novirze) – rīcības novirze no soc. normām, sabiedrībā pie-

ņemtiem standartiem. Izteiktākās sabiedrības ▲ ir narkomānija, alkoholisms, prostitūcija u.c.

**Deviatīva rīcība** – no virzes, kas ir pretrunā ar sabiedrībā pieņemtajām tiesiskajām vai tikumiskajām normām. ▲ cēlonis ir daudzu nelabvēlīgu faktoru mijiedarbība.

**Dezadaptācija** (fr. *dez* priedēklis, kas nozīmē iznīcināšanu, likvidēšanu + lat. *adaptare* pielāgot, piemērot) – soc. adaptācijas traucējumi, cilvēka spējas pielāgoties soc. apstākļiem zudums. ▲ var izpausties īslaicīgi (pēctraumatiskā šoka izraisītās sekas) un ilgstoši, kad nepieciešama speciālistu palīdzība.

**Dezorganizācija** (fr. *désorganisation* sajukums) – organizētības trūkums, sajukums, nekārtība, disciplīnas pārkāpšana. Sk. arī *Sociālā dezorganizācija*.

**Diagnoze** (gr. *diagnōsis* izšķiršana, pazīšana, noteikšana) – soc. darbā soc. problēmas noteikšana. Pašlaik daudzi soc. darbinieki šo procesu sauc par problēmas identificēšanu. ▲ jēdzienu soc. darbā ieviesa amerikāņu zinātniece M. Ričmonde (*M. Richmond*) 1917. gadā. ▲ noteikšanai ir liela nozīme soc. darba praksē.

**Diagramma** (gr. *diagramma* rasējums, zīmējums) – grafiska attēla veids. ▲ statistiskos lielumus attēlo ģeometrisku formu veidā un to izmēriem jābūt proporcionāliem attēlojamo parādību lielumiem. Atkarībā no tā, kādi ģeometriskie elementi ▲ izmantoti, izšķir: 1) punktu ▲; 2) līniju ▲; 3) laukuma ▲; 4) figūru ▲.

**Dialogs** (gr. *dialogos* saruna) – saruna starp divām vai vairākām personām, domu apmaiņa starp divām grupām. ▲ ir viena no soc. darbinieka un soc. pedagoga darbības metodēm. Sk. arī *Atgriezeniskā saite*.

**Dienas aprūpes centrs** – soc. institūcija, kas dienas laikā nodrošina noteikta veida soc. palīdzības pakalpojumu sniegšanu aprūpējamām personām, kuras parasti uzturas ģimenē (piem., dienas aprūpes centrs personām ar garīgās attīstības traucējumiem). ▲ darbību regulē Saeimas likums "Par sociālo palīdzību" un Labklājības ministrijas rīkojums "Par ministālajām prasībām institūcijām, kuras sniedz sociālās palīdzības pakalpojumus".

**Dipsomānija** (gr. *dipsa* slāpes + *mania* ārpriests, neprāts, jūsmā) – nepārvarama tieksme pēc alkohola, kas izpaužas peri-

odiskās dzeršanas lēkmēs. Tās rodas nomākta garastāvokļa, skumju, trauksmes sajūtas laikā. ▲ ir viena no alkoholisma beigu stadijas izpausmēm, ko raksturo garastāvokļa svārstības, cenšanās jebkādiem līdzekļiem iegūt naidu dzeršanai, surogātu un narkotisko vielu lietošana, pēkšņa vai diezgan strauja dzeršanas pārtraukšana pēc tam, kad smagā fiziskā stāvokļa dēļ tā kļuvusi neiespējama. Sk. arī *Impulsīvi stāvokļi*.

**Disciplīna** (lat. *disciplina* mācība) – cilvēku vai soc. grupu izturēšanās, kas atbilst sabiedrībā vai kādā konkrētā organizācijā noteiktajām juridiskajām un morāles normām.

**Disforija** (gr. *dysphoria* īgnums) – nomākts garastāvoklis, saistīts ar neapmierinātību, īgnumu, ļaunumu. Slimnieks ir viegli uzbudināms, niecīga iemesla dēļ vai arī bez iemesla jūt tieksmi aizskart, apvainot. Visbiežāk ▲ piemīt hroniskiem alkoholiķiem, sastopama arī organisku CNS slimību gadījumos.

**Disfunkcionāla ģimene** – ģimenes soc. funkcionēšanas izpausme. *Soc. darbā* izdala trīs disfunkcijas veidus: 1. Nepieciešamās funkcijas trūkums. Starp sistēmai (ģimenei) piederošajiem pietrūkst zināmu interak-

ciju (piem., nepilna ģimene). 2. Nepareiza funkcija. Ģimene nepilda tai paredzētos uzdevumus, tātad funkcionē nepareizi (piem., ģimene kļūst par izolētu grupu savā apkārtnē, bērni neatbrīvojas no vecāku atkarības un paliek dzīvotnespējīgi. 3. Funkciju konflikts. Sistēma (ģimene) nevar funkcionēt atbilstoši mērķim, jo visnozīmīgākie ģimenes locekļi rīkojas viens pret otru, nekooperējas, nesadarbojas un izturas šai ziņā disfunkcionāli. Pastāv ģimenes iekšējais konflikts, kura rezultātā ģimene funkcionē nepareizi. ▲ tiek saukta par problēmsistēmu, un soc. darba uzdevums ir panākt, lai tāda disfunkcionāla sociāla sistēma sāktu funkcionēt. Soc. darbinieks savu uzmanību pievērš nevis pašiem indivīdiem, bet viņu funkcijām savstarpējā saskarsmē. Savā darbībā viņš vadās no soc. pozitīviem paraugiem – modeļa, kas vislabāk apmierina ģimenes locekļu soc. vajadzības. Skat. arī *Funkcionāla ģimene*; *Slēgta ģimene*.

**Diskriminācija** (lat. *discriminatio* atšķiršana, nodalīšana) – tiesību ierobežošana vai atņemšana. Cilvēka vai cilvēku grupas izslēgšana no līdzdalības atkarībā no tai kādas piemītošas īpašības vai pazīmes (tautības, rases, dzimuma, vecuma, reliģijas, veselības stāvokļa, seksuālās

orientācijas u.c.). Sk. arī *Sociālā izslēgtība*.

**Disleksija** (gr. *dys* priedēklis, kas apzīmē noliegšanu + *lexis* vārds) – bērna nespēja iemācīties lasīt un rakstīt. Lai ārstētu ▲, nepietiek vienīgi ar mācību aktivizēšanu, nepieciešama starpprofesionāļu komandas palīdzība.

**Dokumentu analīze** – empīriskās pētīšanas metode; dokumentu izpēte, lai iegūtu nozīmīgu informāciju par pētāmo objektu. Sākotnēji jānosaka informācijas ticamība, drošums, nozīmība, jo katrā dokumentā parādās autora attieksme un kompetences līmenis. ▲ metode var būt: 1) neformalizēta jeb tradicionāla metode; 2) formalizēta jeb kontentanalīzes metode. Tradicionālajā analīzē izmanto vispārīgas analīzes operācijas: pēta dokumenta loģisko uzbūvi, stilu, saistību ar citiem dokumentiem utt. Kontentanalīzē nosaka, kādā veidā un apjomā informācijas masīvā pārstāvētas pētnieku interesējošās jēdzieniskās vienības. Pirms sākt analīzi, jāizstrādā kārtulas un shēma, kā sistemātizēt materiālu. Kontentanalīzi var izmantot ne tikai rakstītu dokumentu, bet arī runas, žestu, mīmikas, dejas, arhitektūras analīzē.

**Dokumenti** (lat. *documentum* pamācība, pierādījums) – rakstveida liecība, pierādījums. *Soc. darbā* jebkādā veidā fiksēta informācija. Sk. arī *Oficiālie dokumenti*; *Personiskie dokumenti*; *Mācību līgums supervīzijā*; *Sākuma lapa*; *Sociālā vēsture*; *Supervīzijas līgums*.

**Dziednieciskā pedagogija** (vācu *Heilpädagogik*) – sociālpedagoģijas sastāvdaļa, kuras pamatā ir holistisks skatījums uz personu. Radusies 19. gs. vidū Vācijā, savijoties medicīnas un pedagoģijas metodēm. Dažādas ▲ iestādes galvenokārt radās, lai veicinātu bērnu un jauniešu ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem patstāvību un integrāciju sabiedrībā.

**Dzimstība** – iedzīvotāju ataudzes pamatprocess; statistikā – bērnu dzimšanas gadījumu biežums. Visbiežāk ▲ nosaka uz 1000 iedzīvotājiem vai 100 atbilstoša vecuma sievietēm. Dzimstība un mirstība ir iedzīvotāju dabiskās kustības galvenie rādītāji.

**Dzimta** – soc. grupa; no viena ciltstēva cēlies radnieku kopums.

**Dzimumlomas identitāte** – noteikta dzimuma indivīda uzvedības un pašapziņas

vienība, kas balstās uz attiecīgās dzimumlomas prasībām (soc. standartu sistēma, stereotipi).

**Dzīves jēga** – personības un soc. grupu eksistences un darbības attaisnojums, pamatnozīme un pamatvērtība.

**Dzīves kvalitāte** – indivīda, ģimenes, iedzīvotāju grupas, sabiedrības labklājības rādītājs. ▲ jēdziens ietver fizisko un garīgo veselību, brīvo laiku un tā izmantošanu, darbu, ģimenes dzīvi, saikni ar sabiedrību, pašnoteikšanos, materiālo nodrošinājumu. Soc. darbiniekam, strādājot pie ▲ uzlabošanas, ir jāņem vērā tās subjektīvais un objektīvais raksturs.

## E, Ē

**Edipa komplekss** – viens no centrālajiem austriešu psihiatra un psihologa Z. Freida (*S. Freud*) izvirzītajiem priekšstatiem psihoanalīzē. Pēc Z. Freida domām, ▲ raksturo bērna tiekšanās pēc seksuālas tuvības ar pretējā dzimuma vecākiem un vēlēšanās atbrīvoties no otra. ▲ raksturīgs 3 – 5 gadu vecam bērnam, un tas atrisinās, bērnam identificējot sevi ar tēvu (zēniem) vai māti (meitenēm). Z. Freids uzskata ▲ par universālu psihiskās attīstības sastāvdaļu, kas

raksturīga visiem cilvēkiem. Pēc viņa domām, neveiksmīgs ▲ risinājums ir t.s. psihoneirožu pamatā, un tas ir vispārējs fenomena, kas parādās neatkarīgi no garīgās veselības. Attiecībā uz meitenēm reizēm lieto jēdzienu "Elektras komplekss". (Edips un Elektra ir sengrieķu mītu varoņi. Šo mītu sižeti atgādina minētās attiecības.)

**Egocentrisms** (lat. *ego* es + *centrum* centrs) – 1. Priekšstats par sevi kā par pasaules, dzīves centru. Egoisma krasākais veids. 2. *Psiholoģijā* primārā bērna nostādne, saistīta ar nediferencētu pasaules uztveri, kas centrēta uz bērna redzējumu. Ja dzīves gaitā (var notikt jau pirmsskolas vecumā) neveidojas decentrācija (spēja iziet ārpus sava redzējuma un iedomāties, kā cits cilvēks uztver notiekošo), rodas egoisms kā personības īpašība.

**Egoisms** (fr. *égoïsme* < lat. *ego* es) – indivīda vai soc. grupas interešu izcelšana, nerēķinoties ar citu cilvēku, soc. grupu vai visas sabiedrības interesēm un vēlmēm. Egoisms ir patmīlības izpausme, altruisma pretstats. Sk. arī *Grupas egoisms*.

**Eidzisms** (angļu *ageism*) – soc. darbinieku un citu līdzētājprofesiju speciālistu vidū lie-

tots termins, kas apzīmē vecu cilvēku diskrimināciju.

**Eiforija** (gr. *euphoria* lab-sajūta) – pacilāts garastāvoklis, pasivitāte, bezdarbīgums, apmierinātība ar sevi un apkārtni. Pārejoša ▲ var rasties sakarā ar intoksikāciju, kā arī dažu narkotisku vielu lietošanas gadījumos.

### **Eiropas Padome**

– starpvaldību organizācija, kas dibināta, pamatojoties uz statūtiem, kuri parakstīti 1949. gada 5. maijā Londonā. ▲ ir 40 dalībvalstis, t.sk. Latvija (no 1995. gada 10. februāra). ▲ izstrādājusi vairāk nekā 160 konvenciju, kas atbilst 100 000 divpusējiem līgumiem un kalpo dalībvalstīm par pamatu, lai reformētu, harmonizētu nacionālo likumdošanu tādās sfērās kā cilvēktiesības, soc. labklājības jautājumi, veselība, vide, likumdošana, sports, kultūras attīstība, minoritāšu aizsardzība u.c. ▲ galvenās struktūras ir: 1. Ministru Komiteja – Eiropas Padomes lēmēj institūcija; 2. Parlamentārā Asambleja – konsultatīvā struktūra; 3. Eiropas vietējo un reģionālo pašvaldību kongress – konsultatīva struktūra; 4. Eiropas cilvēktiesību tiesa – starptautiska cilvēktiesību aizsardzības sistēma. ▲ galvenie mērķi: 1) aizstāvēt cilvēka tiesības un plurālistisku demokrātiju; 2) veicināt Eiropas kultūridenti-

tātes izveidošanos un attīstību, cīnoties pret jebkurām neiecietības izpausmēm; 3) meklēt sabiedrības problēmu risinājumus (minoritāšu diskriminācija, ksenofobija, neiecietība, soc. izslēgtība, vides aizsardzība, AIDS, narkomānija u.c.) un uzlabot eiropiešu sasniegto dzīves kvalitāti; 4) palīdzēt Centrālās un Viduseiropas valstīm īstenot politiskās, likumdošanas un konstitucionālās reformas.

### **Eiropas Sociālā harta**

– normatīvo nostādņu starptautisks akts. Tā ir Eiropas Cilvēka tiesību konvencijas analogs ekonomisko un soc. tiesību jomā. ▲ parakstīta Turīnā 1961. gada 28. oktobrī un stājās spēkā 1965. gada 26. februārī, kad to bija ratificējušas piecas dalībvalstis. Tiesības un principi ir formulēti 19 ▲ pantos, no kuriem septiņi sastāda tā saucamo obligāto kodolu. Līgumslēdzējas valstis apņemas šos 19 pantus īstenot visiem atbilstošiem līdzekļiem un vismaz piecus no minētajiem septiņiem uzskatīt par sev saistošiem. Šie septiņi panti ir: 1. pants. Tiesības uz darbu; 5. pants. Tiesības biedroties; 6. pants. Tiesības slēgt kolektīvus līgumus; 12. pants. Tiesības uz sociālo aizsardzību; 13. pants. Tiesības uz sociālo un medicīnisko palīdzību; 16. pants. Ģimenes tiesības uz sociālo palī-

dzību, juridisko un ekonomisko aizsardzību; 19. pants. Migrējošo strādājošo un viņu ģimeņu tiesības uz aizsardzību un palīdzību. 1988. gada 5. maijā tika atvērts parakstīšanai ▲ papildprotokols, kas četros pantos paplašina sociālo un ekonomisko tiesību aizsardzību, no kuriem vienu vai vairākus līgumslēdzējas valstis apņemas uzskatīt sev par saistošiem. 1991. gada 21. oktobrī tika atklāts parakstīšanai protokols ar ▲ labojumiem, lai paaugstinātu tās efektivitāti un uzlabotu pārraudzības mehānisma darbību.

**Eitanāzija** (gr. *eu* bez + *thanatus* nāve) – miršana bez mokām. Iedala negatīvajā un pozitīvajā ▲. Negatīvās ▲ gadījumā ārstēšanu pārtrauc, piem., atslēdz no mākslīgās elpināšanas aparāta. Pozitīvā ▲ ir nomiršanas paātrināšana, dodot medikamentus, aizsprostojot smadzeņu asinsvadus utt. ▲ nav vienīgi medicīnas, bet arī sarežģīta juridiska, filozofiska, reliģiska un morāla problēma.

**Eklektisms** (gr. *eklektikos* tāds, kas izvēlas) – vienības, viengabalainības trūkums. 2. *Soc. darbā* dažādu teoriju savienošana, lai izveidotu vispārējo soc. darba teoriju. Tiek norādīts uz daudzām ▲ formām: 1) teorētiskā ▲ izmanto vienu domāšanas skolu, bet pievieno īpašas citu

skolu tehnikas atbilstoši galvenās izmantotās teorijas mērķiem; 2) strukturālā ▲ novērtē klienta apstākļus atbilstoši dažādām informācijas kategorijām un izvēlas atbilstošas vairāku teoriju tehnikas; 3) kombinācijas ▲ mēģina savienot divas vai vairākas pieejas teorētiskā u.c. līmeņos; 4) tehniskā ▲ izmanto dažādu teoriju tehnikas bez to pamatā esošo teoriju un disciplīnu komentāriem; 5) nejausības ▲ izvēlas teoriju atkarībā no tā, kā tā patīk darbiniekiem. Šāda prakse, mēģinot apvienot daudzas atšķirīgas teorijas, prasa lielu piesardzību, jo soc. darbinieks var zaudēt soc. darba prakses būtību.

**Ekokarte** (angļu *ecomap*) – *soc. darba* novērtēšanas metode, ar kuras palīdzību soc. darbinieks veic klienta dzīves telpas shematizētu atspoguļojumu ekosistēmā daudzveidīgās attiecībās ar vides sistēmām. ▲ sastādīšanā vēlama soc. darbinieka un klienta abpusēji ieinteresēta sadarbība, kam ir liela loma informācijas apkopošanā un novērtēšanā, kā arī klienta objektīvā pašvērtējumā.

**Ekoloģija** (gr. *oikos* mājas, dzimtene + *logos* mācība) – zinātne par dzīvo organismu un vides attiecībām. Sk. arī *Ekosistēma*; *Sociālekoģisks modelis*.

**Ekonomika** (gr. *oikonomia* saimniecības vadīšana) – 1. Ražošanas attiecību kopums, kas atbilst noteiktai ražotājspēku atbilstības pakāpei. 2. Valsts, reģionu vai pasaules saimnieciskais stāvoklis. 3. Zinātnes nozare, kas pētī kādas ražošanas nozares saimnieciskās īpatnības. ▲ iedala: mikroekonomikā un makroekonomikā. Mikroekonomika apskata ▲ saimnieciskās vienības (firma, indivīds, atsevišķas preces u.tml.) līmenī. Makroekonomika analizē ekonomiskās parādības un procesus (ražošanu, ieņēmumu sadali, iedzīvotāju nodarbinātību, bezdarbu, inflāciju u.c.) visas tautas saimniecības mērogā.

**Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji** – abu dzimumu personas, kas pārskata periodā piedāvā savu darbu materiālo vērtību ražošanai vai pakalpojumu sniegšanai. ▲ ir gan civilie ekonomiski aktīvie iedzīvotāji, gan personas, kas dienē valsts bruņotajos spēkos. ▲ grupa sastāv no nodarbinātajiem un nestrādājošajiem iedzīvotājiem darbaspējas vecumā.

**Ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji** – abu dzimumu personas neatkarīgi no vecuma, ieskaitot personas, kas jaunākas par darbaspējas vecumu, kuras nevar pieskaitīt ne pie nodar-

binātajiem, ne arī pie bezdarbniekiem (mājsaimnieces, nestrādājošie cilvēki ar speciālām vajadzībām, mācību iestāžu audzēkņi un studenti darbaspējas vecumā, kas nestrādā un nemeklē darbu, nestrādājošie pensionāri u.c.).

**Ekosistēma** – Lielbritānijas zinātnieka A. G. Tensleja (*A. G. Tansley*) 1935. gadā ieviests jēdziens, kas saistīts ar sistēmanalizēšanas metodi visu dzīvo organismu pētniecībā. Šāda pieeja deva iespēju daudzpusīgi izskaidrot dzīvo organismu attīstību un izmaiņas vidē, pārvarēt cēloņu un sekas attiecību lineāro interpretāciju. Vēlākos gados ▲ metodi sāka plaši lietot socioloģijā, akcentējot vides ietekmi uz soc. organizāciju un soc. izmaiņām. Soc. darba teorijā ▲ terminu visbiežāk lieto saistībā ar jēdzieniem "sociālekoloģisks modelis" vai "sistēmiskā paradigma", "holistiskā pieeja". Ekoloģiskās sistēmas teorijas pamatā ir vides (makrosistēmas) un organisma (mikrosistēmas) mijiedarbība, savstarpējā atkarība un abpusējā pielāgošanās, kur jebkuras izmaiņas vienā sistēmā var izraisīt pozitīvas vai negatīvas sekas otrā sistēmā. ▲ ietver četrus variablus un savstarpēji saistītus aspektus: populāciju, organizāciju, vidi, tehnoloģiju. Soc. darba praksē ▲ perspektīva at-

klājas soc. problēmu analīzē un palīdzības procesu modelēšanā klientu un vides attiecību kontekstā dažādos sistēmu līmeņos. Sk. arī *Sistēmiskā paradigma; Sociālekoloģisks modelis*.

**Eksistence** (lat. *existentia* pastāvēšana) – dabisko, sociālo un garīgo objektu pastāvēšana, realitāte. Cilvēka ▲ pamatnosacījums ir dzīves pamatvajadzību apmierināšana.

**Eksistenciālais sociālais darbs** (angļu *existential social work*) – soc. darba virziens, kas radies ASV 60. gados. Tas ir eklektisks modelis, kas iekļauj gan humānisma psiholoģijas pārstāvja K. Rodžersa (*C. Rodger*), gan dzenbudisma un līdzīgu filozofiju idejas, taču tā sākuma punkts ir eksistenciālisma filozofija. ▲ tiek atzīta indivīda pilnīga autonomija un izvēles brīvība, vilšanās sajūta prevalējošajās soc. vērtībās un vajadzībās, no ciešanām iegūstama jēga, vajadzība pēc dialoga un soc. darbinieka ieguldījuma klienta pašnoteikšanās realizēšanā. ▲ palīdzības mērķi ▲ ir: sekmēt reālu darbību, lai risinātu problēmas (atrast radošu izeju, ja rodas dusmas; sagatavoties nāvei, ja cilvēks ir slims ar neārstējamu slimību; atrast darbu, iegūstot lielāku soc. drošību); veicināt izturēšanās izmaiņas, mainīt at-

tieksmes vai reakcijas uz problēmu, sniegt klientiem atbalstu (piem., piedāvāt iespējas būt pieejamam un patiesi ieinteresētam); palīdzēt "nesasniedzamiem" un negribīgiem klientiem (aktīva konfrontācija, racionālas tehnikas izmantošana); risināt starppersonu attiecību problēmas.

**Eksistenciālisms** – filozofijas virziens, kura centrālais jēdziens ir eksistence. ▲ analīzē cilvēka esamības, tā subjektīvā pārdzīvojuma jautājumus. Galvenās problēmas: indivīda un sabiedrības attiecības, brīvība un determinisms, atsvešināšanās un komunikācija.

**Eksogāmija** (gr. *exō* no ārpuses) – soc. grupā pastāvošs laulības partnera izvēles ierobežojums, kurš aizliedz laulību šās grupas iekšienē. ▲ formas, piem., ir 1) asinsradniecības ▲, kas aizliedz laulību starp tuviem asinsradniekiem; 2) lokālā ▲, kas aizliedz laulību starp partneriem, kuri cēlušies no vienas ģeogrāfiskas vietas; 3) klana ▲, starp partneriem no viena klana, ciltskoka.

**Ekspektācija** (angļu *expectation* gaidas) – 1. Soc. darbā klientu un soc. darbinieku gaidas attiecībā uz soc. problēmas atrisināšanas iznākumu. 2. Sabiedrībā no indivīda gaida uz-

vedību un rīcību, kas atbilstu viņa statusam un ar to saistītajām soc. lomām.

**Ekspperiments** (lat. *experimentum* mēģinājums) – pētīšanas metode; pētījamo procesu mākslīga izraisīšana vai atkārtošana dabiskos vai mākslīgi radītos kontrolējamos apstākļos. Soc. ▲ saistīti ar kontrolējamo faktoru (mainīgo) iedarbību uz soc. objektu. ▲ tiek iegūta informācija, kas palīdz izskaidrot soc. objektu un procesu sakarību un attiecību specifiku, soc. procesu vadāmības iespējas. Soc. pētījumos ▲ galvenokārt tiek lietots, lai pierādītu pētījuma hipotēzi.

**Eksperta loma** (lat. *expertus* pieredzējis) – viena no soc. darbinieka profesionālām lomām, kas pieprasa speciālas zināšanas un prasmes kādā konkrētā soc. darba virzienā (gerontoloģiskais, medicīniskais, psihiatriskais u.c.). Soc. darbinieki, pildot šo lomu, veic soc. pakalpojumu novērtēšanu, izstrādā optimizācijas projektus, veido stratēģiskās soc. attīstības modeļus, sekmē soc. attīstības un soc. politikas programmu izstrādi un izpildi.

**Eksperta vērtējums** – soc. darbā kompetentu personu (ekspertu) analīzes rezultāts. ▲ izmanto, lai izstrādātu soc. pētī-

jumu programmas, pārliecinātos par masveida aptauju rezultātu pareizību, prognozētu kādas soc. parādības turpmāko attīstību, noteiktu soc. pakalpojumu kvalitāti.

**Ekspertīze** (< fr. *expertise*) – ekspertu darbība, ko veic, lai dotu motivētus secinājumus un zinātniski pamatotus atzinumus par pētāmo objektu.

**Elements** (lat. *elementum* stihija, pirmviela) – Sk. arī *Sistēmas elements*.

**Elite** (fr. *élite* labākais, izraudzītais) – sabiedrības vai tās daļas labākie pārstāvji.

**Emigrācija** (lat. *emigrare* pārcelties uz citu dzīves vietu, izceļot) – piespiesta vai brīvprātīga iedzīvotāju izceļošana uz citu valsti. Sk. arī *Imigrācija*; *Migrācija*.

**Emocionāla vardarbība pret bērnu** – viens no vardarbības pret bērnu veidiem. Bērna pašcieņas aizskaršana draudot, lamājot, nievājot, nīrgājoties, kritizējot u.tml. Arī bērna atraidīšana, pazemošana, izolēšana, ignorēšana.

**Emocionālā atkarība** – attiecības, kurās kādam jāpaļaujas uz citiem cilvēkiem vai lietām, lai izdzīvotu vai iegūtu

atbalstu; tendence paļauties uz citiem cilvēkiem (aprūpe, drošība, finanses u.tml.). Parasti šī tendence ir normas robežās, bet pārlicia ▲ liecina par neurozi vai emocionālo nedrošību.

**Emocionālā šķiršanās** (angļu *emotional divorce*) – kādas diādes locekļu, parasti precēto cilvēku, savstarpēja distancēšanās sakarā ar pārdzīvotajām nepatīkšanām un sāpēm savstarpējās attiecībās. ▲ parasti izpaužas kā vēlēšanās izvairīties no partnera fiziskās klātbūtnes, izvairīšanās no sarunām par sāpīgiem emocionāliem notikumiem, atteikšanās nodrošināt partneri ar nepieciešamo emocionālo atbalstu.

**Emocionālais komforts** – individuāla personiskās uzmanības un mīlestības norma, kas nepieciešama emocionālo kontaktu vajadzības apmierināšanai, sākot no zīdaiņa vecuma, kad šī vajadzība ir primārā un galvenā, līdz dzīves beigām. Maiguma trūkums, kā arī liekas rūpes un uzmanība izraisa emocionālo diskomfortu.

**Emocionālās problēmas** – emocionālās sfēras dinamikas traucējumi, ieskaitot vienaldzību pret dzīvi. Pārsvarā ▲ saistītas ar garastāvokļa nemainīgumu (uztraukums, bailes, dep-

resija, eiforija) vai arī ļoti lielu mainīgumu (emociju nelīdzsvarotība, straujas un nekontrollējamas izmaiņas). Visnopietnākās soc. problēmas var izraisīt nemainīga agresivitāte, kas virzīta gan uz citiem, gan uz sevi (piem., pašnāvība).

**Emocionālās sfēras attīstība** – emocionālo procesu, garastāvokļa, jūtu un emocionālo spēku attīstība. Emocionālo kontaktu vajadzību apmierināšanai ir ļoti liela nozīme dzīves pirmajos posmos. Tikpat būtiska ir empātijas izveidošana. ▲ ģīpaša nozīme ir jūtām, kuras parasti iedala: 1) konjunktīvās jeb apvienojošās – cieņa, draudzība, mīlestība utt. un 2) disjunktīvās jeb attālinošās – nicinājums, naida utt. No emocionālajiem procesiem ģīpaša nozīme ir afektam un stresam.

**Empātija** (gr. *empathia*) – iejušanās otrā cilvēkā; otra cilvēka jūtu, situācijas izpratne. Soc. darbā izdala divus ▲ līmeņus: 1) zemākais līmenis, kurā soc. darbinieks izprot sava klienta izjūtas, spēj izpētīt un detalizēt problēmsituācijas no klienta redzesloka; 2) augstākais līmenis, kur praktiķim veidojas dziļāka un intensīvāka izpratne. Soc. darbinieks uztver ne tikai to, ko klients pasaka, bet arī to, ko viņš noklusē. Tā ir daudz sarež-

ģūtāka spēja, nekā tikai klausīšanās klienta teiktajā.

### **Empīriskais pētījums**

– zinātniskās izziņas forma. Ne-  
pastarpināti saistīts ar pētījamo  
objektu. Soc. pētījumiem rakst-  
turīgākās ▲ metodes ir novēro-  
šana, dokumentu analīze, ap-  
taujas, eksperiments u.c. ▲ ir  
cieši saistīts ar teorētisko pētīju-  
mu.

**Empīrisms** (gr. *empeiria*  
pieredze) – uzskats, ka vienīgais  
patiesais zināšanu avots ir pie-  
redzē balstīts vērojums un ekspe-  
riments.

**Encefalopātija** (gr. *en-  
kephalos* galvas smadzenes +  
*pathos* ciešanas, slimības) – pato-  
lōģisks stāvoklis, ko rada orga-  
niski galvas smadzeņu bojājumi.  
▲ var radīt pārciesta trauma, in-  
toksikācija, hroniska somatiska  
slimība, infekcija, tai var būt da-  
žāda intensitāte. Centrālo vietu  
ieņem astēnija ar pastiprinātu uz-  
budināmību un nogurdināmību,  
emocionālu un veģetatīvu labili-  
tāti. Astēnija kombinējas ar at-  
miņas traucējumiem, domāšanas  
gausumu, pavājinātām spriešanas  
spējām, grūtībām pareizi vērtēt  
situāciju un bieži ar nepietiekamu  
savas slimības apzināšanos.  
Dziļu ▲ mēdz saukt par plānprā-  
tību.

**Endogāmija** (gr. *endon*  
iekšā + *gamos* laulība) – soc.  
grupā (piem., ciltī, klanā, kārtā,  
religiskā apvienībā) pastāvošs ie-  
robežojums laulības partnera iz-  
vēlē, kas aizliedz vai neatbalsta  
laulību ārpus šās grupas.

**Enurēze** – slimība, kas  
izpaužas urīna nesaturēšana. Tiek  
uzskatīta par patoloģiju, ja parā-  
dās pēc 4 – 5 gadu vecuma un ja  
nav konstatētas organiskas nepil-  
nības, ar ko varētu skaidrot šādu  
parādību. ▲ cēlonis var būt  
psiholoģiski faktori: 1) ģimenes  
sairšana, vecāku nāve vai šķirša-  
nās; 2) īslaicīga bērna atšķiršana  
no mātes; 3) jaunākās māsas vai  
brāļa piedzimšana; 4) pārvākša-  
nās uz citu dzīvesvietu; 5) nosū-  
tīšana uz slimnīcu; 6) nelaimes  
gadījums.

**Epilepsija** (gr. *epilēpsia* <  
*epilambanein* pēkšņi uzbrukt) –  
hroniska slimība ar krampju lēk-  
mēm un samaņas zaudēšanu.

**Ergoterapija** (gr. *ergon*  
darbs + *therapeia* rūpes, kopša-  
na, ārstēšana) – terapijas veids  
(darba terapija), kuras uzdevums  
ir rūpēties par pacientu nodarbi-  
nātību atbilstoši slimības vai  
traumas noteiktajiem fiziskajiem  
un garīgajiem funkcionālajiem  
ierobežojumiem, nodrošinot vi-  
ņiem iespējas apkopt sevi, integ-  
rēties sabiedrībā un ģimenē.

**Etiķešu piemērošana** (angļu *labeling*) – soc. darbā vispārīga termina vai nosaukuma piemērošana personai vai problēmai, balstoties uz pavisai novērotām īpašībām vai uzvedības veidiem. Soc. darbā ▲ var izraisīt stereotipizēšanu un individualitātes ignorēšanu.

**Etiķete** (< fr. *étiquette*) – stingri noteikts uzvedības noteikumu kopums, kas raksturo cilvēku attiecību ārējās izpausmes.

**Etniskā grupa** – radniecisks cilvēku kopums valodā un kultūrā.

**Etnisks** (gr. *ethnikos* < *ethnos* tauta) – kādai tautai raksturīgs; piederīgs kādai tautai.

**Etnocentrisms** (gr. *ethnos* tauta + lat. *centrum* centrs) – dzīves procesu, parādību izpratne un vērtējums, izvirzot par etalonu tikai kādas noteiktas etniskas grupas dzīvesveidu. Par galēju ▲ izpausmi uzskatāma nāciju un etnisko grupu dalīšana kulturālās, mazāk kulturālās un nekulturālās tautās. Pretēja tendence ir kultūrrelatīvisms.

**Etnogrāfiskā intervija** – soc. darba metode, ar kuras palīdzību soc. darbinieks izprot klientu kultūras atšķirības un novērtē to nozīmi viņu problēmu,

attiecību un palīdzības meklēšanas procesu norisē.

**Etnopolitika** – valsts politikas sastāvdaļa un pasākumu kopums, kas nosaka valsts likumdošanu un administratīvo iekšpolitisko un ārpolitisko darbību etnisko attiecību jomā. ▲ mērķis ir novērst eksistējošu vai iespējamu konfliktu starp dažādām etniskajām grupām, veidot vienotu sabiedrību un valsts iedzīvotājos radīt kopības apziņu, kas nepieciešama, lai valsts spētu ilgstoši pastāvēt un saglabāt savu neatkarību. Latvijas valsts ▲ principi deklarēti valsts koncepcijā "Sabiedrības integrācija Latvijā", kas izstrādāta 1999. gadā ar mērķi izveidot "Sabiedrības integrācija Latvijā" rīcības programmu.

## F

**Fakts** (lat. *factum* padarītais) – 1. Reāls notikums, parādība, atgadījums (objektīvais fakts). 2. Patiesa, reālas darbības rezultātā iegūta atziņa, kas kalpo par zinātniskas teorijas pamatu (zinātniskais fakts).

**Fanātisms** (lat. *fanaticus* < *fanum* templis) – cilvēka vai soc. grupas dedzīga pieķeršanās

saviem uzskatiem; izteikta neiecietība pret citu domām.

**Fatālisms** (lat. *fatalis* liktenīgs) – koncepcija, kas visus notikumus dabā, sabiedrībā un cilvēku dzīvē atzīst par iepriekšnolemtiem. ▲ nepieļauj cilvēka un soc. grupas brīvību, radošu darbību.

**Feminisms** (lat. *femina* sievietē) – sabiedriska kustība un doktrīna, kas atzīst sieviešu juridisku un sociālekonomisku vienlīdzību ar vīrieti. ▲ ir uzskatu kopums, kas ietver gan sieviešu un vīriešu soc. līdztiesības ideju, gan koncepciju par soc. pārmaiņām ar mērķi radīt tādu pasauli, kurā ir vieta sievietēm. Kopumā ▲ ir pamata teorija visai sieviešu atbrīvošanās kustībai, jo tas atklāj un uzsver, ka sievietes tiek diskriminētas dzimuma dēļ. Apvienojoties ar šo kopīgo pārliecību, feministes piedāvā dažādas interpretācijas diskriminācijas cēloņiem, izpildītājiem un izskaušanas iespējām. ▲ lieto dažādākās metodes, pieņemot, ka tam jāizveido teorija par sievietes specifisko skata punktu un pieredzi. ▲ pamata metode ir apziņas celšana, tas ir, piedāvāt sievietei paskatīties uz pierasto ikdienu ar citām acīm un nepieņemt ikdienas diskriminējošo praksi par normu. Sk. arī *Feministiskā te-*

*rapija; Feministiskais sociālais darbs.*

**Feministiskā terapija** (angļu *feminist therapy*) – terapijas veids, psihosociālās ārstēšanas virziens, kad profesionālis palīdz klientei individuāli vai grupā atrisināt psiholoģiskas un soc. problēmas, kuru rašanās galvenokārt saistīta ar dzimuma diskrimināciju vai dzimumu lomu stereotipizāciju. ▲ speciālistes palīdz klientei paaugstināt tās potenciālu, parasti ar sazināšanās pakāpes palielināšanu, dzimumu lomu stereotipu likvidēšanu, kā arī atrast sieviešu organizācijas.

**Feministiskais sociālais darbs** (angļu *feminist social work*) – soc. darba virziens, kura mērķis ir palīdzēt indivīdam un sabiedrībai atrisināt emocionālās un soc. problēmas, kas rodas dzimuma diskriminācijas dēļ. ▲ galvenie uzdevumi ir: 1) iedrošināt sievietes izteikt vajadzības, formulēt tās un iegūt jaunus atbalsta resursus; 2) nodrošināt sievietēm vienādas iespējas politikā un administratīvajās struktūrās; 3) plašāk iesaistīt sievietes politikā; 4) izvairīties no pieņēmuma par sievietes izturēšanās stereotipiem; 5) iedrošināt sievieti kontrolēt savu dzīvi un izturēšanos, dibinot sieviešu grupas; 6) palīdzēt sievietēm – klientēm nodibināt kontaktus ar palīdzības

dienestiem, kas specializējas sievietu soc. vajadzību nodrošināšanā un veidot feministiskā soc. darba prakses kodeksu.

**Filantropija** (gr. *philanthropia* cilvēkmīlestība) – cilvēku mīlestība, labdarība. ▲ ir viens no profesionāla soc. darba vēsturiskajiem priekštečiem.

**Fiziska vardarbība pret bērnu** – viens no vardarbības pret bērnu veidiem. Bērna apzināta fiziska ievainošana sitot, purinot, dedzinot, kniebnot, griežot, metot ar priekšmetu u.tml. ▲ mūsdienās tiek uztverta kā daudzu faktoru rezultāts (stress, izolācija, bērna audzināšanas problēmas u.c.), tādēļ ▲ novēršanai nepieciešams apvienot vairāku soc. institūciju un speciālistu darbību.

**Fobija** (gr. *phobos* bailes) – kādas situācijas, objekta izraisītas nepamatotas vai pārmērīgas, uzmācīgas bailes, piem., klaustrofobija – bailes no noslēgtām telpām, kancerofobija – bailes saslimt ar vēzi, grafofobija – uzmācīgas bailes rakstīt, sevišķi, ja citi skatās. Sk. arī *Agorafobija*; *Bērnu fobija*; *Skolas fobija*; *Sociālā fobija*.

**Fonds** (lat. *fundus* pamats) – 1. Krājumi, uzkrājumi. 2. Or-

ganizācija, kas sniedz palīdzību. Piem., Mārtaņa fonds, Latvijas Bērnu fonds, Latvijas Izglītības fonds.

**Formālisms** (fr. *formalisme* < lat. *forma*) – formas atrautība no satura; ārējo formalitāšu ievērošana, neņemot vērā lietu būtību.

**Frustrācija** (lat. *frustratio* neveiksme, vilšanās) – psihisks stāvoklis, kas var izveidoties, ja cilvēkam ceļā uz nozīmīgu mērķi rodas reāli vai šķietami nepārvarami šķēršļi. Uz ▲ cilvēks reaģē: 1) ar veco mērķu pārvērtēšanu un citu mērķu izvirzīšanu; 2) ar tiešu agresiju pret objektu – šķērslī, ar netiešu agresiju, lietojot soc. līdzekļus (atriebība, tenkas par vainīgo); 3) ar cita ceļa, citu līdzekļu meklējumiem, lai sasniegtu mērķi; 4) ar "pārcelto agresiju" pret nevainīgu cilvēku vai objektu; 5) ar depresiju un izmisumu. Soc. darbiniekam vai psihoterapeitam jāpalīdz cilvēkam piemērot vai nu pirmo, vai trešo reaģēšanas variantu.

**Funkcija** (lat. *functio* izpilde, darbība) – materiālo un garīgo procesu izpausme noteiktā attiecību sistēmā. Soc. darba praksē izdala šādas funkciju grupas: 1) novērtēšanas funkciju grupa. Soc. darbinieks regulāri novērtē klientu problēmas stā-

vokli, palīdzības procesa efektivitāti, identificē problēmas saturu, nosaka soc. pakalpojumu kvalitāti, izvērtē soc. faktoru ietekmi uz soc. situācijas attīstīšanu; 2) starpniecības funkciju grupa. Sistēmiskā skatījumā visa soc. darba darbība galvenokārt parādās kā starpniecība starp soc. sistēmai piederošajiem vai starp soc. sistēmām, visekstremālākajā aspektā starp indivīdu un sabiedrību; 3) kompensējoša (izlīdzinoša) funkciju grupa. Soc. darbs izlīdzina nepilnības, risina soc. deficīta problēmas. Šīs funkcijas galvenokārt izpaužas apgādē un aprūpē; 4) aizsargājošu funkciju grupa. Parādās, soc. darbiniekam pārstāvot klientu attiecībās ar citām personām vai institūcijām; 5) mobilizējošu funkciju grupa. Soc. darbinieks darbojas klienta labā, izlīdzina trūkumus, pasargā cilvēkus un mudina viņus uz tādu izturēšanos, kas atrisinātu soc. problēmu. Sk. arī *Ģimenes funkcijas*; *Sociālā darba uzdevumi*; *Sociālā pedagoga funkcijas*; *Starpnieka loma*.

**Funkcionāla ģimene** – ģimenes soc. funkcionēšanas izpausme. ▲ darbojas kā viens veselums un atbilstoši savai soc. jēgai. Visu ģimenei piederošo rīcība ir vērsta uz soc. sistēmas (ģimenes) mērķa realizēšanu. ▲ ir disfunkcionālas ģimenes pre-

tstats. Sk. arī *Atvērta ģimene*; *Disfunkcionāla ģimene*.

**Funkcionālā novērtēšana** (angļu *functional assessment*) – soc. darbinieku un citu profesiju pārstāvju sistemātiski veikta funkcija, lai pēc konkrētiem kritērijiem noteiktu klienta iespējas pašam rūpēties par savu labklājību. Klientu vērtē pēc spējas veikt ikdienas dzīvē nepieciešamās darbības, noskaidrojot, vai to veikšanai ir vajadzīgie resursi.

**Funkcionālie traucējumi** (angļu *functional impairment*) – indivīda fiziska vai garīga nespēja veikt noteiktas darbības, uzņemties atbildību. Soc. darbinieki terminu ▲ lieto, lai apzīmētu noturīgu situāciju, kurā indivīds ir daļēji nespējīgs. Viņam pietrūkst spējas kontrolēt noteiktas funkcijas, bet viņš var sekmīgi veikt lielāko daļu nepieciešamo funkciju.

**Funkcionālo spēju līmenis** – soc. darbā viens no dzīves kvalitātes rādītājiem (kritērijiem). Jēdzienu lieto rehabilitācijas speciālisti, lai novērtētu cilvēka darbības spējas. Izdala četrus ▲: 1) neatkarība – cilvēks spējīgs rīkoties bez palīgierīcēm, bez citu cilvēku palīdzības un līdzdalības; 2) neatkarība iespējama, izmantojot palīgierī-

ces; cilvēks ir spējīgs veikt uzdevumus ar vienu vai vairākām palīgierīcēm, bet bez citu cilvēku palīdzības; 3) nepieciešams asistents – daļu no uzdevumiem cilvēks var padarīt pats, bet ir nepieciešama citu cilvēku asistēšana, lai sagatavotos uzdevumu veikšanai (asistents veic priekšdarbus); 4) pilnīga atkarība.

**Futuroloģija** (lat. *futurum* nākotne + gr. *logos* mācība) – mācība par cilvēces un visas pasaules nākotni; soc. attīstības perspektīvu pētniecība.

## G, Ģ

**Garantijas** (< fr. *garantie*) – saistības, kas nodrošina pareizu likuma vai līguma izpildi. Valsts soc. ▲ – ar likumu aizsargāta tiesību nodrošināšana soc. riska gadījumos.

**Garastāvoklis** – vairāk vai mazāk ilgstošs cilvēka psihiskais stāvoklis. ▲ atspoguļo notikumu nozīmi attieksmē pret personas vērtībām un mērķiem. ▲ veido psihisko procesu norises pozitīvo vai negatīvo fonu.

**Garīgā veselība** (angļu *mental health*) – emocionāla un intelektuāla līdzsvarotība; augsta darbaspēju pakāpe, gatavība veidot produktīvas attiecības ar cil-

vēkiem un pārvarēt iespējamās grūtības. Sk. arī *Pārvarēšanas mehānismi*.

**Garīgās veselības komanda** (angļu *mental health team*) – dažādu līdzētājprofesiju pārstāvji, kas sadarbojas, lai nodrošinātu klientus, kuriem ir garīgas attīstības traucējumi, un to ģimenes ar dažādiem pakalpojumiem. ▲ ietver psihiatrus (parasti tie ir komandas vadītāji), soc. darbiniekus, psihologus un medmāsas.

**Genocīds** (gr. *genos* dzimta, cilts + lat. *caedere* nogalināt) – masveida cilvēku iznīcināšana etniskās, nacionālās, rasu, reliģijas un citas objektīvas piederības dēļ.

**Genogramma** – soc. darba metode, kuru izmanto, lai uzskatāmi atspoguļotu ģimenes attiecības vismaz trīs paaudzēs. ▲ izmanto aplus (sievietes simbolisks apzīmējums) un kvadrātus (vīrieša simbolisks apzīmējums). ▲ var iekļaut citus simbolus vai rakstiskus skaidrojumus, lai norādītu uz nozīmīgiem notikumiem, piem., nāvi, laulības šķiršanu, atkārtotu laulību, kā arī lai noteiktu uzvedības modeļus.

**Geriatrija** (gr. *gerōn* sirmgalvis + *iatreia* dziedināšana) – medic. nozare, kas nodar-

bojas ar vecu cilvēku slimību īpatnību izpēti un to ārstēšanu.

**Gerontoloģija** (gr. *gerōn*, *gerontos* sirmgalvis + *logos* mācība) – zinātnes nozare, kas pētī cilvēka novecošanās procesu un cilvēka mūža pagarināšanas iespējas. ▲ ietilpst 1) geriatrija – mācība par vecu cilvēku slimību īpatnībām; 2) gerohigiēna – mācība par vecu cilvēku higiēnu; 3) gerontopsiholoģija – mācība par vecu cilvēku psihes īpatnībām). Sk. arī *Sociālā gerontoloģija*.

**Gerontoloģiskais sociālais darbinieks** – *soc. darba profesionālis*, kas ir specializējies gerontoloģiskajā *soc. darbā*. ▲ plāno jaunas vides un atbalsta sistēmas, lai kompensētu vecu cilvēku ierobežoto funkcionēšanu un ikdienas dzīves *soc. aktivitāšu trūkumu*, tiecas radīt *soc. pakalpojumu sistēmu*, kas ir pieejama un spējīga nodrošināt atbalstu vecajiem cilvēkiem. Tādējādi vecie cilvēki kontrolē paši savu dzīvi, iesaistoties kopienas atbalsta jeb pašpalīdzības grupās un vietējās *soc. institūcijās*. Sk. arī *Gerontoloģiskais sociālais darbs*.

**Gerontoloģiskais sociālais darbs** (angļu *gerontological social work*) – *soc. darba virziens*. ▲ mērķis ir nodrošināt

vecu cilvēku *soc. ārstēšanu* un aprūpi, sekmēt vecākajai *paudzei nepieciešamo soc. pakalpojumu* un programmu attīstīšanu un vadību, palīdzēt uzlabot vecu cilvēku *soc. funkcionēšanu*, uzsverot iespēju turpināt viņu iepriekšējās lomas un atklājot viņiem jaunu *soc. vidi*. *Soc. darba specifika*, strādājot ar veciem cilvēkiem, ir šīs grupas īpatnību pārzināšana un prasme risināt to radītās problēmas. Sk. arī *Gerontoloģiskais sociālais darbinieks*.

**Geštaltpsiholoģija** (vācu *gestalt* tēls, veidols + *psiholoģija*) – psiholoģijas skola, kura izveidojās mūsu gadsimta sākumā. ▲ pamatā ir vācu psihologu M. Vērtheimera (*M. Wertheimer*), V. Kēlera (*V. Köhler*), K. Kofkas (*K. Koffka*) un K. Levina (*K. Lewin*) darbi. ▲ pamata atziņa: psihiskās dzīves saturs nav atsevišķas sajūtas, kas mehāniski savienojas pēc asociācijas principiem, bet gan tā izpaužas kā nedalāms veselums – tēls. Tēlam ir unikāla struktūra, kas galvenokārt parādās attiecībās starp dominantes objektu un visiem citiem objektiem, kuri veido fonu. Vislielāko ieguldījumu ▲ ir devusi uztveres un motivācijas pētīšanā.

**Geštalterapija** – individuālās un grupveida psihotera-

pijas veids, ko izstrādājis vācu un amerikāņu psihoanalītiķis, geštaltterapeits F. Perls (*F. Perl*) 50. gados, izmantojot geštaltpsiholoģijas (piemēram, figūras – fona attiecības) un psihoanalīzes principus. Atšķirībā no citas grupveida psihoterapijas ▲ pieļauj, ka grupa var būt pasīvs fons un psihoterapeits (grupas līderis) var strādāt arī ar vienu dalībnieku, vērojot visas grupas uzmanību uz šī cilvēka pārdzīvojumu.

**Globalizācija** (fr. *global* vispārējs) – sociālo, politisko, ekonomisko, kultūras procesu kopums, kas iespaido pasauli kā veselumu. Par ▲ var runāt sakarā ar: visaptverošas sakaru sistēmas un informācijas tehnoloģijas izveidi; visā pasaulē pazīstamām preču zīmēm; kosmopolītiska dzīves stila attīstību; pasaules sporta sacensībām un tūrismu; nacionālo valstu suverenitātes mazināšanos; pasaules militārās sistēmas attīstību; pasaules mēroga ekoloģiskām krīzēm un slimībām; pasaules mēroga politiskās pārstāvniecības institūcijām; cilvēka tiesību jēdziena attīstību un tā nozīmes pieaugumu; dažādu kultūru saskarsmi un attiecību veidošanu. Modernā ▲ teorija apgalvo, ka ▲ ir pretrunīgs homogenizācijas (atšķirību nivelēšanās) un diferenciacijas (atšķirī-

bu rašanās, nošķiršanās) process; sarežģītas ir lokālisma (orientācijas uz vietējām norisēm) un globālisma attiecības, un ir spēcīgas kustības, kas vērstas pret globalizāciju. ▲ ir cilvēka pastiprinātas mobilitātes seku izplatība pasaules mērogā. Tās gaitā notiek pārmaiņu un pielāgošanās procesi, kas izmaina ekonomiskās, soc., komunikāciju, kultūras u.c. attīstības parametrus visās valstīs. ▲ ir gan pozitīvas, gan negatīvas sekas.

**Globālās problēmas** – vispārcilvēcisku problēmu sistēma mūsdienās. Tiek izdalītas šādas ▲: 1) intersociālās – miera un atbrūošanās problēmas, pasaules soc. un ekonomiskās attīstības problēmas, atsevišķu valstu un reģionu atpalicības pārvarēšanas problēmas; 2) antroposociālās – zinātniski tehniskā progresa radītās problēmas, izglītības un kultūras problēmas, iedzīvotāju skaita pieauguma problēmas, veselības aizsardzības problēmas, cilvēka biosociālās adaptācijas problēmas, cilvēka nākotnes problēmas; 3) ekosociālās – resursu, enerģētikas, pārtikas, apkārtējās vides problēmas. Pasaules valstu vadītāju sanāksmē Kopenhāgenā 1995. gadā tika nosauktas šādas globālās soc. problēmas: plaisa starp bagātajiem un nabagajiem;

soc. un dzimumu nevienlīdzība; bezdarbs, īpaši sieviešu vidū; vides degradācija; cilvēku ar fiziskiem un garīgiem attīstības traucējumiem soc. izolācija; soc. norobežotība; bēgļu un patvēruma meklētāju soc. problēmas. Sk. arī *Globalizācija*.

**Globāls** (fr. *global* vispārējs < lat. *globus* lode) – tāds, kas aptver visu zemeslodi; vispārējs.

**Godkāre** – viens no personības darbības motīviem; tieksme pēc atzinības, uzmanības, goda un slavas. ▲ aktualizē un mobilizē cilvēku uz noteiktu mērķu (pozitīvu vai negatīvu) sasniegšanu.

**Greizsirdība** – psihisks stāvoklis, mokošas šaubas par iemīļotā vai dzīvē nozīmīga cilvēka uzticību, mīlestību, simpātijām. ▲ saistīta ar naidu pret personu, kas izraisa šādas šaubas.

**Griba** – cilvēka spēja, neraugoties uz ārējiem un iekšējiem šķēršļiem, uzvesties atbilstoši izvirzītajiem mērķiem un akceptētajām vērtībām. ▲ izpaužas apzinātā darbībā, kas vērsta uz noteiktu nodomu īstenošanu. Dažkārt ar ▲ saprot nodomus, vēlēšanos, motīvus, pūles un mobilizēšanos, sākot kādu darbu.

**Gribasspēks** – noteikta, pietiekama gribas attīstības pa-

kāpe, kas nodrošina mērķu sasniegšanu vai arī atteikšanos no tiem.

**Grupa** – skaitliski ierobežots cilvēku kopums, kurus apvieno kāda noteikta pazīme (profesija, kopēja darbība u.c.) un kuras locekļi savā starpā mijiedarbojas. Sk. arī *Atbalsta grupa*; *Atvērtā grupa*; *Maratona grupa*; *Mazaizsargātā sociālā grupa*; *Pašpalīdzības grupa*; *Primārā grupa*; *Referentā grupa*; *Riska grupa*; *Sekundārā grupa*; *Sociālā grupa*; *Slēgtā grupa*; *Speciālās izglītības grupas*; *Tēmas grupa*; *Vajadzību grupa*.

**Grupās dinamika** – grupai raksturīgo sociālpsiholoģisko procesu un parādību attīstības gaita. Galvenās ▲ stadijas: līdera izvirzīšanās un funkcionēšana (līderība), grupas lēmumu pieņemšana, grupas normu un vērtību veidošanās, soc. lomu struktūras veidošanās, grupas saliedētība, grupas spiediens (konformitāte). ▲ pētījumus mūsu gadsimta 30. gados uzsāka vācu psihologs K. Levins (*K. Lewin*). Sk. arī *Grupās saliedētība*.

**Grupās diskusija** – kāda jautājuma vai problēmas apspriešana grupā, lai noskaidrotu grupas dalībnieku viedokļus, ietekmētu grupas dalībniekus vai arī atrastu jautājumam (problē-

mai) konkrētu risinājumu. Organizētas ▲ procesā var izšķirt četrus posmus: 1) situācijas noskaidrošana: kāda ir apspriežamā jautājuma vai problēmas būtība, kāds ir diskusijas mērķis, cik laika ir dalībnieku rīcībā u.c.; 2) viedokļu noskaidrošana: grupas dalībnieki izsaka savus viedokļus; 3) viedokļu apspriešana; 4) grupas lēmuma pieņemšana.

**Grupas egoisms** – individuālās darbības pakļaušana referentās grupas interesēm; cilvēks savas grupas vārdā atsakās no personiskiem mērķiem, vienlaikus nepakļaujoties citām grupām vai autoritātēm. ▲ ir aprakstīts krievu psiholoģes L. Božovičas (*Л. Божович*) pusaudžu pētījumos (tieši šajā vecumā ▲ izpaužas visizteiktāk sakarā ar aktuālu vajadzību kļūt par referentās grupas locekli).

**Grupas lēmuma pieņemšana** – grupas diskusijas nobeiguma fāze. Tajā no vairākām alternatīvām izvēlas pieņemamāko lēmumu. ▲ var notikt kompromisa vai arī konsensa ceļā. Nereti vērojama arī polarizācija – grupas sašķelšanās un abu pušu nepieķāpība. Šādos gadījumos izvēli parasti nosaka grupas vairākums, piem., balsojot. Pieņemtais grupas lēmums visbiežāk nav vienkārši individuālo lēmumu summa, bet gan

jauns risinājums, kam nereti ir labāka kvalitāte nekā sākotnējiem individuālajiem risinājumiem. Vienlaikus grupas lēmums var būt riskantāks par individuāliem lēmumiem. Grupas lēmuma efektivitāti nosaka pieņemtā lēmuma kvalitāte un tas, cik lielā mērā pati grupa atbalsta šo lēmumu.

**Grupas saliedētība** – viena no grupas dinamikas izpausmēm. ▲ raksturo to, cik lielā mērā grupas dalībnieki vēlas būt saistīti ar grupu, pilnīgāk iekļauties tajā. ▲ ir atkarīga no grupas dalībnieku savstarpējām simpātijām vai antipātijām, no tā, cik nozīmīga (lietderīga) cilvēkiem ir atrašanās šajā grupā. ▲ ir ciešāka, ja tās dalībniekiem ir kopīgas vērtības, kopīgi mērķi, ja grupa ir skaitliski neliela un tai ir prestižs dalībnieku vidū. ▲ palielinās grupas attīstības procesā, tomēr ne vienmēr liecinot par grupas efektivitāti. Ja grupas norma ir apzinīga darba veikšana, tā veicinās darba efektivitāti. Ja ▲ norma ir izvairīšanās no darba, tā mazinās efektivitāti. ▲ veicina arī konformismu un grupas lēmuma pieņemšanu, balstoties vienīgi uz vairākuma viedokli, kas var darīt šos lēmumus riskantus.

**Grupu mācības** – mācību forma. Izmantojama kāda

jautājuma vai problēmas apspriešanai, lai noskaidrotu grupas dalībnieku viedokli, ietekmētu grupas dalībniekus, kā arī atrastu jautājumam (problēmai) konkrētu risinājumu. Grupu darbs stimulē efektīvu grupas locekļu zināšanu iegūšanu, iemaņu un prasmju attīstību savstarpējas papildināšanās ceļā.

### **Grupu psihoterapija**

(angļu *group psychotherapy*) – psihoterapijas veids. ▲ ārstē personas ar emocionāliem traucējumiem, uzsverot savstarpējās attiecības un sadarbību. Vairums profesionāļu terminu ▲ uzskata par sinonīmu terminam "grupu terapija". Tomēr daudzi autori šos terminus nošķir. ▲ tiek uzskatīta par grupu terapijas paveidu. ▲ ārstēšanas metodes lieto, lai palīdzētu atrisināt emocionālās problēmas, bet grupu terapijā praktizē ar plašāka apjoma ieviešanu stratēģijām, lai palīdzētu indivīdiem atrisināt gan soc. nepiemērotības, gan emocionālo traucējumu radītās grūtības. Sk. arī *Grupu terapija*.

**Grupu terapija** (angļu *group therapy*) – terapijas veids, kuram raksturīga ieviešana stratēģija, kas paredzēta indivīdiem ar emocionālajām problēmām vai soc. nepiemērotības problēmām. Palīdzība tiek sniegta vairākiem indivīdiem soc.

darbinieka vai cita profesionāla darbinieka vadībā. Klienti tiek lūgti dalīties savās problēmās ar citiem grupas biedriem, piedalīties diskusijās, apspriežot problēmu risināšanas veidus, apmaiņties ar informāciju un uzskatiem par problēmu risināšanas paņēmieniem, kā arī dalīties emocionālajā pieredzē. Šo procesu stingri kontrolē profesionālis. ▲ ir daudzi varianti, arī darbs slēgtās grupās (pēc grupas darba sākšanas jauni dalībnieki vairs netiek pieņemti) un atvērtās grupās (jauns dalībnieks var pievienoties jebkurā brīdī, un grupas darbs turpinās nepārtraukti). ▲ lieto dažādu virzienu – biheiviorisma, ģimenes terapijas, gestalterapijas un psihoanalīzes pārstāvjus. *Soc. darbā* ▲ izmanto arī pašpalīdzības grupās, atbalsta grupās u.c. Sk. arī *Atbalsta grupa; Atvērtā grupa; Pašpalīdzības grupa; Slēgtā grupa; Sociālais grupu darbs*.

**Grupu terapija laulātajiem pāriem** (angļu *ouples group therapy*) – ģimenes terapijas veids. ▲ vairāki pāri vienlaikus regulāri satiekas ar terapeitu, lai sistemātiski darbotos, risinot laulības un ģimenes problēmas. Parasti ▲ ir cikls ar regulāriem seansiem, kuros apvienoti pāri ar līdzīgām problēmām.

**Grūtnieču aprūpe** – veselības aprūpes veids, grūtnieču veselības un augļa attīstības kontrole un novērošana.

**Generālais kopums** (lat. *generalis* vispārējs, galvenais) – viss pētāmā objekta vienību kopums. ▲ var pētīt, veicot vienlaidu novērošanu, aptauju utt. vai arī pēc noteiktām kārtulām izvēloties daļu no ▲ vienībām – izlasi. Izlases veidošanas un pētīšanas pareizība nosaka to, vai izlases pētījuma rezultātus var attiecināt uz visu ▲.

**Ģenētika** (gr. *gennētikos* uz dzimšanu, izcelšanos attiecīgs) – zinātne par organisma iedzimtību un mainību. ▲ pētījumiem ir liela nozīme arī cilvēka būtības skaidrojumos.

**Ģenialitāte** (lat. *genius* radītājs, gars) – visaugstākā cilvēka apdāvinātības, vispārējo un specifisko spēju attīstības pakāpe, kas saistīta ar fenomenālu radošās darbības aktivitāti, novatorismu, produktivitāti. ▲ var būt vienpusīga un daudzpusīga, taču vienmēr tā ir soc. nozīmīga.

**Ģimene** – vēsturiski mainīga mazā soc. grupa, kuras locekļus vieno laulības vai asinsradniecības attiecības, kopēja sadzīve, savstarpēja palīdzība un

morāla atbildība. ▲ soc. nozīmība izpaužas ▲ funkcijās. Sk. arī *Atvērta ģimene; Audžuģimene; Disfunkcionāla ģimene; Funkcionāla ģimene; Ģimenes attiecību tipi; Ģimenes dalīšanās; Ģimenes dzīves cikli; Ģimenes galva; Ģimenes lielums; Ģimenes loceklis; Ģimenes plānošana; Ģimenes sadzīves formas; Ģimenes tipi; Ģimenes vajadzības; Izjukusi ģimene; Jauna ģimene; Labvēlīga ģimene; Nelabvēlīga ģimene; Nepilna ģimene; Pilna ģimene.*

**Ģimenes atbalsta politika** – valsts soc. politikas sastāvdaļa. ▲ galvenie uzdevumi ir stipras un stabilas ģimenes veidošanās, demogrāfiskās situācijas uzlabošanas un nelabvēlīgu soc. parādību mazināšanas veicināšana. ▲ īstenošanai LR Labklājības ministrija ir izstrādājusi projektu, kura pamatnostādnes MK 2000. gada 1. februārī pieņēma zināšanai koncepcijas "Valsts atbalsts ģimenēm ar bērniem" izstrādei. Koncepcijā dota ģimenes definīcija, tās svarīgākās funkcijas – reprodiktīvā, audzināšanas, rekratīvā, regulējošā, komunikatīvā, ekonomiskā un pamatota valsts iejaukšanās nepieciešamība, lai ģimenei atvieglotu šo funkciju pildīšanu. Analizētas arī ģimenes pamatvajadzības, iespējamie risinājumi un veicamie

pasākumi to apmierināšanai: mājoklis, ienākumu veidošana, veselība, rekreācija, izglītošanās un konsultācijas, atbalsts īpašās riska situācijās, kā arī noteikts atbildības sadalījums starp valsti, sabiedrisko sektoru un ģimeni pakalpojumu nodrošināšanā. Konceptijas īstenošana paredzēta 10 – 20 gadu laikā, kamēr izveidojas situācija, kad lielākā daļa ģimeņu spēs pašas uzņemties atbildību par savu funkciju veikšanu.

**Ģimenes ārsts** – sertificēts vispārējās prakses ārsts, kas ir atbildīgs par visas ģimenes veselību, veic ilglaicīgu un vispārēju veselības aprūpi. ▲ darbībai ir centrālā loma primārajā veselības aprūpē un koordinējoša loma citos veselības aprūpes līmeņos, tā ir saistīta ar soc. palīdzības pakalpojumu sniedzēju darbību. ▲ darbība tiek iedalīta četros līmeņos, kas nosaka šādas kompetences sadalījumu starp ▲ un citu specialitāšu ārstiem: 1. līmenis – ▲ diagnosticē un ārstē saslimšanu pastāvīgi; 2. līmenis – ▲ nepieciešamības gadījumos izmanto citu specialitāšu ārstu konsultācijas; 3. līmenis – ▲ nosūta pacientu citu veselības aprūpes speciālistu aprūpē, pēc tam organizē viņa rehabilitāciju; 4. līmenis – ▲ nosūta pacientu ārstēšanai stacionārā, pēc tam organizē viņa

rehabilitāciju un citu specialitāšu ārstu rekomendāciju izpildi. ▲ darbību reglamentē Labklājības ministrijas 1999. gada 5. novembra rīkojums Nr. 350 "Par ārstu specialitāšu nolikumu apstiprināšanu".

**Ģimenes ataudze** – Sk. *Reproduktīvā ievirze*.

**Ģimenes attiecību tipi** – dažādas ģimeņu formas, kas atšķiras pēc ģimenes locekļu savstarpējo attiecību regulācijas. Piem., pēc varas sadalījuma ģimenē pastāv egalitārais, patriarhālais, pārejas un formāli vienlīdzīgais ģimenes attiecību tips. Egalitāro ģimenes attiecību tipu raksturo ģimenes locekļu vienlīdzība, taisnīgums, racionāla, spējām atbilstoša pienākumu sadale, savstarpēja sadarbība, ģimenes galvas un līdera lomas sakritība, ģimenes kā sistēmas atvērtība. Patriarhālajā ģimenes attiecību tipā akcentētas autoritāras tradīcijas, ģimenes galva un līderis neatkarīgi no savām spējām ir vīrs un tēvs. Pārejas tipa ģimenes soc. attiecības ir relatīvas – tradicionālo autoritārismu pakāpeniski nomaina egalitāras vērtības. Formāli vienlīdzīgajās ģimenēs reāli pastāv patriarhālas attiecības un vienlīdzība ģimenes locekļu starpā ir tikai formāla.

**Ģimenes dalīšanās** – saliktas ģimenes sadalīšanās, laulātajam pārim atdaloties no vecāku ģimenes. Parasti no vecākiem atdalās jaunās ģimenes.

**Ģimenes dzīves cikli** – ģimenes dzīves nozīmīgāko pamata posmu secība. Parasti ģimenes dzīves gaitā tiek izdalīti trīs pamata posmi: 1) sākotnējā laulāto kopdzīve līdz pirmā bērna piedzimšanai; 2) bērnu audzināšana līdz pēdējā bērna patstāvīgās dzīves sākumam; 3) vēlinā laulāto kopdzīve. Nepilnās un bezbērnu ģimenēs pilns ▲ nav iespējams. Pāreja no posma uz posmu atsevišķos gadījumos var izraisīt ģimenes krīzi.

**Ģimenes funkcijas** – ģimenes, tās atsevišķu locekļu darbības virzieni, kas izsaka ģimenes soc. lomu un būtību. ▲ ir ģimenes darbības veidi noteiktu soc. vajadzību apmierināšanai. ▲ izriet no ģimenes un sabiedrības, ģimenes un indivīda attiecībām, ģimenē notiekošo procesu virzības. Visas ▲ ir soc. un vēsturiski nosacītas; sabiedrības attīstības gaitā, palielinoties prasībām pret ģimeni, ir mainījies ▲ saturs. Par galvenajām ▲ nereti tiek atzītas reproduktīvā (ataudzes), audzināšanas, saimnieciski ekonomiskā un rekreatīvā funkcija. Visas funkcijas ir savstarpēji saistītas un pilnībā var tikt realizētas tikai

pilnajā ģimenē. Sk. arī *Disfunkcionāla ģimene*; *Funkcionāla ģimene*; *Ģimenes vajadzības*.

**Ģimenes galva** – ģimenes loceklis, kas vada ģimenes dzīvi (ģimenes locekļu sadarbību, bērnu audzināšanu, ienākumu sadali utt.). Patriarhālajās ģimenēs ▲ ir vīrs (tēvs), egalitārajās ģimenēs šīs funkcijas veic tas dzīvesbiedrs, kam objektīvi piemīt nepieciešamās īpašības.

**Ģimenes karte** (angļu *family map*) – viena no *soc. darba* novērtēšanas metodēm. ▲ ir grafisks attēls, kādā veidā ģimene tiek strukturēta ap specifisku problēmu vai uzskatu. Katrs ģimenes loceklis tiek attēlots ar apli vai četrstūri, starp tiem esošās attiecības un mijiedarbību izsaka dažāda veida līnijas. ▲ izmanto, lai noteiktu attiecību kvalitāti.

**Ģimenes lielums** – cilvēku (pieaugušo un bērnu) skaits, kuriem ir kopīga dzīvesvieta, budžets, radnieciskas attiecības un kuri ietilpst ģimenes sastāvā. ▲ nosaka tās sastāvs (viens vai vairāki ģimenes kodoli, bērnu, kā arī radnieku skaits). Katras ģimenes attīstībā ir vairākas secīgas stadijas. Sākumā laulātie dzīvo divatā. Piedzimstot bērniem, ģimene palielinās līdz tam brīdim, kad bērni stājas laulībā un izveido

savu ģimeni, pēc tam ģimene parasti samazinās. Situācijās, kad laulībā stājušies bērni paliek dzīvot pie vecākiem, ģimene joprojām palielinās, ja piedzimst mazbērni. Taču ģimenes bieži savā attīstībā novirzās no parastā likumsakarīgā ceļa. Tas notiek tad, ja laulātie šķiras vai kāds no ģimenes locekļiem mirst. Šādos gadījumos ģimenes pieaugums tiek pārtraukts.

**Ģimenes loceklis** – persona, kas ir piederīga ģimenei un kam piemīt atbilstošas tiesības un pienākumi (bērns, tēvs, māte, vecāki un vecvecāki, svainis, svaine utt).

**Ģimenes pakalpojumu organizācijas** (angļu *family service organizations*) – soc. institūcijas, kas ar dažādiem pakalpojumiem nodrošina galvenokārt pārus, ģimenes un paplašinātās ģimenes. Pakalpojumi ietver ģimenes terapiju un laulību terapiju, ģimenes sadzīvisko prasmju attīstīšanu, saskarsmes uzlabošanu, konsultācijas soc. jautājumos. Viena no profesionālo soc. darbinieku darbības sfērām ir prasmīgs darbs ar ģimenes locekļiem: laulību konsultācijas, vecāku konsultēšana par efektīviem bērnu audzināšanas paņēmieniem, bērnu soc. aizsardzības soc. pakalpojumu nodrošināšana, palīdzība klien-

tam finansiāla atbalsta iegūšanā, veselības aprūpes, izglītības un nodarbinātības sekmēšana, soc. pakalpojumu pieejamības veicināšana.

**Ģimenes plānošana** – laulātā pāra lēmumi, kas nosaka attieksmi pret dzimstību ģimenē. ▲ tiek īstenota, kontrolējot dzimumattiecības, augļa iznēsāšanu un saglabāšanu. Tā palīdz sasniegt vēlamu bērnu skaitu ģimenē, izvēlēties to dzimšanas laiku (ieskaitot arī kalendāro laiku) atbilstoši vecāku vecumam un soc. ekonomiskajiem apstākļiem, saglabājot sievietes reproduktīvo veselību.

**Ģimenes sadzīves formas** – ģimenes vajadzību apmierināšanas veidu un paņēmieni kopums, kopdzīves paražas, rituāli un normas. ▲ nosaka ģimenes nacionālais sastāvs, dzīves vieta, ģimenes lielums, ģimenes tips, tradīcijas un ieradumi.

**Ģimenes slodze** – apgādājamo skaits vidēji uz vienu ģimenes locekli, kas ir nodarbināts vai kam ir pastāvīgs iztikas līdzekļu avots.

**Ģimenes sociālā likumdošana** – tiesisko normu kopums, kas regulē ģimenes soc. funkcionēšanu. Latvijas Republi-

kā ▲ sastāvā ir šādi LR likumi: Civillikuma 1. daļa "Ģimenes tiesības", likums "Par sociālo palīdzību", likums "Par maternitātes un slimības pabalstiem" un likums "Par bāriņtiesām un pagasttiesām". Saskaņā ar šiem likumiem MK izdod normatīvos aktus, kas regulē ģimenes soc. aizsardzību, aizbildnības un adopcijas jautājumus, kā arī nosaka ģimenes pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību u.c.

**Ģimenes terapija** (angļu *family therapy*) – speciāls terapijas veids, emocionālo traucējumu ārstēšana, kas balstās uz dinamiski orientētām intervijām ar visu ģimeni. ▲ vērsta uz personu attiecību un saskarsmes sistēmu, lai noskaidrotu personu funkcijas un pienākumus ģimenē, kā arī veicinātu piemērotāko saskarsmes veidu attīstību starp ģimenes locekļiem. Psihosociālajai, biheiviorālajai u.c. pieejām ir raksturīgi atšķirīgi ģimenes terapijas paņēmieni un pieejas. ▲ veic ģimenes terapieti.

**Ģimenes tipi** – dažādas ģimeņu formas, kas atšķiras pēc vairākiem parametriem. Pēc ģimenes lieluma ir nukleārās (vienkāršās) un saliktās ģimenes, pilnās un nepilnās ģimenes. Ģimeni, kas sastāv no viena precēta pāra (ar bērniem vai bez bēr-

niem), sauc par nukleāru ģimeni. Tā var būt pilna (ģimenes pamatā ir laulātais pāris) vai nepilna (ģimenes pamatā ir tikai māte vai tikai tēvs ar bērniem). Saliktās ģimenes sastāv no triju vai vairāku paaudžu un dažādas radniecības pakāpes locekļiem. Arī tās var būt pilnas un nepilnas.

**Ģimenes vajadzības** – ģimenes un tās atsevišķu locekļu prasība pēc konkrēto vērtību realizēšanas. Ģimenes un tās locekļu vajadzības nosaka ražošanas attīstības pakāpe, cilvēces kultūras apguve. ▲ tiek iedalītas garīgajās, materiālajās un soc. vajadzībās. Ģimenes garīgās vajadzības izpaužas ģimenes centienos radīt katram tās loceklim nepieciešamos apstākļus harmoniskai attīstībai, pilnvērtīgai atpūtai, darba priekam un dzīvespriekam. Garīgās vajadzības ģimenē iedalāmas izziņas, tikumiskajās un estētiskajās vajadzībās. Ģimenes materiālās vajadzības izsaka iekšējos motīvus, no kuriem atkarīga iekļaušanās sabiedriskajā ražošanā, ģimenei topot par sabiedrības ekonomisko vienību. Ar ģimenes materiālo vajadzību apmierināšanu saistīti visi svarīgākie ģimenes budžeta ieņēmumi un izdevumi. Šīs vajadzības stimulē ģimenes rīcībā esošo resursu palielināšanu, atjaunošanu un

efektīvu izmantošanu. Ģimenes sociālās vajadzības ietver saskarsmes jeb komunikatīvās vajadzības, vajadzību rast emocionālu kontaktu un gūt gandarījumu no tā, nepieciešamību sevi izteikt radošā darbā, gūt soc. prestižu. Soc. darbiniekam savā praksē jārēķinās ar ģimenes integratīvo vajadzību kopumu.

## H

**Halucinācijas** (lat. *hallucinatio* murgi) – uztveres traucējumi; šķietama uztvere bez reāla objekta: maldīgi redzes, dzirdes vai taustes tēli, ko smadzeņu darbības traucējumu dēļ cilvēks pieņem par īstenības atspoguļojumu. ▲ var būt patīkamas, nepatīkamas vai neitrālas. Reizēm slimnieks izpilda ▲ dzirdētus norādījumus (imperatīvās dzirdes halucinācijas) un var kļūt bīstams sev vai apkārtni (pašnāvība, agresīva rīcība). Redzes ▲ raksturīgas alkohola delīrijam, bet dzirdes – hroniskām psihiskām slimībām. Ja pacients par savām ▲ nestāsta, reizēm par to esamību var spriest pēc viņa uzvedības.

**Harta** (gr. *chartēs* papīrs) – tiesiska vai politiska rakstura dokuments. Sk. arī *Eiropas Sociālā harta*.

**Heteroseksisms** – neapzināts vai klaji pausts pieņēmums, ka heteroseksualitāte ir vienīgais "normālais" seksuālo un soc. attiecību veids. Heteroseksualitāte kā norma nereti kalpo par pamatu patriarhālismam. ▲ netieši norāda, ka homoseksuālismam jātiek apspiestam un noliegtam, pieņemot, ka visi ir vai visiem jābūt heteroseksuāliem. Ar ▲ nereti arī apzīmē vīrieša kā aktīvā un valdošā pārkumu par pasīvo, sievišķo.

**Heteroseksuālisms** (gr. *heteros* cits + lat. *sexualis* dzimuma) – dzimumtieksme uz pretējā dzimuma indivīdu.

**Higiēna** (gr. *hygieinē* veselības māksla) – medicīnas nozare, kas pētī apkārtējās vides ietekmi uz cilvēka veselību un izstrādā pasākumus, kas nodrošina optimālus dzīves apstākļus veselības saglabāšanai un mūža ilguma palielināšanai.

**Hiperkompensācija** (gr. *hyper* virs, pāri + lat. *compensare* līdzsvarot, atlīdzināt) – cilvēka centieni gūt panākumus tajās darbības jomās, kurās viņš jūtas visvājākais.

**Hipohondrija** (gr. *hypochondria* burtiski – paribe) – patoloģisks stāvoklis, kam raksturīgas pārspīlētas, nepamatotas

bažas par veselību. Slimnieks pārspīlē esošās vai piedēvē sev neesošas slimības. ▲ var rasties uzmācību, depresijas un murgu rezultātā. Depresijas gadījumā pacients visu, arī savu veselību, vērtē nepamatoti pesimistiski; uzmācību gadījumā – saprot, ka viņa domas ir nepareizas, ar tām cīnās, bet pilnīgi atrīvoties no tām nespēj. ▲ murgos pacients ir pilnīgi pārliecināts par neesošu slimību, viņa domas sarunas gaitā nav koriģējamas.

**Hipotēze** (gr. *hypothesis* pieņēmums) – zinātnisks pieņēmums jaunu, vēl neizpētītu procesu un parādību izskaidrošanai.

**Histērija** (gr. *hysteria* dzemde) – īpaša psihopātijas un neurozes forma, kam raksturīgi dažādi psihiski, kustību, jušanas un veģetatīvo funkciju traucējumi. ▲ psihopātijas formu raksturo emocionālās dzīves kaprīza nepastāvība, jūtu virspusīgums un nenoturība, interešu seklums. Cilvēka rīcība ir pretrunīga, nepilnvērtības sajūta apvienojas ar centieniem pievērst sev uzmanību, iedomāties sevi par īpašu personu. Histēriķim ir strauja simpātiju un antipātiju maiņa. ▲ neurozes forma sākas pēc psihotraumas, tās biežākās izpausmes ir kustību un veģetatīvie traucējumi, jušanas, uztveres un runas traucējumi. ▲ lēkmes mūsdienās

sastopamas ļoti reti. Reizēm pacientam var novērot teatrālu uzvedību ar grīļošanos, turēšanos pie sienām, skaļus smieklus vai raudas, pārspīlētu sāpju sajūtu vai otrādi – nejutīgumu, turklāt traucējumi neatbilst neiroloģisko bojājumu lokalizācijai un parasti ir demonstratīvi un pārspīlēti. Smagos ▲ gadījumos var rasties psihozes ar spilgtām halucinācijām vai funkcionāliem atmiņas traucējumiem.

**Holisms** (gr. *holos* viss) – 1. Metafiziska teorija, ka īstenību veido kopumi ar tendenci attīstīties par arvien komplicētākām formām. 2. Uzskats, ka zināšanas ir sakarību sistēma, kas tikai kopumā attiecas uz pieredzi.

**Holokausts** – kādas tautas pilnīga iznīcināšana. Parasti jēdzienu ▲ lieto par ebreju iznīcināšanu. Ebreju tautas pilnīgas iznīcināšanas kampaņu vācu nacisti sāka Vācijā no 1933. gada līdz 1945. gadam un citās Eiropas valstīs, kuras fašistu armija okupēja Otrā pasaules kara laikā. ▲ gaitā plānveidīgi un metodiski iznīcināja vairāk nekā sešus miljonus ebreju.

**Homoseksuālisms** (gr. *homos* vienāds + lat. *sexualis* dzimuma) – dzimumtieksme uz sava dzimuma partneri. ▲ parasti sāk veidoties agrā bērnībā, bet

parādās un fiksējas pusaudža vecumā. ▲ piekritēji veido seksuālo minoritāti, kura Latvijā nav aizliegta, kā tas bija Padomju Savienībā, bet nav arī akceptēta kā daudzās Rietumeiropas valstīs. Sk. arī *Latentais homoseksuālists*.

**Hospiss**, neizdziedināmo slimnīca (angļu *hospice* nodaļa) – paliatīvās aprūpes institūcija vai nodaļa slimnīcā pacientiem, kam radikāla terapija vairs palīdzēt nevar. ▲ pacientus parasti ievieto mūža pēdējos mēnešos vai nedēļās, lai šai laikā veiktu pastāvīgu aprūpi un sāpju remdināšanu, radot ģimenei līdzīgu atmosfēru, kur kopā ar slimnieku var būt tā ģimene, draugi un citas tuvas personas.

**Hospitālisms** – psihiskās attīstības aizture zīdaiņa vecumā. ▲ var izraisīt arī somatiskus traucējumus. ▲ izpaužas zīdaiņa pasivitātē, apātijā, nereagēšanā uz pieaugušo. ▲ rada izteikts emocionālā kontakta trūkums ar pieaugušo (maiguma, uzmanības trūkums). Jēdzienu ▲ formulējis R. Spits (*R. Spitz*) pētījumā par zīdaiņiem, kuri ilgu laiku bijuši hospitalizēti. ▲ novēro bērniem bērnunamos, nelabvēlīgās ģimenēs. Sk. arī *Sociālā deprivācija*.

**Humānā palīdzība** – programmas un aktivitātes, lai

veicinātu cilvēku soc. vajadzību nodrošināšanu. Termins ▲ var būt lietots termina "labklājību veicinošie pakalpojumi" vietā un attiecas uz cilvēku nodrošināšanu ar tiešajiem soc. pakalpojumiem.

**Humānisms** (lat. *humanus* cilvēcisks) – uzskatu un rīcības sistēma, kam raksturīga mīlestība un cieņa pret cilvēku, rūpes par personības attīstību un labklājību. Būtisks ▲ princips, ko izvirzījis vācu un franču filozofs A. Šveicers (*A. Schweitzer*), ir godbijība pret dzīvību.

**Humāns** – cilvēcisks; tāds, kam raksturīgs humānisms.

## I, ģ

**Ideāls** (fr. *idéal* < gr. *idea* jēdziens, priekšstats) – augstākā pilnība, nevainojams paraugs, augstākais galamērķis. Sabiedriskajā dzīvē ▲ ir noteiktas soc. grupas interesēm atbilstošs priekšstats par vispilnīgāko sabiedrisko iekārtu, kas ir tās centienu un darbības galamērķis.

**"Ideju vētra"** (angļu "*brainstorming*") – soc. darba praksē metode ideju ģenerēšanai. Tiek saaicināti kopā eksperti vai projekta dalībnieki un mudināti uz atklātu diskusiju bez izvirzīto ideju kritikas un analīzes. ▲ tiek

bieži izmantota arī soc. darba studiju procesā.

**Identitāte** (fr. *identité* < lat. *identitas* vienādība) – Es stabilitātes un nepārtrauktības sajūta, kas saglabājas, neraugoties uz vides pārmaiņām. ▲ ir piederības izjūta, atbilde uz jautājumu: kas es esmu? ▲ sāk veidoties agrā bērnībā. Personības psiholoģijā ▲ jēdzienu ieviesa amerikāņu psihologs E. Eriksons (*E. Erikson*). Soc. darbā tiek diskutēts par profesijas ▲. Soc. darba ▲ problēmu rada daudzās pretrunas, kurām ir pakļauts soc. darbinieks: 1. Soc. darba uzdevumu plašums. Soc. darba profesijas lauks iesniedzas daudzu citu profesiju jomā. 2. Soc. darbinieka profesionālais statuss. Latvijas sabiedrībā soc. darbam nav augsta prestiža. Bet no soc. darbinieka gaida lielu atbildību par soc. problēmu atrisināšanu. Risinājumu kompleksām soc. problēmām, kuras nav novērsuši citu profesiju pārstāvji, gaida no soc. darbinieka. Ar šo zemo profesionālo statusu kontrastē sabiedrībā izvirzītās augstās prasības problēmu risinātājiem. 3. Dažādu interešu sadursme. Daļa sabiedrības gaida, lai krīzes piemeklētos sabiedrības interesēs soc. darbinieks "integrē", "pielāgo". Bet no klientu puses viņam tiek pārņemts, ka viņš rīkojās kā "soci-

ālais kontrolieris", ne kā īsts soc. neaizsargāto palīgs. 4. Soc. darba teorijas vājums.

**Ideoloģija** (gr. *idea* jēdziens, priekšstats + *logos* mācība) – uzskatu un ideju sistēma, kas pauž cilvēku un soc. grupu attieksmi pret esamību, soc. problēmām un soc. konfliktiem. ▲ ietvaros tiek izvirzīti arī noteikti soc. mērķi par noteiktu soc. attiecību saglabāšanu vai nomaiņu. ▲ pastāv politisku, tiesisku, filozofisku, ētisku un reliģisku uzskatu formā. Tā var būt patiesa vai maldīga, progresīva vai konservatīva un parasti izsaka noteiktu soc. slāņu intereses. Soc. darbinieku ▲ ir visu sabiedrības locekļu, īpaši mazaizsargāto soc. grupu, vienādu soc. iespēju nodrošināšana un tiesību realizēšana.

**Idiotija** (gr. *idiōteia* nezināšana) – viena no oligofrēnijas izpausmēm; smagākā garīgās atpalicības pakāpe. Slimniekiem stipri pavājināta reakcija uz apkārtējās vides kairinājumiem vai arī atbildes reakcijas ir nemērķtiecīgas un neadekvātas. Trūkst artikulētas valodas, atsevišķu lietu vārdu nozīmi slimnieki paši īsti nesaprot, no apkārtējo cilvēku runas uztver nevis saturu, bet balss intonāciju. Emocijas vāji attīstītas un saistītas galvenokārt ar fizisko vajadzību ap-

mierināšanu. Bieži novērojami fiziski traucējumi: kaulu sistēmas nepareiza attīstība, kustību traucējumi, neiroloģiski bojājumi. Slimnieki ir kopjami un uzraugāmi.

**Iecietība** – soc. darbā iejūtība un cieņa pret cita cilvēka un citas sabiedrības uzskatiem, tradīcijām, uzvedības normām, īpaši pret minoritāšu grupām. ▲ ietver cita cilvēka pieņemšanu un ir būtiska soc. darba praksē. Sk. arī *Sociālā darbinieka un klientu attiecību veidošanas principi*.

**Iedzimtība** – organisma un šūnu pazīmju un īpašību pēctecība paaudžu maiņā, to ģenētiskā determinācija. Pēcnācēju un vecāku pazīmes var būt arī atšķirīgas, tomēr pēcnācēji no vecākiem vienmēr manto pazīmju un īpašību ģenētiskos faktoros – gēnus, kuru iedarbība var izpausties turpmākajās paaudzēs.

**Iedzīvotāji** – cilvēku kopums, kas apdzīvo Zemi, noteiktu tās teritoriju konkrētā laika brīdī. Sk. arī *Demogrāfija*.

**Iedzīvotāju dabiskais pieaugums** – starpība starp noteiktā laika periodā dzimušo un mirušo skaitu.

**Iedzīvotāju dzīves līmenis** – iedzīvotāju materiālo un kultūras vajadzību apmierinātības pakāpe, nodrošinātība ar nepieciešamajiem labumiem un garīgajai attīstībai vajadzīgajiem priekšmetiem, pakalpojumiem un nosacījumiem, iedzīvotāju patēriņa līmenis. Šaurākā nozīmē ▲ raksturo dažādu materiālo un garīgo labumu individuālās patērišanas un cilvēka personisko vajadzību apmierināšanas pakāpi, plašākā nozīmē – iedzīvotāju dzīves soc. ekonomisko nosacījumu kompleksu, tā dažādos aspektus: nodarbinātību, darba apstākļus, iedzīvotāju veselību, izglītību, brīvo laiku un tā izmantošanu utt. ▲ sastāvdaļa ir arī kultūras līmenis. ▲ atkarīgs no ražošanas faktoru (zemes, darba, kapitāla) kvalitātes, sarazoto materiālo labumu sadales un pārdales, no darba ražīguma, ražošanas efektivitātes, ekonomisko likumu darbības. Katra atsevišķa sabiedrības locekļa dzīves līmeni visbūtiskāk nosaka tas, kā viņš strādā. ▲ celšanās nozīmē ne tikai iedzīvotāju ienākumu un patēriņa priekšmetu ražošanas palielināšanos, patēriņa augšanu, bet arī cilvēka kultūras un apzinīguma līmeņa pastāvīgu paaugstināšanos. Termins ▲ apstiprināts 1960. g. ANO dokumentos. To raksturo deviņi elementi:

1) sanitāri higiēniskie materiāli; 2) uztura patēriņš; 3) izglītība; 4) nodarbinātība un darba apstākļi; 5) dzīvokļa apstākļi; 6) sociālā

palīdzība; 7) apģērbs; 8) atpūta; 9) cilvēka brīvība. Viens no ▲ indikatoriem ir iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju, ko nosaka, dalot reālo iekšzemes kopproduktu ar iedzīvotāju skaitu.

**Iedzīvotāju dzīves līmeņa rādītāju sistēma** – kritēriju kopums, kas ietver: 1) vērtības rādītājus, kas atspoguļo sarazotā un izlietotā IKP apjomu, sastāvu un dinamiku, mēneša vidējo darba algu un mēneša vidējo reālo darba algu, iedzīvotāju naudas iekrājumus, uzkrātos īpašumus u.c.; 2) naturālos rādītājus, kas raksturo materiālo labumu un pakalpojumu patēriņa apjomu vidēji uz vienu iedzīvotāju, iedzīvotāju nodrošinātību ar ilgstošas lietošanas kultūras, sadzīves un saimniecības priekšmetiem; 3) rādītājus, kas raksturo dzīves līmeņa soc. aspektus. Pirmo divu grupu rādītāji vairāk raksturo iedzīvotāju personiskā patēriņa līmeni, trešās – iedzīvotāju dzīves līmeņa soc. sfēru.

**Iedzīvotāju dzīves līmeņa raksturojums.** To nosaka šādi rādītāji: *n a b a d z ī b a* – pēc bioloģiskiem kritērijiem minimāli pieļaujama materiālo labumu un pakalpojumu kopums, kura patēriņš atļauj uzturēt vienīgi cilvēka dzīvotspēju; *t r ū c ī b a*

– materiālo labumu un pakalpojumu patēriņš darbaspēju saglabāšanas līmenī zemākās darbaspēka ataudzes robežās; *n o r m ā l a i s d z ī v e s l ī m e n i s* – materiālo labumu un pakalpojumu racionāls patēriņš, pamatojoties uz zinātniski pamatotām normām, kas nodrošina cilvēku fizisko un intelektuālo spēju normālu atjaunošanu; *p ā r t i c ī b a* – materiālo labumu un pakalpojumu patēriņš, kas nodrošina vispusīgu cilvēka attīstību.

**Iedzīvotāju iniciatīva** (lat. *initiare* sākt, sākties) – *soc. darbā* iedzīvotāju reakcija uz kādas problēmas atrisināšanu, *soc. pakalpojumu kvalitātes uzlabošanu, soc. tīklojuma paplašināšanu.* ▲ stimulē atbildīgas personas pievērst lielāku uzmanību cilvēku *soc. vajadzību izpētei un panākt to realizēšanu.* ▲ ir ļoti svarīga nozīme *soc. politikas attīstīšanā.*

**Iejaukšanās** – *soc. darbā* iesaistīšanās cilvēku grupās, *soc. notikumos, soc. plānošanā* vai indivīda *soc. problēmās.* *Soc. darbā* ▲ ir analoga ārstu lietotajam terminam "ārstēšana". Daudzi *soc. darbinieki* dod priekšroku terminam ▲, jo tas ietver *soc. ārstēšanu, kā arī citas aktivitātes, ko soc. darbinieks veic, lai atrisinātu soc. problēmas vai aizsar-*

gātu no tām, vai arī lai sasniegtu citus mērķus klienta soc. stāvokļa uzlabošanā. ▲ ietver aizstāvēšanu, starpniecību, soc. plānošanu, kopienas organizāciju, resursu atrašanu un attīstīšanu u.c. aktivitātes. Sk. arī *Agrīnā iejaukšanās*; *Krīzes iejaukšanās*; *Sociālā iejaukšanās*.

**Ielas bērns.** Dažādās valstīs definējot jēdzienu ▲, ir izmantotas dažādas pieejas. Daudzos pētījumos par pamata definīciju izmantota ANO ▲ definīcija, kas adaptēta attiecīgās valsts specifikai. Pēc ANO definīcijas ▲ ir jebkurš zēns vai meitene, kam iela (vārda plašākajā nozīmē, ieskaitot neapdzīvotas mājas, pamestas vietas) ir kļuvusi par viņa/ viņas ierasto mājokli un/ vai iztikas avotu un par kuru atbildīgie pieaugušie bērnu neadekvāti aizsargā, uzrauga un vada. Pēc UNICEF klasifikācijas ▲ ir viena no jēdziena "bērns īpaši grūtos apstākļos" kategorijām. Šajā jēdzienā tiek iekļauti: 1) strādājošie bērni; 2) ▲; 3) novārtā atstātie un pamestie bērni; 4) bērni, kas iesaistīti bruņotos konfliktos vai dabas katastrofās. Visas šīs kategorijas neizslēdz viena otru. ▲ raksturo vairākas pazīmes: 1) viņiem ir pastāvīga atrašanās vieta un arī pastāvīga nodarbošanās (veids, kā pelnīt naudu iztikai, apģērbam, arī

spēju automātiem); 2) bērni veido savu soc. grupu, kas tiem kalpo par izdzīvošanas līdzekli; 3) viņi bieži neapmeklē skolu vai apmeklē to neregulāri, nav ciešu attiecību ar pieaugušajiem (t.sk. skolu, pašvaldību); 4) lielāko daļu sava laika bērni pavada ielas vidē, visbiežāk viņiem ir vāja saikne ar ģimeni, vecāki neinteresējas par bērna dzīvesvietu un dzīvesveidu.

**Iemācītā bezpalīdzība** (angļu *learned helplessness*) – dzīves pieredzes vai audzinātāja ietekmē (pārsvarā, neapziņātās) izveidota bērnu un pusaudžu pārliecība, ka viņiem nekas nevar izdoties, ka viņiem nav iespējams sasniegt nozīmīgus mērķus, t.s. darbības bailes. Bieži šī pārliecība saglabājas arī pieaugušam cilvēkam. Amerikāņu psihologi M. Seligmans (*M. Seligman*) un Dž. Overmiers (*G. Overmier*) uzskata, ka gadījumos, ja indivīds neatkarīgi no rezultāta par savu darbību tiek sodīts, nākamajā reizē, kad darbības sekas ir atkarīgas tikai no indivīda, viņš kļūst pasīvs. ▲ bieži arī izveido autoritārais audzināšanas stils.

**Iemesls** – apstāklis, kas nepastarpināti saista cēloni ar sekām. Katrā konkrētā gadījumā vienu un to pašu cēloni var radīt dažādi iemesli.

**Ieteikums** – *soc. darbā* soc. darbinieku iejaukšanās veids, kad viņi palīdz klientam atzīt un izprast esošās problēmas vai mērķus. Soc. darbiniekam jāiesaka arī mērķu sasniegšanas efektīvākie līdzekļi, kā arī jāatklāj problēmu risinājumu varianti.

**Ietvertā novērošana** – soc. pētījumu metode, novērošanas veids, kad novērotājs imitē iekļaušanos novērojamā objektā. Izmantojot ▲, rodas iespējas izzināt objekta slēptākās nianšes.

**Ievirze** – cilvēka gatavība uztvert un kontaktēties ar noteiktu objektu, gatavība ar konkrēti virzītu darbību iekļauties noteiktās situācijās. Sk. arī *Sociālā ievirze*.

**Ilgstošais bezdarbs** – objektīva parādība, kad bezdarbnieks likumdošanā noteiktā laika periodā nevar atrast darbu. ▲ ir viens no galvenajiem cēloņiem soc. spriedzes, nozieguma līmeņa pieaugumā, politiskajā nestabilitātē. Bezdarba līmeņa paaugstināšanās periodos pieaug laulību šķiršana, iedzīvotāju saslimstība, pašnāvības.

**Imbecilitāte** (lat. *imbecillus* vājš, nevarīgs) – izteikta psihiskās attīstības atpalicība, iedzimtas plānprātības vidējā pa-

kāpe. Imbecilam cilvēkam ir mazs vārdu krājums, neskaidra runa. Emocionālās reakcijas ir labāk attīstītas nekā idiotijas gadījumos (ir pateicības un kauna jūtas, pacients pieķeras piederīgajiem un cilvēkiem, kas pret viņu labi izturas), spēj apgūt pašapkalpošanās prasmes, vienkāršu fizisku darbu, tomēr praktiskā darbība ir automātiska, šabloniska. Ja mainās apstākļi, slimniekam rodas apjukums, nedrošība. Slimnieki nav spējīgi patstāvīgi dzīvot, ir vajadzīga uzraudzība. Viņi ir viegli ietekmējami.

**Imigrācija** (lat. *immigrare* ieceļot) – ārvalstu pilsoņu vai bezvalstnieku ieceļošana citā valstī uz ilgstošu laiku vai pastāvīgu dzīvi. ▲ ir iedzīvotāju ārējās migrācijas veids, emigrācijai pretējs process.

**Impulsīvi stāvokļi** – psihiski traucējumi, kas izpaužas pēkšņās, nepārvaramās un nemo-tivētās darbībās un tieksmēs, hatotiskā, postošā rīcībā, aplamos un agresīvos aktos – priekšmetu bojāšanā vai iznīcināšanā, lamāšanā, miesas bojājumu nodarīšanā. ▲ var izpausties arī klaiņošanā (dromomānijā), dzeršanā (dip-somānijā), nepārvaramā tieksmē dedzināt (piromānijā), zagst (kleptomānijā), turklāt slimniekam nav jaunu vai savtīgu nolūku. Par patoloģiju nav uz-

skatāma psihiski veselu cilvēku izlaidība un nesavaldīgums, kultūras un audzināšanas trūkums. ▲ sastopami samērā reti.

**Impulss** (lat. *impulsus* grūdiens, ierosme) – pamudinājums, stimulš; pamudinošs cēlonis, kam seko noteikta darbība.

**Incests** (lat. *incestus* nešķīsts) – asinsgrēks; dzimumattiecības starp tuviem radniekiem, t.i., cilvēkiem tuvā asinsradniecības pakāpē. Sk. arī *Seksuāla vardarbība pret bērnu; Vardarbība; Vardarbība ģimenē; Vardarbība pret bērnu.*

**Indekss** (lat. *index* rādītājs, saraksts) – *statistikā* noteikts vispārinošs rādītājs komplicētu sabiedrisko parādību pārmaiņu raksturošanai.

**Indeterminisms** (lat. *in* ne + *determinare* norobežot, noteikt) – mācība, kas noliedz objektīvās cēloņu un seku attiecības vai arī to izzināšanas nepieciešamību. Determinisma pretstats.

**Indivīds** (lat. *individuum* nedalāmais, īpatnis) – atsevišķs cilvēks savā nedalāmajā viengabalainībā. Attīstības gaitā ▲ pakāpeniski pārtop par personību.

**Individuālisms** – pārliecība, ka indivīds ir vērtība pati

par sevi, ka cilvēkam pats nozīmīgākais ir viņa patstāvība, neatkarība, personisko mērķu sasniegšana, personības izaugsme. ▲ bieži tiek pretstatīts kolektīvismam, tam var būt arī negatīvi aspekti: norobežošanās no apkārtējiem, egoisms u.c.

**Individuālitate** – indivīda attīstības rezultāts, unikāls īpašību savienojums. ▲ nosaka raksturs, temperaments, spējas. Raksturs veidojas galvenokārt soc. vides ietekmē, bet temperaments vairāk atkarīgs no iedzimtības.

**Individuālitates attīstība** – spēju un rakstura kvalitatīvas izmaiņas cilvēka dzīves laikā. ▲ parasti notiek dabiski, neapzināti un atklāj cilvēka unikālās īpašības. Pat vienas olšūnas dvīņiem, kam ir līdzīgas iedzimtas dotības un anatomija, atklājas individuālas atšķirības.

**Individuālizācija** (< fr. *individualiser*) – *soc. darba* un citu palīdzību sniedošo profesiju ētiska vērtība, kas nosaka, ka klienti jāuztver kā unikālas personības vai personu grupas, nevis tikai kā noteiktu vispārēju sabiedrisko pazīmju nesēji. Sk. arī *Sociālā darba metodoloģiskie principi.*

**Infantīlisms** (lat. *infantilis* bērnišķīgs) – agrīnā vecumposma īpatnību saglabāšanās nemainīgā veidā nākamajos vecumposmos. Piem., skolas vecuma bērns jebkuru priekšmetu turpina uzskatīt par rotaļu objektu. Pieaugušajam var saglabāties tāda pusaudžu vecuma īpašība kā maksimālisms. Sk. arī *Regresija*.

**Infekcija** (lat. *inficere* bojāt, indēt) – aplipšana; slimības ierosinātāju – mikroorganismu iekļūšana organismā.

**Infekciju psihozes** – psihiski traucējumi, kuru cēlonis ir vispārējās infekciju slimības. ▲ gaitā vērojama astēnija, var būt trauksme, nemiers, dažādi akūti traucējumi ar aptumšotu apziņu. Gripa var izraisīt akūtas psihozes ar neskaidru apziņu, kā arī depresijas un murgu psihozes uz astēnijas fona. Vīrusu pneimonijas var radīt depresiju, kam pievienojas uzbudinājums un astēnija. Tuberkulozes slimniekiem novēro astēniju, bet biežāk – pacilātu garastāvokli ar eiforiju, nepietiekamu sava stāvokļa apzināšanos, kas var novest pie režīma pārkāpumiem un ārstniecisko pasākumu neievērošanas. Pēc vīrusa hepatīta attīstās stipra astēnija, kam var pievienoties depresija. Pēc dzemdībām var būt psihozes septisku stāvokļu gadījumos, bet dzemdības var provocēt

arī endogēnās slimības, kurām nepieciešama sīkāka diferencēšana.

**Informācija** (lat. *informare* izveidot priekšstatu) – zināšanas, ziņas, dati, ko cilvēki dažādā veidā nodod cits citam. *Soc. darba praksē* ▲ ir ļoti svarīgs resurss, gan problēmdalībnieku un klientu soc. vēstures veidošanā, gan jebkuru pakalpojumu pieprasītē soc. problēmas atrisināšanai. Sk. arī *Sociālā darba resursi*.

**Informācijas aizsardzība** – soc. darbā pasākumu sistēma, kuras mērķis ir aizsargāt ziņas par pakalpojuma saņēmēja personiskajām vai mantiskajām attiecībām, kas kļuvušas zināmas sociālo pakalpojumu sniedzējam, pildot dienesta pienākumus. ▲ soc. labklājības jomā par personas personiskajām vai mantiskajām attiecībām regulē LR 1995. gada 7. septembra likums "Par sociālo drošību". Šāda informācija, piem., ir ziņas par pensionāra darba karjeru, izpeļņu, par slimnieka veselības stāvokli. Soc. pakalpojumu sniedzēja pienākums ir veikt tehniskus un organizatoriskus pasākumus, izstrādāt dienesta instrukcijas, kas nepieciešamas, lai nodrošinātu šo tiesību realizāciju. Latvijā 1998. g. 29. oktobrī pieņemts Informācijas atklātības likums, kura mērķis nodrošināt sabiedrībai pieeju in-

formācijai, kas normatīvajos aktos ir valsts pārvaldes iestāžu un pašvaldības iestāžu rīcībā. Informāciju, uz kuru attiecas šis likums, iedala: 1) vispārpieejamā informācija, kuru sniedz jebkurai, kas vēlas to saņemt; 2) ierobežotas pieejamības informācija, kas paredzēta ierobežotam personu lokam un kuras izpaušanu aizsargā likums. Par ierobežotas pieejamības informāciju uzskatāma informācija: 1) kurai šāds statuss noteikts ar likumu; 2) kas paredzēta un noteikta iestādes iekšējai lietošanai; 3) par uzņēmējdarbības noslēpumiem; 4) par fiziskās personas privāto dzīvi; 5) atestācijas, eksāmenu, iesniegto projektu dokumenti. Sk. arī *Konfidencialitāte*.

**Informēšana** – soc. darba funkcija. ▲ ir veids, kā soc. darbinieks, īstenojot starpnieka vai koordinatora, iedrošinātāja, advokāta un izglītotāja lomu, vieno klientu zināšanas par tiem problēmas aspektiem, kurus tie neapzinās. ▲ var būt par klientam ieteicamajām alternatīvām problēmas pārvarēšanā. Tā var būt informācija par resursiem un to izmantošanu, par soc. pakalpojumiem, kurus klienta ģimene ir tiesīga saņemt, un soc. darbinieka iespējām ģimeni atbalstīt.

**Infrastruktūra** (lat. *infra* zem + lat. *structura*) – tautas

saimniecības teritoriālās struktūras sastāvdaļa. Soc. ▲ veido mācību iestāžu, veselības aizsardzības institūciju, kultūras un sporta iestāžu, soc. aprūpes dienestu, rehabilitācijas centru, soc. palīdzības un atpūtas sfēras objektu kopums un izkārtojums kādā teritorijā.

**Iniciatīva** (lat. *initiare*) – ierosme, pirmais solis kādas darbības sākšanā, uzņēmība; patstāvīgas, aktīvas darbošanās spēja. *Soc. darba praksē* ▲ nozīmē atteikšanos no pasīvas vai neitrālas pozīcijas, lai sāktu darboties soc. problēmas atrisināšanā. Sk. arī *Iedzīvotāju iniciatīva*.

**Inovācija** (lat. *innovatio* jauninājums, pārmaiņa) – aktuāls, nozīmīgs jaunievedums, pārmaiņas, teorētiska to izpratne un praktiska izmēģināšana un ieviešana. *Soc. darbā* ▲ palīdz soc. darbiniekam ne tikai analizēt un izprast soc. problēmas, bet arī risināt tās radoši: atrast risinājuma iespējas, pārmaiņu perspektīvas, likt tām pretī pozitīvas alternatīvas un meklēt labākos izvēles variantus. Sk. arī *Sociālā darba metodoloģiskie principi*.

**Insaits** (angļu *insight* iekšpuse, iekšējs) – atklāsmē; sevis, savu jūtu, motivāciju un problēmu izpratne. Dažās psihoterapijas formās un klīniskajā soc.

*darbā* ▲ nozīmē klienta sevis apzināšanās pakāpes paaugstināšanu vai klienta iekšējo konfliktu, to izcelšanās cēloņu atklāšanu.

**Institucionalizācija** – 1. Cilvēku kopas vai tās attiecību organizatoriska noformēšana. 2. *Soc. darbā* indivīda, kas uz laiku vai pastāvīgi atšķirts no ģimenes vides, ievietošana soc. aprūpes (rehabilitācijas) vai audzināšanas institūcijā (bērnunamā, patversmē, veco ļaužu pansionātā).

**Institucionālā aprūpe** – aprūpes veids; indivīda soc. drošības un tiesību realizācijas mehānisms, ko uzņemas valsts, pašvaldības vai sabiedriskās organizācijas, kas nodrošina visnepieciešamākos dzīves un attīstības apstākļus (patversmes, bērnunami, pansionāti) personām, kas to nevar izdarīt saviem spēkiem un kam nav apgādnieku (bāreņiem, vientuļiem pensionāriem).

**Institucionalizācijas risks** – *soc. pedagoģijā* bērnu, kas uz laiku vai pastāvīgi ievietoti bērnu aprūpes institūcijās, pakļaušana attīstības kavēšanas un deformēšanas iespējai. Pētījumi liecina, ka šādiem bērniem novērots saskarsmes, īpaši verbālās komunikācijas grūtības, emocionālās pieķeršanās trū-

kums, zema pašapziņa, uzticības un cieņas trūkums pret citiem cilvēkiem, sevis aprūpēšanas grūtības, atpalcība kognitīvajā attīstībā.

**Integrācija** (lat. *integratio* atjaunošana, sakārtošana) – atsevišķu elementu, apakšsistēmu, daļu saistība noteiktā sistēmiskā veidojumā (sistēmā); šāda veidojuma rašanās process. *Soc. darbā* ▲ ir soc. darba prakses un teorijas vienotība, soc. darba un soc. politikas nešķiramība. Sk. arī *Sociālā gadījuma integrācija*; *Sociālā integrācija*.

**Intelektuālais koeficients** (angļu *intelligence quotient, IQ*) – ieviests vācu psihologa V. Šterna (*V. Stern*) darbos kā intelektuālās attīstības līmeņa kvantitatīvais rādītājs, kas var būt izmērāms ar intelekta testiem. Pēc V. Šterna domām, ▲ nosaka ar formulu: intelektuālais vecums/hronoloģiskais vecums x 100. Vēlāk ▲ transformējās standarta rādītājā, kas novirzes vienībās rāda indivīda vietu atbilstoši vidējam rezultātam vienaudžu sadalījumā.

**Intelektuālais** (lat. *intellectus* saprašana, saprāts) – intelektuālo spēju struktūra vai integrāla spēja risināt uzdevumus. Psiholoģijā dominē uzskats, ka ▲ vairāk reprezentē domāšanas operacionālo

nodrošinājumu. Bieži intelektu sadala verbālajā un neverbālajā, praktiskajā un teorētiskajā, tēlainajā un analītiskajā. Eiropas kultūrā ▲ ir ļoti augsta vērtība, tādēļ lielākā daļa psiholoģisko testu ir vērsta uz ▲ mērīšanu.

**Intereses** (lat. *interesse* būt klāt, piedalīties) – objektīvi un subjektīvi nozīmīgais, indivīdam un soc. grupai vajadzīgais.

**Interiorizācija** (lat. *interior* iekšējs) – psihisks process; ārējās darbības transformācija intelektuālajā, iekšējā darbībā; soc. satura pieņemšana un neapzināta apgūšana. Vispamatīgāk ▲ jēdziens izstrādāts Franču socioloģiskajā skolā un psihologa Ļ. Vigotska (*Л. Выготский*) skolā. Līdzīgs jēdziens, kurā vairāk akcentētas soc. vērtības, ticība, normu subjektīva pieņemšana, ir internalizācija, kas izstrādāts psihoanalīzē.

**Interpretācija** (< lat. *interpretatio*) – teksta, uzvedības vai notikuma skaidrošana; jēgas atklāšana atsevišķam cilvēkam vai grupai atbilstoši sadzīviskiem vai zinātniskiem uzskatiem. Soc. darbinieks ▲ funkciju uzņemas kā soc. starpnieks cilvēku mijiedarbībā ar valsti, kopienu, soc. grupām.

**Intervence** (angļu *intervention*) – sk. *lejaukšanās*.

**Intervija** – soc. darba praksē saruna ar īpašu ievirzi, kuras laikā tiek uzdoti jautājumi, lai iegūtu noteikta rakstura informāciju vai arī panāktu terapeitisku efektu (klīniskā intervija). ▲ var būt strukturēta (standartizēta), uzdodot iepriekš sagatavotus jautājumus noteiktā secībā, vai arī nestrukturēta (brīva), kad iepriekš zināmas tikai tēmas, bet jautājumi tiek uzdoti brīvā veidā. Lai iegūtu objektīvu informāciju ar nestrukturētas ▲ palīdzību, nepieciešams augsts sociālpsiholoģiskās kompetences līmenis. Gadījumos, kad ▲ notiek starp soc. darbinieku un klientu, mērķis parasti ir problēmas risināšana. ▲ var notikt ar indivīdiem, grupām, ģimenēm, kopienām. Sk. arī *Brīvā intervija*; *Intervija dzīvesvietā*; *Kopīga intervija*; *Standartizētā intervija*.

**Intervija dzīvesvietā** (angļu *life space interview*) – soc. darba praksē intervija, kas notiek klientu dzīvesvietā, kur viss ir saistīts ar nozīmīgiem notikumiem intervējamā dzīvē. ▲ pamatojas uz atziņu, ka tikšanās šādā vietā un laikā atstāj daudz lielāku iespaidu un ir jāizmanto mazāk laika mērķa sasniegšanai.

**Intoksikācija** (lat. *in* iekš + gr. *toxikon* inde) – saindēšanās.

**Intoksikācijas psihozes** – psihiski traucējumi, kuru cēlonis ir akūta vai hroniska saindēšanās ar indīgām vielām. Biežāk sastopami psihiski traucējumi un psihoze, kas saistīta ar alkohola, dažkārt narkotisko vielu lietošanu. ▲ var rasties arī pēc saindēšanās ar medikamentiem vai ķīmiskām vielām. Reizēm tās sākas pēc psihofarmakoloģisku līdzekļu, dažu prettuberkulozes un hormonālu preparātu lietošanas. ▲ var izsaukt garastāvokļa izmaiņas (bieži uzbudinājumu ar maniakālu vai eiforisku garastāvokli), akūtu uzbudinājumu ar murgiem un aptumšotu apziņu. Pēc psihisko traucējumu izbeigšanās iespējama smaga astēnija vai encefalopātija.

**Intuīcija** (lat. *intuitio* < *intueri* cieši, vērīgi skatīties) – 1. Tieša, ar loģiskiem secinājumiem nepastarpināta patiesības atklāšana. 2. Soc. darbā nojausma problēmas risināšanas procesa strukturēšanā; soc. inteliģences izpausme. ▲ ir raksturīga jebkurai pieredzējušam, kompetentam soc. darbiniekam. ▲ palīdz izprast, kas ir noticis ar klientu; pamanīt lietas, kas nav objektīvi redzamas; nojaust soc. notikuma iemeslus. Daudziem soc. faktoriem, kas ir ļoti svarīgi problēmas

risināšanā, pietrūkst noteiktības, skaidrības un pastāvības, un soc. darbiniekiem vajag balstīties uz savām intuitīvām atziņām. ▲ nenoliedz objektīvu, racionālu pieeju.

**Invalīditāte** (lat. *invalidus* nespēcīgs) – ilgstoša vai pilnīga darba nespēja, kā arī darbspēju samazināšanās slimības dēļ. Invalīditātes atzīšanu un darbspēju zuduma pakāpes noteikšanu regulē likums "Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību". Saskaņā ar šī likuma 9. pantu ▲ tiek iedalīta divās grupās: smagā ▲ (fizisko un psihisko spēju ierobežojums 60% – 100% apmērā); mērenā ▲ (spēju ierobežojums 25% – 60% robežās). Veselības traucējumi līdz 25% nav invalīditāte.

**Invalīds** – cilvēks, kas pilnīgi vai daļēji zaudējis darbspējas. Sk. arī *Cilvēki ar speciālām vajadzībām*.

**Involūcijas psihozes** – psihiskas slimības, kas rodas vecākiem cilvēkiem. Parasti saistītas ar depresiju, murgiem vai histēriju. ▲ izcelsme nav skaidra. Veicinošie faktori: somatiskas slimības, kā arī smagas psihotraumas. ▲ vīriešiem var sākties 45 – 60 gadu vecumā, sievietēm 45 – 55 gadu vecumā (biežāk slimo sievietes). Involūcijas dep-

resiju raksturo nomākts garastāvoklis, stipra trauksme, nemiers, uzbudinājums. Kulminācijā pievienojas fantastiski pašapsūdzības murgi. Involūcijas murgi izpaužas kaitēšanas vai indēšanas murgos, kas vērsti pret konkrētām personām.

**Izdzīvojušā cilvēka sindroms** (angļu *survivor syndrome*) – uzvedības un emociju īpatnības, kas rodas cilvēkiem, kuri pārcietuši dzīvību apdraudošus notikumus vai traumas. Šādiem cilvēkiem raksturīgi ilgi trauksmes periodi, vainas sajūta, dusmas, bailes, īpaši situācijās, kas šķiet līdzīgas pārdzīvotajam gadījumam. ▲ spēcīgi izjūt bijušie koncentrācijas nometņu ieslodzītie, seksuālo uzbrukumu upuri, cilvēki, kas pārdzīvojuši dabas katastrofas.

**Izglītības likums** – normatīvs akts, kas pieņemts Saeimā 1998. gada 29. oktobrī. Likuma mērķis ir nodrošināt katram Latvijas iedzīvotājam iespēju attīstīt savu garīgo un fizisko potenciālu, lai veidotos par patstāvīgu un attīstītu personību, demokrātiskas Latvijas valsts un sabiedrības locekli. ▲ nosaka: tiesības uz izglītību, izglītības pakāpes, veidus, izglītības ieguves formas un valodu, izglītības attiecības ar reliģiju, kā arī maksu par izglītību. ▲ nosaka Mi-

nistru kabineta, ministriju un pašvaldību kompetenci izglītībā, izglītības standartus, programmu veidus un to īstenošanu, prasības pedagogu profesijai, viņu tiesības un pienākumus, kā arī vecāku un izglītojamo tiesības un pienākumus. Sk. arī *Profesionālās izglītības likums*.

**Izjukusi ģimene** (angļu *broken home*) – ģimene, kurā šķiršanās, viena vecāka nāves vai aiziešanas no ģimenes dēļ trūkst kāda no vecākiem. Mūsdienās soc. darbinieki parasti lieto terminu "viena vecāka ģimene" (angļu *single-parent family*).

**Izlase** – no ģenerālā kopuma soc. pētījuma veikšanai pēc noteiktiem principiem vai kārtulām izvēlētas vienības. Izšķir vairākus ▲ veidošanas paņēmienus. Katrā konkrētajā pētījuma ▲ var būt pārstāvēti vairāki paņēmieni. Matemātiskā statistika dod iespēju noteikt pietiekošu ▲ lielumu un novērtēt tās raksturlielumu atbilstību ģenerālā kopuma īpašībām, lai reprezentācijas kļūda nepārsniegtu pieļaujamo robežu.

**Izlases aptauja** – aptaujas veids, kurā piedalās nevis visa grupa, bet tikai noteikts grupas dalībnieku skaits.

**Izpratne** – cilvēka garīgās darbības izpausme, kurā zināšanas par noteiktu objektu (individu, grupu, dabas parādību) savijas ar pagātnes pieredzi un vērtību orientāciju.

**Izrakstīšanas plānošana** (angļu *discharge planning*) – soc. darbā soc. pakalpojumu veids slimnīcās un citās līdzīgās institūcijās. ▲ mērķis – palīdzēt klientam, kad beidzies institūcijā pavadāmais laiks; savlaicīgi pielāgoties citiem soc. palīdzības veidiem (arī pašaprupei). Pieredzējuši soc. darbinieki ar ▲ palīdz klientam, kā arī ar viņu saistītām personām saprast soc. problēmas būtību, to ietekmi, atvieglo piemērošanos jaunām soc. lomām, palīdz organizēt klienta soc. funkcionēšanu pēc izrakstīšanās.

**Izturēšanās modifikācija** – soc. izturēšanās regulēšanas metode, saskaņā ar kuru pozitīvi tiek stimulētas vēlamās izturēšanās formas un negatīvi – nevēlamās. Sākotnēji ▲ tika radīta kā biheiviorālās terapijas metode neirožu ārstēšanai, vēlāk tika plašāk izmantota dažādu soc. iemaņu veidošanai. Sk. arī *Sociālpsiholoģiskais treniņš*.

**Izziņa** – cilvēka radošās darbības process, objektīvās īstenības atspoguļošana, lai iegūtu patiesību.

**Īpašība** – lietas, procesa kvalitātes konkrēta izpausme. ▲ atklājas attiecībās ar citām esamības kvalitātēm. Īpašībām ir relatīvs raksturs, kas atkarīgs no mijiedarbības veida un apstākļiem. Īpašības izpaužas trīs līmeņos: vispārīgajā, specifiskajā un individuālajā. Sk. arī *Sociālā darbinieka personības kvalitātes*.

## J

**Jatrogēnija** (gr. *iatros* ārstis + *gennan* radīt, veidot) – psihogēna slimība, kas radusies medicīnas darbinieku izteikumu vai izturēšanās nepareizas uztveres dēļ. Tā rezultātā slimniekam var veidoties jaunas vai pastiprināties esošās slimīgās sajūtas, domas. ▲ biežāk rodas jūtīgiem cilvēkiem ar trauksmaini bažīgu raksturu un noslieci uz hipohondriju. To veicina objektīva somatiska slimība, astēnija, nomākts garastāvoklis. ▲ var izsaukt pēkšņi atklājusies slimība, kad slimnieks nejauši uzzinājis analīžu, izmeklēšanas rezultātus, ārstu atzinumus, bet neprot tos pareizi novērtēt, arī, kad cilvēks

iepazīstas ar speciālo, viņam pārāk sarežģīto medicīnas literatūru, kuru neizprot. ▲ cēlonis var būt arī kļūdaina informācija, kas iegūta no citiem slimniekiem vai tuviniekiem. ▲ novēršanā liela nozīme ir izskaidrošanai.

**Jauktās laulības** – laulības, kurās partneri atšķiras pēc tautības, soc. izcelšanās vai piederības, izglītības līmeņa, pilsonības, dzīvesvietas, rasu vai reliģiskās piederības.

**Jauna ģimene** – ģimenes tips. Parasti ģimene kopdzīves pirmajos piecos gados. Attiecas uz laulātajiem līdz 30 gadu vecumam, kas stājušies pirmajā laulībā.

**Jaunatne** – soc. demogrāfiska grupa, kuras dalībnieku vecumu dažādos dokumentos nosaka atšķirīgi. Valsts jaunatnes politikas koncepcijā, kuru apstiprina IZM 1997. gada 21. augusta rīkojums Nr. 505, ▲ skaidrota kā demogrāfiska grupa, kuru veido iedzīvotāji līdz 25 gadiem. Socioloģijā par jaunatni runā līdz 15 – 29 gadu vecumam. Savukārt Latvijas 1. jaunatnes kongresa delegāti savā rezolūcijā aicināja pieņemt Jaunatnes likumu un noteikt ▲ vecumu līdz 27 gadiem.

**Jaundzimušais** – bērns mūža pirmajā mēnesī.

**Jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums** – gadu skaits, kādu vidēji nodzīvotu attiecīgajā gadā dzimušie, ja viņu dzīves laikā mirstības līmenis paliktu tāds, kāds tas bija dzimšanas gadā.

**Jaunrade** – sk. *Radošā darbība*.

**Jūtas** – emocionāli procesi, kas ilgstošā laika periodā nosaka cilvēka attieksmi pret sevi, citiem cilvēkiem, sociālo un dabisko vidi. Parasti tiek izdalītas pozitīvās (konjunktīvās) un negatīvās (disjunktīvās) jūtas. Pozitīvās ▲ (mīlestība, simpātijas) nodrošina cilvēku un grupu tuvināšanos, negatīvās – attālināšanos vai pat agresiju. Pozitīvās ▲ sāk attīstīties jau zīdaiņa vecumā (piem., pieķeršanās mātei), negatīvās ▲ veidojas vēlāk. Sk. arī *Jūtu funkcionalizēšanas princips*.

**Jūtu funkcionalizēšanas princips** – viens no soc. darbinieka darbības principiem attiecībā uz problēmu dalībnieku un klientu dažādiem jūtu stāvokļiem. Soc. darbinieks pievērš lielu uzmanību klientu jūtām, cenšas tās ietekmēt un izmantot problēmas risināšanā. Soc. darbi-

nieks mēģina izmainīt klientu disfunkcionālās jūtas, palīdz viņiem tikt skaidrībā par problēmsituāciju un attīstīt funkcionālās izjūtas. Soc. darbiniekam klientu jūtu stāvokļi jāvēro ļoti vērīgi, ar tiem jārēķinās, jo bieži tie ir soc. problēmu galvenie cēloņi un nopietni traucē to risināšanā. Ja jūtas ir negatīvas, soc. darbiniekam jācenšas tās mainīt problēmā iesaistīto personu labā.

## K

**Karjera** (< fr. *carrière*) – sekmīga izvirzīšanās noteiktā cilvēku darbības sfērā.

**Karjerisms** – karjeras veidošana un veicināšana, nereti lietojot amorālus līdzekļus un metodes.

**Klasifikācija** (lat. *classis* šķira+ *facere* darīt) – sistematizēts parādību un objektu iedalījums noteiktās kategorijās, grupās, apakšgrupās un citās vienībās atkarībā no to kvalitatīvās līdzības vai atšķirības. Ministru kabineta 1998. gada 16. jūnija noteikumos Nr. 22 par vienoto ekonomiskās informācijas klasifikācijas sistēmu veidots klasifikāciju un klasifikatoru (kodu sistēmu) saraksts, kura lietošana

nodrošina visu valsts līmeņa ekonomiskās informācijas plūsmu un valsts reģistru datu standartizāciju un apmaināmību un ir tā lietotājiem obligāts. Piem., LR Izglītības ▲ uzdevums ir nodrošināt pamatu izglītības iestāžu darbībai izglītības programmu īstenošanā, radīt pamatu izglītības programmu reģistra un izglītības programmu informatīvās bāzes izveidei un nodrošināt vienotas izglītības statistikas datu bāzes izveidošanu, kā arī salīdzināmību ar 1997. gada UNESCO apstiprināto Starptautiskās standartizētās izglītības ▲ un citu valstu izglītības statistikas datiem.

**Klasifikators** – kodu sistēma, sistematizēts objektu saraksts. ▲ katram objektam piešķirts noteikts kods, kas aizvieto objekta nosaukumu un tiek lietots tā identificēšanai. ▲ ir valsts vienotās ekonomiskās informācijas klasifikācijas sistēmas sastāvdaļa. ▲ var būt lokāli, ko lieto ierobežotā ekonomiskā telpā (piem., vienā uzņēmumā, vienā ministrijas sistēmā), kā arī tādi, kuru lietošana ir obligāta visā Latvijas teritorijā. Piem., Profesiju ▲, kura pamatmērķi ir, grupējot profesijas starptautiski atzītā kārtībā, aptvert visas tautas saimniecībā sastopamās darbi-

nieku profesijas un dot to precīzus nosaukumus valsts valodā, noteikt profesiju klasifikācijas pamata prasības, radīt zinātniski pamatotu bāzi informācijai par darba resursiem, nodarbinātības analīzei, soc. garantiju noteikšanai. Profesiju ▲ iekļautās soc. darba profesijas ir: soc. darbinieki, soc. aprūpētāji, soc. palīdzības organizatori, aprūpētāji.

**Kleptomānija** (gr. *kleptein* zagt + *mania* ārprāts, kaisle, tieksme) – viens no impulsīvo stāvokļu veidiem; nepārvarama, slimīga tieksme piesavināties svešas mantas nevis lietošanai, bet paša zagšanas procesa dēļ. Kleptomāns zog lietas, kas viņam nav vajadzīgas, arī nozagto naudu viņš neizlieto, bet izdala citiem vai kaut kur pamet. Slimnieki saprot savu rīcību, bet nespēj no tās atturēties. ▲ ir reti sastopama, pie tās nav pieskaitāmi gadījumi, kad ārēji līdzīgi izpaužas veselu cilvēku likumpārkāpumi. Sk. arī *Impulsīvi stāvokļi*.

**Klients** (lat. *clients*) – pasūtītājs, kas izmanto kādas organizācijas pakalpojumus. *Soc. darba praksē* termins tika pārņemts šā gs. 20. gados no amerikāņu soc. gadījumu teorētiskajiem skaidrojumiem. ▲ ir perso-

na, kam soc. darbinieks sniedz palīdzību. ▲ ieņem visaugstāko stāvokli no visiem problēmā iesaistītajiem dalībniekiem. Soc. darba problēmsituācijās ir viens vai vairāki ▲. Attiecībās starp soc. darbinieku un klientu valda princips – "par labu klientam", kas nozīmē vienmēr rīkoties klienta labā. Sistēmiskās paradigmas kontekstā rīkoties par labu ▲ nozīmē likt funkcionēt disfunkcionālajām soc. sistēmām, pie kurām viņš pieder, vai arī pozitīvi pārveidot sistēmu negatīvās attiecības, kurās viņš atrodas. Darboties klienta labā nozīmē ievērot sociālā taisnīguma principu, kas ir soc. darba fundamentāla vērtība un soc. darba skatījumā galvenais kritērijs soc. sistēmas pastāvēšanā. Taču princips – "par labu klientam" nenozīmē to, ka soc. darbiniekam diskusijā ar problēmas dalībniekiem ir vienpusīgi jāiestājas par labu ▲, neraizējoties par rezultātu, kas nāktu par sliktu citiem. Sabiedrība soc. darbiniekam ir uzticējusi palīdzēt ▲, un tas nozīmē, ka viņš ir pilnvarots rīkoties ▲ labā soc. taisnīguma robežās. Dažreiz soc. darbiniekam soc. taisnīguma dēļ jārīkojas arī pret ▲ gribu. Tas nenozīmē principa "par labu klientam" neievērošanu, jo soc. taisnīga attiecību veidošana soc. darbā nekad nevar

būt nelabvēlīga kādam problēmas dalībniekam. Ir divi soc. darba klientūras veidi: brīvprātīgā un obligātā klientūra. Mūsdienās termins ▲ biežāk ir aizvietots ar jēdzienu "pakalpojumu saņēmējs", kas norāda uz katra cilvēka tiesībām saņemt soc. pakalpojumus atbilstoši viņa soc. vajadzībām un izslēdz klīniskās diagnozes nepieciešamību. Sk. arī *Brīvprātīgais klients; Obligātais klients; Pacients; Princips* "klienta labā".

**Klientu sistēma** – soc. darbā sistēma, kuru veido klientu un soc. darbinieka mijiedarbība. Cilvēkus var uzskatīt par ▲ sastāvdaļu, ja 1) viņi ir lūguši palīdzību soc. darbiniekam vai viņi ir pieņēmuši soc. darbinieka pakalpojumus; 2) viņi gūst labumu no sniegtajiem pakalpojumiem; 3) viņi vienojas par sadarbības formu. Sk. arī *Brīvprātīgais klients; Klients; Obligātais klients*.

**Klīniskais sociālais darbs** (angļu *clinical social work*) – soc. darba virziens. Daži soc. darbinieki terminu ▲ lieto kā sinonīmu terminam "medicīniskais soc. darbs" (angļu *medical social work*) vai psihiatrisks soc. darbs (angļu *psychiatric social work*), citi uzskata, ka kat-

ram terminam ir atšķirīga nozīme. Lielākā daļa speciālistu atzīst, ka viņu profesionālā atbildība ietver arī ieinteresētību un iekļaušanos klienta apkārtējā soc. vidē, kad tā rada grūtības. Sk. arī *Psihiatriskais sociālais darbs*.

**Kognitīvā teorija** – soc. darbā integrēts kognitīvās teorijas ideju kopums, kas stabilu vietu soc. darba praksē ieņēmis šā gs. 80. gados, balstoties uz ASV teorētiķa H. Goldšteina (*H. Goldstein*) darbiem. ▲ piedāvā tādu soc. darba izpratni, kurā uzsvērta klienta racionālā spēja vadīt savu dzīvi. Soc. darbiniekam tai jānodrošina nepieciešamie resursi. ▲ svarīga ir klienta atšķirīgās pasaules izpratnes akceptēšana, autonomijas atzīšana kā svarīga cilvēka veiksmīgas funkcionēšanas iezīme. Tomēr ▲ ir relatīvi maz izmēģināta ikdienas soc. darba praksē.

**Kognitīvā terapija** (angļu *cognitive therapy*) – terapijas veids, kuram ir raksturīgas kognitīvās teorijas pielietošana, un kas ir vērsta uz klienta domāšanas procesiem, motivāciju un dažādas uzvedības cēloņiem. Par galveno ▲ autoru tiek uzskatīts austriešu psihologs A. Ādlera (*A. Adler*). Sk. arī *Kognitīvā teorija*.

**Kolektīvisms** (lat. *collectivus* savākts) – savstarpējās attiecības grupā, kurā indivīds savas intereses pakļauj grupas interesēm. ▲ ir raksturīga grupas dalībnieku cieša saistība, savstarpēja sadarbība, atbalsts un palīdzība, augsts grupas saliedētības līmenis. ▲ lielā mērā apmierina indivīda vajadzības pēc drošības un piederības, bet vienlaikus ierobežo individuālās pašīstenošanās iespējas. ▲ ir pretstats individuālismam.

**Komanda** (it. *comando* pavēle) – *soc. darbā* noteikta uzdevuma veikšanai izveidota cilvēku grupa. Jo lielāka ir dažādība grupā (pagātnes pieredze, informācijas apstrādes metodes), jo bagātāks un labāks rezultāts. Tomēr šī dažādība un atšķirība var radīt arī konfliktu. ▲ vadītājam, līderim jābūt efektīvi vadīt grupas dinamiku. Sk. arī *Garīgās veselības komanda; Komandas pieeja; Starpprofesionāļu komanda.*

**Komandas pieeja** – *soc. darba prakses* veids, kad dažādi profesionāļi apvienojusies viena mērķa realizēšanai. Visi strādā koordinēti un saskaņoti, izmantojot savas zināšanas un novērojumus. Skaidri tiek sadalītas komandas dalībnieku lomas

un funkcijas. ▲ pirmo reizi izmantoja 1909. gadā Čikāgā, ASV, bērnu aizsardzības programmas ietvaros.

**Komisija** (lat. *commissio* sacensība) – personu grupa ar speciālām pilnvarām vai speciālu uzdevumu.

**Kompromiss** (lat. *compromissum*) – vienošanās, pusēm savstarpēji piekāpjoties strīdīgos jautājumos; uzskatu saskaņošana.

**Komunikabilitāte** (lat. *communicabilis* savienojošs) – spēja ātri veidot un uzturēt pozitīvas attiecības ar cilvēkiem.

**Komunikācija** (lat. *communicatio* kopība) – informācijas divpusēja apmaiņa, kas nodrošina savstarpēju saprašanu. Pēc ▲ līdzekļiem izšķir verbālo un neverbālo komunikāciju. Pēc komunikācijas tipa var būt starppersonu, publiskā un masu komunikācija. Reizēm ar vārdu "komunikācija" tiek apzīmēta saskarsme kopumā. Sk. arī *Komunikabilitāte; Komunikācijas prasmes.*

**Komunikācijas prasmes** – māka sazināšanos padarīt efektīvāku, nodot informāciju citiem cilvēkiem, klausīties, pārliecināt, orientēties cilvēkos un si-

tuācijās, izteikt atzinību vai kritiku. Viens no komunikācijas līdzekļiem *soc. darbā* (īpaši konsultēšanā, padomdošanā) ir valoda. Soc. darbinieka ▲ iedala četrās kategorijās: 1. Saprašanās ar valodu; Soc. darbiniekam labi jāzina valoda, lai saklausītu informāciju no dažādiem valodas stiliem (jaunieši, vecie cilvēki, cilvēki ar speciālām vajadzībām utt.), kā arī saprastu zinātnisko valodu soc. darbam tuvajās zinātņu nozarēs (pedagoģijas zinātne, soc. zinātnes, veselības zinātne), kā arī varētu izprast valodas soc. raksturu. Soc. darbiniekam jātiek galā ar valodas problēmām komunikācijas procesā: viņš nedrīkst aprobežoties tikai ar savu izpratni par problēmas dalībnieka izteiktajiem vārdiem. Viņam jācenšas saprast visas tās nianšes, ko ietver dažādu slāņu cilvēku valodas stils. 2. Sarunāšanās; runāšana. Ļoti svarīgs ir soc. darbinieka izteiksmes elastīgums. Viņam ir jāpielāgojas savu klientu atšķirīgajām valodas saprašanas spējām. Soc. darbiniekam ar tipiskajiem klientiem jārunā dabiskiem, visiem saprotamiem vārdiem vienkāršos teikumos. Viņam jārunā skaidri, pietiekami skaļi un ne pārāk ātri. Ar katru sarunas partneri jāsarunājas adekvāti viņa sapratnei, nepieļaujot primitīvi vulgāru, grama-

tiski nepareizu vai samākslotu runāšanas manieri. 3. Rakstu valoda. Soc. darbiniekam jāraksta atsaukmes, ziņojumi, iesniegumi, ierosinājumi, kuriem bieži vien ir izšķiroša loma soc. problēmas atrisināšanā. Ja soc. darbinieks nespēj precīzi un uzskatāmi attēlot klientu soc. situāciju un pārliecinoši parādīt savu problēmas risinājuma gaitu, tad viņš ir pazaudējis iedarbīgu soc. darba līdzekli. Ja klientam vajadzīgs rakstisks dokuments, soc. darbiniekam jāpalīdz tas uzrakstīt, jo soc. darba klientiem bieži pietrūkst vajadzīgās prasmes izteikties rakstveidā. 4. Sazināšanās ar problēmas dalībniekiem, kuri runā svešvalodā. Tā kā liela daļa viesstrādnieku, bēgļu, pajumtes meklētāju kļūst par soc. darba klientiem, tad soc. darbiniekam bieži ir jārisina citā valodā runājošu cilvēku soc. problēmas. Soc. darbinieks šajā situācijā tiecas pēc tiešās komunikācijas. Pastāv draudi pārvērtēt savu vai komunikācijas partnera valodas prasmi. Ja ir pieaicināts tulks vai brīvprātīgs palīgs, jāapzinās, ka ikviens tulkošana tajā pat laikā ir arī interpretēšana.

**Koncentrēšanās uz klientu** – *soc. darba* tehnika, kas vērsta uz klienta vērtību un vajadzību respektēšanu, paralēli

pētot viņa izpratni pašam par sevi. Soc. darbinieks respektē klienta viedokli par savām problēmām, soc. vajadzībām, palīdz viņam izprast savas jūtas, kā arī izprast soc. palīdzības nepieciešamību un mērķus.

**Konfidencialitāte** (lat. *confidentia* uzticība) – ētikas princips, saskaņā ar kuru soc. darbinieks vai cits profesionālis nedrīkst atklāt informāciju par klientu (klienta identitāti, sarunu saturu, profesionālo viedokli par klientu, ierakstu materiālus utt.) bez paša klienta piekrišanas. Atsevišķās reizēs (vardarbības draudu, nozieguma izdarīšanas vai citas līdzīgas klienta uzvedības gadījumos) ļoti specifiskos apstākļos soc. darbiniekam un citiem līdzētājprofesiju speciālistiem likums atļauj sniegt daļu informācijas par klientu varas iestādēm.

**Konflikta atrisināšana** – interešu pretrunu samazināšana vai likvidēšana starp indivīdiem vai soc. grupām, kad zūd interešu sadursmes cēlonis. ▲ visbiežāk izpaužas kompromisu atrašanās un pieņemšanā, saskaņas panākšanā (kad dažreiz tiek izvirzīts jauns mērķis, kas apmierina visus konfliktā iesaistītos), reizēm vienas puses pilnīgā ka-

pitulācijā. Soc. darbinieki šajā procesā bieži iesaistās starpnieku lomā, palīdzot noskaidrot apstākļus, iesakot iespējamus kompromisa vai alternatīvus risinājuma variantus.

**Konflikta vadīšana** (angļu *conflict management*) – specifisku darbību kopums konflikta risināšanas procesā, kad kādas grupas dalībniekiem palīdz noteikt un raksturot savstarpējās attiecības, atkarības sfēras, novērst komunikācijas barjeras, precizēt problēmas un resursus, darboties kopā specifisko problēmu risināšanā.

**Konflikta veicināšana** – soc. darbā metode, kuru lieto, lai grupas dalībniekus iesaistītu aktīvā diskusijā, konfrontācijā un jaunu interešu grupu veidošanā. Izmanto galvenokārt kopienu organizācijā un ģimenes problēmu risināšanā. Šī metode ir efektīva darbā ar ģimenēm un iedzīvotāju grupām, kas parasti izvairās no konfliktiem un sociālā diskomforta, tādējādi saglabājot neveselīgu spriedzi visiem konfliktā iesaistītajiem. ▲ arī ir uzskatu dažādību un pretrunu demonstrācijas metode, ko izmanto profesionāļi, lai iesaistītu grupas dalībniekus aktīvā pretestībā, diskusijā, jaunu kontaktu veidošanā.

**Konflikts** (lat. *conflictus* sadursme) – pretēji vērstu interešu (mērķu, pozīciju, uzskatu utt.) sadursme, kurā vienas puses interešu realizācija reāli vai šķietami izslēdz otras puses interešu realizāciju. Konfliktējošās puses var būt personības iekšējie spēki, intereses, attieksmes (iekšējais ▲), divas personas (personu ▲), cilvēku grupas (grupu ▲). Konflikta risināšanā var būt dažādas izturēšanās taktikas: cīņa (katra puse atklāti cīnās par savām interesēm), izvairīšanās (viena puse tiecas "aiziet" no ▲ situācijas, necīnoties par savu interešu realizāciju, bet tomēr saglabājot tās), pielāgošanās (viena puse cenšas izlīdzināt pretrunas, vienpusēji piekāpjoties), kompromiss (domstarpību atrisināšana, abpusēji piekāpjoties), sadarbība (kopēja, abu pušu intereses apmierinoša risinājuma meklēšana). Biežāk izturēšanās konflikt-situācijā sākas ar cīņu, neveiksmes gadījumā pārejot pie izvairīšanās. Ja šīs taktikas vairāk balstās uz emocionālu pieeju, kompromiss un sadarbība prasa abu pušu racionālu komunikāciju un savstarpēju izpratni. Atkarībā no izvēlētas izturēšanās taktikas atbilstības konkrētajai konflikt-situācijai, ▲ var būt destruktīvs un konstruktīvs. Destruktīvais ▲ netiek atrisināts, abas puses tur-

pina ieņemt nesamierināmas pozīcijas. Konstruktīva ▲ gadījumā tiek atrasts produktīvs problēmas risinājums, bieži vien notiek abu pušu tuvināšanās un attiecību nostiprināšanās. Sk. arī *Sociālie konflikti*.

**Konformisms** (lat. *conformis* līdzīgs, atbilstošs) – 1. Izlīgšanas politika, atšķirību, nesaskaņu nogludināšana; tiekšanās pēc vienotiem uzskatiem. 2. Individīda pakļaušanās reālam vai iedomātam grupas spiedienam, kas izpaužas viņa izturēšanās vai uzskatu maiņā. Ārējā ▲ gadījumā indivīds turpina nepiekrīst grupas spiedienam, bet nolemj neatšķirties no pārējiem un ārēji pielāgojas grupas viedoklim. Iekšējā ▲ gadījumā indivīds nosprīdz, ka vairākumam ir taisnība, ka viņš ir kļūdījies. ▲ ir atkarīgs no indivīda īpašībām (iespaidojamības, kolektīvisma izjūtas u.c. faktoriem), grupas īpatnībām (grupas saliedētības), indivīda un grupas mijiedarbības (indivīda statusa un autoritātes), jautājuma (uzdevuma) īpatnībām (cik lielā mērā tas skar indivīda personiskās intereses). ▲ jāatšķir no pakļaušanās līderim. Tas var veicināt indivīda iekļaušanos grupā, bet mazina viņa patstāvību.

**Konsultanta loma** – viena no soc. darbinieka profesionālajām lomām. Konsultants sniedz padomu, meklē alternatīvu risinājumu, izvirza problēmas risināšanas mērķi, informē par likumiem soc. drošības jomā, soc. pakalpojumiem un resursiem, izskaidro pašpalīdzības metodes un savstarpējo attiecību modeļus.

**Konsultācija** (lat. *consultatio* padoma prasīšana) – soc. darba metode, kas ir konsultēšanas funkcijas pamats. ▲ tiek izmantota darbā ar klientiem soc. problēmu risināšanā. Individīdam, grupai, organizācijai vai kopienai, kas saskārusies ar problēmām, soc. darbinieks sniedz ieteikumus vai padomus, pildot konsultanta lomu. Sk. arī *Konsultanta loma*.

**Konsultēšana** – soc. darba funkcija. ▲ ir tiešas saskarsmes un mijiedarbības process starp klientiem un soc. darbiniekiem, kura laikā klientiem palīdz mainīt attieksmi pret dažiem savas personības vai apkārtējās vides aspektiem, vai paciest, pieļaut tos. ▲ ir divi galvenie mērķi: 1) palīdzēt personai izprast savas soc. problēmas būtību, kā arī diskusijā iegūt jaunu pieredzi. Lai sasniegtu šo mērķi, konsultants (padomdevējs) lieto

atbalstošas un izglītojošas metodes; 2) nodrošināt personai pieredzi, kura, risinot personiskos un starppersonu konfliktus, ļaus viņai atbilstoši rīkoties, lai atrisinātu problēmu. Šādos gadījumos, lai palīdzētu personai sevi saprast, lieto papildinošās metodes. Sk. arī *Koncentrēšanās uz klientu; Konsultanta loma; Konsultācija; Pārlicināšana; Sociālā darba metodes; Sociālpsiholoģiskais treniņš; Veicināšana*.

**Kontakti** (lat. *contactus* saskaršanās) – indivīdu un soc. grupu saskarsme, to savstarpējie sakari, sadarbība, darbības saskaņotība. Sk. arī *Sociālie kontakti*.

**Kontrkultūra** – radikāla subkultūra, kurā izveidojušās vērtības, normas un uzvedības stereotipi ir pretrunā ar sabiedrībā valdošo morāli un kultūru.

**Kontrole** (< fr. *contrôle*) – novērošana un uzraudzība pārbaudes nolūkā, viena no vadības funkcijām. Sk. arī *Sociālā kontrole*.

**Kontroles lokuss** (lat. *locus* vieta) – indivīda subjektīvs priekšstats par to, kādi apstākļi – iekšējie vai ārējie – nosaka viņa izturēšanos. ▲ veidojas sociālizācijas gaitā. Izšķir iekšējo (in-

ternālo) un ārējo (eksternālo) ▲. Individīdi ar iekšējo ▲ ir pārliecināti, ka viņi paši ir savas dzīves saimnieki, ka viņu panākumi vai neveiksmes galvenokārt atkarīgas no viņiem. Individīdi ar ārējo ▲ uzskata, ka viņu dzīvi galvenokārt nosaka ārējie apstākļi – citi cilvēki, notikumi, apstākļu sakritība, liktenis. Atkarībā no ▲ indivīdiem ir arī atšķirīgas personības iezīmes. Individīdi ar iekšējo ▲ ir pārliecināti par savām spējām, neatlaidīgi savu mērķu sasniegšanā, neatkarīgi, sabiedriski, emocionāli līdzsvaroti. Individīdi ar ārējo ▲ ir iekšēji nedroši, neizlēmīgi, trauksmaini, gatavi pakļauties grupas spiedienam. Sk. arī *Iemācītā bezpalīdzība; Konformisms.*

**Konvencija** (lat. *conventio* līgums, noteikums) – vienošanās, līgums. Sk. arī *Bērnu tiesību konvencija.*

**Konverģence** (lat. *convergere* tuvojies, saplūst) – pazīmju sakrišana.

**Kooperācija** (lat. *cooperatio* sadarbība) – indivīdu apvienošanās grupā kopēju mērķu sasniegšanai, savstarpēji sadalot lomas un pienākumus. Izšķir dažādus ▲ veidus: instinktīvo, tradicionālo, spontāno, direktīvo, kā arī ▲ uz savstarpējās vienošanās

pamata. ▲ veicina grupas dalībnieku savstarpējo tuvināšanās tieksmi.

**Koordinācija** (lat. *co* ar, kopā + *ordinatio* sakārtošana) – darbības elementu savstarpēja saskaņošana. ▲ ir ļoti svarīga funkcija *soc. darba praksē* starpprofesionāļu komandu darbā un starpinstitūciju sadarbības veicināšanā.

**Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarācija** – normatīvo nostādņu starptautisks akts, kas pieņemts ANO Pasaules sociālās attīstības konferencē 1995. gadā Kopenhāgenā. ▲ parakstījuši 117 valstu vai valdību vadītāji (t.sk. Latvijas Republikas prezidents G. Ulmanis). Konferencē dalībnieki deklarācijā vienojušies par desmit saistībām, lai iznīcinātu nabadzību, atbalstītu pilnīgu nodarbinātību, sekmētu *soc. integrāciju*, sasniegtu vienlīdzību un tainsīgumu vīriešu un sieviešu starpā, paātrinātu atpalikušo valstu attīstību, nodrošinātu *soc. attīstības mērķus*, palielinātu resursus, kas piešķirti *soc. attīstībai*, radītu *soc. attīstību veicinošu ekonomisku, politisku, sociālu, kultūras un tiesisku vidi*, sasniegtu vienlīdzīgu pieeju izglītībai un primārajai veselības aprū-

pei, stiprinātu sadarbību soc. attīstības jomā. Konferencē tika izstrādāta arī darbības programma ar šādām nodaļām: 1. Vides nodrošināšana soc. attīstībai. 2. Nabadzības likvidācija. 3. Produktīvas nodarbinātības paplašināšana un bezdarba samazināšana. 4. Sociālā integrācija. 5. Realizācija un rezultāts.

**Kopiena** (angļu *community*) – *soc. darbā* cilvēku vai ģimeņu grupa, ko raksturo kopīgas vērtības, intereses, pakalpojumi, institūcijas vai ģeogrāfiskais izvietojums.

**Kopienas attīstība** (angļu *community development*) – *soc. darbā* kopienas soc. vides sakārtošana un attīstīšana. ▲ galvenie uzdevumi ir: 1) resursu piesaistes plānošana; 2) iedzīvotāju līdzdalības un pašpalīdzības programmu sekmēšana; 3) soc. projektu izstrāde; 4) soc. infrastruktūras plānošana; 5) soc. tīklojuma prognozēšana; 6) kopienas soc. kompetences paaugstināšana; 7) soc. aktivitāšu plānošana, kas novērš cilvēku soc. izolāciju. Īpaša uzmanība tiek pievērsta lokālās izglītības sistēmas pilnveidei, kā arī soc. izslēgto grupu (riskā ģimenes, bijušie ieslodzītie, vecie cilvēki, bēgļi) integrācijai kopienas vidē.

Soc. darbinieka galvenās profesionālās lomas ▲ ir prognozētājs, modelētājs, analītiķis un plānotājs.

**Kopienas darbība** – *soc. darbā* soc. programmu realizēšana, soc. konfliktu analīze un risināšana, lokālo ietekmes grupu līdzdalības nodrošināšana, problēmjautājumu risināšana, alternatīvo risinājumu realizēšana, alianšu veidošana ar atbalsta grupām, pašpalīdzības grupām, arodbiedrībām; soc. pakalpojumu kvalitātes novērtēšana, iedzīvotāju soc. vajadzību izpēte, kampaņu organizēšana soc. vides uzlabošanā. Soc. darbinieks galvenokārt darbojas kā aktīvistis, iedrošinātājs, izaicinātājs, organizators, koordinators, starpnieks.

**Kopienas organizācija** (angļu *community organization*) – *soc. darbā* organizatorisko pasākumu sistēma, lai palīdzētu indivīdiem, ģimenēm un grupām ar kopīgām interesēm vai dzīvojošām vienā ģeogrāfiskā vietā risināt soc. problēmas un sasniegt soc. labklājību plānotā kolektīvā darbībā. ▲ uzdevumos ietilpst problēmu sfēras noteikšana, cēloņu analīze, plānu formulēšana, nepieciešamo resursu mobilizācija, kopienas līderu ie-

saistīšana darbā, iedzīvotāju iniciatīvas veicināšana. Kopienas sajūtu rada iespēja kopienas iedzīvotājiem ietekmēt savu vidi, kā arī viņu dalība vietējā soc. kustībā. Sk. arī *Iedzīvotāju iniciatīva*.

**Kopīga interviija** (angļu *joint interview*) – soc. darba metode, interviijas veids ar vairāku intervētāju vai klientu piedalīšanos. ▲ var būt dažādas: 1) soc. darbinieks tiek ar klientu un citiem ar viņu saistītiem cilvēkiem vienlaicīgi (piem., ar skolotājiem, klases biedriem utt.); 2) soc. darbinieks vienlaikus tiek ar tādiem klientiem, kuriem nav savstarpēju attiecību; 3) klients vienlaikus tiek ar diviem vai vairākiem soc. darbiniekiem.

**Kosmopolītisms** (gr. *kosmopolitēs* pasaules pilsonis) – pašapziņas jēdziens, kas raksturo cilvēku, kurš nejūtas piederīgs nevienai noteiktai nācijai, valstij, kultūrai, bet apzinās sevi kā visas cilvēces subjektu. Kosmopolītam raksturīgs vai nu nacionālais nihilisms, vai arī multikulturālisms.

**Klientu novērošana** – soc. darba metode, saskaņā ar kuru soc. darbinieks cik vien iespējams neuzkrītoši novēro klientu ikdienas dzīvē un pida-

lās viņa ikdienas darbībās. ▲ var izmantot gan darbā ar individuālajiem klientiem (piem., students auditorijā), gan darbā ar ģimenēm (piem., ģimenei pavadot kopā brīvo laiku), gan darbā ar grupām (piem., apmeklējot grupas tikšanos), gan arī kopienas līmenī.

**Kriminālatbildība** – juridiskās atbildības veids, nozieguma izdarīšanas krimināltiesiskās sekas.

**Krimināllikums** – likumdošanas akts, kurā noteiktā kārtībā sakopotas krimināltiesību normas, kas ir spēkā attiecīgās valsts teritorijā. Latvijas Krimināllikumu Saeima pieņēma 1998. gada 17. jūnijā.

**Krīze** (gr. *krisis* lūzuma brīdis) – emocionālā, psihiskā līdzsvara zaudēšana; cilvēka stāvoklis, ko izraisījis ārējs notikums, kuru indivīds uztver kā sev fundamentāli svarīgu zaudējumu vai iespējamu zaudējumu. ▲ raksturo spēcīgas, bieži vien pretrunīgas jūtas. Cilvēkam vairs nav iespējams izmantot ierastās problēmu risināšanas metodes. ▲ periodā tiek zaudēts līdzsvars un nosvērtība. Izšķir: 1) situācijas radītas krīzes, piem., šķiršanās, piederīgo nāve, dzīvesbiedra neuzticība; 2) attīstības krīzes,

piem., pubertāte, klimaktērijs. Sk. arī *Psihiskā krīze; Pusmūža krīze; Sociālā krīze.*

**Krīzes centri** – soc. institūcijas īstermiņa palīdzības sniegšanai krāsas nepieciešamības gadījumā. ▲ veicina indivīdu vai grupu funkcionēšanas atsākšanu pirmskrīzes stāvoklī. Šie centri palīdz novērst iespējamās nelaiemes, pašnāvības mēģinājumus, sniedz palīdzību izvarošanas vai citu noziegumu upuriem, izmitina dzīvesbiedru vai bērnu vardarbības gadījumos, veic ķīmisko vielu lietotāju detoksikāciju un daudzus citus palpojumus.

**Krīzes iejaukšanās** (angļu *crisis intervention*) – soc. darbā profesionāla darbība krīzes gadījumā, lai palīdzētu klientam atrast efektīvu veidu tās novēršanai, lai panāktu pozitīvu izaugsmi un soc. problēmas pilnīgu apzināšanos, jaunas vai efektīvākas rīcības veidošanu, kas novērstu līdzīgas soc. situācijas nākotnē.

**Krīzes posmi** (angļu *crisis sequence*) – krīzes gaitas izmaiņu secība. ▲ ir: 1) bīstams notikums (stresa radītājs, kas var būt viens katastrofāls notikums vai notikumu virkne, radot akumulatīvu iespaidu); 2) ievaino-

jams stāvoklis (paaugstināta spriedze, nemiers, ko rada bīstamā situācija un pastiprina tas, ka indivīds lieto visas pieejamās stratēģijas, iepriekš nepārliecinoties par to derīgumu attiecīgajā situācijā); 3) paātrinotais faktors ("pēdējais piliens", bieži nenozīmīga situācija vai notikums, kas noved spriedzi līdz kulminācijai); 4) aktīvais krīzes stāvoklis (fizisks un psihisks nemiers, bezmērķīga aktivitāte, garastāvokļa un intelektuālās darbības traucējumi, uzmācības, kuru pamatā ir traumējoša situācija); 5) reintegrācija (situācijas piemērošana vai pieņemšana, jaunas, efektīvas risināšanas stratēģijas apguve, kas var būt vairāk vai mazāk piemērota reālajai situācijai).

**Kulturālā deprivācija** (angļu *cultural deprivation*) – pieredzes trūkums, kas indivīdam nepieciešams, lai adekvāti orientētos jaunās soc. situācijās. Personai ar ▲ bieži trūkst soc. iemaņu, vērtību vai motivācijas, kas nepieciešamas konkrētā apkārtējā vidē.

**Kultūras šoks** (angļu *culture shock*) – pārejošs neskaidrību, depresijas un nemiera stāvoklis, kas veidojas, indivīdam pievienojoties citai kultūrai

vai subkulturāi, nezinot tās likumus un normas.

**Kultūrrelatīvisms** – dažādu nāciju un etnisko grupu kultūru salīdzinošās analīzes balstīšana uz atziņu, ka nacionālās kultūras ir ekvivalentas, taču grūti salīdzināmas un novērtējamas, jo veidojas ciešā kopsakarā ar katras tautas dzīves veidu un mentalitāti.

**Kvalifikācija** (lat. *qualia* kāds, kādas kvalitātes + *facere* darīt) – soc. darbā darbinieka profesionālās sagatavotības pakāpe, kas nepieciešama profesionālo funkciju veikšanai. Ir diezgan precīzi noteikti soc. darba prakses līmeņi, kas prasa zināmu profesionālo iemaņu un zināšanu kopumu. Katram prakses līmenim ir specifiska izglītības bāze. Tā, piem., pamatlīmenī strādājošajam soc. darbiniekam ir nepieciešama augstākā profesionālā izglītība vispārīgā soc. darba jomā. Speciālajam (eksperta) profesionālajam līmenim ir vajadzīgas plašas zināšanas par pētniecības metodēm un atbilstoši soc. darba sfērai (piem., gerontoloģiskais soc. darbs, psihiatriskais soc. darbs, soc. darbs ar atkarīgām personām) tālākizglītības diploms (vai daudzās Eiropas valstīs maģistra grāds), kā arī

augsta meistarība praksē. Soc. darba zinātniskās pētniecības jomā ir nepieciešams soc. darba vai kādas ar to cieši saistītas zinātnes doktora grāds. LR Profesiju klasifikatorā soc. darbiniekiem noteiktas kvalifikācijas prasības zināšanu un prasmju līmenī.

**Kvalitāte** (lat. *qualitas* kādība) – pazīmju un īpašību kopums, kas raksturo priekšmeta vai darbības atbilstības pakāpi tā funkcijas realizēšanā. Piem., soc. drošības jomā viens no ▲ rādītājiem ir soc. palīdzības pakalpojumu izpildes līmenis atbilstoši Labklājības ministrijas 1998. gada 2. februāra rīkojumam Nr. 30 "Par minimālajām prasībām institūcijām, kuras sniedz sociālās palīdzības pakalpojumus". Sk. arī *Dzīves kvalitāte; Sociālā darbinieka personības kvalitātes*.

**Kvantitāte** (lat. *quantitas* daudzums) – esamības objektu apjoms, skaits, attīstības pakāpe un intensitāte. ▲ raksturo lielumus, tilpumus, ātrumus u.c. skaitliski izmērāmi rādītāji. ▲ ir ciešā saistībā ar kvalitāti.

**L, Ļ**

**Labilitāte** (lat. *labilis* slīdošs, nestabils) – 1. Nervu sistēmas uzbudinātības un nomierināšanās ātrums vai arī citu īpatnību izmaiņu diapazons. 2. Emocionālās sfēras dinamisms. 3. Nenoturīgums kā viena no psihopātijas īpatnībām. Jēdzienu ▲ bieži lieto, lai raksturotu vienu no psihopātijas veidiem.

**Labklājības valsts** – valsts, kura uzņemas atbildību par to, lai saviem iedzīvotājiem nodrošinātu soc. drošību, ekonomisko stabilitāti, izglītības iespējas un veselības aprūpi, lai apmierinātu viņu materiālās, sociālās un garīgās vajadzības. Viens no svarīgākajiem ▲ soc. rādītājiem ir iedzīvotāju augsts dzīves līmenis un dzīves kvalitāte. Sk. arī *Dzīves kvalitāte; Iedzīvotāju dzīves līmenis; Sociālā labklājība*.

**Labvēlīga ģimene** – ģimenes soc. funkcionēšanas izpausme, kad visi ģimenes locekļi uztur pozitīvas savstarpējās attiecības visos ģimenes dzīves aspektos, kas ir viena no ģimenes sistēmas funkcionalitātes pazīmēm. Sk. arī *Funkcionāla ģimene*.

**Latentais homoseksuālists** – indivīds, kurš tic, ka viņam ir heteroseksuāla orientācija, bet kam tomēr piemīt neapzinātas vēlmes pēc erotiskas tuvības ar sava dzimuma pārstāvjiem. ▲ var nonākt dziļā iekšējā konfliktā savas seksuālās orientācijas dēļ un patērēt daudz enerģijas, lai noliegtu savu orientāciju sev un apkārtējiem cilvēkiem. Šāds noliegums var izpausies atklātā naidīgumā pret homoseksuālistiem, izvairoties no tiem vai no jebkādam darbībām, kas saistītas ar pretējo dzimumu.

**Latents** (lat. *latens* apslēpts, neredzams) – apslēptais, kas neatklājas ārēji uztveramās formās.

**Laulātā pāra terapija** (angļu *marital therapy*) – terapijas veids, lai palīdzētu laulātajam pārim atrisināt savstarpējo attiecību problēmas. ▲ pastāv daudzi ārstēšanas modeļi un terapijas tehnikas. Sk. arī *Grupu terapija laulātajiem pāriem; Ģimenes terapija*.

**Laulība** – vīrieša un sievietes brīva un brīvprātīga savienība, kas noslēgta likumā paredzētajā kārtībā un veido ģimeni, radot laulātajiem savstarpējas personiskās un mantiskās tiesības un pienākumus. Laulības noslēg-

šanu un šķiršanu Latvijā regulē Civillikums. Laulība aizliegta pirms 18 gadu sasniegšanas, rīcības nespējīgām personām, radniekiem taisnā līnijā, starp viena dzimuma personām, starp adoptētāju un adoptēto, aizbildnim ar aizbilstamo, aizgādnim ar aizgādnībā esošo. Aizliegta jauna laulība personai, kas jau atrodas laulībā. Salaulāties var dzimtsarakstu nodaļā vai arī pie evaņģēliski – luterāņu, Romas katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku, baptistu, septītās dienas adventistu vai Mozus ticīgo (judaistu) konfesijas garīdznieka, kā to nosaka Civillikums. Sk. arī *Jauktās laulības*.

**Legālā regulācija** (angļu *legal regulation*) – soc. darbinieka licencēšana vai sertificēšana, vai reģistrēšana. Katrā no šiem gadījumiem noteiktas institūcijas vai soc. darbinieku asociācija pārliecina sabiedrību, ka soc. darbiniekam ir atbilstoša kvalifikācija, kādu nosaka likums un Profesiju klasifikators. ▲ daudzās valstīs ir obligāts nosacījums, lai soc. darbinieks tiktu apstiprināts amatā. Latvijā šāda procedūra ir paredzēta, un tā veicinās profesionāļu un klientu aizsardzību.

**Legāls** (lat. *legalis* likumīgs) – ar likumu atļauts.

**Letarģija** (gr. *lēthē* aizmirstība + *argia* bezdarbība) – patoloģisks, miegam līdzīgs stāvoklis, kura laikā samazinās dzīvības fiziskās izpausmes un palēninās vielmaiņa. ▲ novērojama reti un var būt viena no histērijas izpausmēm. Var rasties pēc ārkārtīgi stipra noguruma un ilgt no dažām minūtēm līdz dažām stundām vai dienām. ▲ dziļums var būt mainīgs. Dziļajā ▲ (novērojama ļoti reti) saslimušais izskatās pēc miruša – āda ir bāla un auksta, acu zīlītes uz gaismu nereaģē, pulss un elpošana grūti konstatējama, trūkst reakcijas uz sāpju kairinājumiem. ▲ dzīvību neapdraud, tā pēkšņi sākas un pēkšņi izbeidzas.

**Lezbiete** (pēc Lezbas salas Grieķijā) – sieviete, kurai erotiskās un seksuālās vēlmes saistītas ar citām sievietēm.

**Liberālais vadības stils** – vadības stils, kur vadītājs praktiski neiejaucas padoto darbā, tikai nosaka attālāku mērķi, kas gala rezultātā jāsasniedz. Darbinieki brīvi izvēlas darba uzdevumus un paņēmienus. Parasti šādos gadījumos parādās neformālais līderis. ▲ nevar garantēt augstu darba efektivitāti un

labvēlīgu psiholoģisko klimatu grupā.

**Līderis** (angļu *leader* < *lead*vest) – indivīds, kas organizē un vada grupas darbību, regulē savstarpējās attiecības grupā. **Neformālais** ▲ balstās uz savu personisko autoritāti grupā, **formālais** – uz varas autoritāti. Izšķir arī **universālo** ▲ (veic ▲ funkcijas visās situācijās) un **situatīvo** ▲ (uzņemas ▲ funkcijas konkrētās situācijās), **lietišķo** ▲ (orientēts uz lietišķo problēmu risināšanu) un **emocionālo** ▲ (orientēts uz savstarpējo attiecību problēmu risināšanu). Lai gan ir izplatīts uzskats, ka ▲ piemīt noteiktas īpašības un spējas (samērā augsts intelekta līmenis, iniciatīva, enerģiskums, izlēmība, pašpārliecinātība, mērķtiecīgums, empātija, spēja pārliecināt u.c.), pētījumi rāda, ka indivīds var būt ▲ lomā vienā grupā un sekotāja lomā daudzās citās grupās. To, vai indivīds kļūs par ▲, nevar saistīt tikai ar kādu noteiktu spēju vai īpašību kopumu. Drīzāk tas ir atkarīgs no fakta, vai grupa saredz indivīdā spēju risināt tās problēmas, palīdzēt sasniegt tās mērķus. Sk. arī *Sociālā grupu darba vadība*.

**Līdzestība** (angļu *compliance* piekrišana, piekāpšanās, piekāpība, sadarbība) – ārsta un pacienta abpusēja sadarbība un sapratne, savstarpēja uzticība, kas nodrošina vislielāko ārstniecisko efektu. ▲ ir nozīmīga darbā ar klientu arī citās profesijās.

**Līdzētāprofesijas** – profesijas, kuru speciālisti – psihologi, juristi, soc. aprūpētāji, soc. pedagogi u.c. kopā ar soc. darbinieku risina klientu soc. problēmas. Sk. arī *Komandas pieeja*; *Starpprofesionāļu komanda*.

**Līguma slēgšana** – soc. darbā procedūra, kad ar klientu tiek apspriesti soc. palīdzības mērķi, pienākumi un metodes, lai tie būtu skaidri noteikti un veidotos abpusēja vienošanās. Sk. arī *Līgums, kontrakts*.

**Līgums, kontrakts** – 1. *Jurid.* divu vai vairāku pilsoņu vai juridisku personu vienošanās, kas vērsta uz tiesību vai pienākumu radīšanu, grozīšanu vai izbeigšanu. 2. *Soc. darbā* rakstiska vai mutiska vienošanās starp klientu un soc. darbinieku par mērķiem, metodēm, laika limitiem un savstarpējiem pienākumiem, kas jāveic palīdzības sniegšanas procesā.

**Likums** – 1. *Filoz.* vispārējās, iekšējās, nepieciešamās un noturīgās sakarības, kas raksturo visu esamības procesu un parādību eksistenci, savstarpējās sakarības un attīstību. 2. *Jurid.* augstākās valsts varas orgāna normatīvs akts, kas pieņemts noteiktā kārtībā. Soc. drošības jomā Latvijā iedzīvotāju soc. aizsardzību garantē Saeimas likumu pakete, saskaņā ar kuriem tiek veidota valsts soc. drošības politika un kuri ir pamatā citiem Saeimas soc. likumdošanas aktiem un Ministru kabineta noteikumiem. Šie likumi ir: 1. Par sociālo drošību. 2. Par sociālo palīdzību. 3. Par valsts sociālo apdrošināšanu. 4. Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām. 5. Par obligāto sociālo apdrošināšanu bezdarba gadījumam. 6. Par maternitātes un slimības pabalstiem. 7. Par valsts pensijām. Soc. darba praksē bieži tiek izmantoti daudzi likumi.

**Likums "Par maternitātes un slimību apdrošināšanu"** – normatīvs akts, kas ir pieņemts Saeimā 1995. gada 6. novembrī. Sākotnējais nosaukums "Par maternitātes un slimību pabalstiem" grozīts ar Saeimas 1998. gada 8. jūlija likumu. ▲ regulē valsts soc. ap-

drošināšanas pabalstu piešķiršanas, aprēķināšanas un izmaksas kārtību trim pabalsta veidiem: maternitātes, slimības un apbedīšanas pabalstiem. Tiesības uz šiem pabalstiem ir visām personām, ieskaitot ārvalstniekus un bezvalstniekus, kuri strādā Latvijā un maksā soc. nodokli. Maternitātes pabalstu sievietei izmaksā par visu grūtniecības un dzemdību atvaļinājuma laiku (56 + 56 kalendārās dienas) 100% apmērā no vidējās izpeļņas. To var piešķirt tēvam vai citai personai, ja māte nevar kopt bērnu vai ir mirusi. Slimības pabalstu piešķir 80% apmērā no vidējās izpeļņas, un izmaksas ilgums atkarīgs no slimības rakstura. Apbedīšanas pabalstu piešķir apdrošinātās personas vai tās ģimenes locekļa nāves gadījumā, tā apmērs ir ne mazāks par trīskāršu valdības noteikto minimālo mēnešalgu.

**Likums "Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām"** – normatīvs akts, kas pieņemts Latvijas Republikas Augstākajā padomē 1992. gada 15. decembrī. ▲ nosaka, ka sabiedriskā organizācija ir fizisko vai juridisko personu kopa, kas apvienojušās uz brīvprātības un mērķu kopības pamata, lai savstarpēji koordinētu

darbību un sasniegtu statūtos noteiktos mērķus, kuriem nav peļņas gūšanas, kā arī saimnieciskas darbības nolūka un rakstura. Uz mērķu kopības pamata, izveidojot kopīgu vadības institūciju, var nodibināt sabiedrisko organizāciju apvienību. ▲ dibina, sasaucot kopsapulci, kongresu vai konferenci, kas pieņem dibināšanas lēmumu un organizācijas statūtus. Sabiedriskās organizācijas un to apvienības jāreģistrē sabiedrisko organizāciju reģistrā. Par sabiedriskās organizācijas biedru var būt 16 gadu vecumu sasniegusi persona, bet par sabiedriskās organizācijas un to apvienību vadītājiem var būt tikai pilngadīgas personas, kuru reģistrētā dzīvesvieta ir Latvija. Sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām ir tiesības veikt: 1) publisko darbību (izplatīt informāciju, veidot savus preses izdevumus, organizēt mītiņus, demonstrācijas); 2) veikt uzņēmējdarbību un saimniecisko darbību, kas nav sistemātiska un ir bezpeļņas. Aizliegts veidot bruņotas vai militāras vienības, valkāt militāros formas tērpus. ▲ neattiecas uz arodbiedrībām un reliģiskajām organizācijām, bet politisko organizāciju (partiju), korporāciju, atklāto sabiedrisko fondu un profesionālo radošo organizā-

ciju darbību papildus regulē šī likuma papildnoteikumi.

**Likums "Par sociālo drošību"** – normatīvs akts, kas ir pieņemts Saeimā 1995. gada 7. septembrī. Likums nosaka soc. drošības sistēmas veidošanas un darbības principus, personu galvenās soc. tiesības un pienākumus, to realizēšanas pamatnosacījumus, kā arī reglamentē soc. pakalpojumu veidus. Likumā noteiktās soc. tiesības ir uz izglītības un nodarbinātības veicināšanu, soc. apdrošināšanu, veselības aprūpi, soc. garantijām ar īpašiem apstākļiem saistīta veselības zaudējuma gadījumā, ģimenes izdevumu atlīdzību, pabalstu dzīvokļa nodrošināšanai, palīdzību bērniem un jauniešiem, soc. palīdzību, invalīdu iesaistīšanu sabiedriskajā dzīvē. Šīs tiesības tiek īstenotas saskaņā ar īpašiem likumiem, kas nosaka to saturu un īstenošanas kārtību. ▲ nosaka arī personas līdzdarbību savu soc. tiesību īstenošanā un apstiprina personas tiesības uz to, lai ziņas par viņa personiskajām vai mantiskajām attiecībām, ko saņēmis soc. pakalpojumu sniedzējs, netiktu izpaustas.

**Likums "Par sociālo palīdzību"** – normatīvs akts, kas ir pieņemts Saeimā 1995. ga-

da 26. oktobrī. Likums nosaka soc. pabalstu un soc. palīdzības veidus, personu loku, kam ir tiesības to saņemt, valsts un pašvaldības pienākumus soc. palīdzības sniegšanā, kā arī uzskaita soc. aprūpes iestādes, ko pārzina valsts un pašvaldības, piem., valsts izveido un uztur pansionātus neredzīgām personām un personām ar garīga rakstura traucējumiem, bet pašvaldības – dienas centrus, bāreņu audzināšanas iestādes un veco ļaužu pansionātus. Galvenie likumā noteiktie soc. palīdzības veidi: 1) soc. aprūpe; 2) materiālā palīdzība; 3) soc. rehabilitācija. Galvenie valsts soc. pabalsta veidi: a) soc. nodrošinājuma pabalsts; b) bērna kopšanas un ģimenes pabalsts; c) pabalsts aizbildnim; d) vienreizējais bērna piedzimšanas pabalsts; e) apbedīšanas pabalsts. Galvenie pašvaldības soc. pabalsta veidi: trūcīgo ģimeņu; dzīvokļa; aprūpes un apbedīšanas pabalsti. ▲ noteikta arī soc. palīdzības sniegšanas kārtība, finansēšana, soc. pabalsta pieprasītāju pienākumi.

**Likums "Par valsts sociālo apdrošināšanu"** – normatīvs akts, kas ir pieņemts Saeimā 1997. gada 1. oktobrī. Likums nosaka soc. apdrošināšanas vispārīgos principus, kā arī

regulē tās finansiālo un organizatorisko struktūru. ▲ skaidro soc. apdrošināšanas jēdzienu, nosaka to personu loku, kam vecuma, slimības, invaliditātes, bezdarba, maternitātes, nelaimes gadījumu darbā un arodslimības gadījumā ir tiesības saņemt soc. apdrošināšanas pakalpojumus. ▲ nosaka soc. apdrošināšanas līdzekļu veidošanas kārtību no obligātajām un brīvprātīgajām apdrošināšanas iemaksām, to apmēru, iemaksu termiņus. Soc. apdrošināšanas pakalpojumi tiek finansēti no speciālā budžeta, kura rīkotājs ir bezpeļņas organizācija valsts akciju sabiedrība "Valsts soc. apdrošināšanas aģentūra".

**Logoterapija** (gr. *logos* vārds + *therapeia* rūpes, ārstēšana, kopšana) – individuālās un grupveida terapijas veids, ko izveidoja austriešu psihologs un psihiatrs V. Frankls (*V. Frankl*). ▲ tiek uzsvērts, ka galvenā cilvēka vajadzība ir atrast dzīves jēgu un ceļu dzīvē. Tas notiek pieredzes apmaiņā ar citiem cilvēkiem un ar noteiktas dzīves pozīcijas izveidošanu. Frankls akcentē, ka cilvēka eksistence nevar būt bezjēdzīga.

**Loma** – sk. *Sociālā loma*.

**Ļaunprātīga uzticības izmantošana** – soc. darbinieku vai citu profesionāļu izturēšanās, kas pārkāpj attiecīgās profesijas ētikas kodeksu, tādējādi nodarot ļaunumu klientam. Soc. darbinieki šādu kļūdu visbiežāk pieļauj ar konfidencialas informācijas izplatīšanu; klientam nepieciešamo pakalpojumu pārāk ātru izbeigšanu vai nepamatotu paildzināšanu; savu prasmju un zināšanu nepamatotu rekomendēšanu; apmelojošas informācijas izplatīšanu; klienta finansiālu ekspluatēšanu.

## M

**Mācību līgums supervīzijā** – soc. darbā dokuments, ko izstrādā students un prakses supervizors. ▲ nosaka mācību prakses saturu, satura struktūru, secīgumu, mācību vietu, laiku, iesaistīto pušu pienākumus un uzdevumus u.c. individuālam līgumam raksturīgu informāciju. ▲ ir viens no galvenajiem studenta praktiskās darbības novērtēšanas komponentiem.

**Mācīšanās** – process, kurā indivīds pārņem sabiedrības uzkrāto pieredzi un zināšanas. ▲ iespējama tikai aktīvas darbības

un soc. attiecību mijiedarbības rezultātā.

**Mājsaimniecība** – ekonomiska vienība, kas sastāv no kopā dzīvojošām personām, kuras rada kopēju saimniecību. ▲ ir viens cilvēks vai cilvēku grupa, kas pastāvīgi dzīvo kopā mājā vai dzīvoklī, apgādā sevi ar visu dzīvei nepieciešamo, uztur kopēju saimniecību, saistīti ar kopēju sadzīvi, dzīvei nepieciešamo līdzekļu kopēju izlietošanu un savstarpēji palīdz cits citam. Atšķirībā no ģimenes radniecība starp ▲ locekļiem nav obligāta. Saskaņā ar ANO definīciju ▲ var sastāvēt no vairākām ģimenēm vai no vienas vai vairākām ģimenēm kopā ar vienu, vairākām personām, kas nav saistītas ar radniecību. ▲ var sastāvēt arī tikai no viena atsevišķi dzīvojoša cilvēka.

**Makroorientācija** (angļu *macroorientation*) – soc. darbā orientācija uz vispārīgo cilvēka soc. stāvokli, ko galvenokārt ietekmē sociālpolitiskie, vēsturiskie, ekonomiskie un apkārtējās vides spēki. ▲ tiek uzskatīta par pretstatu mikroorientācijai. Sk. arī *Makroprakse*.

**Makroprakse** (angļu *macropractice*) – soc. darbā prakses veids. Tās mērķis – radīt uzlabojumus un izmaiņas sabied-

rības soc. attīstībā. ▲ ietver dažāda veida sociālpolitiskās akcijas, pašvaldību soc. attīstības veicināšanu, soc. politikas izstrādi, sabiedrības soc. izglītošanas kampaņas, plaša mēroga soc. institūciju un soc. projektu vadīšanu. Sk. arī *Netiešā prakse*.

**Makrosistēma** (gr. *makros* garš, liels + *systēma* sakopojums, sakārtojums) – liela sistēma ar augstu sarežģītības pakāpi. Sk. arī *Sociālā makrosistēma*.

**Maksimālisms** (lat. *maximum* pats lielākais) – cilvēka vai viņa darbības viennozīmīgs un ārpussituatīvs vērtējums divu baļu sistēmā ("balts" vai "melns", slikts vai labs, godīgs vai negodīgs), kas determinē nespēju meklēt un atrast kompromisus ar citiem cilvēkiem. ▲ veidojas pusaudža vecumā un pakāpeniski izzūd jaunībā.

**Mākslas terapija** (angļu *art therapy*) – terapijas veids, kad tiek pielietota radošo izteiksmes līdzekļu (teātra spēlēšanas, dejošanas, gleznošanas utt.) izmantošana. To bieži lieto soc. darbā grupās un grupu terapijā. Tādas grupas var veidot kā slimiem cilvēkiem, tā arī veselīgiem, kam ▲ ir personības augšanas un attīstības līdzeklis. Parasti izdala divus ▲ veidus: 1) aktīvo, kur pacienti

paši veido darbus un pēc tam ar terapeitu vai grupu apspriež rezultātus; 2) pasīvo, kad pacientiem tiek demonstrēti dažādu mākslinieku darbi ar lūgumu aprakstīt to ietekmi uz pacientu jūtām un domām.

**Maniakāli depresīvā psihoze** – psihiska slimība, kas izpaužas periodiskos garastāvokļa traucējumos. Tipiskos gadījumos norisinās fāzēs. Maniakālos stāvokļos ir nepamatoti pacīlāts garastāvoklis, bet depresijās – nomāktība. Fāžu starplaikos iestājas pilnīga izveseļošanās, t.s. gaišie periodi. Dažkārt slimība izpaužas vienīgi maniakālos stāvokļos vai arī tikai depresijās. Garastāvokļa maiņas bieži sastopamas noteiktos gadalaikos, biežāk pavasaros un rudenos. Slimība parasti sākas pēc 30 gadu vecuma. Fāžu ilgums var būt no dažām nedēļām līdz dažiem mēnešiem, smagākos gadījumos pat ilgāk. Depresijas fāzes parasti ir garākas nekā maniakālās, sevišķi vecākiem cilvēkiem.

**Maratona grupa** (angļu *marathon group*) – psihoterapijas grupu veids, kad dalībnieki paliek kopā ilgāku laika periodu, parasti no 18 līdz 24 stundām vai pat ilgāk.

**Masu komunikācija** – informācijas (zināšanu, garīgo vērtību, morālo un tiesisko normu utt.) izplatīšanas process lielās, dekoncentrētās auditorijās, izmantojot tehniskos līdzekļus (presi, radio, TV u.c.).

**Masu kultūra** – cilvēku sabiedrības garīgā darba radīts produkts, kas saistīts ar plašam patēriņam domātu masveida produkciju. ▲ jeb populārās kultūras (popkultūras) rašanās pamatā ir ražošanas industrializācija, komercializācija, standartizācija. ▲ tiek uzskatīta par mazāk vērtīgu, jo bieži orientēta uz izklaidi, kaut gan kopš 60. gadiem šis prenos-tatījums tā saucamajai nopietnajai mākslai un kultūrai vairs nav tik stingrs.

**Maternitāte** (lat. *maternus* mātes) – radniecības attiecības starp māti un bērnu.

**Mānija** (gr. *mania* ārprāts, kaisle, tieksme) – patoloģisks stāvoklis, kam raksturīgs pacilāts garastāvoklis bez īpaša iemesla, paātrināta domāšana un kustīgums. Garastāvoklis izpaužas ļoti labā noskaņojumā, jautrībā, optimismā, kas kopā ar strauju domāšanu un pastiprinātu kustīgu darbību. ▲ pieaugot, rodas uzmanības nenoturīgums, domāšana

klūst tik strauja, ka iesāktais netiek pabeigts līdz galam. Darbošanās klūst neproduktīva. Sākas nepārdomātu solījumu, bezatbildīgu lēmumu utt. periods. Slimnieks nejūt ne nogurumu, ne izsalkumu un darbojas līdz pilnīgam spēku izsīkumam. ▲ raksturīga maniakāli depresīvās psihozes maniakālajai fāzei.

**Mātes sociālā aizsardzība** – soc. pakalpojumu sistēma mātes veselības un darba aizsardzībā. Mātēm ir tiesības saņemt šādus soc. pakalpojumus: 1) grūtniecības un dzemdības pabalstu par 56 kalendārajām dienām pirms un 56 kalendārajām dienām pēc dzemdībām, papildu pabalstu par 14 dienām, ja grūtniece uzsākusi medicīnisko aprūpi līdz 12. grūtniecības nedēļai un turpinājusi to visu grūtniecības laiku, pēc sarežģītām, komplikētām dzemdībām, un ja dzimuši divi vai vairāki bērni; 2) vienreizējo bērna piedzimšanas pabalstu. Dubultā apmērā pabalstu piešķir, ja māte ir uzsākusi medicīnisko aprūpi līdz 12. grūtniecības nedēļai un veikusi visu nepieciešamo klīniski laboratorisko izmeklēšanu; 3) bērna kopšanas pabalstu līdz trīs gadu vecumam, ja māte nestrādā vai strādā nepilnu darba nedēļu: līdz 20 stundām nedēļā bērna vecumā līdz 1,5 ga-

diem vai līdz 34 stundām nedēļā bērna vecumā no 1,5 līdz 3 gadiem; 4) valsts pabalstu ģimenēm un bērniem par katru bērnu, kas nav vecāks par 15 gadiem, vai līdz 20 gadu vecumam, ja bērns mācās vispārizglītojošā skolā un nav stājies laulībā. Bērnām invālidām līdz 16 gadu vecumam noteikta piemaksa. Pabalsta apmērs atkarīgs no bērnu skaita ģimenē. Darba likumdošana paredzējusi arī citus atvieglojumus mātēm ar bērniem.

**Mazaizsargātā sociālā grupa** – cilvēku kopums, kas bez sabiedrības atbalsta nespēj apmierināt savas pamatvajadzības. Mazaizsargāto grupu integrāciju sabiedrībā veicina valsts soc. politika.

**Mazohisms** (pēc austriešu romānista Zahera – Mazoha vārda) – seksuālās anomālijas veids. Baudas, kas rodas, ciešot fiziskas vai psihiskas mokas (bieži kopā ar seksualitāti).

**Mazvērtības komplekss** – nostādņu un jūtu kopums (neapzināta vai daļēji apzināta pārliecība), atbilstoši kuram cilvēks uzskata sevi par sliktāku (dumjāku, neglītāku, vājāku, nespējīgāku) nekā citi. Jēdziens ▲ formulēts austriešu psihologa A. Ādlera (*A. Adler*) darbos. Maz-

vērtības jūtas var veiksmīgāk vai mazāk veiksmīgi kompensēt dzīves gaitā. ▲ būtiski ierobežo atbilstības iespējas, piemēram, identitātes veidošanos.

**Medicīna** (lat. *medicina* ārstniecība, dziedniecība) – zinātne par cilvēka organisma uzbūvi, funkcijām un slimībām (to izcelsmi, norisi, diagnostiku, ārstēšanu un profilaksi); dažādu praktisku pasākumu kopums cilvēka veselības nostiprināšanai, ilgstošai darbaspēju saglabāšanai, dzīves un darba apstākļu uzlabošanai, mūža pagarināšanai.

**Medicīniskā rehabilitācija** – ārstniecisko pasākumu komplekss, kura uzdevums veicināt no slimībām un traumām cietušo cilvēku optimālu atveseļošanu, fizisko un psihisko spēju maksimālu atgūšanu, lai cilvēks atgūtu veselību un maksimāli pilnvērtīgas fiziskās un psihiskās spējas. Sk. arī *Ergoterapija*; *Reiterapija*.

**Medicīniskais modelis** (angļu *medical model*) – agrīnā soc. darba pieeja. Tika organizēta kā palīdzība cilvēkiem, uztverot klientu kā individu, kura slimība jāārstē, bet nepiešķirot īpašu nozīmi ap viņu esošajiem soc. vides faktoriem.

**Medicīniskais sociālais darbs** (angļu *medical social work*) – *soc. darba* virziens. To raksturo tādu sociālu un emocionālu problēmu risināšana, kas saistītas ar slimību, medicīnisko ārstēšanu un to seku mazināšanu pacienta un viņa ģimenes locekļu dzīvē. ▲ nesaistās vienīgi ar darbu slimnīcā. Tas ir darbs ar sabiedrību, lai veicinātu sabiedrības veselību un novērstu slimību sekas.

**Mērķis** – *soc. darbā* priekšstats par vēlamu darbības galarezultātu. ▲ rosina cilvēku un *soc. grupu* darbību, liek meklēt un izvēlēties līdzekļus tā sasniegšanai. *Soc. darba* vispārīgs ▲ ir *soc. taisnīguma* idejas īstenošana sabiedrībā un cilvēka cieņīgu dzīves apstākļu nodrošināšana. Atbilstoši šim galvenajam mērķim tiek konkretizēts *soc. darba* pamatuzdevums – *soc. problēmu* atrisināšana. Starptautiskā sociālo darbinieku federācija ir formulējusi *soc. darba* prakses ▲ šādi: 1) palīdzēt indivīdam vai grupai attīstīt spējas personīgo un *soc. problēmu* risināšanā; 2) atbalstīt pašnoteikšanās, adaptācijas vidē un personības attīstības spējas; 3) veidot *soc. ekonomiskos* resursus, kas dotu iespēju taisnīgu *soc. programmu* izstrādei; atklāt, noteikt

un stiprināt indivīdu, grupu un kopienu resursus; 4) nodrošināt informāciju par *soc. resursu* sniedzējiem un veidot kontaktus starp resursu sniedzējiem un to saņēmējiem; 5) likvidēt iespējamo nelīdzsvarotību starp indivīdu, grupām un *soc. vidi*, lai aizkavētu nesabalansētības rašanos.

**Mērķu izvirzīšana** – *soc. darbā* *soc. darbinieku* un citu līdzētāju profesiju speciālistu lietota stratēģija, lai: 1) palīdzētu klientam noskaidrot un definēt mērķus, kādus viņš cer sasniegt ar profesionālu palīdzību; 2) pamatotu mērķu sasniegšanas gaitu un noteiktu tai vajadzīgo laiku. Īpaši plaši ▲ stratēģiju *soc. darbinieks* izmanto uz mērķi orientētās pieejās, lai iedrošinātu cilvēkus mainīt uzvedību tādā virzienā, kas tiem liktos vispieņemamākais. Saviem centieniem ļoti lietderīgi noteikt precīzus un sasniedzamus mērķus. Uz mērķi orientētu pieeju izmanto arī darbā ar atsevišķiem *soc. gadījumiem*. Tiek uzskatīts, ka šī pieeja ir lietderīga, ja: 1) ir problēmas, ko klienti atzīst vai akceptē un tās var skaidri definēt; 2) problēmas rodas no klienta neapmierinātām *soc. vajadzībām*; 3) tiek ņemts vērā problēmas *soc. konteksts*. Uzskata, ka uz mērķi orientēts darbs būs efektīvs, risinot šādas

problēmas: 1) starppersonu konflikti; 2) neapmierinātība soc. attiecībās; 3) problemātiskas attiecības ar administratīvajām struktūrām (formālajām organizācijām); 4) grūtības soc. lomu izpildē; 5) traucējumi lēmuma pieņemšanā; 6) nepietiekami resursi.

**Mērķu sistēma** (angļu *target system*) – indivīdi, grupas vai kopienas, kurās nepieciešamas izmaiņas, lai sasniegtu soc. darba mērķus.

**Mezoprakse** (angļu *mezzo practice*) – soc. darbā prakses veids. Tās mērķis ir radīt uzlabojumus un izmaiņas kopienas soc. attīstībā. ▲ ietver: kopienas organizēšanu, soc. palīdzības novērtēšanu, jaunu pakalpojumu modelēšanu, institūciju projektēšanu un līdzdalību to izveidē, komunikācijas atvieglošanu starp soc. grupām, sarunu organizēšanu, izglītības sistēmas, veselības aprūpes un citu pakalpojumu pieejamības veicināšanu. Sk. arī *Kopienas attīstība*; *Kopienas darbība*; *Kopienas organizācija*; *Netiešā prakse*; *Sociālais grupu darbs*.

**Mezosistēma** (gr. *mesos* vidējais + *systēma* sakopojums, sakārtojums) – vidēji liela un ne sevišķi sarežģītas struktūras sis-

tēma. Sk. arī *Sociālā mezosistēma*.

**Migranti** (lat. *migrans* tāds, kas pārvietojas) – pārceļotāji; personas, kas personisku (profesionālu, ekonomisku, ar ģimenes apstākļiem, veselību saistītu u. tml.) apsvērumu dēļ atstāj savu mītnes zemi, lai apmestos uz dzīvi citur.

**Migrācija** (lat. *migratio* pārvietošanās) – iedzīvotāju pārcelšanās uz pastāvīgu dzīvi (neatgriezeniskā ▲), sezonas vai ikdienas darbā (periodiskā ▲ un svārstmigrācija) no laukiem uz pilsētu, no pilsētas uz laukiem, no viena reģiona, valsts un pasaules daļas uz citu. ▲ ir mehānisks kustības process, kas izraisa iedzīvotāju mehānisku pieaugumu vai cilvēku resursu samazināšanos. Sk. arī *Emigrācija*; *Imigrācija*.

**Mijiedarbība** – esamības priekšmetu un parādību savstarpējā iedarbība, to nosacītība, stāvokļu maiņas, pārejas, viena objekta ietekme uz citu objektu rašanos. ▲ ir universāls, visaptverošs raksturs. Sk. arī *Sociālā mijiedarbība*.

**Mikroorientācija** (angļu *microorientation*) – soc. darbā

koncentrēšanās uz klienta individuāli psihosociālām problēmām un to risināšanu. ▲ tiek uzskatīta par pretstatu terminam "Makroorientācija". Sk. arī *Makroorientācija*.

**Mikroprakse** (angļu *micropractice*) – soc. darba prakses veids. ▲ mērķis – palīdzēt risināt soc. problēmas, kas skar galvenokārt individuus un ģimenes. Parasti ▲ ir vērsta uz tiešu iejaukšanos soc. institūciju ietvaros un ārpus tām. Sk. arī *Sociālais gadījums*; *Tiešā prakse*.

**Mikrosistēma** (gr. *mikros* mazs + *systema* sakopojums, sakārtojums) – neliela sistēma ar samērā vienkāršu struktūru. Sk. arī *Sociālā mikrosistēma*.

**Mīmikrija** (angļu *mimicry* atdarināšana) – indivīda pielāgošanās soc. videi, imitējot citu cilvēku uzvedību. ▲ ļoti bieži sastopama ģimenē, kad bērns neapzināti atdarina vecāku uzvedību.

**Minoritāte** (lat. *minor* mazs) – mazākuma grupa sabiedrībā, kas atšķiras no vairākuma ar citādām vērtībām. Var būt etniskās, reliģiskās, seksuālās u.c. ▲.

**Mirstība** – iedzīvotāju skaita samazināšanās sakarā ar

nāvi; statistikā – miršanas gadījumu biežums.

**Mizantropija** (gr. *misanthropia*) – naidis pret cilvēkiem, atsvešināšanās un bailes no sabiedrības. ▲ paveidi: mizogīnija (sieviešu dzimuma ienīšana); mizandrija (vīriešu dzimuma ienīšana).

**Mobilitāte** (lat. *mobilis* kustīgs) – kustīgums. Sk. arī *Sociālā mobilitāte*.

**Mobilizācija** (fr. *mobilisation* < lat. *mobilis* kustīgs) – soc. darbā indivīdu vai noteiktu soc. grupu iesaistīšana kāda uzdevuma veikšanā. ▲ ir īpaši svarīga kopienas organizācijā.

**Mode** (fr. *mode* < lat. *modulus* mērs, paraugs) – standartizēts uzvedības veids, kurā izpaužas noteiktu soc. grupu priekšstati par vērtībām un dzīvesveidu. Individuālā līmenī ▲ ir savdabīga identificēšanās ar citiem cilvēkiem, bet vienlaikus arī personības pašapliecināšanās līdzeklis.

**Modelēšana** – 1. Izziņas metode, objektu pētīšana ar modeļu palīdzību. Pētāmā objekta vietā tiek atveidots un pētīts reāls vai iedomāts līdzīgs objekts – modelis. Secinājumi tiek izvirkoti

uz analogijas pamata un sniedz nevis absolūti drošus, bet varbūtējus secinājumus. ▲ lieto, ja objekts tiešai izpētei grūti pieejams. 2. Biheiviorālajā terapijā un soc. apmācības procesā ▲ ir metode, kas tiek pielietota, lai indivīds apgūtu jaunus uzvedības veidus, imitējot vienas vai vairāku personu uzvedību atsevišķās situācijās. 3. *Soc. darba praksē* ▲ ir projektēšanas metode, kad tiek konstruēts (projektēts) problēmas risināšanas iedomāts modelis.

**Modelis** (< fr. *modèle*) – parādības vai objekta vienkāršots atveidojums, kas aizvieto pētāmo objektu – oriģinālu tā, ka modeļa pētīšana dod jaunu informāciju par šo objektu. ▲ izvēli nosaka pētījuma mērķis. Soc. darbinieki lieto dzīves modeli, lai parādītu klienta apkārtējās vides spēku savstarpējo iedarbību, kas ietekmē viņu un ko atgriezeniski ietekmē arī klients.

**Modifikācija** (lat. *modificatio* pareiza mēra noteikšana) – pārveidošana.

**Morālās sankcijas** (lat. *sanctio* soda noteikums) – morālas nosodīšanas sekas un līdzekļi: cilvēka vai grupas izolācija, izmantojot ignorēšanu, etiķešu

piemērošanu, palīdzības nesniegšanu utt.

**Morāle** (lat. *moralis* tikumīgs) – tikumība; tikumīgas rīcības noteikumi, normu sistēma, kas nosaka cilvēka pienākumus pret sabiedrību un citiem cilvēkiem; viena no sabiedriskās apziņas pamatformām. ▲ ir diferencēts raksturs, atkarīgs no konkrētas soc. grupas, slāņa, šķiras interesēm un mērķiem. ▲ jēdzienu visbiežāk saista ar motivāciju, kas virza uz labvēlību, mīlestību, pienākumu un cieņu.

**Morāles norma** – viena no tikumisko prasību vienkāršākajām formām, kas izpaužas kā morālo attiecību elements un vienlaikus arī kā morālās apziņas veids.

**Motivācija** (fr. *motif* < lat. *movere* iekustināt) – vajadzības, intereses, tieksmes un citi uzvedību veicinošie un vadošie elementi, kas ar attiecīgo darbību raksturo arī cilvēka personību. Psihologi uzskata, ka visstiprākie un nozīmīgākie uzvedības motīvi ir neapzināti. Parasti motīvus iedala divās vai trīs grupās: pēc *satura* (bioloģiskie, sociālie un garīgie), pēc *funkcijām* (tie, kas galvenokārt vada, un tie, kuri veido darbības jēgu), pēc *tās nozīmes personības struktūrā*.

Psiholoģijā uzvedības analīze paredz cilvēka ▲ analīzi. Pirmos pētījumus 30. gadu sākumā veica amerikāņu psihologs K. Levin (*K. Lewin*), kuros viņš kopā ar saviem studentiem parādīja, kā mainās ▲ un attiecīgā uzvedība atkarībā no tā, vai izvirzītais mērķis ir sasniegts vai nav. Soc. darbiniekiem arī ir svarīgi zināt klientu ▲ un ņemt vērā ne tikai cilvēka konkrēto rīcību, bet arī tās motīvus.

**Motīvs** – personības aktivitātes rosinātājs, kas dod atbildi uz jautājumu, kāpēc darbība tiek veikta; virzības komponents.

**Motīvu cīņa** – dažādu motīvu nesavienojamība, kas izraisa iekšējo konfliktu. ▲ var izraisīt ambivalence un svārstīšanās, kā arī apjukums un uztraukums. Ilgstoša ▲ var veicināt nespēju pieņemt lēmumus, psihosomatiskas slimības vai neirozes. Parasti cilvēks atrisina iekšējos konfliktus, ņemot vērā motīvu savstarpējo koordināciju, reālus apsvērumus (piem., laika vai naudas trūkums), kā arī vispārīgākus principus vai vērtības. Katram cilvēkam var būt ▲, tā ir dabiska parādība. Pilnīgs ▲ trūkums ir diezgan pret dabisku.

**Multiproblēma** (lat. *multum* daudz + gr. *problēma*

uzdevums) – daudzu problēmu sistēma. Tā sastāv no vairākām apakšproblēmām (apakšsistēmām), atrodoties savstarpējā saistībā un mijiedarbībā. Soc. darbinieka viens no galvenajiem uzdevumiem ir precīzi noteikt klienta ▲ un uzstādīt adekvāto iekļaušanās mērķi.

**Murgi** – domāšanas patoloģijas forma: maldīgas domas, kas neatbilst īstenībai, bet, neraugoties uz loģiskiem pierādījumiem, tomēr nav koriģējamas. ▲ progresējot, maldīgās domas kļūst par vienīgo un centrālo domāšanas tematu, kas pilnībā pārņem personību, turklāt pacients atbilstoši savām domām arī rīkojas. Cilvēks pārstāj interesēties par kaut ko citu, darbā bieži kļūdās, kļūst vienaldzīgs pret ģimeni un draugiem. ▲ var būt tuvi ticamībai, šķietami loģiski un sistematizēti, kā arī absurdi, fantastiski un haotiski. Tie piemīt tikai cilvēkiem ar garīgas attīstības traucējumiem.

**Mutiskā aptauja** – aptaujas veids, kuras gaitā pētnieks fiksē aptaujātā teikto.

**Mūža ilgums** – dzīvu būtņu eksistences laiks. Izšķir fizioloģisko, ekoloģisko un vidējo mūža ilgumu. Fizioloģisko ▲ nosaka konkrētās dzīvo būtņu sugas

ģenētiskās īpatnības. Ekoloģisko ▲ raksturo dabiskos apstākļos sasniedzamais vecums, kas atkarīgs galvenokārt no apkārtējās vides faktoriem. Vidējais ▲ ir mainīgs statistiskais rādītājs, kas dažādos populācijas pastāvēšanas laika posmos var svārstīties. Cilvēka vidējais ▲ ir atkarīgs ne tikai no bioloģiskiem, bet arī no soc. faktoriem. Cilvēka sugas fizioloģiskais ▲ ir 110 – 115 gadi. Sk. arī *Jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums*.

## N

**Nabadzība.** ▲ jēdziens līdzīgi kā bezdarbs, invaliditāte, labklājība, ir elastīgs, multidisciplinārs, neobjektīvs, kulturoloģiski determinēts. Sastopamas daudz nabadzības definīciju, tomēr zinātnieki nav vienojušies par vienu, vispārātzītu definīciju un vienotiem ▲ noteikšanas kritērijiem. Visām definīcijām pamatā ir vieni un tie paši jautājumi: kādas ir cilvēka vajadzības? kam jātrūkst, lai pamatoti varētu runāt par nabadzību? Pēc vispārīgās klasifikācijas ▲ definīcijas var iedalīt trīs grupās: 1) absolūtā ▲; 2) relatīvā ▲, 3) subjektīvā ▲. Absolūtā ▲ – ienākumi zemāki par kādu noteiktu lielumu, kas ļauj nodrošināt fizisko eksis-

tenci. Absolūtā ▲ definīcija ir pamatota ar iztikas jēdzienu. Relatīvā ▲ – patēriņa līmenis ir ievērojami zemāks par to, kāds sabiedrībā tiek uzskatīts par atbilstošu. Šāda pieeja neakceptē pamatvajadzības un to apmierināšanai vajadzīgos resursus, bet tā izriet no vispārējā sabiedrības labklājības līmeņa. ▲ jēdziens ir relatīvs laikā un vietā. Subjektīvā ▲ – definīcijā uzsvars tiek likts uz to, kā cilvēki uztver un vērtē savu stāvokli, kurā viņi atrodas, un kā viņi tajā jūtas. Pēc šīs definīcijas ▲ ir cilvēka subjektīvās sajūtas par viņa dzīves līmeni. Sk. arī *Iedzīvotāju dzīves līmeņa raksturojums*.

**Nabadzības kultūra** – uzskats, ka cilvēki ir nabadzīgi saskaņā ar viņu vērtībām, normām un motivāciju, kas neļauj tiem izmantot izdevību, lai iegūtu lielāku ekonomisko labklājību.

**Nakts patversme** – soc. institūcija, kurā personas bez pastāvīgas dzīvesvietas krīzes situācijā var pārnakšņot. ▲ garantē klientam iespēju remdēt izsalkumu, viņa personas un mantas drošību, iespēju veikt personīgās higiēnas pasākumus, izmazgāt veļu un apģērbu, saņemt padomu un informāciju. ▲ darbību regulē Labklājības ministrijas 1998. ga-

da 2. februāra rīkojums Nr. 30 "Par minimālajām prasībām institūcijām, kuras sniedz soc. palīdzības pakalpojumus".

**Narcisms** (no sengrieķu mītu varoņa Narcisa (gr. *Narkissos*) vārda) – iemīlēšanās sevī, savā tēlā. Narciss bija jauneklis, kurš iemīlējās sevī, skatoties ūdenī, un kuru par to Olimpa dievi pārvērtā ziedā. Austriešu psihiatrs un psihologs Z. Freids (*S. Freud*) uzskatīja, ka tas izpaužas kā libido – pieķeršanās savam Es un eksistē divi ▲ stāvokļi: **primārais** ▲ (sākotnējais ▲, arī autoerotisms) – zīdaiņa psihiskās pašpietiekamības izjūta pirmajā dzīves gadā, kas ir dabiskas psihiskās attīstības likumsakarīgs posms, un **sekundārais** ▲ – patoloģisks egoisms, kas veidojas bērnā pirmajā un otrajā dzīves gadā, ja viņš nesāņem pietiekamu mātes mīlestību. Sekundārā ▲ rezultātā veidojas narcistisks raksturs (patmīlība, tiekšanās pēc atzinības, nejutīgums attiecībās ar cilvēkiem, pašslavināšana, nenovīdība, skaudība attieksmē pret apkārtējiem cilvēkiem).

**Narkomānija** (gr. *narko* reibinošs + *mania* ārpriests, kaisle, tieksme) – patoloģiska tieksme un pieradums lietot vienu vai vairākas narkotiskas vielas. ▲ rak-

sturīgs atkarības sindroms un izmainīta reaktivitāte pret narkotiskām vielām. ▲ pazīmes: 1) tieksme pēc narkotiskas vielas un psihiska atkarība no tās; 2) tolerances pieaugums pret narkotisko vielu, kuru lieto arvien lielākās devās; 3) abstinence, vielas darbībai izbeidzoties, kas izpaužas somatiskos un psihiskos traucējumos. Ārējās pazīmes ir izmaiņas uzvedībā, sašaurinās paziņu un interešu loks, vērojamas neirotiskas reakcijas, ja viela nav iegūstama u.c. ▲ vienlaikus ir medicīniska, soc., ekonomiska, juridiska, pedagoģiska un individuāla problēma. ▲ kā soc. problēmai jāatrodas ne tikai speciālo iestāžu (policijas, robežsargu, muitas u.c.), bet arī visas sabiedrības uzmanības centrā. Sk. arī *Atkarība*.

**Naturalizācija** – (fr. *naturalisation* < lat. *naturalis* dabisks, reāls, īstens) – personas uzņemšana pilsonībā vai pavalstniecībā pēc tās lūguma saskaņā ar kompetenta valsts orgāna pieņemtu lēmumu.

**Nāve** – dabisks process, ar ko noslēdzas dzīvības cikls. Fizioloģiskā jeb dabiskā nāve novecošanas dēļ ir reti sastopama. Cilvēks parasti mirst pāragri patoloģiskā nāvē. Neatkarīgi no cē-

loņa par ▲ uzskata trīs orgānu sistēmu – elpošanas, asinsrites un galvas smadzeņu – funkciju neatgriezenisku izbeigšanos. Medicīnas praksē vēl izšķir klīnisko, bioloģisko un smadzeņu ▲. Periodu, kad smadzeņu funkcijas vēl turpinās, sauc par klīnisko nāvi. Bioloģiskās ▲ droša pazīme ir smadzeņu darbības izbeigšanās. Tā kā elpošanu un asinsriti zināmu laiku iespējams mākslīgi uzturēt, svarīgs ir smadzeņu ▲ fakts, par ko droša liecība ir nulles līnija elektroencefalogrammā.

**Nāves alkas** (angļu *death wish*) – personas uzvedība vai domāšanas veids, kas kļuvis pašdestruktīvs, fiziski kaitīgs un orientēts uz nāvi. Daži psihoanalītiķi uzskata, ka katram indivīdam piemīt neapzināta vēlēšanās nomirt, tā var apzināti izpausties mazohismā, mazohistiskās tendencēs vai pašdestruktīvā uzvedībā.

**Neatkarīga dzīve** – *soc. darbā* indivīda spēja būt atbildīgam par sevi un neatkarīgam no apkārtējo aprūpes, labklājības vai attiecībām. ▲ parasti raksturo spēja pašam noteikt savus finanšiālos darījumus, spēja veikt nepieciešamos ikdienas pienākumus, nepaļaujoties uz apkārtējo cilvēku palīdzību. Īpaši atzīmē-

jamas programmas, kas vērstas uz cilvēku ar speciālām vajadzībām funkcionēšanas uzlabošanu, lai varētu paaugstināt spēju neatkarīgi dzīvot, lai veicinātu sociālo un medicīnisko servisu pieejamību, kā arī mājas labiekārtošanu, kas ļauj cilvēkam pašam izmantot visu nepieciešamo.

### **Neadekvātuma afekts**

– neadekvāta emocionāla reakcija uz grūtībām darbā. Jēdziens ▲ tika ieviests krievu psiholoģes M. Neimarkas (*Heймарк М.*) darbā, lai aprakstītu pusaudžu reakciju uz nespēju atrisināt mācību uzdevumus, kad savās neveiksmēs viņi vaino objektīvos apstākļus, skolotājus un citus, bet tikai ne sevi. *Sk. arī Mazvērtības kompleks.*

### **Neatliekamā medicīniskā palīdzība**

– palīdzība cietušajiem un saslimušajiem dzīvībai vai veselībai kritiskā stāvoklī, kuru sniedz šādiem gadījumiem īpaši sagatavotas (apmācītas, ekipētas) personas ar atbilstošu kvalifikāciju medicīnā, kurām saskaņā ar šo kvalifikāciju ir juridiska atbildība par savu darbību vai bezdarbību un tās sekām.

**Negativisms** (lat. *negativus* noliedzošs) – sociālpsiholoģiska orientācija, kam raksturīga

negatīva, neiecietīga attieksme pret citu ieteikumiem, viedokli, dzīvesveidu; vēlēšanās rīkoties pretēji tam, ko no cilvēka gaida.

### Neiesaistības teorija

(angļu *disengagement theory*) – soc. darbā atziņu kopums, atbilstoši kuram cilvēks, kļūstot vecāks, ir pārlieku aizņemts ar sevi, tam ir mazāks emocionālais kontakts ar apkārtējiem, mazāka ieinteresētība pasaules notikumos, kas veicina pakāpenisku cilvēka atsvešināšanos no sabiedrības. ▲ aizstāv arī domu, ka sabiedrība pati pamazām "aiziet" no vecāka cilvēka. Savstarpēja nekontakšanās veicina vecāku cilvēku augošu neapmierinātību ar dzīvi. ▲ ir pretrunīga, jo daudzi cilvēki saglabā aktīvu dzīvesveidu arī lielā vecumā un neizjūt dzīvesprieka zudumu.

**Neirastēnija** (gr. *neuron* dzīsla, nervs + *astheneia* nespēks, vājums) – funkcionāls nervu sistēmas vājums, viena no neirožu formām. ▲ izraisa psihotraumas, kas radušās uz ilgstoša bezmiega, fiziska un psihiska sasprindzinājuma fona. Slimība galvenokārt izpaužas pastiprinātā uzbudināmībā un nogurdināmībā. Tai raksturīgi dažādi funkcionāli iekšējo orgānu darbības traucējumi: sāpes sirds rajonā, var būt

arī elpas trūkums, bieži ir gremošanas traucējumi, menstruāciju traucējumi, dermatīts un ekzēma, reizēm var būt arī seksuāli traucējumi.

### Neirotiskie traucējumi

– Skat. *Neirozes*.

**Neirozes** (gr. *neuron* dzīsla, nervs) – funkcionāli augstākās nervu darbības traucējumi, kas radušies no psihiskiem pārdzīvojumiem. ▲ var izraisīt gan vienreizēji spēcīgi kairinātāji, gan (biežāk) ilgstoša atrašanās psihotraumējošā situācijā, kad kairinātāji var būt arī vājāki. ▲ neveidojas, ja liels sasprindzinājums saistīts ar pozitīvām emocijām. ▲ raksturo gan psihiski, gan dažādu orgānu funkcionāli traucējumi. Visbiežāk vērojams palielināts nogurums, uzbudināmība, mainīgs garastāvoklis, miega traucējumi, strauja novājēšana, svīšana, nepatīkamas sajūtas sirds rajonā utt. Var rasties arī dažādas lēkmes, paralīzes, vemšana, atmiņas traucējumi. Atšķirībā no psihozēm ▲ nav izteiktas psihopatoloģiskas simptomātikas, un saslīmušais spēj pareizi novērtēt savu stāvokli un kontrolēt rīcību. Parasti izšķir neirastēniju, histēriju, uzmācību ▲ jeb psihastēniju. Mūsdienu klīniskajā psiholoģijā jēdzienu ▲ gandrīz pilnīgi

aizvieto jēdziens *neirotikie traucējumi*.

**Neklātienes aptauja** – aptaujas veids, kurā pētnieka un respondenta kontakts ir pastarpināts.

**Nelabvēlīga ģimene** – ģimenes soc. funkcionēšanas izpausme, kad starp ģimenes locekļiem nav pozitīvu savstarpēju attiecību vai arī tās ir traumētas būtiskos aspektos. Labvēlīgas ģimenes pretstats. Jēdziens ▲ bieži tiek lietots kā sinonīms jēdzienam "disfunkcionāla ģimene". Skat. arī *Disfunkcionāla ģimene*.

**Nepilna ģimene** – ģimenes tips, kurā nav viens no laulātajiem. ▲ var būt gan vienkārša, gan salikta. Sk. arī *Ģimenes tipi*.

**Nepilngadība** – pilsoņa dzīves posms līdz pilngadības sasniegšanai – 18 gadiem, izņemot gadījumus, kad persona stājusies laulībā pirms 18 gadu vecuma. Bāriņtiesa ar tiesas apstiprinātu lēmumu var izsludināt par pilngadīgu 16 gadus sasniegušo, ja nepilngadīgais spēj pastāvīgi aizsargāt un aizstāvēt savas tiesības un izpildīt savus pienākumus.

**Nestandardizētā novērošana** – novērošana, kurā iepriekš netiek noteikts objekta elementu kopums, un novērotājam nav rīcības plāna.

**Netiešā sociālā ārstēšana** (angļu *indirect social treatment*) – soc. darbā palīdzības veids. Bieži tiek lietots kā sinonīms jēdzienam "Netiešā prakse". ▲ ietver pētnieka lomu, plānošanu un resursu meklēšanu. Sk. arī *Netiešā prakse*.

**Netiešā prakse** (angļu *indirect practice*) – soc. darbinieka prakses veids, kad profesionālis neiesaistās personiskos kontaktos ar klientu. ▲ ir tiešās prakses pretstats. ▲ tiek uzskatīta par soc. darba nepieciešamu sastāvdaļu, īpaši mezo- un makroprakses līmenī soc. politikas veidošanā, soc. attīstības programmu izstrādē, soc. pētījumu veikšanas jomā. Sk. arī *Makroprakse; Mezoprakse*.

**Neverbālā komunikācija** – sazināšanās bez vārdu palīdzības, lietojot tādas līdzekļus kā mīmika, acu skatiens, žesti, poza, balss intonācija, pauze, fiziskā distance, izvietojums telpā, apģērbs u.c. ▲ parasti notiek neapzināti. Sk. arī *Verbālā komunikācija*.

**Nihilisms** (lat. *nihil* nekas) – autoritāšu, vispārpieņemto morāles normu, principu, ideālu noliegums. ▲ var pārvērsties amorālismā un cinismā.

**Nodarbinātība** – objektīvu sociālekonomisko attiecību kopums, kas rodas, nodrošinot iedzīvotājus ar darbavietām un dalību saimniekošanā vai citā sabiedrībai vajadzīgā darbā. ▲ raksturo nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā vai nodarbināto darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars darbaspējas vecuma iedzīvotāju kopskaitā.

**Nodarbinātības politika** – valsts soc. politikas sastāvdaļa; vērsta uz tādu valsts mēroga jautājumu risināšanu kā bezdarbs, darba aizsardzība, aktīva piedalīšanās darba tirgū, darba tiesiskās attiecības, darba drošība.

**Nodokļi** – obligāti maksājumi, ko valsts iekasē no juridiskajām vai fiziskajām personām. Ir tiešie ▲ (iekasē no ienākumiem vai mantas) un netiešie ▲ (akcīzes; ▲, kas ietverti preču cenās).

**Nodrošinātība** – pašātvības, drošības un brīvības apziņa par tagadnes un nākotnes vajadzību apmierināšanu.

**Noliegšana** – viens no "Es" aizsardzības mehānismiem, kas apziņā neielaiž (vai arī izspiež no tās) vēlēšanās, domas, jūtas, kas ir pretrunā ar cilvēka uzskatiem un izraisa emocionālo diskomfortu un /vai uztraukumu.

**Nominālā darba samaksa** – naudas summa, kas aprēķināta uzņēmumu, iestāžu, organizāciju darbiniekiem par padarīto darbu (nostrādāto laiku) pēc izstrādes izcenojumiem, tarifu likmēm vai pēc vidējās darba samaksas atbilstoši uzņēmumā, organizācijā pieņemtajām darba apmaksas sistēmām un formām. ▲ raksturo darba apmaksas līmeni neatkarīgi no preču un pakalpojumu cenu maiņas un nodokļu paaugstināšanās vai samazināšanās.

**Nomināls** (lat. *nominis* vārds, nosaukums) – tāds, kas pastāv tikai vārda pēc, bet pilnībā nepilda savus uzdevumus.

**Norma** (lat. *norma* paraugs) – stihiski vai apzināti izveidojies sabiedrības akceptēts uzvedības, darbības un domāšanas standarts, kas nosaka, kā drīkst un kā nedrīkst izturēties. Oficiālās ▲ ir rakstiski fiksētas likumos un par to pārkāpšanu paredzēts noteikts sods. Neoficiālās ▲ ir vispārpieņemtas paražas, ne-

rakstīti izturēšanās noteikumi. Parasti ▲ vairāk vai mazāk ievēro automātiski. Izturēšanās ▲ apguve ir viena no socializēšanās sastāvdaļām. Dažādos laikmetos, kultūrās, subkultūrās un pat sabiedrības slāņos, dažādās vidēs normas var būt atšķirīgas. ▲ nav patvaļīgas, to pamatā ir vērtības. ▲ ir viens no galvenajiem cilvēka uzvedības regulatoriem. Sk. arī *Morāles normas*; *Sociālās normas*.

**Normalizācija** – 1. Normas vai parauga noteikšana, skaņošana ar normu. 2. Soc. darbinieki savā praksē 60. gados ▲ aplūkoja kā procesu, kura laikā visiem cilvēkiem ar garīgās attīstības traucējumiem tiek nodrošināti tādi sadzīves apstākļi un dzīvesveida iespējas, kas līdzinās pārējās sabiedrības daļas ikdienas dzīvesveidam un sadzīves apstākļiem. Skandināvijā veidotas agrīnās definīcijas norādīja uz to, ka palīdzības sniegšanas institūcijām jāuzlabo savu klientu soc. funkcionēšanu, īpašu uzmanību veltot dzīves apstākļu uzlabošanai. Sk. arī *Normalizācijas teorija*.

**Normalizācijas teorija** – soc. darbā atziņu kopums, kas radies 1959. gadā Dānijā un no-teica to, kā palīdzības sniegšanas

institūcijas var ietekmēt cilvēku ar speciālām vajadzībām pamattiesības vienlīdzīgā sabiedrībā. Sākotnēji definēts termins balstās uz humānām un vienlīdzīgām vērtībām, uzsver izvēles brīvību un tiesības uz pašnoteikšanos. ▲ novērtēta kā ietekmīga darbā ar cilvēkiem, kuriem ir mācīšanas problēmas. Pēdējā laikā ▲ izmanto arī darbā ar cilvēkiem, kuriem raksturīgas cita veida problēmas, t.i., ▲ attiecas ne tikai uz cilvēkiem ar garīgās attīstības traucējumiem, bet arī uz cilvēkiem ar fiziskām, emocionālām, seksuālām, uzvedības un citām soc. problēmām. Mūsdienās uz-svaru liek uz soc. lomām un ap-kārtējo vidi, akcentējot ideju par soc. lomu saglabāšanu, iespējai pildīt pozitīvas, augstu vērtētas soc. lomas visās dzīves sfērās. Sk. arī *Normalizācija*.

**Notiesātās personas** – personas, kuras tiesa atzinusi par vainīgām nozieguma izdarīšanā, par ko tās saņēmušas notiesājošu spriedumu, piemērojot krimināl-kodeksā noteikto sodu, un sprie-dums ieguvis likuma spēku.

**Novecošana** – dabisks, neatgriezenisks process organis-mu individuālajā attīstībā. Orga-nismu novecošanas likumsaka-rības pēti gerontoloģija.

**Novērošana** – informācijas iegūšanas metode, kurā informāciju par pētāmo objektu iegūst nepastarpināti uztverot un reģistrējot faktorus, kas iespaido pētāmo objektu un ir nozīmīgi no pētījuma mērķu viedokļa. ▲ procesu klasificē pēc procedūras formalizācijas pakāpes (strukturētās un nestrukturētās); pēc pētnieka stāvokļa attiecībā pret objektu (iekļautās un neiekļautās); pēc pētāmo informētības par ▲ (atklātās un slēptās); pēc norises vietas un organizācijas nosacījumiem (lauka un laboratorijas); pēc norises regularitātes (sistemātiska un nejauša).

**Novērtēšana** – soc. darbā funkcija, kuras mērķis ir dot klienta soc. situācijas un palīdzības procesa efektivitātes novērtējumu. Sk. arī *Funkcionālā novērtēšana*; *Sociālā darba prakses novērtēšana*; *Vajadzību novērtēšana*.

**Noziedzība** – negatīva, asociāla, vēsturiski mainīga, soc. tiesiska parādība, ko veido noziegumu kopums, kuri izdarīti konkrētā valstī konkrētā laika periodā. ▲ piemīt savas likumsakarības un kvantitatīvi, kvalitatīvi parametri.

**Noziegums** – krimināllikumā paredzēts sabiedriski bī-

tams nodarījums, kas izdarīts tīši vai aiz neuzmanības un par kura izdarīšanu draud kriminālsods. Sk. arī *Reģistrētie noziegumi*.

## O

**Obligātais klients** – indivīds, kas nav brīvprātīgi izvēliesies soc. darbinieka pakalpojumus. Piem., indivīds, kurš ir nozīmēts pie soc. darbinieka pēc tiesas sprieduma. Sk. arī *Brīvprātīgais klients*.

**Oficiālie dokumenti** – valdības lēmumi, paziņojumi, komunikē, oficiālās sēžu stenogrammas; valsts statistikas dati; arhīvi; lietišķā korespondence; tiesu protokoli; finanšu atskaites.

**Oligofrēnija** (gr. *oligos* mazs + *phrēn* prāts) – slimību grupa, kuru vieno kopīga pazīme – galvas smadzeņu (dažreiz visa organisma) attīstības atpalicība, kas ir iedzimta vai radusies agrā bērnībā (līdz 3 gadu vecumam). ▲ raksturīgas pārmaiņas visās psihiskās dzīves sfērās. Sevišķi izteikts ir domāšanas (spriešanas spēju) defekts, pavājināta spēja analizēt un sintezēt. Vissspilgtāk tas izpaužas un visvieglāk pamanāms apgrūtinātā spējā atšķirt svarīgo no mazsvarīgā un piemē-

roties neparastiem apstākļiem. Atmiņa parasti ir pavājināta. Redze, dzirde, tauste fizioloģiski bieži neatšķiras no vesela cilvēka, bet vāju vērtēšanas spēju dēļ cilvēks nevar nošķirt nozīmīgo no nenozīmīgā un tāpēc līdzīgos apstākļos iegūst mazāku informāciju nekā veselais cilvēks. Runas attīstība slimniekiem ir aizkavēta, emocionālajā dzīvē trūkst augstāko un vairāk diferencēto ētisko un estētisko jūtu: skaistuma izpratnes, takta, pienākuma, atbildības sajūtas. Gribas sfērā, lēmumu pieņemšanā trūkst motīvu cīņas, rīcību nosaka patika vai nepatika. ▲ slimnieki ir viegli ietekmējami un var nonākt citu, īpaši negatīvu, personu ietekmē. Viņiem var būt arī fiziski defekti. Izšķir trīs oligofrēnijas pakāpes: 1) idiotiju; 2) imbecilitāti; 3) debilitāti. Sk. arī *Debilitāte*; *Idiotija*; *Imbecilitāte*.

**Optimisms** (lat. *optimus* vislabākais) – pozitīvs pasaules redzējums, pozitīvu izmaiņu prognozēšana. Pesimisma pretstats. ▲ saistīts ar ticību, ka cilvēks ir konstruktīvs un viņam, tāpat kā sabiedrībai kopumā, nav nepārvaramu pretrunu ar dabu. ▲ veicina cilvēka spēku mobilizāciju problēmu pārvarēšanai un parasti ir saistīts ar pašcieņu. Pēc amerikāņu psihologa M. Selig-

mena (*M. Seligman*) skaidrojuma ▲ var atšķirties pēc: 1) pastāvīguma; 2) plašuma; 3) pēc saistības ar sevi vai ar citiem.

**Optimizācija** (lat. *optimus* vislabākais) – *Soc. darbā* klienta soc. situācijas (stāvokļa) uzlabošana, optimāla rezultāta panākšana. *Soc. darbinieka* profesionālais pienākums ir censties katrā problēmsituācijā panākt optimālo uzlabošanu. *Soc. darba* problēmas risinājuma rezultāts parasti var būt tikai relatīvi pozitīvs: tas vēl arvien atrodas soc. negatīvajā zonā, bet ir labāks nekā sākumā. Piem., šķirta ģimene pati par sevi ir negatīvs faktors, bet, ja ir panākta un turklāt nodrošināta ne tikai problēmas daļībnieku materiālā eksistence, bet nodrošināti arī bērnu bezkonfliktu sakari ar šķirtajiem vecākiem, tad bieži vien ar to ir panākta ▲ jeb problēmas atrisinājuma optimālais variants. Svarīgi ir tas, ka ar šādu soc. situāciju optimizēšanu soc. darbinieks ir daļēji atrisinājis soc. problēmu.

**Optimums** (lat. *optimus* vislabākais) – vislabvēlīgāko apstākļu vai nosacījumu kopums.

**Organizēta palīdzība** – *soc. darbā* dažāda veida soc. palīdzības organizēšana un koordinēšana, samazinot atšķirību

starp privāto un pašvaldību (valsts) institūciju sniegtajiem soc. pakalpojumiem un ļaujot privātprakses un sabiedrisko organizāciju darbiniekiem piedāvāt soc. pakalpojumus tradicionālajai soc. darba klientūrai. Termins radies 20. gs. 90. gados. ▲ mērķis ir samazināt soc. palīdzības izmaksas, paplašināt pakalpojumu klāstu, veidot elastīgāku resursu izmantošanas sistēmu, kā arī uzņemties risku, kas saistās ar palīdzēšanas izaicinājumu. Sk. arī *Sociālais darbs organizētas palīdzības vidē*.

**Organizētas palīdzības stratēģija** – perspektīva, kas piedāvā soc. darbiniekiem iespēju paplašināt soc. darba pakalpojumus, lai saglabātu konkurējošu pozīciju, aizsargātu klientus un garantētu prakses kvalitāti. Pieprasījums pēc soc. darbiniekiem palielinās organizētas palīdzības situācijā, jo viņi ir apmācīti kopienas resursu izmantošanā, elastīgas un pragmatiskas pieejas apzināšanā, soc. pakalpojumu realizēšanā. Soc. darbiniekiem rūpīgi jāizpēta organizētas palīdzības ideja, kritizējot tās galvenos trūkumus (piem., organizācija, kuras galvenais mērķis ir peļņas gūšana, hronisku klientu var atstāt no-

vārtā), vienlaicīgi pielāgojoties konkurētspējīgajai tirgus videi.

**Orientācija** (fr. *orientation* < lat. *oriens* austrumi) – darbības virzīšana uz noteiktu mērķi; virziena piešķiršana noteiktam procesam. Sk. arī *Sociālekoloģisks modelis; Makroorientācija; Mikroorientācija; Vērtīborientācija*.

## P

**Pabalsts** – pakalpojums vienreizējas vai regulāras naudas izmaksas veidā, ko valdība vai pašvaldība veic noteikta soc. riska iestāšanās gadījumā. Pabalstu veidus regulē likums "Par sociālo palīdzību", kas pieņemts Saeimā 1995. g. 26. oktobrī. Valsts soc. pabalsti ir: 1) regulāri izmaksājамie – valsts soc. nodrošinājuma pabalsts, bērna kopšanas pabalsts, ģimenes valsts pabalsts, pabalsts aizbildnim par bērna uzturēšanu, atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu, pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai invalīdiem, kuriem ir aprūtināta pārvietošanās; 2) vienreiz izmaksājамie – bērna piedzimšanas pabalsts un apbedīšanas pabalsts. Pašvaldību soc. pabalsti ir: trūcīgo ģimeņu soc. palīdzības pabalsts, dzīvokļa

pabalsts, pabalsts aprūpei un apbedīšanas pabalsts. Pašvaldība ir tiesīga izmaksāt arī citus pabalstus.

**Pacients** (lat. *patiens* cietējs) – cilvēks, kas saņem ārstu un veselības aprūpes personāla ārstēšanu vai aprūpi. Soc. darbinieki, runājot par indivīdiem, kam sniegta palīdzība, parasti lieto terminus "klients", "soc. pakalpojumu saņēmējs".

**Pagasttiesa** – pagasta pašvaldības izveidota institūcija, kura šajā teritorijā veic bāriņtiesas funkcijas. Atsevišķos gadījumos, ko paredz Civillikums, ▲ pilda materiālo funkciju, sniedz palīdzību mantojuma lietu kārtšanā. Likums "Par bāriņtiesām un pagasttiesām" pieņemts Saeimā 1995. gada 6. novembrī. Sk. arī *Bāriņtiesa*.

**Pakalpojumi** – dažāda veida mērķtiecīga darbība, lai apmierinātu cilvēka vajadzības. Sk. arī *Ģimenes pakalpojumu organizācijas*; *Humānā palīdzība*; *Pabalsts*; *Pakalpojumu pieejamība*; *Sociālie pakalpojumi*.

**Pakalpojumu pieejamība** – relatīva iespēja vajadzības gadījumā saņemt palīdzību. Soc. institūcijas ar augstāku pie-

ejamības pakāpi ir novietotas tuvāk to klientūrai, tās ir atvērtas izdevīgākās stundās un cenšas saīsināt laika posmu starp klienta pieteikšanos un pirmo tikšanos ar speciālistiem. ▲ nozīmē arī uzturēt klientam pieņemamas cenas, nodrošināt ar profesionālu personālu, atbilstoši resursiem, telpām un darbību, kas liek klientam justies gaidītam. Piem., cilvēkiem ar kustību traucējumiem ▲ nodrošina arī piemērotas durvis un uzbrauktuves.

**Paliatīvā aprūpe** (lat. *palliare* apsegt < *pallium* apmetnis) – veselības aprūpes veids. Aktīva, visaptveroša to pacientu aprūpe, kuriem radikāla terapija vairs nav iespējama. ▲ mērķis ir nodrošināt pacientiem un viņu ģimenēm labu dzīves kvalitāti. Sāpju un citu simptomu mazināšana, psiholoģisku, sociālu un garīgu problēmu risināšana jāveic vienotas aprūpes sistēmas ietvaros. Soc. darbs ▲ ir specifiska prakses nozare. Soc. darbinieks palīdz risināt aprūpējamā un viņa piederīgo psihosociālās problēmas slimnīcu, paliatīvo nodaļu, hospisu un mājas aprūpes programmu un sistēmu ietvaros. Soc. darbiniekam ir svarīga sadarbība ar klienta ģimeni un citiem līdzētājprofesiju speciālistiem.

**Palīdzība** – 1. Darbība, kas atbalsta un veicina dažādu pakalpojumu sniegšanu personu vajadzību apmierināšanai; 2. Neformāla (bez speciāla rīkojuma) laba darīšana citiem nepieciešamības gadījumā; 3. *Soc. darba* jēdziena izpratnei terminam ▲ ir būtiska nozīme. *Soc. darbs* vēsturiskajā attīstībā tika definēts kā "individuālā palīdzība trūkcietējiem", kā "palīdzība risināt *soc. problēmas*", kā "palīdzības iespēju meklēšana un sagādāšana", "palīdzība piemēroties un integrēties". Sk. *Pirmā palīdzība*; *Sociālā palīdzība*.

**Pansionāts** (fr. *pensionnat* internāts) – 1. Viesnīcas tipa atpūtas iestāde. 2. *Soc. aprūpes* institūcija, kurā pilnīgā vai daļējā valsts apgādībā dzīvo invalīdi vai veci darbnespējīgi cilvēki, kam nepieciešama pastāvīga sociāla un medicīniska aprūpe. Var būt vispārīga tipa, psihoneiroloģiska tipa, neredzīgo ▲, personām ar garīga rakstura traucējumiem. Pansionātu darbību regulē LR Ministru kabineta 1996. gada 27. augusta noteikumi Nr. 340 "Noteikumi par valsts un pašvaldību sociālās aprūpes iestādēm".

**Paradigma** (gr. *paradeigma* paraugs, piemērs) – zi-

nātnisko uzskatu kopums, kas atspoguļo būtiskas esamības parādības; konceptuāla pamatshēma, kas dominē noteiktā vēsturiskā periodā; arī paraugs jeb modelis. *Soc. darbā* tiek runāts par lineāro (terapeitisko) un sistēmisko paradigmu *soc. problēmu risināšanā*. Sk. arī *Sistēmiskā paradigma*; *Sociālā darba pamatparadigma*.

**Paradums** – darbība, kas cilvēkam kļuvusi par dzīves nepieciešamību; automātiska rīcība.

**Parafilija** (gr. *para* pie + *philia* mīlestība, draudzība) – psihosociāls traucējums, kad seksuālā uzbudinājuma sasniegšanai nepieciešamas neparastas fantāzijas, darbības vai dažādi stimulējoši objekti. Darbības vai fantāzijas var atkārtoties, ietverot izfantazētu seksuālu aktivitāti ar ciešanu, pazemojumu vai nepiekāpīga partnera klātbūtni. ▲ tiek saukta arī par seksuālu novirzi vai perversiju, tajā ietilpst fetišisms (uzbudinājums ar noteiktu objektu), transvestisms (pretējā dzimuma drēbju lietošana), zoofīlija (seksuālā aktivitāte ar dzīvniekiem), pedofīlija (seksuālā aktivitāte ar pirmspubertātes vecuma bērniem), ekshibicionisms (ģenitāliju demonstrēšana sve-

šiem cilvēkiem), seksuāls mazohisms (seksuāla bauda pazemojumu, piem., sišanas vai mocīšanas laikā) un seksuāls sadisms (seksuālas baudas gūšana, radot partnerim psiholoģiskas vai fiziskas ciešanas).

**Paralēlā terapija** – terapijas veids, ko speciālists lieto vairāku ģimeņu vai klientu grupas locekļu individuālajās sesijās. ▲ visbiežāk tiek lietota laulības terapijā, lai saglabātu konfidencialitāti un lai iedrošinātu tās dalībniekus atklāt savas domas, uzvedības veidus, ko tie vairumā gadījumu negribētu darīt savu laulāto draugu klātbūtnē. ▲ ir apvienotās terapijas prestats.

**Paralēlisms** (gr. *parallēlos* *blakus ejošs*) – parādību un procesu nemainīgs samērs, to pastāvēšana vienlaikus un līdztekus; analogija, līdzība, raksturīgu īpašību kopība, atkārtošanās, dublēšanās.

**Paramnēze** (gr. *para* pie + *amnēsia* atmiņas zudums) – viena no atmiņas traucējumu formām, atmiņas maldi. ▲ izpaužas iegaumēto faktu izkropļošanā, nepatiesās atmiņās, kad slimnieks stāsta par konkrētā laikā un vietā nenotikušiem fak-

tiem. Daži slimnieki atmiņā nevar atšķirt īstenībā bijušus notikumus no nebijušiem (lasītiem, dzirdētiem, sapnī redzētiem), citi pacienti piedēvē noteiktam laika posmam notikumus, kas risinājušies citā laikā. Smagu atmiņas traucējumu gadījumos (pacientiem ar plānprātību) slimnieks maldīgi vērtē apkārtējo situāciju kopumā.

**Paranoja** (gr. *paranoia* ārprāts) – psihiski traucējumi, kam raksturīgi galvenokārt murgi (bez halucinācijām), kas rada nelielas pārmaiņas personībā. Murgi ir sistematizēti, ikdienišķa satura. Visbiežāk rodas hipohondrija, greizsirdība, izgudrošanas murgi, saistīti ar šķietamiem atklājumiem, kaitēšanas murgi, kad pacientam šķiet, ka apkārtējie cilvēki viņam nodara konkrētus materiālus zaudējumus. ▲ progresējot, pacienti pakāpeniski zaudē interesi par ģimeni, draugiem, darbu un sadzīvi. Viņu domāšanu un rīcību nosaka vienīgi murgainās domas un uzvedība. Saslimušais pret visu izturas nekritiski, par saviem maldiem nav pārliecināms, tādēļ atsevišķos gadījumos viņa rīcība var kļūt bīstama viņam pašam vai apkārtējiem cilvēkiem.

**Paraprofesionālis** (angļu *paraprofessional*) – indivīds ar speciālām zināšanām un tehniska treniņa pieredzi, kas darbojas cieši kopā ar profesionāli viņa pārraudzībā. Paraprofesionāļi ir arī soc. darbinieku asistenti.

**Paraugšs** – priekšzīme; atdarināšanas cienīga rīcība. ▲ var būt gan indivīds, gan soc. grupa, kas ar savu ietekmes spēku kļuvusi par uzvedības kritēriju.

**Pārdzīvojums** – objektīva vai subjektīva parādība, kas cilvēka apziņā eksistē kā emocionāli izjūsts notikums. ▲ sintezējas cilvēka zināšanas un pasaules vērtējums. Pārdzīvojumi var būt gan pozitīvi, gan negatīvi.

**Parēze** (gr. *pareisis* novājināšanās) – *medic.* novājinātas un ierobežotas kustību iespējas sakarā ar bojājumiem centrālajā nervu sistēmā. Soc. darbinieki un soc. pedagogi bieži strādā ar šādiem klientiem, veicinot viņu spēju atjaunošanu soc. rehabilitācijas procesā, kā arī nodrošinot soc. integrācijas programmu izpildi.

**Pārlicināšana** – *soc.* darba ietekmēšanas metode, ar kuru tiek veidots klienta soc. problēmu risināšanas racionālais pamats.

**Pārraudzība** – sk. *Supervīzija*.

**Pārrunas** – *soc.* darbā metode, kas ir vērsta uz tādu klientu organizēšanu, kas ir savstarpējā opozīcijā. ▲ tiek pielietotas komunikācijas efektīvātes uzlabošanā, palīdzībā kompromisu veidošanā un savstarpēji izdevīgu, apmierinošu lēmumu pieņemšanā. Sk. arī *Sociālā gadījuma apspriede*.

**Pārspilēšana** – domāšanas traucējumu veids, kad atsevišķiem faktiem tiek piešķirta neatbilstoši liela nozīme. Pretēji murgiem ▲ idejas ar pierādījumu palīdzību uz laiku ir koriģējamā. ▲ biežāk ir psihiskas slimības simptoms, taču tā var būt arī veselam cilvēkam, kas aizrāvis ar kādu ideju. Maniakālā stāvoklī tiek pārvērtētas fiziskās un garīgās spējas, nopelni, iespējas un nākotnes perspektīvas, bet depresijā sīkiem un nenozīmīgiem faktiem tiek piešķirta pārmērīgi negatīva nozīme, kas saistīta ar pašniecīnāšanu. Sk. arī *Hipochondrija; Mānija*.

**Pārticība** – sk. *Iedzīvotāju dzīves līmeņa raksturojums*.

**Partnera izvēle** – mīlestības un draudzības objekta izvēle. Pēc psihoanalīzes priekšstatiem eksistē divi izvēles varianti: 1) pēc atbalsta principa, kad objekts tiek meklēts atbilstoši pamattiecībām ar vecākiem, kas balstās uz rūpēm un centieniem atbalstīt; 2) pēc narcistiskā principa, saskaņā ar kuru objekts tiek meklēts pēc savas personības parauga. Soc. darbiniekam jāņem vērā, ka pastāv arī daudzi citi izvēles varianti.

**Partnerība** – soc. darbā cilvēku savstarpējo sakaru un mijiedarbības sistēma, kas organizēta, balstoties uz līdztiesības, brīvprātības un papildināšanas principiem. ▲ nav tikai formāla tiesību un pienākumu vienlīdzība, bet gan sadarbība, balstīta uz brīvprātīgu atbildību un vienlīdzību, lai sasniegtu kopējus mērķus un darbības rezultātus.

**Pārvarēšanas mehānismi** (angļu *coping mechanisms*) – indivīda uzvedības modeļi, kas tiek lietoti, lai pārvarētu problēmas, piemērotos apkārtējās vides spiedienam vai prasībām, neatmetot sākotnējos mēr-

ķus. Parasti ▲ lieto stresa un frustrācijas pārvarēšanai.

**Pasivitāte** (lat. *passivitas*) – rakstura un uzvedības iezīme, kas izpaužas aktivitātes, uzņēmības, iniciatīvas trūkumā. Izšķir garīgo, sociālo un jaukta tipa pasivitāti.

**Pašaizlīdzība** – morāla īpašība, kas izsaka cilvēka spēju uzpurēties noteikta mērķa sasniegšanai.

**Pašanalīze** – izziņas veids, kad cilvēks vai soc. grupa iepazīst un novērtē pati sevi. ▲ ir saistīta ar cilvēku reālo darbību un attieksmi pret apkārtējo pasauli. ▲ ir svarīga soc. darba praksē soc. darbinieka iekļaušanās efektivitātes noteikšanai.

**Pašanamnēze** – paša pacienta savas slimības, problēmas apraksts.

**Pašapliecināšanās** – tieksme pierādīt savu vērtību. ▲ ir raksturīga pusaudža vecumam, saistīta ar jauna tipa pašapziņas veidošanos. Pusaudzis sāk sevi uztvert kā līdzīgu pieaugušajam un pretendē uz līdztiesību visās savstarpējās attiecībās. Tādēļ, ka liela daļa pusaudža dzīves norisinās skolā, kur ▲ iespējas ir vi-

sai ierobežotas, viņš meklē citas iespējas pierādīt apkārtējiem cilvēkiem (pirmām kārtām vienauzdziem), ka viņš jau ir pilnvērtīgs un ne sliktāks par pieaugušo. Parasti sākumā tas notiek, imitējot pieaugušo uzvedību. Attīstības krīzes laikā ▲ var veicināt novirzes uzvedībā. Sk. arī *Attīstības krīze*.

**Pašapliecinošā prognoze** – prognoze, kas pati sevi apstiprina. Ja cilvēks noteikti gaida no cita cilvēka vai soc. grupas konkrētu uzvedību, tad gaidīšanas procesā viņš neapziņāti veicina sava priekšstata realizāciju. ▲ fenomens sevišķi spilgti izpaužas skolotāju darbā, kur daudz lielāka uzmanība tiek pievērsta tiem skolēniem, no kuriem skolotāji gaida panākumus. Fobijas un cita anormāla stāvokļa gadījumos ▲ var būt arī ļoti bīstama.

**Pašapziņa** – indivīda vai soc. grupas spēja apzināties sevi (savas zināšanas, intereses un tieksmes, tikumus, ideālus un rīcības motīvus), kā arī savu vietu sabiedrībā. ▲ ir cieši saistīta ar pašcieņu.

**Pašaudzināšana** – savu soc. spēju veidošana atbilstoši personības tieksmēm un ide-

āliem. ▲ var norisināties jebkurā vecumā, un tā balstās uz pašanalīzi un pašapziņu.

**Pašcieņa** – sevis cienīšana, savas morālās vērtības apjēgšana. Cilvēks parasti izjūt individuālo, soc. grupu (piemēram, ģimenes), profesionālo un pilsonisko pašcieņu. Lai attīstītu ▲, nepieciešams atzīt cilvēka sociālpolitiskās, ekonomiskās, morālās u.c. tiesības un brīvības. ▲ attīstībai nepieciešamas reālas iespējas apliecināt sevi.

**Pašizglītība** – cilvēka personiski noteikta, plānotā un vadīta izziņas darbība, kuras mērķis ir pilnveidot zināšanas, prasmes un iemaņas. ▲ ir liela nozīme cilvēku nepārtrauktās izglītības realizēšanā un profesionālās kvalifikācijas celšanā.

**Pašizolācija** – cilvēka vai soc. grupas nošķiršanās no citiem cilvēkiem vai soc. grupām pēc personiskās iniciatīvas. Sk. arī *Atsvešināšanās*; *Sociālā izslēgšana*.

**Pašnoteikšanās** – cilvēka patstāvīga savu mērķu un līdzekļu izvēle, savas pozīcijas veidošana attiecībā ar apkārtējo vidi. ▲ nozīmē, ka cilvēks pats izvēlas savu ceļu sabiedrībā un

pasaulē un mērķtiecīgi veido savu attīstības soc. situāciju. Pēc filozofiskiem uzskatiem ▲ atklāj cilvēka garīgās brīvības pakāpi. ▲ galvenokārt atklājas problēmsituāciju risināšanā, kad cilvēkam patstāvīgi jāpieņem lēmumi un tie jārealizē, ņemot vērā soc. perspektīvu, savas spējas, kā arī mērķu un līdzekļu savienojamību.

**Pašorganizācija** – konkrētas sistēmas organizācija, kas balstīta uz šīs sistēmas iekšējo resursu darbību. Pašorganizēšanās spēja jo sevišķi spilgti ir izteikta sarežģītām sistēmām, starp kurām vispilnīgākās ir cilvēks, soc. grupas un sabiedrība kopumā.

**Pašpalīdzības grupa** – savstarpējas palīdzības cilvēku grupa. ▲ raksturo piecas pazīmes: 1. Grupas locekļi jeb dalībnieki dalās savas dzīves sarežģītajās pieredzēs. 2. Grupas locekļi paši grupu arī vada. 3. Cilvēki gūst labumu no darbības grupā. 4. Pastāv zināma grupas struktūra un darba organizācija. 5. Grupas locekļi var ziedot grupai, bet nemaksā biedru maksas. ▲ organizējas cilvēki, kam ir līdzīgas problēmas vai dzīves situācijas pieredze vai nu personīgi vai viņu draugiem vai ģimenes locek-

ļiem. Dalīšanās pieredzē dod viņiem iespēju sniegt kvalitatīvu atbalstu un to apvienot ar praktisku informāciju par veidiem, kā arī ar to tikt galā. Dažas grupas izvērš savas aktivitātes plašāk nekā pārējās. Grupas darbā var pēc grupas locekļu aicinājuma piedalīties arī profesionāļi dažādos veidos. Nedrīkst sajaukt ▲ ar cita veida grupām (atbalsta). Dažādās grupās pastāv dažādas darba metodes. Sk. arī *Atbalsta grupa*.

**Pašrealizācija** – cilvēka dotību realizācija dzīves laikā. ▲ paredz soc. spēju attīstību tādā līmenī, kas nodrošina nepieciešamo soc. statusu.

**Pašuzupurēšanās** – cilvēka darbība, ko raksturo altruisms, pašizliedzība un atteikšanās no savām interesēm un vajadzībām citu cilvēku, soc. grupu vai ideju vārdā.

**Pašvaldība** – vietējās varas institūcija, kas ir tiesīga vietējo iedzīvotāju interesēs likuma robežās regulēt un vadīt būtisku sabiedrības lietu daļu. Latvijas ▲ darbības vispārīgos noteikumus reglamentē likums "Par pašvaldībām", pieņemts Saeimā 1994. gada 19. maijā. 1998. gada 21. oktobrī Saeima pieņēma Admi-

nistratīvi teritoriālās reformas likumu, kas paredz izveidot ekonomiski attīstīties spējīgas administratīvās teritorijas ar vietējām un reģionālajām pašvaldībām, kas nodrošina kvalitatīvu pakalpojumu sniegšanu iedzīvotājiem.

**Pašvērtējums** – pašapziņas komponents, kas raksturo apmierinātību ar sevi kopumā, gan arī ar savām spējām, īpašībām un sekmēm dažādās darbības jomās. ▲ var būt adekvāts (cilvēks sevi novērtē patiesi) un neadekvāts (paaugstināts, kad cilvēks sevi pārvērtē; pazemināts, kad cilvēks sevi pienācīgi nenovērtē).

**Patēriņš** – ražošanas procesā radītā iekšzemes kopprodukta izmantošana sabiedrības vajadzību apmierināšanai. ▲ ir saistīts ar ražošanu, sadali un maiņu. Ražošana nosaka patēriņa līmeni un struktūru. Savukārt ▲ aktīvi iedarbojas uz ražošanu, sekmējot tās attīstību. ▲ līmeni nosaka ražošanas attīstības līmenis. Atsevišķu šķiru, slāņu, soc. grupu, ģimeņu un personu ▲ līmeni jebkurā sabiedriski ekonomiskajā formācijā nosaka sadales raksturs. Neražīgo ▲ iedala iedzīvotāju (personiskajā) ▲, kad cilvēks materiālos labumus izmanto savu personisko vajadzību

apmierināšanai, un ▲, kura procesā tiek apmierinātas sabiedrības kopējās vajadzības (▲ pārvaldes, zinātnes, aizsardzības vajadzībām).

**Paternitāte** (lat. *paternitas* < *pater* tēvs) – radniecības attiecības starp tēvu un bērnu. Ja ▲ noteikta likumā paredzētajā kārtībā, tad ir pamats likumdošanā noteiktajām vecāku un bērnu personiskajām un mantiskajām tiesībām, kā arī pienākumiem. ▲ atzīšana notiek saskaņā ar Civillikumā noteiktajām ģimenes tiesībām.

**Patversme** – pagaidu dzīvojamā vieta. Parasti patversmēs dzīvo personas bez noteiktas dzīvesvietas, ielas bērni, bērni, kuri bēg no mājām vai no dažādām bērniem domātām iestādēm. Lielākoties ▲ dibina un materiāli nodrošina pašvaldības. Sk. arī *Nakts patversme*.

**Patvēruma meklētāji** – pagaidu statuss personām, kas ierodas vai atrodas kādas valsts teritorijā un pieprasa bēgļu statusu.

**Patvērums** – valsts garantēta aizsardzība bēgļiem pret viņu izcelsmes zemes likumu darbību un nodrošina bēgļu neiz-

raidīšanu un viņu tiesību ievērošanu.

**Pēctraumas stressa sindroms** (angļu *posttraumatic stress disorder*) – psihiska reakcija uz briesmām un ārpus vispārpieņemtajām normām notiekošo. ▲ var izraisīt zemestrīces, ugunsgrēki u.c. negadījumi, kuros iet bojā cilvēka tuvākie radnieki, draugi vai arī tiek lauza pierastā soc. kārtība. ▲ laikā parādās laikā un telpā, dezorientācija, briesmu pilni sapņi, liels uztraukums, sāpīgas atmiņas, nomākts garastāvoklis utt. Sk. arī *Izdzīvojušā cilvēka sindroms*.

**Pedagoģiskā rehabilitācija** – soc. pedagoģisku funkciju kopums, kura mērķis ir palīdzēt personai pārvarēt grūtības mācībās un uzvedībā, tādējādi nodrošinot optimālu izglītošanās un attīstības procesu.

**Pensija** – soc. pakalpojums regulāru naudas izmaksu veidā, ko valdība veic personām noteikta soc. riska iestāšanās gadījumā. Soc. riski, kuru iestāšanās gadījumā piešķir ▲, parasti ir: vecums, invaliditāte un apgādnieka nāve. ▲ var piešķirt ne tikai valdība, bet arī personas darba devējs, ņemot vērā darbi-

nieka iepriekšējo darba ieguldījumu.

**Percepcija** (lat. *perceptio* < percipere uztvert) – sk. *Sociālā percepcija*.

**Persona** (lat. *persona*) – atsevišķs cilvēks, indivīds; fiziskā ▲ – cilvēks kā tiesisko attiecību dalībnieks; juridiskā ▲ – organizācija, kam ir atsevišķa manta un kas savā vārdā var iegūt mantiskas un personiskas nemantiskas tiesības, var uzņemties pienākumus un būt prasītāja vai atbildētāja tiesā vai arbitražā. Sk. arī *Notiesātās personas*.

**Personāla attīstība** (angļu *staff development*) – soc. darbā pasākumi un programmas noteiktas soc. institūcijas ietvaros, kas paredzētas, lai veicinātu personāla spējas pildīt ar darbu saistītās prasības. Šie pasākumi bieži ietver īstermiņa apmācības kursus, noteiktas informācijas izplatīšanu, grupu konferences, konsultantu un lektoru nolīgšanu, darbinieku sūtīšanu uz sanāksmēm vai mācību programmu apguvi ārpus institūcijas ietvariem. ▲ tiek diferencēta, balstoties uz profesionālo izglītību, jo ▲ nenodrošina akadēmiskā karjera un grādi, tās dalībniekiem

var būt dažādas iepriekšējo zināšanu pakāpes un dažāda pieredze soc. palīdzības jomā.

### **Personas līdzdarbība**

– personas darbība, kas nepieciešama tās soc. tiesību realizācijai. Atbilstoši LR 1995. gada 7. septembra likumam "Par sociālo drošību" personu soc. tiesībām atbilst noteikti pienākumi, kuri kopumā tiek raksturoti kā personas pienākumi līdzdarboties savu soc. tiesību realizēšanā. Galvenie līdzdarbības pienākumi ir: sniegt pilnīgas pakalpojuma saņemšanai nepieciešamās ziņas, kā arī ziņot par pārmaiņām apstākļos, kuri nosaka soc. pakalpojuma saņemšanu, iesniegt pierādījumus un nepieciešamos dokumentus. Pēc soc. pakalpojumu sniedzēja pieprasījuma jāierodas personiski, jāpakļaujas medicīniskajai izmeklēšanai, ja tas nepieciešams lēmuma pieņemšanā, kā arī ārstēšanā un atvaseļošanās pasākumos. Personai, kura vēlas saņemt vai saņemt soc. pakalpojumus sakarā ar peļņitspējas samazināšanos vai bezdarbu, ir pienākums iesaistīties nodarbinātību veicinošos pasākumos. ▲ ir noteikti ietvari. Likums paredz gadījumus, kuros persona ir tiesīga atteikties no līdzdarbības. Ja persona ļaunprātīgi nepilda līdzdarbības pienākumus, soc. pa-

kalpojumu sniedzējs pilnīgi vai daļēji var pārtraukt soc. pakalpojumu sniegšanu.

### **Personība**

– neatkārtojams cilvēka īpašību kopums, veselums, integrējošā instance, kas vada psihiskos procesus, nosaka cilvēka izturēšanos un rīcību. ▲ jēdziens ietver priekšstatus par tās struktūru, dinamiku un attīstību. Ņemot vērā atšķirīgos priekšstatus par cilvēka dabu, mūsdienās pastāv visai atšķirīgi priekšstati par cilvēka ▲: psihoanalītiskais, biheivoriālais, kognitīvais un humānistiskais. Tradicionāli priekšstati par cilvēka ▲ šķir no temperamenta, rakstura un psihiskajiem procesiem: sajūtām, uztveres, atmiņas, uzmanības, domāšanas, iztēles.

### **Personības aktivitāte**

– cilvēka spēja veikt sabiedriski nozīmīgus pārveidojumus. Tā atklājas radošā darbībā, komunikācijā, gribas aktos. ▲ integrāli raksturo cilvēka aktīvā dzīves pozīcija. ▲ ir virzītājspēks (psiholoģiskais mehānisms) indivīda attīstībā. Šī aktivitāte nosaka subjekta sekmes socializācijas procesā un viņa apmierinātību ar socializācijas rezultātiem.

### **Personības attīstība**

– pašregulācijas, paštēla un moti-

vācijas veidošana cilvēka dzīves laikā. Parasti izpaužas kā pozīcijas veidošana, radoša darbība un pašnoteikšanās. ▲ prasa apzinātu darbu ar sevi.

**Personības traucējumi** – dziļi iesakņojušies trūkumi vai novirzes uzvedībā, kas bieži izpaužas jau bērnībā vai jaunībā un kas ir paliekoši, lai gan vēlākos dzīves posmos ne vienmēr ir skaidri samanāmi. Diagnoze ▲ balstās uz indivīda attiecībām ar tām normām, kas ir spēkā sabiedrībā. ▲ tīrā veidā mēdz būt reti. Vairumam pacientu ir vairāki atsevišķi traucējumi, kas atšķiras no normas vairāk kvantitatīvi nekā kvalitatīvi. Sk. arī *Psihopātija*.

**Personiskie dokumenti** – soc. darbā individuālās klientu uzskaites kartītes, raksturojumi, vēstules, dienasgrāmatas, apsekošanas akti, iztikas līdzekļu deklarācijas, iesniegumi, soc. vēsture, ko soc. problēmu risinātājs izmanto darbā ar klientu.

**Pesimisms** (lat. *pessimus*) – negatīva nākotnes prognozēšana. ▲ izpaužas tādā pasaules redzējumā, saskaņā ar kuru civilizācija nes ļaunumu dabai un sabiedrībai. Dažkārt ▲ ir īpaša aizsardzības forma pret ne-

veiksmēm tagadnē un nākotnē. Optimisma pretstats.

**Pētījuma objekts** – soc. pētījumos atsevišķi, reāli soc. procesi vai parādības, kas satur soc. pretrunu un rada problēmsituāciju. Soc. ▲ funkcionē un parādās ar atšķirīgiem raksturojumiem, īpašībām. ▲ var tikt pētīts no dažādiem aspektiem. Konkrētā soc. pētījumā nepētī visas objektu raksturojošās īpašības, bet tikai vienu vai dažas no tām, kas ir tiešais pētījuma priekšmets. Sk. arī *Pētījuma priekšmets*.

**Pētījuma priekšmets** – pētījuma objekta noteiktas īpašības un raksturojums, kas pētniekam šķiet interesants, pētot attiecīgo problēmu, un kas nevar palikt neizpētīts, lai noskaidrotu pētījuma problēmu. ▲ nav absolūts raksturs. Noteiktas objekta puses kļūst par pētījuma priekšmetu tikai tad, ja izpētes rezultātā atklājas problēma. Sk. arī *Pētījuma objekts*.

**Pētījums** – pētīšanas procesa rezultāts, kas ietver gan pētīšanas procesa apzināšanos, gan tā rezultatīvo izteiksmi. Pēc sava sakara ar praksi zinātņu nozares pieņemts klasificēt fundamentālajās un lietišķajās zinātnēs. Fun-

damentālo pētījumu uzdevums ir pētīt un izskaidrot vispārīgas likumsakarības dabā un sabiedrībā neatkarīgi no to iespējamā praktiskā pielietojuma. Lietišķos pētījumos fundamentālo pētījumu rezultātus izmanto problēmu praktiskai risināšanai. ▲ balstās uz objektivitāti, iespēju robežās uz atkārtojamību, pierādāmību un precizitāti. Sk. arī *Empīris-kais pētījums*; *Sociālais pētījums*.

**Pētīšana** – zinātniska darbība – mērķtiecīga datu vākšana, sistematizēšana un izskaidrošana nolūkā iegūt jaunas zināšanas par pētāmajām problēmām dabā, apziņas sfērā un sabiedrībā. Tā ietver teorētisko priekšstatu pārbaudīšanu, popularizēšanu un sagatavošanu praktiskai izmantošanai. Sk. arī *Pētīšana sociālajā darbā*; *Sociālais pētījums*.

**Pētīšana sociālajā darbā** – soc. darba funkcija soc. problēmu izpētē. Soc. darbinieki izmanto izpētes procesa rezultātus un novērtē loģiski vadītas iejaukšanās efektivitāti. Gan soc. darba praksē, gan zinātniskā darbā soc. darbinieki vispirms formulē problēmu, pēc tam atīsta problēmas risinājuma stratēģiju un tad realizē izvēlēto pie-

ēju, novērtē to un izdara secinājumus. Soc. darba praktiķis, risinot praktiskas problēmas, iziet tās pašas stadijas, ko soc. darbinieks – zinātnieks, veicot zinātniski pētniecisko darbu: problēmas identifikācija, definēšana un strukturēšana; iespējamo risinājumu un problēmas risināšanas stratēģijas izvēle; izpilde; rezultātu novērtēšana un koriģēšana; atklājumu izplatīšana. Soc. darbiniekam profesionālajā darbībā svarīgi izmantot zinātniskos atzinumus, lai pēc iespējas efektīvāk palīdzētu klientiem viņu soc. problēmu risināšanā. Sk. arī *Pētnieka loma*.

**Pētnieka loma** – viena no soc. darbinieka profesionālajām lomām. Pētniekam jāveic soc. situācijas analīze, jāprojek-tē problēmas atrisināšanas modeļi, jāveic pētījumi par soc. grupu soc. vajadzībām, jāizmanto zinātnisko darbu atziņas. Pildot ▲, soc. darbinieki izmanto zinātniskos atklājumus, lai palielinātu savas darbības efektivitāti. Sk. arī *Pētīšana sociālajā darbā*.

**Pieaugušā periods** – cilvēka dzīves daļa laika posmā no seksuālā brieduma līdz nāvei. Dažkārt ▲ iedala trīs daļās: 1)



ņa atšķirību no citiem pieļaušana. "Pieņemt" nozīmē uzticēties, koordinēt savu uzvedību un intereses ar cita cilvēka interesēm un uzvedību, veidot sadarbību ar citiem uz savstarpējās vienošanās pamata. Cita cilvēka ▲, pēc krievu psihologa un filozofa S. Rubinšteina (*Рубинштейн С.*) domām, nozīmē apstiprināt šī cilvēka neatkarīgo eksistenci ar visām viņam piemītošajām īpašībām, atteikties no viņa personības vērtējuma. Cita cilvēka ▲ iespējama, vienīgi pieņemot arī sevi kā vērtību. Sk. arī *Pašpieņemšana*.

**Pieredze** – prasmju, zināšanu un iemaņu sistēmisks kops; esamības lietu, procesu un parādību empīrisks atspoguļojums. Sk. arī *Sociālā pieredze*.

**Pieticība** – saprātīga attieksme pret vērtībām. ▲ ir vērtējama gan pozitīvi, gan negatīvi. Negatīvi ▲ vērtējama tad, ja tā veicina pasivitātes un pašapmierinātības veidošanos cilvēkā un pārmērīgi pazemina cilvēka vēlmju, pretenziju un ieceru līmeni.

**Pilna ģimene** – ģimenes tips, kuru veido laulātais pāris. ▲ var būt gan vienkārša, gan salikta. Sk. arī *Ģimenes tipi*.

**Pilsonība** – personas tiesiskā piederība pie noteiktas valsts. ▲ izpaužas noturīgā juridiski politiskā saiknē starp valsti un personu, to savstarpējo tiesību un pienākumu vienotībā. Personas, kam nav nevienas valsts ▲, ir bezpavalstnieki.

**Pilsonis** – persona, kurai ir pilsonība.

**Pirmā palīdzība** – palīdzība cietušajam (saslimušajam) dzīvībai un veselībai kritiskā situācijā, kuru savu zināšanu un iespēju apjomā sniedz personas ar kvalifikāciju medicīnā vai bez tās neatkarīgi no sagatavotības un ekipējuma.

**Pirmsnāves stadijas** – psihiatres E. Kubleres – Rosas (*E. Kübler – Ross*) aprakstītās psiholoģiskās reakcijas uz tuvojošos nāvi. Apraksts balstīts uz sarunām ar neglābjami slimiem pacientiem. Tiek izdalītas piecas reakciju pakāpes: 1) noliegums un izolācija; 2) dusmas; 3) kaulēšanās; 4) depresija; 5) pieņemšana. Daži pacienti iziet šīs stadijas dažādā kārtībā, bet citi tajās nekad neieiet.

**Plānotāja loma** – viena no soc. darbinieka profesionālajām lomām. Plānotājs veido nā-

kotnes perspektīvas klientu soc. problēmu risināšanā. Soc. darbinieki, pildot ▲, ierosina dažādas darbības un rada tādas struktūras, kas palielina iespējamību sasniegt problēmas atrisinājumu. ▲ pildīšana ir pastāvīgs process, tas prasa regulāru darbības izvērtēšanu, lai pārliecinātos, ka soc. palīdzības process ir efektīvs.

**Plānošana** – vadības funkcija, kas izpaužas stratēģiskās, taktiskās un operatīvās darbības izstrādē. Soc. problēmas atrisināšanas ▲ ir viens no svarīgākajiem soc. darbinieka darbības posmiem. Sk. arī *Ģimenes plānošana; Izrakstīšanas; Sociālā gadījuma vadība; Sociālā plānošana; Vadība.*

**Plānprātība** – pavājināta psihiskā darbība, kam raksturīgas pārmaiņas visā cilvēka personībā. ▲ var būt iedzimta vai iegūta dzīves laikā – t.s. demence, ko izraisa CNS slimības. Sākoties ▲ (demencei), pavājinās atmiņa, kļūst grūtāk koncentrēties, agrāk sākas izklaidība. Mainās griba – slimnieka rīcība kļūst svārstīga, viņš kļūst vieglāk ietekmējams, pakļaujas citu uzskatiem. Zūd ētiskās un estētiskās jūtas, domāšanas sintētiskā funkcija, spēja abstrakti domāt,

balstoties uz pieredzi, agrāk apgūtajiem faktiem. Par ▲ var runāt tikai tajos gadījumos, kad domāšanas traucējumi ir primāri un cilvēkam nav citu patoloģiju: murgu, halucināciju, aptumšotas apziņas. Aterosklerozes slimnieki pret šādu stāvokli izturas kritiski, saprot notikušās izmaiņas, bet slimnieki ar smadzeņu atrofiju situāciju novērtēt nespēj un uzskata sevi par veseliem, darba spējīgiem pat dziļas demences gadījumos.

**Plāns** (lat. *planus* līdzens, skaidrs) – vienota mērķa sasniegšanai izstrādāta savstarpēji saistītu rādītāju sistēma.

**Polarizācija** (fr. *polarisation* <lat.<gr. *polos* pols) – parādība, kad divi vai vairāki objekti, indivīdi vai soc. grupas attīsta opozicionāras vai kontrastējošas tendences. Soc. darbībā vai kopienas organizācijā terminu "polarizācija" lieto, lai apzīmētu procesu, kad organizācijas locekļi sadalās opozicionārās nometnēs, tā rezultātā strupceļā var nonākt organizācijas lēmumu pieņemšana. Tomēr ▲ var kļūt arī par organizācijas atdzīvināšanas stimulu. Prasmīgs soc. darbinieks var izdalīt vai akcentēt dažādu grupu atšķirības, lai veicinātu intensīvas diskusijas, lielā-

ku iesaistīšanos un stiprāku koaliciju veidošanos. Tādējādi katra no konfrontējošām nometnēm sasniedz augstāku koordinācijas pakāpi un lojalitāti savas grupas ietvaros, tām ir lielākas iespējas sasniegt izvēlēto mērķi.

**Politika** (gr. *politikē* valsts vadīšanas māksla) – specifiska ar valsts varas un pārvaldes jautājumiem, kā arī ar valstu savstarpējām attiecībām saistīta sabiedriskās darbības sfēra. ▲ atspoguļojas noteiktu soc. grupu, slāņu un šķiru ekonomiskās, sociālās, šķiriskās, nacionālās, tiesiskās, morālās, reliģiskās u.c. intereses, kuras parasti reprezentē politiskās partijas. ▲ ietekme uz soc. darba esamību, tā attīstību ir ļoti liela. Sk. arī *Demogrāfiskā politika*; *Nodarbinātības politika*; *Sociālā politika*.

**Politisko lēmumu pieņemšanas teorija** (angļu *policy decision making theory*) – sociālpolitisko ietekmju un apstākļu teorētisks skaidrojums, uz kā pamatojas dažādas politikas un lēmumi. Ir pieci modeļi, kas tiek lietoti, lai izskaidrotu, kā notiek politisko lēmumu pieņemšana: 1) tradicionālais modelis – iedzīvotāji veido plānošanas grupas, pieaicina ekspertus, veido racionālus lēmumus un izvirza

skaidrus plānus; 2) varas piramīdas modelis – biznesa līderi ietekmē politiķus un uzspiež tiem lēmumu pieņemšanu; 3) poliarihās varas modelis – katram jautājumam ir savs atšķirīgs vadīšanas veids; 4) difūzās ietekmes modelis – ietekme ir sadalīta starp dažādām interešu grupām, kuru lielums un nozīme laika gaitā mainās; 5) lēmumu procesa modelis – sistēmiska pieeja, kad lēmumu pieņemšana tiek skatīta par plūsmu, kurā galīgie lēmumi tiek apskatīti kā dažādu lēmumu sistēmu mijiedarbības rezultāts.

**Pornogrāfija** (gr. *pornē* netikle + *graphō* rakstu) – vulgārs, naturālistisks, nepieklājīgs dzimumdzīves attēlojums literatūrā, tēlotājā mākslā, teātrī, televīzijā, kino.

**Prakse** (gr. *praxis* darbība) – 1. *Filoz.* cilvēku mērķtiecīga darbība; esamības garīga un jutekliski materiāla apgūšana un pārveidošana; sabiedrības un izziņas attīstības pamats, patiesības pārbaudes kritērijs. Kā patiesības pārbaudes kritērijs ▲ vienlaikus ir absolūta (neapšaubāma) un relatīva (mainīga). 2. *Soc. darbā* mērķtiecīga profesionālā darbība, kuras mērķis ir klientu soc. problēmas atrisinā-

šana. 3. *Soc. pedagogijā* profesionālā darbība, kuras mērķis ir cilvēku soc. audzināšanas un socializācijas (resocializācijas) procesa veicināšana. Sk. arī *Sociālā darba prakse*; *Sociālās pedagogijas prakse*.

**Prasme** – tāda zināšanu un rīcības paņēmieni apguves pakāpe, kas ļauj tās izmantot mērķtiecīgu darbību veikšanai. ▲ veidojas daudzpusīgos vingrinājumos ar dažādu saturu un var pilnveidoties bezgalīgi. Sasniedzot augstu vispārīguma līmeni, prasme kļūst par vispusīgu darbības līdzekli un personības īpašību. Sk. arī *Sociālā darba komunikācijas prasmes*; *Sociālā darba prasmes*; *Sociālās prasmes*.

### **Preventīvā medicīna**

(lat. *praeventus* tāds, kas pasargā, novērš) – medicīnas nozare, kas nodarbojas ar veselības veicināšanu un uzturēšanu, izsargāšanu no slimībām, nevarības un priekšlaicīgas nāves. ▲ ietver zināšanas biostatistikā, epidemioloģijā, plānošanā, organizēšanā un vadīšanā, finansēšanā, kā arī vides veselības sociālo un psiholoģisko faktoru izvērtēšanu veselības un slimības attīstībā.

**Primārā grupa** – grupu veids, kad cilvēki uztver viens otru kā unikālu personību neatkarīgi no tās objektīvās piederības noteiktam soc. slānim, profesionālai vai etniskai grupai, reliģiskai konfesijai utt. Parasti ▲ veidojas īpaša komunikācijas un mijiedarbības struktūra, kurā reāla izturēšanās pret cilvēku ir svarīgāka nekā abstrakti principi.

### **Primārā profilakse**

(angļu *primary prevention*) – darbība, kas tiek veikta ar mērķi novērst slimības vai soc. problēmas rašanās cēloņus. Soc. labklājības programmas ▲ ietver soc. apdrošināšanas programmu attīstību, kas palīdz cilvēkiem izvairīties no problēmām un dod viņiem lielākas iespējas.

### **Primārā veselības**

**aprūpe** – pirmais nozīmīgākais posms veselības aprūpē, ko pamatā veic primārās veselības aprūpes ārsts. ▲ pamatā ir slimību savlaicīga atklāšana, novēršana un ārstēšana, kā arī veselības uzlabošana. Svarīga ir ārsta un pacienta savstarpēja sadarbība un atbildība par veselību.

### **Primārās veselības**

**aprūpes māsa** – medicīnas māsa, kas ir ārsta palīgs un strādā primārās veselības aprūpes

(PVA) ārsta darba vietā un/ vai ▲ darbības teritorijā un veic iedzīvotāju un viņu veselības stāvokļa apzināšanu un profilakses darbu. ▲ darbību regulē Labklājības ministrijas 1999. gada 9. sept. rīkojums Nr. 290 "Par primārās veselības aprūpes organizācijas un apmaksas kārtību". ▲ darba uzdevumos ir: 1) pacientu novērošana un izmeklēšana; 2) profilakse un pacientu izglītošana; 3) pacientu aprūpe ārsta darba vietā un pacienta dzīves vietā. ▲ piedalās pacientu veselības aprūpes un soc. jautājumu koordinēšanā un risināšanā. Teritorijā strādājošas ▲ iedzīvotāju apzināšanu un pārraudzību veic vienu reizi gadā un identificē pacientu veselības un soc. aprūpes problēmas minētajā teritorijā.

**Princips** (lat. *principium* pamats, pirmsākums) – 1. Teorijas, zinātnes, hipotēzes, pasaules uzskata utt. pamattēze un izejas punkts; cilvēka iekšējā pārliecība, kas nosaka viņa attieksmi pret pasauli (dabisko, sociālo un garīgo vidi), uzvedības normas un konkrēto darbību; 2. *Soc. darbā* izdala metodoloģiskos, profesionālas darbības un soc. darbinieku un klientu attiecību veidošanas principus. Sk. arī *Princips "klienta labā"*; *Sociālā darba metodoloģiskie*

*principi*; *Sociālā darbinieka un klientu attiecību veidošanas principi*; *Sociālā darbinieka profesionālas darbības principi*.

**Princips "klienta labā"** – soc. darbā nozīmē visu palīdzības procesu virzīt uz klienta soc. problēmas atrisināšanu, dzīves kvalitātes uzlabošanu. Soc. darbinieks, pildot ▲ vadās arī no sabiedrībā noteiktiem taisnīguma priekšstatiem. Dažreiz soc. darbiniekam soc. taisnīguma dēļ kaut kas jādara arī pret klienta gribu (piem., darbā ar personām ar garīgas attīstības traucējumiem). Tas nenozīmē ▲ neievērošanu, jo šāda rīcība ir vērsta uz soc. problēmas atrisināšanu un tā ir tikai "taktisks kaitējums", kamēr mērķis, kuram tas kalpo, būs klientam derīgs. ▲ attiecas uz problēmas risināšanas kopīgo mērķi, nevis uz atsevišķiem problēmas risināšanas posmiem. Sk. arī *Klients*.

**Problēma** (gr. *problēma* uzdevums) – sarežģīts teorētisks un praktisks uzdevums, kuru nepieciešams pētīt, atrisināt; pretunīgi viedokļi, kas rada pretunīgu situāciju kāda noteikta procesa vai parādības izpratnē. ▲ sekmīga risinājuma metodoloģiskais priekšnosacījums ir tās pareiza nostādne, izvairīšanās no

pseudoprobēmām. Sk. arī *Emocionālās problēmas*; *Globālās problēmas*; *Multiproblēma*; *Sociālās problēmas*; *Varmākas – upura problēmas*.

**Problēmas risināšanas teorija** (angļu *problem solving theory*) – soc. darbā atziņas, atbilstoši kurām problēmas risināšana galvenokārt notiek racionālā līmenī, taču soc. darbinieks palīdz identificēt arī klienta emocijas, kas varētu palīdzēt problēmas risināšanā, piem., bailes, dusmas, pretestība. Soc. darbinieks iedrošina klientu efektīvāk risināt problēmu un, kad tas ir sasniegts, izsaka savas domas un priekšlikumus. Soc. darbinieks mēģina savu palīdzību virzīt tā, lai klients pats uzņemtos lielāko atbildību par problēmas risināšanu, kur tam ir aktīvā loma. Problēmas noteikšanā soc. darbinieks vadās no klienta reālā soc. gadījuma.

**Problēmā bāzētā izglītība** – pieeja izglītības procesā, kura sākas ar reālas dzīves problēmas izvirzīšanu, kas mācību procesa laikā tiek atrisināta, pirms tam noskaidrojot zināšanas un prasmes, kuras nepieciešams apgūt, lai līdz atrisinājumam nonāktu. Vienas problēmsituācijas ietvaros notiek dažādu zinātņu

integrācija, starpdisciplinārās pieejas īstenošana. ▲ nodrošina ciešu saikni starp teoriju un praksi, uzsvars tiek likts uz studentu patstāvīgajām studijām un grupu darbu ar mērķi iemācīt viņiem mācīties un pilnveidoties. ▲ pieeju izmanto arī sociālā darba un sociālās pedagogijas augstskolā "Attīstība" profesionālo soc. darbinieku un soc. pedagogu studiju procesā. Strādājot pie problēmas, studenti attīsta profesionāla soc. darbinieka prasmes un spējas, gūst pieredzi darboties pēc soc. darbinieka ētiskajiem un profesionālajiem standartiem, kā arī apgūst soc. darba vērtības. Sk. arī *Starpdisciplināra pieeja*.

**Procedūra** (lat. *procedere* virzīties uz priekšu) – kārtība, pasākumu secība.

**Process** (lat. *processus* iešana uz priekšu) – 1. *Filoz.* secīga, nepārtraukta, tieša attīstības stadiju maiņa, pāreja no vienas attīstības stadijas uz otru; secīgu darbību virkne noteikta rezultāta sasniegšanai. 2. *Jurid.* likumā noteikta kārtība, kādā izskatāmas krimināllietas, civillietas un administratīvo pārkāpumu lietas. 3. *Soc. darbā* izdala šādas ▲ stadijas: problēmas noteikšana, ieviešanas mērķa izvirzīšana, ie-

jaukšanās satura plānošana, iejaukšanās nodrošināšana, iejaukšanās efektivitātes novērtēšana, nobeiguma fāzes realizēšana un turpmākā novērošana. Sk. arī *Sociālais process*.

**Profesija** (lat. *professio* < *profiteri* oficiāli pieteikt kādu nodarbošanos) – nodarbošanās veids, kas prasa noteiktu sagatavotību un ir eksistencei nepieciešamo līdzekļu ieguves avots. Latvijas Republikā profesiju nosaukumus, klasifikāciju, skaitu, kā arī termina skaidrojumus sniedz Profesiju klasifikators, kas veidots uz starptautiskās profesiju klasifikācijas bāzes. Sk. arī *Kvalifikācija*; *Līdztājprofesijas*.

**Profesiju klasifikators** – valsts vienotas ekonomiskas informācijas klasifikācijas sistēmas sastāvdaļa. ▲ lietošana ir obligāta visā Latvijas teritorijā. ▲ pamatmērķis ir grupēt profesijas starptautiski atzītā kārtībā. ▲ aptver visas tautas saimniecībā sastopamās darbinieku profesijas un dod to precīzus nosaukumus valsts valodā. ▲ rada zinātniski pamatotu bāzi informācijai par darba resursu stāvokli un prognozi, nodarbinātības analīzei, soc. garantiju noteikšanai, darba samaksas, pensiju un citiem aprēķiniem. ▲ izstrādāts,

pamatojoties uz MK 1992. gada 24. jūlija lēmumu "Par vienotas ekonomiskās informācijas klasifikācijas sistēmas izveidošanu" un ▲ aptver vairāk nekā 2900 profesiju. ▲ ietvertas arī profesiju grupas un profesijas – vecākais soc. darbinieks, soc. darbinieks un soc. pedagogs. ▲ soc. darbinieku galvenie funkcionālie pienākumi formulēti šādi: 1. Palīdzēt atsevišķiem indivīdiem un grupām personīgo un soc. problēmu risināšanā. 2. Vākt informāciju par klienta soc. vajadzībām. 3. Sniegt, novērtēt un pilnveidot soc. palīdzības pakalpojumus. 4. Klienta interesēs organizēt un mobilizēt resursus. 5. Novērtēt soc. pakalpojumu pieejamību atbilstību iedzīvotāju vajadzībām. 6. Organizēt un vadīt soc. atbalsta grupas. 7. Veikt profilaktisko soc. darbu, lai novērstu soc. problēmu rašanos. Soc. pedagogi darbojas bērnu un jauniešu negatīvas socializācijas cēloņu un seku ierobežošanā un novērtēšanā, koordinē soc. palīdzības, izglītības, pašvaldības iestāžu darbu jauniešu soc. reintegrācijas mērķu sasniegšanai.

**Profesionālā ētika** – uzvedības normas un noteikumi, kas regulē noteiktu profesionālo darbību un cilvēku tikumiskās attiecības, kuras izriet no profe-

sijas īpatnībām. Sk. arī *Profesionālās ētikas kodekss*; *Sociālā darbinieka profesionālās ētikas kodekss*.

### **Profesionālā izglītība**

– zemākās, vidējās un augstākās kvalifikācijas speciālistu izglītošana mācību iestādēs. Ar terminu ▲ apzīmē arī sistematizētas zināšanas, prasmes un iemaņas, kas nepieciešamas darbu izpildei noteiktās profesionālās sfērās. ▲ politikas īstenošanu, sistēmas darbību, vadību un attīstību reglamentē Saeimas 1999. gada 10. jūnijā pieņemtais *Profesionālās izglītības likums*, kas nosaka trīs profesionālās izglītības pakāpes un piecas profesionālās kvalifikācijas līmeņus: 1) profesionālā pamatizglītība, kas dod iespēju iegūt pirmā līmeņa profesionālo kvalifikāciju; 2) profesionālā vidējā izglītība, kas dod iespēju iegūt trešā līmeņa profesionālo kvalifikāciju; 3) profesionālā pirmā un otrā līmeņa augstākā izglītība, kas dod iespēju iegūt ceturrtā vai piektā līmeņa profesionālo kvalifikāciju. Otrā līmeņa profesionālās izglītības īstenošanu reglamentē *Augstskolu likums*. Sk. arī *Profesionālās izglītības likums*.

**Profesionālais noslēpums** – juridisku un ētisku

normu kopums, kas ir jāievēro specialitātēs, kuras bauda klientu uzticību un prasa konfidencialitāti (piem., medicīnā, soc. darbā u.c.). Ārsta noslēpums kalpo par klasisku ▲ paraugu. Sk. arī *Informācijas aizsardzība*; *Konfidencialitāte*.

**Profesionālās ētikas kodekss** – standartu kopums, kurā iekļautas profesionālās vērtības un profesionālās ētikas pamatprincipi. Sk. arī *Sociālā darbinieka profesionālās ētikas kodekss*.

**Profesionālās izglītības likums** – normatīvs akts, kas pieņemts Saeimā 1999. gada 10. jūnijā. ▲ nodrošina valsts profesionālās izglītības politikas īstenošanu un profesionālās izglītības sistēmas darbību, vadību un attīstību. ▲ nosaka profesionālās izglītības pakāpes, profesionālās kvalifikācijas līmeņus un to apliecinājošos dokumentus, MK, IZM, pašvaldību u.c. iestāžu kompetenci profesionālās izglītības organizācijā. ▲ regulē profesionālās izglītības iestāžu, kā arī pedagogu un izglītojamo darbību. ▲ nosaka profesionālās izglītības saturu reglamentējošos pamatdokumentus: valsts profesionālās izglītības standartu un profesionālās izglītības prog-

rammu, kā arī nosauc personas, kas to izstrādā un apstiprina. ▲ nosaka profesionālās izglītības finansēšanu.

### **Profesionālās vērtības**

– noteiktas profesijas pārstāvju darbības ideāli, pēc kuriem tiek orientēta konkrētā rīcība. ▲ raksturo profesijas morāles normas, darbības principi un mērķi. Soc. darbinieki sev noteikuši šādas ▲: 1) indivīda primārā loma sabiedrībā; 2) konfidencialitāte attiecībās ar klientu; 3) aktīva darbība soc. pārmaiņu virzienā, lai sasniegtu soc. atzītas vērtības; 4) personisko jūtu un vajadzību nodalīšana no profesionālajām attiecībām; 5) savu zināšanu un prasmju nodošana citiem; 6) indivīdu un grupu atšķirību cienīšana un pienācīga novērtēšana; 7) mērķtiecīgs darbs ar klientu, lai attīstītu viņa spējas sev palīdzēt; 8) neraugoties uz stresu un trauksmi, centieni pārvarēt grūtības klienta labā; 9) sociālā taisnīguma principa realizēšana; 10) personiskās profesionalitātes paaugstināšana. Sk. arī *Sociālās vērtības*.

**Profesionālis** – cilvēks, kas strādā noteiktā profesijā un atbilst tās prasībām. Atbilstoši Eiropas Padomes rekomendācijām soc. darba jomā ▲ ir augst-

skolas akreditētas soc. darba studiju programmas absolvents, kas izmanto iegūtās zināšanas un prasmes soc. darba praksē. Sk. arī *Paraprofesionālis*.

**Profilakse** (gr. *prophylaktikos* aizsardzības, pasargājošs) – sociālekonomisko problēmu, sociālo, psiholoģisko u.c. apstākļu, kas var radīt fiziskas, psihiskas un garīgas slimības, minimalizēšana vai likvidēšana. ▲ ietver arī tādu apstākļu nostiprināšanu sabiedrībā, kas dod iespēju indivīdam, ģimenei un kopienai sasniegt pozitīvu papildījumu. Primārās ▲ uzdevums ir novērst pašu problēmu vai slimību un to agrīno pazīmju rašanos, aptverot veselas populācijas, riska grupas vai atsevišķus indivīdus. Sekundārās ▲ uzdevums ir pēc iespējas novērst pacienta slimības vai soc. problēmas progresēšanu agrīnajā stadijā. Terciārā ▲ nozīmē slimību komplikāciju un saasinājumu ārstēšanu un rehabilitāciju hronisku slimību fāzē. Sk. arī *Primārā profilakse*; *Psihoprofilakse*; *Sociālā profilakse*.

**Prognoze** (gr. *prognōsis* paredzēšana) – paredzējums, kas balstās uz noteiktiem datiem un faktiem. Sk. arī *Pašapliecinošā prognoze*.

**Prognozēšana** – prognozes izstrādāšana; noteiktu dabas, sociālo vai garīgo parādību attīstības perspektīvu zinātniska pētīšana. ▲ lieto divas galvenās metodoloģiskās pieejas: ģenētisko (deskriptīvo), kad prognozes izvērza, pamatojoties uz esošo momentu, un normatīvo (mērķa), kad prognozes balstītas uz noteiktu sasniedzamo rezultātu.

**Programma** (gr. *programma*) – darbības plāns; sabiedriskas organizācijas galveno mērķu un uzdevumu apraksts; kāda mācību priekšmeta satura vai profesionālas darbības satura apraksts. Sk. arī *Sociālā programma*.

**Progress** (lat. *progressus*) – attīstības procesa virzība uz augstāku, pilnīgāku kvalitāti, salīdzinot ar iepriekšējo. ▲ ir cieši saistīts ar savu dialektisko pretstatu – regresu.

**Prostitūcija** (lat. *prostitutio*) – publiska piedāvāšana) – soc. darbā soc. problēmas veids, kas tiek apzīmēts kā stāšanās dzimumsakaros par samaksu.

**Prostitūtas** (lat. *prostituta*) – abu dzimumu personas, kas nodarbojas ar prostitūciju,

t.i., stājas dzimumsakaros par samaksu. Par samaksu šādos gadījumos var kalpot nauda, preces (it sevišķi narkotikas, alkohols, cigaretes) vai arī kādi citi pakalpojumi.

**Psihastēnija** (gr. *psychē* dvēsele + *astheneia* nespēks) – nervu sistēmas darbības traucējumi, kas izpaužas gan psihopātijās, gan neurozēs. Psihastēnisko psihopātu raksturo nedrošība, svārstīgums, bailīgums, pastāvīga tieksme šaubīties, grūtības pieņemt lēmumus. Psihastēnija neurozes formā ir slimība, kas rodas psihotraumas rezultātā un izpaužas kā uzmācību neuroze. Tā var rasties pat pēc niecīgas intensitātes psihotraumas. Ja uzmācības turpinās ilgi, cilvēka rakstura psihastēniskās īpašības vēl vairāk saasinās: padziļinās nedrošības sajūta, neticība saviem spēkiem, nespēja pieņemt konkrētus lēmumus.

**Psihiatrija** (gr. *psychē* dvēsele + *iatreia* ārstēšana) – zinātnes nozare, kas pēta psihiskās slimības, to etioloģiju, patoģenēzi, profilaksi un ārstēšanu. Galvenās ▲ apakšnozares ir: vispārējā psihopatoloģija (ietver galvenos psihisko noviržu simptomus un sindromus) un speciālā ▲ (pēta psihiskos traucējumus

konkrētām psihiskām slimībām – šizofrēniju, maniakāli depresīvās psihozes un epilepsijas, kā arī psihiskos traucējumus somatisko un infekcijas slimību rezultātā, traumatisku smadzeņu bojājumu gadījumos, alkoholisma, narkomānijas, garīgas atpalcības gadījumos).

**Psihiatriskais sociālais darbs** – *soc. darba virziens*. 1984. gadā Starptautiskā sociālo darbinieku asociācija definēja ▲ praksi kā "profesionālu soc. darba teorijas un metožu pielietojumu psihosociālas disfunkcijas, nespējas vai traucējumu, ieskaitot emocionālus un psihiskus traucējumus, ārstēšanā un novēršanā". Kā soc. darba sastāvdaļa ▲ mērķis ir veicināt un saglabāt individu, ģimeņu un mazu grupu psihosociālo funkcionēšanu. Soc. darbinieka pakalpojumi ietver soc. problēmu definēšanu (soc. diagnostiku), individuālo soc. darbu, klienta aizstāvību, konsultēšanu un novērtēšanu. ▲ raksturo viena īpašība, kas to atšķir no psihologa un psihiatra darbības – soc. darbinieka nodarbošanās ar to soc. kontekstu, kurā veidojas un turpinās indivīda un ģimenes problēmas. Šajās personās – vides attiecībās ▲ var būt vērsts vai nu uz personu vai tās soc. situāciju,

vai arī šo abu variantu kombināciju.

**Psihiskā deprivācija** – psihisks stāvoklis, kas rodas tādu dzīves situāciju rezultātā, kad cilvēkam ilgstošā laika periodā nav dotas iespējas apmierināt vairākas psihiskās pamatvajadzības. ▲ var izpausties gan dažādos neiropātiskos simptomos, gan somatiskās izmaiņās. Visbiežāk tiek izdalītas četras savstarpēji saistītas ▲ formas: 1) sensorā deprivācija: ilgstoša, vairāk vai mazāk pilnīga cilvēkam nozīmīgu sajūtu prombūtne; 2) kognitīvā deprivācija: pārāk mainīga, haotiska ārējās pasaules struktūra, bez precīzas kārtības un jēgas, kas nedod iespējas izprast, paredzēt un regulēt ārpus cilvēka notiekošos procesus; 3) emocionālā deprivācija: nepietiekamas iespējas izveidot intīmi emocionālas attiecības ar noteiktu objektu vai šādu jau izveidojušos attiecību pārtraukšana; 4) sociālā deprivācija: ierobežotas iespējas apgūt patstāvīgu soc. lomu. Sevišķas grūtības sagādā ārpus ģimenes augošo bērnu deprivācijas izpausmes. Lai pārvarētu šāda veida deprivāciju, nepieciešama soc. darbinieku sadarbība ar noteiktu speciālistu kopu – pediat-

riem, psihologiem, psihietriem, pedagogiem.

**Psihiskā krīze** – krīzes veids, kuram raksturīga cilvēka iekšējo pārmaiņu nepieciešamības pašizjūta, kas izpaužas nespējā dzīvot tā, kā agrāk (distresā, apātijā, nepamatotās dusmās utt.). ▲ gala iznākums var būt gan pozitīvs, ja indivīds atrod jaunus resursus (izvirza jaunus mērķus, atrod jaunas iespējas utt.), gan negatīvs, kas var radīt soc. novirzes, pat suicīdu. Ļoti bieži ▲ gadījumos ir nepieciešama speciālistu palīdzība, lai klients krīzes situācijā atrastu efektīvākās stratēģijas tās pārvarēšanai, tādējādi var notikt pozitīva izaugsme, jaunas, efektīvākas uzvedības veidošanās. Bieži psiholoģijā tiek izdalīti šādi krīzes posmi: 1) bīstamais notikums vai vesela šādu notikumu virkne; 2) ievainojamais stāvoklis (paaugstināta spriedze un nemiers, ko rada cilvēkam bīstamā situācija, kuru viņš nav spējīgs pārvarēt); 3) paātrinotais faktors, kas spriedzi noved līdz kulminācijai ("pēdējais piliens"); 4) aktīvais krīzes stāvoklis (bezmērķīga aktivitāte, nemiers, garastāvokļa maiņas un intelektuālās darbības traucējumi utt.); 5) reintegrācija vai dezintegrācija, kad cilvēks vai nu apgūst jaunas, efektīvas

problēmu risināšanas stratēģijas, vai arī garīgi sabrūk. Sk. arī *Krīze*; *Sociālā krīze*.

**Psihiskās attīstības aiztures** – attīstības aizkavēšanās, kas saistīta ar individuālās attīstības tempiem vai traucējumiem. Jēdziens ▲ lietojams galvenokārt tajos gadījumos, kad bērniem un pusaudžiem specifiskās vecumposmu īpatnības parādās vēlāk nekā lielākajai viņu vienaudžu daļai. Ja ▲ ir saistītas ar individuālo attīstības tempu, nav nepieciešama speciālistu palīdzība, bet gan vienīgi emocionāls atbalsts un tuvinieku vai draugu izpratne. Sk. arī *Infantilisms*; *Regresija*.

**Psihiskās un fiziskās aiztures** – attīstības aizkavēšanās, kas saistīta ar indivīda organisma nepilnībām un/ vai trūkumiem audzināšanā. Šādas aizkavēšanās var būt ļoti ierobežotas (piemēram, kustību koordinācijas aizture) un var apvienoties ar normālu vai pat paātrinātu citu spēju attīstību. Nevienmērības attīstībā ļauj diezgan veiksmīgi kompensēt aiztures un atjaunot pilnvērtīgu attīstību. Sk. arī *Psihiskās attīstības aiztures*.

**Psihodinamiskā terapija** (angļu *psychodynamic*

*therapy*) – mūsdienu psihoanalītiskā terapija, kas atšķirībā no klasiskās psihoanalīzes var būt gan individuāla, gan arī grupveida.

### **Psihohigiēna** (gr.

*psychē* dvēsele + *hygieinos* dziedinošs, veselīgs) – higiēnas nozare, kas izstrādā pasākumus, lai novērstu psihiskās slimības.

▲ pētī ārējās vides (sociālās, sadzīves, ražošanas) faktoru iedarbību uz cilvēka psihi, ieteic optimālo režīmu un metodes, lai ieaudzinātu cilvēkos pareizu attieksmi pret savu veselību. ▲ izstrādā metodes, kas palīdz attīstīt darbspējas, pasargāt nervu sistēmu no iespējamās pārpūles, veidot harmonisku raksturu, panākt vispusīgu emocionālo un intelektuālo attīstību, stipru gribu. ▲ ir cieši saistīta ar psihoprofilaksi.

### **Psihologiskā rehabilitācija** – pasākumu sistēma

nolūkā veicināt cilvēka psiholoģisko spēju atjaunošanu. ▲ notiek dažādās formās. Sk. arī *Biblioterapija*; *Grupu terapija*; *Mākslas terapija*; *Uz klientu vērstā terapija*.

### **Psihologiskā saderība**

– divu vai vairāku indivīdu savstarpēja apmierinātība ar savu mijiedarbību un tās rezultātiem.

▲ nosaka līdzība un savstarpējās papildināšanās iespējas vērtību sistēmās, soc. ievirzēs, motīvos, raksturos un temperamentos. ▲ var ietekmēt arī politiskie un reliģiskie uzskati, intereses un morālie principi. Tā rada savstarpējās simpātijas un cieņu, vēlēšanos uzturēt attiecības. ▲ ir īpaša nozīme, cilvēkiem ilgāku laiku kopēji darbojoties nelielās, slēgtās grupās (piemēram, ģimenē, darba un mācību grupā vai arī pārgājienos, ekspedīcijās utt.). Apšaubāma ir iespēja noteikt ▲ ar psiholoģisko testu palīdzību. Lielāku ▲ paredzēšanas varbūtību dod situācijas, kurās cilvēkiem ir kopā jādarbojas, piemēram, sociālpsiholoģiskajā treniņā.

### **Psihologiskās barjeras saskarsmē** – likumsakarības, kas ietekmē cilvēku savstarpējo uztveri. Pazīstamākās no šīm barjerām ir: kategorizācija – indivīda pieskaitīšana noteiktai cilvēku kategorijai pēc dzimuma, vecuma, nacionālās piederības, izcelšanās, profesijas u.c. pazīmēm, rezultātā cilvēkam tiek piedēvētas noteiktu grupu reālās vai šķietamās psiholoģiskās īpašības; projekcija – savu īpašību piedēvēšana otram cilvēkam; oreola efekts – cilvēka kādreizējā vērtējuma ie-

tekme uz viņa tagadnes vērtējumu; idealizācija – jūtu ietekme otra cilvēka vērtējumā. ▲ pastiprina cilvēku savstarpējās uztveres subjektīvo raksturu.

**Psihopātija** (gr. *psychē* dvēsele + *pathos* ciešanas) – psihopatoloģisks stāvoklis, kam raksturīga personības disharmonija. Traucējumi vērojami galvenokārt emocionālajā un gribas sfērā, intelekts ir relatīvi neskarsts. Psihopātiskā disharmonija skar personību kopumā, traucē cilvēkam piemēroties videi. ▲ galvenokārt izpaužas rakstura anomālijās (dažas rakstura īpašības ir sevišķi spilgtas, citas atrofejušās). ▲ cēloņi (līdzīgi oligofrēnijai) var būt bojājumi embrionālās attīstības laikā un agrīnā bērnībā, kā arī nepareiza audzināšana (pilnīga patstāvības ierobežošana rada iniciatīvas trūkumu un psihisko procesu gausumu; bērniem, kam viss tiek piedots, atļauts un attaisnots, veidojas pārsvarā histēriskas rakstura iezīmes; bērniem, kas pamesti savā vaļā, biežāk rodas eksplozivitāte, nesavaldīgums). ▲ tipiskajos gadījumos ir iedzimta patoloģija, nevis slimība, bet tā var veidoties arī vēlāk. Sākumā rodas atsevišķas pārmaiņas raksturā – rupjība, nesavaldīgums, kaprīzes, kas nelabvēlīgos ap-

stākļos, piemēram, ilgstošā psihotraumējošā situācijā kļūst par pastāvīgu rakstura īpašību. Nereti psihopātisks raksturs veidojas kādas slimības ietvaros, piemēram, smadzeņu audzēja gadījumos, un kādu laiku var būt pat vienīgā redzamā slimības pazīme.

**Psihoprofilakse** (gr. *psychē* dvēsele + *prophylaktikos* aizsargājošs) – profilakses nozare, kas ietver pasākumus psihisko slimību novēršanai. ▲ uzdevums ir nepieļaut saslimšanu, novērst slimības sākuma formu tālāku attīstību un recidīvus slimībai. ▲ ietilpst daudzi kompleksi pasākumi: nervu sistēmas psiholoģiskie un fizioloģiskie pētījumi, novērtējot pārmaiņas, kas tajā rodas dažādu ārējo apstākļu ietekmē; apkārtējās vides un darba apstākļu izpēte; noteiktu iedzīvotāju grupu medicīniskās apskates; iegūto statistikas datu apstrāde; slimības agrīno pazīmju atklāšana un savlaicīga ārstēšana; sanitāri izglītojošais darbs; speciāli medicīniskie pasākumi, t.i., dispanseru, dienas stacionāru, sanatoriju iekārtošana un izmantošana. ▲ ir cieši saistīta ar psihohigiēnu.

**Psihoseksuālā attīstība** – vecuma posmu periodizā-

cija, kas balstīta uz austriešu psihiatra un psihologa Z. Freida (*S. Freud*) idejām. Z. Freida darbos izdalīti pieci bērna ▲ posmi: 1) orālais posms – līdz divu gadu vecumam; 2) anālais posms līdz trīs gadu vecumam; 3) falliskais vai Edipa posms – līdz septiņu gadu vecumam; 4) latentais posms – līdz pubertātei; 5) ģenitālais posms – no pusaudža vecuma. Katrā konkrētajā posmā ir sava seksuālo vajadzību apmierināšanas īpatnības. Ja bērnam nav iespējas apmierināt savas seksuālās vajadzības, tas izraisa intrapsiholoģiskus konfliktus, emocionālas problēmas, infantilismu.

**Psihoseksuālās novirzes** – dzimumidentitātes, seksuālās darbības un attiecību traucējumi, ieskaitot transseksuālistu. Parasti daudzi cilvēki (arī tradicionālās reliģijas) par novirzēm uzskata visas neheteroseksuālās attiecības. Sk. arī *Parafilija*.

**Psihosociālā attīstība** – amerikāņu psihologa E. Eriksona (*E. Erikson*) izvirzītie pieņēmumi par personības izmaiņām visa mūža garumā. Pieņēmumi balstīti pēc austriešu psihiatra un psihologa Z. Freida (*S. Freud*) psihoseksuālās attīstības teorijām. E. Eriksons izdala 8

personības attīstības stadijas: 1. Inkorporatīvā stadija. 2. Agrās bērnības stadija. 3. Lokomotoriskā stadija. 4. Skolas vecuma stadija. 5. Agrās jaunības stadija. 6. Jaunības stadija. 7. Personības brieduma stadija. 8. Personības integrācijas stadija. Viņš bija pirmais no psihologiem, kurš īpaši uzsvēra pirmā dzīves gada nozīmīgumu personības attīstībā, sabiedrības tradīciju un normu nozīmi bērnu audzināšanā ģimenē.

**Psihosociālais darbs** (angļu *psychosocial work*) – soc. darba virziens, kurā izmanto lineāro (terapeitisko) paradigmu ar nolūku palīdzēt indivīdam un ģimenei risināt starppersonu, sociālekonomiskās un vides problēmas tiešās prakses veidā. Psihosociālā palīdzība var tikt sniegta tikai mikrolīmenī, kad klients ir indivīds vai ģimene. Daudzi soc. darbinieki izmanto šo terminu kā sinonīmu jēdzienam "sociālā terapija". Sk. arī *Sociālā darba pamatparadigma*; *Sociālā terapija*.

**Psihosociālais portrets** – indivīda soc. attiecību raksturojums, ietverot arī psiholoģiskos faktorus.

**Psihosociāls** (gr. *psychē* dvēsele + lat. *socialis* sabiedrīks) – tāds, kas raksturo soc. attiecības saistībā ar psiholoģiskajiem faktoriem.

**Psihoterapija** (gr. *psychē* dvēsele + *therapeia* kopšana, ārstēšana) – psiholoģisko metožu kopums, kas nodrošina cilvēka garīgo spēju traucējumu nemedikamentozu ārstēšanu. ▲ iedala atkarībā no: 1) ▲ objekta (individuālā ▲, grupu ▲); 2) ▲ teorētiskā virziena (racionāli emocionālais virziens, geštalterapija, biheiviorāli kognitīvais virziens, psihodinamiskais virziens, psihodrāma); 3) ▲ tehnikas (ķermeņa, neirolingvistiskā programmēšana, meditācija, māksla, hipnoze u.c. tehnikas); 4) ▲ mērķa (sensitivāte, kontaktēšanās, relaksācija, bailes un neticība sev, kaitīgas tieksmes utt.). Sk. arī *Bērnu psihoterapija*; *Geštalterapija*; *Grupu psihoterapija*.

**Psihozes** (gr. *psychē* dvēsele) – augstākās nervu darbības traucējumi, kā rezultātā zūd smadzeņu spēja patiesi atspoguļot ārpusauli, analizēt un sintezēt saņemtos kairinājumus, uz tiem pareizi reaģēt. ▲ mainās slimnieka pašsajūta un savas personības apziņa, rodas dažādi psi-

hiski traucējumi – psihisko slimību simptomi un sindromi (simptomu kopā). Raksturīgākie ir uztveres traucējumi (ilūzijas, halucinācijas, senestopātijas), garastāvokļa pārmaiņas (depresija, mānija, apātija, eiforija, disforija, apziņas traucējumi, delīrijs, amence, oneiroīds, krēslas stāvoklis), intelekta traucējumi (plānprātība), pārmaiņas personībā un neirotikas dabas traucējumi (psihopātiski un neirotikiski stāvokļi). Mūsdienu ārstēšanas metodes, kurās izmanto gan psihofarmakoloģiskos līdzekļus, gan psihoterapiju, dod iespēju sekmīgi cīnīties ar psihiskām slimībām, tomēr konkrētos gadījumos prognozes var būt dažādas, iespējamās arī neatgriezeniskas pārmaiņas, kuras mūsdienu medicīna nespēj novērst. Sk. arī *Infekciju psihozes*; *Intoksikācijas psihozes*; *Maniakāli depresīvā psihoze*.

**Pūlis** – vienā vietā un laikā esošie cilvēki, kurus saista līdzīgi emocionāli pārdzīvojumi un kopējs uzmanības objekts. ▲ darbojas galvenokārt emocijas, ātri pārņemot cilvēkus un pieaugot spēkā. Zinot šīs emocionālās iedarbības mehānismus, ar ▲ ir iespējams apzināti manipulēt, jo cilvēki ir sākuši zaudēt kritisku attieksmi pret savu iztu-

rēšanos. ▲ ir jāatšķir no soc. grupas, jo ▲ cilvēkam nav skaidras kopēja mērķa apziņas un savstarpējo attiecību struktūras.

**Pusaudža vecums** – pārejas periods no bērnības uz jaunību, kas ilgst no 11 – 12 gadu vecuma līdz 15 – 16 gadiem. ▲ ir saistīts ar būtiskām fizioloģiskām izmaiņām: intensīvi aug pusaudža ķermenis, pilnveidojas muskulatūra, nostiprinās skelets, palielinās uzbudināmība, mēdz būt galvas reibšana utt. Pusaudža fiziskās attīstības centrālais moments ir dzimumnobriešana. Psiholoģiskā skatījumā pusaudzim izpaužas tieksme pēc patstāvības, neatkarības, attīstās pašapziņa un pašnovērtējums, rodas pašaudzināšanas tieksmes.

**Pusmūža krīze** – krīzes veids. Jēdzienu ir ieviesis amerikāņu psihologs E. Eriksons (*E. Erikson*). E. Eriksons uzskata, ka cilvēkam 38 – 42 gadu vecumā parādās ļoti sāpīgi iekšējie konflikti, viņš apšaubā savus panākumus dzīvē, dzīves jēgu un stipri jūtīgi uztver dzīves plānu nerealizēšanos. Pozitīvi ▲ var atrisināt, veidojot jaunu pagātnes, tagadnes un nākotnes redzējumu, kas saistīts ar reālu pašvērtējumu.

## R

**Racionāla problēmu risināšana** (angļu *rational problem solving*) – soc. darbā funkciju kopums, ko lieto, lai izmainītu soc. sistēmu, kā arī palīdzētu cilvēku grupām efektīvi sasniegt mērķi. Soc. darba praksē ▲ izmanto, gan risinot soc. gadījumu, gan soc. darbā grupās, gan kopienas un makroprakses līmenī. ▲ ietver šādus posmus: 1) informācijas vākšana par problēmu; 2) problēmas definēšana; 3) alternatīvu risinājumu izstrāde; 4) alternatīvu salīdzināšana un novērtēšana; 5) visizdevīgākās alternatīvas izvēle; 6) realizēšanas stratēģijas vai plāna izveidošana; 7) plāna realizēšana; 8) rezultātu novērtēšana.

**Rādītāji** – faktu kopums, kas kvantitatīvi un kvalitatīvi raksturo kādu noteiktu soc. procesu vai soc. parādību. Komplīcētos soc. gadījumos *soc. darba praksē* tiek izmantota ▲ sistēma.

**Radniecība** – 1. Saites starp personām, kas ir tuvas pēc izcelšanās. 2. Juridisks fakts, ar ko likums saista dažādu (ģimenes, civilo u.c.) tiesību un pienākumu rašanos, grozīšanu vai izbeigšanos.

**Rakstveida aptauja** – aptaujas veids, kuras gaitā aptaujātais pats fiksē atbildes uz jautājumiem.

**Rasisms** (fr. *racisme*) – uzskatu kopums, kas pamatojas uz nostādni, ka daži cilvēki nav līdzvērtīgi citiem viņu piederības dēļ noteiktai rasei. Atkarībā no dažādu valstu vēstures, kultūras un citiem soc. faktoriem ir dažādas ▲ formas. Viens no soc. darbinieku sociālpolitiskiem uzdevumiem ir cīņa ar ▲ izpausmēm un cilvēktiesību ievērošanas nodrošināšana.

**Reakcija** (lat. *re* pret + *actio* darbība) – atbildes darbība uz noteiktu ārēju iedarbību; soc. dzīvē – atbilde uz cita cilvēka vai soc. grupas rīcību; organisma atbilde uz ārējiem vai iekšējiem kairinājumiem.

**Reālā darba samaksa** – materiālos labumos vai pakalpojumos izteikta darba samaksa. ▲ rāda, kādu daudzumu patērīņa priekšmetu un pakalpojumu strādājošie var iegādāties par savu nominālo darba samaksu. ▲ ir atkarīga no nominālās darba samaksas, patērīņa preču un pakalpojumu cenām, nodokļu lieluma. ▲ lielums parāda darba samaksas faktisko pirktpēju. Iedzīvo-

tāju ▲ ir nominālā darba samaksa, pārrēķināta salīdzināmās cenās. Cenu līmenim paaugstinoties, darba samaksas reālais saturs samazinās un otrādi. ▲ paaugstināšanos ietekmē arī nodokļu un citu obligāto maksājumu samazināšanās, kurus atskaita no nominālās darba samaksas (iedzīvotāju ienākuma nodoklis, soc. nodoklis). Galvenais ▲ paaugstināšanās avots ir mēneša vidējās darba samaksas pieaugums valstī un patērīņa cenu indeksa samazināšanās. Strādājošo pirktpējas indeksu aprēķina, attiecinot strādājošo vidējās darba samaksas indeksu pret patērīņa cenu (inflācijas) indeksu.

**Referentā grupa** – soc. grupa, uz kuru indivīds orientē savu uzvedību un rīcību. Tā ir grupa, ar kuru viņš jūtas visciešāk saistīts, uz kuras normām, vērtībām un priekšstatiem viņš orientējas. ▲ bieži vien ir iedomāta (piem., grāmatu varoņi), nevis reāli pastāvoša grupa. Soc. darbinieka pienākums ir palīdzēt cilvēkiem, kas paši nav spējīgi atrast vai izveidot savu ▲.

**Reforma** (fr. *réforme* < lat. *reformare* pārveidot) – jebkurš jaunievedums; pārmaiņa, pārkārtojums noteiktā sabiedriskās dzīves sfērā, nesagraujot

pastāvošās soc. struktūras. Sk. arī *Sociālās reformas*.

**Regresija** (lat. *regressio* kustība atpakaļ) – aktivitātes formas un veids, arī viens no psiholoģiskās aizsardzības mehānismiem, kas veicina indivīda atgriešanos iepriekšējā, kvalitatīvi vienkāršākā attīstības posmā. ▲ parasti izpaužas grūti risināmu problēmu gadījumos. Sk. arī *Infantīlisms*.

**Regress** (lat. *regressus* atgriešanās, kustība atpakaļ) – likumsakarīgs attīstības moments, kuru raksturo pāreja no augstākas kvalitatīvās attīstības pakāpes uz zemāku. Procesa dialektisks pretstats.

**Reģistrētie noziegumi** – noziegumi, par kuriem ziņots iekšlietu iestādēm un par kuriem uzsākta iepriekšējā izmeklēšana.

**Rehabilitācija** (lat. *re* priedēklis, kas apzīmē darbības atjaunošanu, atkārtošanu + *habilitas* derīgums) – pasākumu komplekss, kura mērķis palīdzēt uzveikt fiziskos, garīgos vai psihiskos trūkumus un to sekas, kurus cilvēks pats nespēj pārvarēt, kā arī novērst vai mazināt invaliditātes, darba nespējas draudus, atraisīt spējas un spēkus, kā arī

ticību sev, kas ļautu cietušajam atrast savu vietu sabiedrībā un darba tirgū. Viens no soc. politikas mērķiem ir visaptveroša cietušo rehabilitācija. Tajā ir piecas galvenās sfēras – medicīniskā, pedagoģiskā, aroda, psiholoģiskā un sociālā ▲. Dažāda veida rehabilitācija var noritēt vienlaikus un paralēli, bet var arī mīties viena ar otru. Pēc ▲ veida vēl izšķir: stacionāro ▲, dienas un ambulatoro rehabilitāciju. Latvijā visizplatītākā ir stacionārā ▲ (rehabilitācijas centrs "Vaivari", ▲ centrs "Līgatne", narkomānu ▲ centrs "Rindzele" u.c.). ▲ ir nepārtraukts process un sākas ar diagnozes uzstādīšanas brīdi. Tikai sekmīga dažādu speciālistu, visas ▲ komandas un slimnieka, kā arī viņa ģimenes sadarbība noteiks tās panākumus. ▲ pamatā ir divas pieejas: 1) individuālā pieeja pacientam. Prasa attīstīt ikdienas praktiskās dzīves iemaņas un ļaut būt pēc iespējas neatkarīgam, dzīvojot patstāvīgi bez citu palīdzības; 2) ekoloģiskā pieeja. Prasa maksimālu pacienta adaptāciju apkārtējā vidē, meklējot vispiemērotāko un atbilstošāko veidu. Tā neizslēdz individuālo rehabilitāciju un var notikt vienlaicīgi vai pēctecīgi. Sk. arī *Arodrehabilitācija*, *profesionālā rehabilitācija*; *Medicīniskā rehabilitācija*; *Pedagoģiskā reha-*

*bilitācija; Psiholoģiskā rehabilitācija; Sociālā rehabilitācija.*

**Reintegrācija** – soc. darbā iekļaušanās atpakaļ sabiedrībā.

**Reiterapija** (vācu *reiten* jāt) – terapijas veids, kurā izmanto jāšanu uz zirga. ▲ būtība izpaužas zirga trīsdimensiju kustībās, kas ir identiskas vesela cilvēka kustībām. Cilvēka ķermenis nodarbību laikā saņem šo pareizo kustību impulsus. ▲ lieto, ārstējot cilvēkus ar fiziskas attīstības traucējumiem. ▲ palīdz uzlabot veselību arī cilvēkiem ar garīgas attīstības traucējumiem, to var lietot jebkura vecuma indivīdiem.

**Reprezentācijas kļūda** – empīriskā soc. pētījuma izlases statistisko rādītāju novirze no ģenerālā kopuma rādītājiem. ▲ var būt nejauša vai sistemātiska. Nejaušas kļūdas veidojas no dažādām statistiskām novirzēm izlases veidošanā un datu fiksēšanā. Tām ir tendence savstarpēji dzēsties. Sistemātiska kļūda ir vienpusēja, regulāra novirze no reālā stāvokļa. Tā var rasties, piemēram, neadekvāti fiksējot noteikta veida datus vai ievērojamas izlases kļūdas dēļ.

**Reproduktīvā ievirze** – cilvēku tieksme, kuru raksturo pozitīva attieksme pret bērniem, pret noteiktu bērnu skaitu ģimenē.

**Resocializācija** (lat. *re* no jauna, atkal + *socialis* sabiedrīks) – socializācijas atjaunošanās.

**Resursi** (< fr. *ressources*) – līdzekļi, krājumi; līdzekļu avoti. Sk. arī *Sociālā darba resursi*.

**Rīcība** – darbība, kas virzīta uz noteikta mērķa sasniegšanu un tiek veikta ar konkrētu nodomu. ▲ ir uzvedības elements, un tā ir pakļauta cilvēka darbības motīviem. ▲ nosaka personības morālā ievirze un vērtīborientācija, un tajā izpaužas cilvēka vajadzības, attieksme pret pasauli (pasaules uzskats), temperaments, kā arī rakstura īpašības. Sk. arī *Sociālā darbinieka profesionālas darbības principi*.

**Rīcībspēja** – civiltiesībās pilsoņa vai juridiskās personas spēja atbildēt par savas rīcības sekām. ▲ pilnā apjomā pilsoņiem rodas līdz ar pilngadības sasniegšanu.

**Riska grupa** – soc. grupa, kas pēc sava labklājības vai

veselības stāvokļa un dzīvesveida atrodas kritiskā situācijā un var būt bīstama pati sev, kā arī citiem sabiedrības locekļiem. ▲ piemīt lielāka vai mazāka dezadaptācija un asociāla uzvedība. ▲ praktiski nepārtraukti atrodas tādās riska zonās, kuras visvairāk ietekmē nelabvēlīgi sociālie un bioloģiskie faktori (kriminogēnās grupas, piesārņotā vide, garīgo vērtību trūkums, alkoholisms, līdzekļu trūkums utt.). ▲ var veidot gan atsevišķi indivīdi, gan ģimenes. ▲ funkcionēšanas normalizācija ir soc. darba uzdevums.

**Risks** (fr. *risque*) – iespējamās briesmas; zaudējuma iespējas; pārdroša rīcība, neraugoties uz iespējamām briesmām, neveiksmēm.

**Robežsituācija** – eksistenciālisma jēdziens. ▲ rada dziļi un būtiski pārdzīvojumi – nāves tuvums, ciešanas, bailes, vainas izjūta, kas cilvēkam liek izjust personisko eksistenci kā robežu starp esamību un neesamību.

**Robežstāvokļa persona** (angļu *borderline personality*) – persona, kura psihiskā ziņā atrodas uz veselības un slimības (psihozes) robežas. ▲ iz-

pausmes ir pašregulācijas un uzvedības traucējumi, kas izraisa grūtības kā pašam cilvēkam, tā arī apkārtējiem: impulsīva un neprognozējama uzvedība, dusmas un naida nekontrolējama izteikšana, nepārtraukta garlaicība, tukšums, identitātes zaudēšana, bezjēdzīga manipulācija ar citiem.

## S, Š

**Sabiedrība** – kādā teritorijā pastāvoša liela soc. sistēma, kas sevī ietver gan indivīdus, gan soc. grupas. ▲ locekļus vieno kopības apziņa un kopīga kultūra, vairāk vai mazāk vispāratzītas normas, vērtības, soc. lomas un soc. institūti. ▲ ir dzīvo sistēmu augstākā attīstības pakāpe, kuru no citām sistēmām kvalitatīvi nodala sabiedriskās attiecības un kuras eksistenci un funkcionētspēju nodrošina soc. organizāciju, soc. grupu u.c. soc. fenomenu pretrunās dzimstošā un notiekošā attīstība. Sk. arī *Sociālā grupa*.

**Sabiedrības labklājība** – konkrētas sabiedrības, tajā dzīvojošo cilvēku nodrošinājums, ko garantē valsts politika. Sk. arī *Sociālā attīstība*; *Sociālā labklājība*.

**Sabiedriskais patēriņš** – materiālo labumu un pakalpojumu patēriņš izglītībā, veselības aizsardzībā, zinātnē, valsts aizsardzībā.

**Sabiedriskās drošības līmenis** – rādītājs, kas atspoguļo atsevišķu personu, dažādu soc. grupu un valsts iekšējās drošības stāvokli kopumā, kriminālo apdraudējumu gadījumus, kā arī nosaka valsts politikas prioritātes, virzienus un formas valsts iedzīvotāju tiesiskajā aizsardzībā. Sk. arī *Sociālā drošība*.

**Sabiedriskās organizācijas** – brīvprātīgas cilvēku apvienības atsevišķu iedzīvotāju grupu politisko, ekonomisko, sociālo profesionālo u.c. kopīgu interešu un tiesību realizēšanai un aizstāvēšanai. ▲ var dibināt 10 vai vairākas personas, sasaucot kopsapulci, kongresu vai konferenci, kas pieņem dibināšanas lēmumu un organizācijas statūtus. Par ▲ biedru var būt jebkura 16 gadu vecumu sasniegusi persona. Piedalīšanās ▲ darbā veicina cilvēku soc. aktivitāti, viņu interešu un vajadzību apmierināšanu. Kā sinonīmi terminam ▲ tiek lietoti termini "nevalstiskās organizācijas", "brīvprātīgo organizācijas", "tre-

šais sektors". ▲ darbību regulē likums "Par sabiedriskām organizācijām un to apvienībām".

**Sabiedrisko organizāciju apvienība** – divas vai vairākas sabiedriskas organizācijas, kas apvienojušās, izveidojot kopīgu vadības institūciju darbības saskaņošanai. Piem., Latvijas Picaugušo izglītības apvienība, kuras biedri ir vairāki desmiti juridisko un fizisko personu, par savu galveno mērķi izvirzījusi veicināt sabiedrības vajadzībām atbilstošas pieaugušo izglītības centru veidošanu, organizējot seminārus un konferences, izdodot informatīvus krājumus, realizējot starpvalstu projektus u.c.

**Sadarbība**, kooperācija – tāda cilvēku mijiedarbība, kurā notiek apvienošanās, lai realizētu kopīgu mērķi; savstarpējās darbības saskaņošana; sadzīves princips, kas izpaužas kā konkurences alternatīva. *Soc. darba praksē*, lai atrisinātu soc. problēmas, ir ļoti svarīga starpinstitutionālā sadarbība.

**Sadisms** (pēc franču rakstnieka F. de Sada vārda) – 1. Tiekme uz cietsirdību; tīksmināšanās par cita cilvēka ciešanām. 2. Seksuāla perversija, kad seksuāla apmierinājuma iegūšana

ir saistīta ar partnerim nodarītām fiziskām vai morālām ciešanām.

**Sākuma lapa** (angļu *face sheet*) – soc. darbā soc. informācijas forma. ▲ parasti novietota klienta soc. gadījuma vēstures sākumā un satur dažādus specifiskus datus par klientu, piem., par tā vecumu, dzimumu, ienākumiem, ģimenes stāvokli, kontaktu veidu ar soc. palīdzības dienestu.

**Samierinātāja loma** – viena no soc. darbinieka profesionālām lomām, kas izpaužas ieteikumu sniegšanā, strīdīgo jautājumu izšķiršanā, konfliktu atrisināšanā.

**Saskarsme** – savstarpējo attiecību ārējā izpausme. Ar jēdzienu ▲ vienlaicīgi apzīmē gan komunikāciju, gan mijiedarbību, gan soc. percepciju. Pats jēdziens ▲ ir radies, mēģinot latviskot krievu valodā lietoto jēdzienu "общение", kas tika plaši lietots psiholoģijā padomju laikā un tiek lietots arī mūsdienā krievu psihologu darbos. Rietumu psiholoģijā jēdzienam ▲ aptuveni atbilst jēdziens "komunikācija", kura skaidrojums ir atšķirīgs dažādās teorijās. Sk. arī *Komunikabilitāte*; *Psiholoģiskās barjeras saskarsmē*; *Sociālā darba komunikācijas prasmes*; *Sociālā*

*mijiedarbība*; *Sociālā percepcija*.

**Sasprindzinājuma izlādēšana** – pēc austriešu psihiatra un psihologa Z. Freida (*S. Freud*) priekšstatiem, personiska nepieciešamība noņemt iekšēju sasprindzinājumu ar ārējas izlādēšanās palīdzību. ▲ var izpausties raudāšanā, smieklos, dusmās u.c. veidos. Ja šāda izlādēšanās nenotiek, tā noris sapņos vai parādās neirotiskos simptomos, piem., bailēs. Sk. arī *Vēdināšana*.

**Savstarpējie sociālie pakalpojumi** – soc. pakalpojumi, kuru mērķis ir veicināt attiecības starp cilvēkiem, starp cilvēkiem un apkārtējo vidi, kā arī nodrošināt soc. vajadzību apmierināšanas iespējas. ▲ jāatšķir no institucionālajiem soc. pakalpojumiem. ▲ ietver konsultēšanu, savstarpējās palīdzības attīstīšanu, pašpalīdzības grupu organizēšanu, ģimenes atbalstu, pakalpojumus vecākiem cilvēkiem un bērniem.

**Segregācija** (lat. *segregate* atdalīt, norobežot) – 1. Atdalīšana, nošķiršana. 2. Rasu diskriminācijas galējā forma, kas izpaužas rasu un nacionālo grupu mākslīgā norobežošanā; arī diskriminācijas forma, kas izpaužas

atsevišķu soc. grupu norobežošanā, piem., veci cilvēki, cilvēki ar garīgās attīstības traucējumiem, cilvēki ar kustību traucējumiem u.c. Sk. arī *Vecu cilvēku segregācija*.

**Sekas** – jebkuras pārmaiņas, kas radušās noteiktas darbības (cēloņa) rezultātā. ▲ vienmēr ir kvantitatīvi un kvalitatīvi proporcionālas to izraisītājam cēlonim. Sk. arī *Iemesls*.

**Seksisms** – dzimumdiskriminācijas veids pret cilvēkiem, uzskats, ka viens dzimums ir pārāks par otru un spējīgāks dažādās sabiedrības dzīves jomās. Biežāk izpaužas pret sievietēm.

**Seksuāla vardarbība pret bērnu** – viens no vardarbības pret bērnu veidiem. Bērna izmantošana tiešos seksuālos kontaktos vai iesaistīšana nodarbēs, lai pieaugušais saņemtu seksuālu apmierinājumu. ▲ var izpausties dažādos veidos, sākot ar rupju pieskaršanos bērnam līdz pat izvarošanai un incestam. ▲ ir arī bērna izmantošana pornogrāfijā un iesaistīšana prostitūcijā. Sk. arī *Bērna noraidīšana; Incests; Emocionāla vardarbība; Fiziska vardarbība pret bērnu; Seksuāla vardarbība*.

**Seksuālā attīstība** (lat. *sexus* dzimums) – indivīda fizioloģiskās un psiholoģiskās izmaiņas dzīves laikā, kas saistītas ar reproduktīvo funkciju. Visaktīvākā ▲ ir bērnībā un pusaudža vecumā. Sk. arī *Psihoseksuālā attīstība; Seksuālā audzināšana; Seksuālā orientācija*.

**Seksuālā audzināšana** – dzimumaudzināšana; būtiska socializācijas sastāvdaļa, lai apgūtu pretējā dzimuma savstarpējās saskarsmes iemaņas. Svarīga nozīme ▲ ir emocionalitātes attīstīšanai, t.i., spēja mīlēt, spontānas jūtu izpausmes, baudkaisle, atraisītība un atklātums. Liela nozīme ▲ ir arī morāles kategorijām: uzticībai, godīgumam, savstarpējai cieņai.

**Seksuālā diskriminācija** – diferencēta attieksme pret cilvēkiem, balstoties vienīgi uz dzimumkritēriju. Parasti ▲ nozīmē viena dzimuma prioritāti pār otru, kas ir pretrunā ar mūsdienu pasaulē eksistējošām vērtībām, cilvēktiesībām un demokrātijas principiem. Visās kultūrās, kur dominējošā loma pieder vīriešiem, sievietei ir ierobežota soc. perspektīva.

**Seksuālā orientācija** – indivīda orientācija uz seksuālo

objektu un seksuālo darbību. Runājot par objektu, var būt gan heteroseksuāla, gan homoseksuāla, gan biseksuāla, gan transseksuāla ▲. Sk. arī *Biseksualitāte*; *Heteroseksuālisms*; *Homoseksuālisms*; *Parafilija*; *Psihoseksuālās novirzes*.

**Seksuāli transmisīvās slimības** (lat. *transmissio* pār-sūtīšana, nodošana) – pasaules veselības organizācijas ieteikts termins venērisko slimību apzīmēšanai. ▲ spektrs pēdējos 20 gados ir ievērojami paplašinājies un vairs neaprobežojas tikai ar piecām klasiskajām venēriskajām slimībām – sifiliss, gonoreja, mīkstais šankrs, venēriskā limfogrānulatomoze un donovanoze. Šodien ▲ jēdziens aptver 20 dažādas uroģenitālu orgānu infekcijas (arī AIDS). ▲ izplatīšanos ietekmē gan sociālekonomiskie apstākļi, gan profilakses un izglītības politika valstī, gan citi faktori. Sk. arī *AIDS*.

**Seksuālā vardarbība** – cilvēka iesaistīšana seksuālā darbībā pret viņa paša gribu.

**Sekundārā grupa** (lat. *secundarius*) – jebkura grupa, kuras locekļi starpā nav ciešas vai primāras saites. ▲ sastāv no personām, kam ir dažas kopējas vērtības, vairāki kopēji uzvedī-

bas standarti, piem., klases skolā, profesionālas organizācijas, klubi. Sk. arī *Primārā grupa*.

**Sekundārā profilakse** – sk. *Profilakse*.

**Sekundārā veselības aprūpe** – veselības aprūpes veids. Specializēti medicīniski pakalpojumi, kurus, galvenokārt īslaicīgi, sniedz kvalificēti speciālisti ambulatorajā vai stacionārajā ārstniecības iestādē.

**Sensitivitāte** (lat. *sensitivus* jūtīgs) – cilvēka pastiprināts jūtīgums. ▲ parasti pavada paaugstināta uzbudināmība, bailes no svešiem cilvēkiem, negaidītām situācijām, dažādām pārbaudēm. Sensitīvi cilvēki ir bikli, kautrīgi, jūtīgi, ilgstoši pārdzīvo notikušo, uztraucas par nākotni. Viņiem var būt arī nepilnvērtības komplekss, paaugstināts prasīgums pret sevi un zems pretenziju līmenis. ▲ pamatā var būt gan organiski, gan cilvēka dzīves gaitā radušies cēloņi. Izteikta ▲ ir viena no psihopātijas formām.

**Serviss** (angļu *service*) – kādu pakalpojumu sniegšana iedzīvotājiem; sadzīves pakalpojumu organizāciju kopums.

### **Simptomātiskās**

**psihozes** – psihiski traucējumi, kas radušies pēc somatiskām slimībām, kā arī infekcijas slimībām un intoksikācijām. ▲ ir viens no pamatslimības simptomiem, to izpausmes nav specifiskas un var būt līdzīgas dažādām slimībām. Sk. arī *Alkohola psihozes; Infekciju psihozes; Intoksikācijas psihozes.*

**Sistēma** (gr. *systema* no daļām kopā saliktais, veselais) – savstarpējās sakarībās un attiecībās esošu elementu kopa, kas veido kvalitatīvi jaunu veselumu, vienību. ▲ ir organizētas strukturāli un procesuāli, un tās polemizē ar savu apkārtni. ▲ raksturojošie apzīmējumi ir: veselums, integrācija, pašorganizēšanās, jēga, funkcija (disfunkcija), savstarpēja atkarība, atpakaļejoša saikne, hierarhija, subsistēma, sistēmas robežas, adaptācija. Sk. arī *Atbalsta sistēma; Atvērtā sistēma; Ekosistēma; Klientu sistēma; Makrosistēma; Mezosistēma; Mērķu sistēma; Mikrosistēma; Sistēmas elements; Sistēmiskā paradigma; Slēgtā sistēma; Sociālā makrosistēma; Sociālā mikrosistēma; Sociālā mezosistēma; Sociālā sistēma; Sociālo pakalpojumu sistēma;*

*Subsistēma; Uz uzdevumu orientēta sistēma.*

### **Sistēmas elements**

– sistēmas minimālākā sastāvdaļa, kuru nevar pakļaut tālākai dalīšanai; sistēmas dalīšanas robeža. Sistēmas sadalījums elementos ir relatīvs un atkarīgs no cilvēka skatījuma un sistēmas pētījuma uzdevuma. Vienā skatījumā pētāmais veidojums var būt elements, taču, mainoties pētījuma mērķim, var izrādīties sarežģīta sistēma. Pētot soc. sistēmas, analīzē ir svarīgi nonākt līdz sistēmas elementam.

### **Sistēmas struktūra**

– noturīgs sistēmas elementu iekšējo saistījumu kopums, kas nodrošina sistēmas veselumu un pašidentitāti. Objektu kā sistēmu raksturo kvalitatīvi jaunas īpašības. Jauno kvalitāti nosaka mijiedarbība starp sistēmas elementiem, respektīvi, sistēmas struktūra. Soc. sistēmas darbības rezultāts atkarīgs no sistēmas sastāva un struktūras.

### **Sistēmiskā paradigma**

– soc. darbā teorētisko atziņu kopums, kas apskata soc. problēmu risināšanu kā sistēmu no trīs aspektiem: 1. Klienta pieredze sistēmai. 2. Klienta sistēmas funkcionēšana. 3. Klienta sistēmu attiecības. ▲ apskata

sistēmas robežas jeb soc. sistēmu funkciju kompleksu, analizējot soc. kopsakarības. Soc. darbinieks ▲ ietvaros ir ieinteresēts sociālajā lietu būtībā. Viņam ir svarīgas reālās soc. kopsakarības un it sevišķi tās, kas veido soc. problēmu, kuru viņš cenšas atrisināt. ▲ soc. darbiniekam ir svarīgi noteikt funkcionālās vienotības aspektus, t.i., analizēt soc. saites, no kurām sastāv soc. īstenība. Soc. darbiniekam ir jāredz sistēmas spēks, ietekme, ar kādu tā (skola, nodarbinātības sistēma, veselības aprūpes sistēma utt.) iedarbojas uz atsevišķu cilvēku, kurš veic kādu sistēmas noteiktu soc. lomu. Savukārt arī soc. izolācija (nepietiekama piederība sistēmai) cilvēkam var radīt problēmu. ▲ atšķirtībā no soc. darba pamatparadigmas nepieļauj centrēties uz klientu, bet prasa no soc. darbinieka konsekventu sistēmas orientāciju kā problēmas saskatīšanā, tā arī tās risināšanā. ▲ svarīgi ir noteikt sistēmas funkcionalitāti. Pamatā soc. darbinieki strādā ar disfunkcionālām sistēmām. ▲ izšķir trīs sistēmu disfunkciju veidus: funkcijas nepietiekamība; nepareiza funkcija, funkciju konflikts. ▲ svarīgi noteikt arī sistēmu attiecību kvalitāti. Soc. darbinieks, risinot soc. problēmas, var sastapties ar disfunkciju arī sistēmu attiecī-

bās. Uz to norāda trīs pazīmes: sistēmu attiecību trūkums; mērķim neatbilstošas sistēmu attiecības; sistēmu konflikts. Soc. darbiniekam jebkurā problēmsituācijā jāveido problēmas risināšanas sistēma. Sk. arī *Sociālā darba pamatparadigma*.

### **Situācija** (< fr. *situation*)

– stāvoklis, apstākļi, apstākļu kopums. Sk. arī *Demogrāfiskā situācija*.

### **Skolas fobija** – bērna

bailes no skolas. ▲ cēloņi ir: emocionālais diskomforts, mācību neveiksmes un vardarbība skolā, soc. noslēgšanās, trauksme, kas saistīta ar šķiršanu no vecākiem, ceļošanas fobija.

### **Skolotāja loma** – viena

no soc. darbinieka profesionālajām lomām. ▲ prasa sociālpedagoģiskās diagnozes noteikšanu, soc. prasmju apguves veicināšanu, efektīvu metožu pielietošanu darbā ar vecākiem, bērnu ar speciālo vajadzību grupām, klientu soc. prasmju apgušanas pilnveidošanu.

### **Slēgta ģimene** (angļu

*closed family*) – ģimenes tips, kuras locekļiem ir izteikta iekšējo attiecību prioritāte un kuri nav orientēti uz sadarbību ar ci-

tiem cilvēkiem, kas nav ģimenes locekļi.

**Slēgtā aptauja** – aptaujas veids, kuras gaitā aptaujātās personas atbild uz piedāvātajiem atbilžu variantiem.

**Slēgtā grupa** – *soc. darbā* atvērtās grupas pretstats; ▲ vieni un tie paši dalībnieki paliek grupā līdz tās darbības beigām. Tā kā ▲ ir ierobežots dalībnieku skaits, uzskata, ka šādā grupā notiek dalībnieku tuvināšanās un sasaiste. Ne visi indivīdi iekļaujas tuvās, norobežotās grupās. Tuvība var būt arī biedējoša, un daži dalībnieki slikti pieņem noslēgtību. Sk. arī *Atvērtā grupa*.

**Slēgtā sistēma** – *kibernētikā* sistēma, kuru ar apkārtējo vidi saista tikai trīs kanāli: mērķu ieeja, resursu ieeja un rezultātu izeja. ▲ uzbūve un darbība paliek apslēpta. Kibernētikā šādas sistēmas apzīmēšanai lieto jēdzienu "melnā kaste". Sabiedriskas sistēmas kibernētiskā izpratnē nevar darboties kā slēgtās sistēmas. *Soc. darbā* par slēgtām *soc. sistēmām* uzskata sistēmas, kurās nav realizēts atklātuma princips (par atsevišķiem sistēmas komponentiem un to darbību informācija plašai sabiedrībai

netiek izpausta). Sk. arī *Slēgtā ģimene*.

**Slēptā novērošana** – novērošanas veids, kurā objekts nav informēts par novērošanas procesu.

**Slēptais bezdarbnieks** – strādājošais, kas nodarbināts nepilnu darba dienu vai nepilnu darba nedēļu vai arī atrodas piespiedu bezalgas atvaļinājumā. ▲ saistīts ar nestabilu uzņēmuma ekonomisko un finansiālo situāciju, kas tirgus konkurences apstākļos nespēj sevi saglabāt un atrodas bankrota priekšā. Par ▲ sauc arī cilvēku, kas pēc ilgiem meklējumiem ir zaudējis cerības atrast darbu, vairs nesapņem bezdarbnieka pabalstu un nav reģistrēts Nodarbinātības valsts dienestā.

**Slimība** – organisma dzīvības funkciju un sistēmu līdzsvara zudums, kad svarīgas organisma funkcijas vairs nav iespējams līdzsvarot un noteiktu struktūru integrācija ir traucēta. Ir pazīstamas aptuveni 30000 slimību, kuras tiek apvienotas grupās un klasēs. ▲ ir dinamisks process, ko nosaka iekšējie resursi (ģenētika, psihe) un ārējā vide. Sk. arī *Slimības vēsture*; *Slimnieks*; *Slimnieku kopšana*.

**Slimības vēsture** – 1. Ziņas par slimības cēloņiem un attīstības apstākļiem, par tās patoģenēzi, simptomiem un gaitu līdz slimības beigām. 2. Dokumenti, kurā aprakstīta slimība, kā arī fiksēti izmeklējumi un ārstēšanas process.

**Slimnīca** – stacionāra ārstniecības institūcija. ▲ var būt plaša profila vai arī šauras specializācijas institūcija. Pirmās slimnieku patversmes Rīgā (Svētā Gara, Svētā Jura, Svētā Lācara hospitālis) dibinātas 13. gs. un 14. gs. ▲ mūsdienu izpratnē Latvijā parādījās 18. gs. un 19. gs. 1803. gadā tika dibināta Rīgas pilsētas 1. slimnīca. Mūsdienās liela un moderna ▲ vienlaikus ir viesnīca, ārstniecības iestāde, skola un zinātniskās pētniecības iestāde, tehniski sarežģīts uzņēmums, kura darbību nodrošina medicīniskais un tehniskais personāls. Sk. arī *Sociālais darbs slimnīcā*.

**Slimnieks** – cilvēks ar kāda orgāna vai orgānu sistēmas funkciju traucējumu izpausmēm. Sk. arī *Slimība; Veselība*.

**Slimnieku kopšana** – ārstēšanas sastāvdaļa, radot slimniekam labvēlīgus sadzīves apstākļus slimnīcā vai mājās. ▲

nepieciešamas speciālas zināšanas un iemaņas (sevišķi gulošu, smagi traumētu, paralizētu, cilvēku ar garīgās veselības traucējumiem un AIDS slimnieku kopšanā). Slimo kopēju izglītošana notiek vidējās medicīniskās mācību iestādēs, bet šo speciālistu darbu koordinē un vada ārsti un medmāsas.

**Slimokase** – veselības apdrošināšanas institūcija, pašvaldības uzņēmums vai sabiedrība ar ierobežotu atbildību, kas noslēgusi līgumu ar Labklājības ministrijas Veselības apdrošināšanas centrālo fondu par valsts obligātās veselības apdrošināšanas pakalpojumu minimuma nodrošināšanu ▲ dalībniekiem. ▲ galvenās funkcijas ir nodrošināt veselības aprūpes finansēšanas noteikumos noteikto ārstniecības pakalpojumu apjomu, slēgt līgumus ar ārstniecības iestādēm par veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanu, nodrošināt iedzīvotājiem veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, īpaši – primāro veselības aprūpi, informēt iedzīvotājus par veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanu. Lai kļūtu par ▲ dalībnieku, jāreģistrējas pie primārās veselības aprūpes ārsta. ▲ dalībniekiem, apmeklējot ārstu, jāmaksā tikai pacienta iemaksa, bet atsevišķas

iedzīvotāju grupas, kā to nosaka MK Veselības aprūpes finansēšanas noteikumi, no pacienta iemaksas ir atbrīvoti. Slimokasu darbību regulē MK 1997. gada noteikumi Nr. 360 "Slimokases izveides un darbības noteikumi".

**Socializācija** (fr. *socialisation*) – personības tapšanas process, cilvēkam jau no dzimšanas pārmantojot cilvēces pieredzi un zināšanas, pakāpeniski iesaistoties soc. vidē. ▲ nozīmē soc. normu, darbību un spēju, kā arī garīgo vērtību apgūšanu. Tikai ▲ indivīds apgūst cilvēciskumu un atrod savu vietu sabiedrībā. Visintensīvāk ▲ process notiek bērnībā. Šajā procesā ļoti liela nozīme ir attīstības soc. situācijai. Nelabvēlīgu soc. apstākļu rezultātā var rasties antisociāla uzvedība, kam nepieciešama soc. korekcija jeb resocializācija. Sk. arī *Atdarināšana, imitācija*.

**Socializētāja loma** – viena no soc. darbinieka profesionālajām lomām. Socializētājs palīdz apgūt soc. mijiedarbības modeļus un veidot soc. kompetenci, tādējādi sekmējot indivīda soc. integrāciju vidē.

**Sociālā adaptācija** – cilvēku pielāgošanās jaunai, soc. kulturālai videi migrācijas, ilg-

stošas slimības, soc. izolācijas vai darba maiņas gadījumā. Laika posmos, kad sabiedrībā notiek straujas soc. politiskas pārmaiņas, adaptācijas problēma ir aktuāla lielajās soc. grupās (galvenokārt vecākajai paaudzei un/vai etniskajām minoritātēm). Sk. arī *Dezadaptācija, Sociālā rehabilitācija, Socializācija*.

**Sociālā aizsardzība** – valsts pasākumu sistēma indivīdu, soc. grupu un sabiedrības soc. drošības nodrošināšanai un soc. taisnīguma principa realizēšanai. Latvijā ▲ tiesiskos pamatus nosaka likums "Par sociālo drošību", kas pieņemts 1995. gada 7. septembrī. ▲ ievērošanas nodrošināšanai un kontrolei valsts izveido īpašas institūcijas, kuru uzdevumus, izveidošanas un drošības kārtību nosaka īpaši normatīvie akti.

**Sociālā anomija** – stāvoklis sabiedrībā, kuru raksturo daļējs vai pilnīgs stingri noteiktu morāles normu trūkums. Tādējādi trūkst regulatoru indivīda uzvedībai (iestāties morālais vakuums), vecās normas un vērtības vairs neatbilst sabiedrības reālajām attiecībām, bet jaunās normas vēl nav nostiprinājušās. ▲ var raksturot gan stāvokli sabiedrībā kopumā, gan atsevišķu

indivīdu, ja tas jūtas soc. dezorientēts, atrodas satraukuma stāvoklī un pārdzīvo izolētības izjūtu. Pēc ▲ teorijas, antisociāla uzvedība pieaug tad, kad sabiedrība izvirza noteiktas veiksmes un labklājības simbolus (standartus), kuriem jābūt kopīgiem visiem sabiedrības locekļiem, taču sabiedrības struktūra lielākajai sabiedrības daļai nedod iespēju (vai to ierobežo) likumīgiem līdzekļiem nodrošināt šo standartu sasniegšanu. ▲ koncepcija tiek lietota, skaidrojot deviantu uzvedību, kā arī soc. konflikta teorijās. Mūsdienās jēdzienu "anomija" lieto, pētot krīzes situācijas sabiedrībā. Sk. arī *Deviance*.

**Sociālā apdrošināšana** – ar valsts soc. likumdošanu noteikta soc. aizsardzības programma, kas nodrošina pret risku un situācijām, kurās cilvēks viegli ievainojams. ▲ pamatojas uz brīvprātīgu vai obligātu iemaksu izdarīšanu, no kurām veidojas ▲ līdzekļi. ▲ sistēmas dalībniekam, nonākot soc. riska situācijā, no šiem līdzekļiem nodrošina soc. pakalpojumus – pensiju, pabalstu, ārstēšanos utt. ▲ veic (vai par viņiem veic) solidārās soc. apdrošināšanas shēmas dalībnieki. Parasti šādas shēmas atbalsta valsts, piedalo-

ties to finansēšanā. Atbilstoši LR 1995. gada 7. septembra likumam "Par sociālo drošību" katram ir tiesības uz soc. apdrošināšanu. ▲ ir obligāti pakļautas: 1) personas, kuras ir nodarbinātas un saņem samaksu par savu darbu; 2) pašnodarbinātas personas; 3) brīvo profesiju pārstāvji; 4) bezdarbnieki. ▲ ir pakļautas 15 gadu vecumu sasniegušas personas.

**Sociālā aprūpe** – soc. pakalpojumu sistēma, kas nodrošina atkarīgas un soc. nespējīgas personas pamatvajadzību apmierināšanu.

**Sociālā ārstēšana** (angļu *social treatment*) – soc. darbā pasākumu komplekss, kura mērķis ir noteikt soc. diagnozi un sniegt palīdzību soc. krīzes situācijās. ▲ ir starppersonu palīdzības veids, kurā tiek izmantotas tiešās un netiešās iejaukšanās stratēģijas, lai palīdzētu indivīdiem, ģimenēm un mazajām sociālajām grupām uzlabot soc. funkcionēšanu un atrisināt soc. problēmas. ▲ nav ilgstošs process, tas aptver astoņas fāzes: 1) Ieslēgšanās. Mērķis – noskaidrot palīdzības nepieciešamību; 2) Novērtējums un soc. diagnoze. Mērķis – novērtēt fizisko, psiholoģisko un soc. apstākļu ie-

darbību uz klientu, saistot to ar soc. problēmām, kādas ir klientam; 3) Izmaiņu mērķu (uzdevumu) noteikšana; 4) Plāna izvēle. Mērķis – soc. ārstēšanas plāna izstrādāšana; 5) Darba līguma sastādīšana. Mērķis – klienta un soc. darbinieka nolūku precizēšana; 6) Soc. ārstēšanas realizēšana. Mērķis – ārstēšanas plāna izpilde; 7) Novērtēšana. Mērķis – klienta izmaiņu noteikšana; 8) Nobeigums un novērtēšana. Mērķis – nodrošināt klienta pārēju no tiešajām palīdzības attiecībām uz citiem atbalsta veidiem. Lai ▲ varētu sekmīgi realizēt, ir nepieciešama klienta vēlēšanās, piekrišana un aktīva līdzdalība visās fāzēs. ▲ ir pamats soc. atveseļošanai. Termins ▲ bieži tiek lietots kā sinonīms jēdzienam "Sociālā terapija". Sk. arī *Netiešā sociālā ārstēšana; Sociālā atveseļošana; Sociālā funkcionēšana; Sociālā terapija; Tiešā sociālā ārstēšana.*

**Sociālā atbildība** – soc. attiecību izpausmes elements. Atkarībā no veida, kādā izpaužas ▲, izdala: tikumisko, juridisko, ekonomisko un politisko atbildību. Plašākā traktējumā ▲ ir sabiedrības attieksme pret individu un soc. grupu, arī sabiedrības izvirzīto prasību un pienākumu apzināšanās individuālajā un soc.

grupu līmenī. ▲ pamatojas uz soc. vērtībām, normām un tiek realizēta ar soc. kontroles palīdzību. Tā ir saistīta ar cilvēka un sabiedrības soc. tiesību izpratni. Sk. arī *Sociālā kontrole.*

**Sociālā atmiņa** – soc. nozīmīgas, sabiedrības funkcionēšanai nepieciešamas informācijas glabāšanas, pārstrādes un tālākās nodošanas sistēma. ▲ saturs ir cilvēces kolektīvā pieredze, kas tiek fiksēta vispārīgi nozīmīgās formās ar valodas un citu zīmju sistēmu, darba līdzekļu, soc. attiecību, tradīciju, normu un citu materiālās un garīgās kultūras fenomenu palīdzību. ▲ ir individuālās atmiņas ek-sistences pamats, priekšnoteikums un vide.

**Sociālā attīstība** (angļu *social development*) – 1. Plānots izmaiņu process, lai celtu iedzīvotāju labklājību saistībā ar ekonomiskās attīstības dinamisko procesu. 2. *Soc. darbā* ▲ tiek definēta kā process, kas virzīts uz integrētas, sabalansētas un vienotas sabiedrības soc. un ekonomiskās attīstības sasniegšanu; tādas sabiedrības izveidi, kurā respektē cilvēka cieņu, vienlīdzību un soc. taisnīgumu. Soc. darbinieki savā profesionālajā praksē pilda soc. attīstītāja lomu un ir

ieinteresēti sabiedrības soc. attīstības programmu veicināšanā. Sk. arī *Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarācija*.

### **Sociālā atveseļošana**

– mērķtiecīga darbība, organizēts process, kura rezultātā pastāvošā soc. sistēma mainās pati, izmaiņot arī soc. vidi. Plašākā nozīmē terminu ▲ lieto, runājot par visas sabiedrības vai noteiktu grupu atveseļošanu (piem., prostitūcijas, tuberkulozes, narkomānijas, ilgstoša bezdarba likvidācija). Šaurākā nozīmē ▲ ir pasākumu komplekss, kura mērķis ir sniegt indivīdam iespēju maksimāli atgūt fizisko, garīgo, profesionālo, sociālo un ekonomisko pilnvērtību, t.i., maksimāli integrēties sabiedrībā. Šajā procesā paralēli ārstnieciskajiem pasākumiem (ja tādi nepieciešami) lieto ar profesiju saistītus pedagoģiskus pasākumus (pārkvalificēšanu, apmācības utt.), sociālekonomiskus pasākumus (soc. nodrošināšanu, darbā iekārtošanu utt.). ▲ ir ilgstošāks process nekā soc. ārstēšana, jo ir saistīta ar indivīda jauno soc. normu un lomu apgūšanu soc. attiecību sistēmā, ar praktisku un morālu sagatavošanu jaunajai soc. videi, kurā tas atgriezīsies. Sk. arī *Sociālā ārstēšana*.

### **Sociālā audzināšana**

– objektīvi likumsakarīgs, mērķtiecīgs personības soc. veidošanas process, kura rezultātā cilvēks iegūst izpratni par soc. vērtībām, soc. vidi, kā arī spēju orientēties tajā. ▲ palīdz indivīdam integrēties sabiedrībā, sasniegt savu soc. briedumu. Tās mērķis un līdzekļi ir atkarīgi no sabiedrības ekonomiskās iekārtas, kultūras līmeņa un pamatojas valdošā soc. slāņa ideoloģijā. ▲ cilvēks ir galvenais radošais spēks un galvenā sabiedrības vērtība, tāpēc šajā procesā liela uzmanība tiek pievērsta vērtību orientācijai un personības harmoniskai attīstībai.

### **Sociālā darba komunikācijas prasmes**

– soc. darbinieku prasmju veids, kas sazināšanos padara efektīvāku, veicina informācijas nodošanu citiem cilvēkiem. Viens no soc. darba komunikācijas līdzekļiem (īpaši konsultēšanas, padomu sniegšanas nozīmē) ir valoda. Soc. darbinieka valodas prasmes iedala četrās kategorijās: 1. Prasme saprasties ar valodas palīdzību. Soc. darbiniekam jābūt plašai valodas saprašanas kapacitātei, kas viņam palīdzētu saklausīt informāciju no dažādiem valodas stiliem (jaunieši, vecie

cilvēki, cilvēki ar speciālām vajadzībām utt.), kā arī saprast zinātnisko valodu soc. darbam relevantajās zinātņu nozarēs (izglītības (pedagoģijas) zinātne, soc. zinātnes, veselības zinātne utt.), ka arī soc. lingvistiku. Soc. darbiniekam jātiek galā ar valodas problēmām komunikācijas procesā starp viņu un tipiskajiem viņa klientiem. Soc. darbinieks nedrīkst balstīties uz to, ka viņš visu saprot, ko problēmas dalībnieks domā ar izteiktajiem vārdiem. Ir jābūt uzmanībai uz valodu, kas nozīmē – rūpīgi un paškritiski saprast, ko viņam grib pateikt cilvēki no citām aprindām savā īpatnējā valodas stilā.

2. Prasme izteikties. Ir ļoti svarīgs soc. darbinieka valodas elastīgums, jo viņam ir jāpielāgojas to cilvēku, ar kuriem viņš sarunājas, atšķirīgām valodas sarunas spējām. Soc. darbiniekam ar tipiskajiem klientiem jārunā valodā ar dabiskiem, vispārpieņemtiem vārdiem, vienkāršos teikumos. Viņam jārunā skaidri, pietiekami skaļi un ne pārāk ātri. Valoda ir lielisks izglītības indikators, un tur, kur soc. darbiniekam jāsaskaras ar personām ar augstu kultūras līmeni, viņam nav jāpieturas pie valodas vienkāršības. Valodas elastīgums nenozīmē, ka soc. darbiniekam jāizturas kā valodas

hamoleonam un jāpiesavinās citu cilvēku runas veidi. Bet ar katru sarunas partneri viņam jāsarunājas adekvāti viņa saprašanai, nepieļaujot primitīvi vulgāru, gramatiski nepareizu vai samāksloti uzpūstu runāšanas manieri.

3. Prasme skaidri rakstīt. Soc. darbiniekam jāraksta atsauksmes, ziņojumi, iesniegumi, ierosinājumi, kuriem bieži vien ir izšķiroša loma soc. problēmas risināšanā. Ja soc. darbinieks nav spējīgs rakstiski precīzi un uzskatāmi attēlot klientu soc. situāciju un administratīvām struktūrām pārliecinoši parādīt savus problēmas risinājuma priekšlikumus, tad viņš ir pazaudējis ļoti iedarbīgu soc. darba līdzekļi. Ja ir vajadzīgs rakstisks dokuments no klienta puses, tad pa lielākai daļai soc. darbiniekam ir jāpalīdz to uzrakstīt, jo parasti soc. darba klientiem pietrūkst vajadzīgās prasmes izteikties rakstveidā.

4. Prasme sazināties ar problēmas dalībniekiem, kuri runā svešvalodā. Tā kā liela daļa viesstrādnieku, bēgļu, pajumtes meklētāju pieder pie soc. vājas iedzīvotāju daļas, tad soc. darbinieks bieži ir nodarbināts ar citās valodās runājošu cilvēku soc. problēmām. Komunikācijas aspektā soc. darbiniekam jārunā tieši vai netieši ar trešās personas (tulkotāja) palīdzību. Soc. darbinieks tiecas

pēc tiešās valodas komunikācijas, tiklīdz ir radies iespaids, ka var saprasties. Bet te pastāv draudi pārvērtēt savu vai komunikācijas partnera valodas prasmi. Ja ir pieaicināts tulks vai brīvprātīgs palīgs, jāapzinās arī tas, ka ikviena tulkošana ir tajā pašā laikā arī interpretēšana. Runāšana un rakstīšana vēl nenozīmē, ka notiek saprašana un tāpat īsta, saturīga, produktīva komunikācija. Soc. darbiniekam vienmēr jābūt nomodā par valodu, citādi viņš var sagādāt arī sajukumu un kaitējumu.

**Sociālā darba metodes** – mērķtiecīgi izraudzītu un sistemātiski sakārtotu darba paņēmieni kopums, kuru izmanto klienta soc. problēmas izpētei un identificēšanai, palīdzības procesa nodrošināšanai un darbības rezultātu novērtēšanai. Izdala 3 metožu grupas: 1) Identificēšanas metožu grupa: daudzdimensiju soc. atbalsta skala, ekokarte, genogramma, kultūrgramma, etnogrāfiskā intervija, atbalstošā tīklojuma anketa, ģimenes karte; 2) Novērtēšanas metožu grupa: vienas sistēmas pieeja, pētnieciskās metodes, soc. tīklojuma karte, kopienas mijiedarbības anketa, soc. atbalsta aptauja, novērošana, ģimenes resursu skala, kopienas spēju karte, mērķu sasniegšanas

pieeja. ▲ formālo struktūru nosaka 2 fundamentālas jēdzienu kategorijas: metodiskie principi un sociālā darba funkcijas; 3) Problēmas risināšanas metožu grupa: sociālpсихолоģiskais treniņš, soc. gadījuma apspriede, konsultācija, pārruna, dokumentu analīze, dialogs, soc. gadījuma apraksts, lomu spēles, modelēšana, konflikta inducēšana, pārliecināšana, vēdināšana, veicināšana. Sk. arī *Sociālā darba metodoloģiskie principi*; *Sociālā darba uzdevumi*; *Sociālā darbinieka profesionālas darbības principi*; *Sociālā darbinieka un klienta attiecību veidošanas principi*.

**Sociālā darba metodoloģiskie principi** – soc. darbinieka konceptuālie pamatprincipi, kas detalizēti tiek izvērtēti praktiskajā darbībā. Izdala šādus ▲: 1. Individualizētas izpratnes princips. Soc. darbinieks tiecas izprast soc. problēmu tās individuālajā savdabībā. Zinātniskie sasniegumi, soc. darba teorētiskie modeļi, pamatnoteikumi ir soc. darbinieka palīg līdzekļi, lai nonāktu pie individualizētas atziņas. Soc. darbinieks nedistancējas no klienta individuālās patiesības, bet to nepieņem arī par galīgo patiesību. 2. Mijiedarbības izpratnes un rīci-

bas nodrošināšanas princips. Problēmas izprašana un problēmas risināšana ir vienots process. 3. Sistēmiskuma princips. Soc. darbinieks soc. problēmu un tās risinājumu pamatā izprot no sistēmiskā aspekta. Viņš raugās uz atsevišķu cilvēku kā uz soc. lomas izpildītāju, kura lomu nosaka sistēma un kam ir nepieciešamas attiecības ar citiem cilvēkiem. Soc. darbinieks soc. problēmu saskata vai nu kā klienta nepietiekamu piederību pie sistēmas, vai kā sistēmu negatīvu attiecību rezultātu. Soc. problēmas risināšanu viņš izprot kā soc. kopsakarību atjaunošanu, kā soc. sistēmas funkcionalizēšanu. 4. Sociāloģiskās domāšanas princips. Soc. darbinieks cenšas izprast problēmsituācijai piemītošo "sociālo loģiku" un sasniegt loģiskus problēmas atrisināšanas mērķus. Katrai soc. situācijai piemīt sava soc. loģika neatkarīgi no tā, vai to vērtē kā soc. pozitīvu vai negatīvu. Soc. loģikas izmantošana ir obligāts priekšnoteikums patiesai izpratnei un kvalitatīvai soc. darbinieka darbībai. 5. Soc. ētiskais princips. Soc. darbinieks vērtē soc. situācijas, balstoties uz soc. vērtībām, un cenšas sasniegt tām atbilstošu problēmas risinājumu. Viņa domāšanu un rīcību vada vispārīgs soc. ētikas princips –

"soc. taisnīgums". Jēdziens ietver dažādas vērtības, kuras jātiecas īstenot soc. problēmas atrisinājumā (cilvēka cieņa, pašnoteikšanās, vienlīdzīgas tiesības u.c.). 6. Kreativitātes princips. Soc. darbinieks, meklējot problēmas risinājumu, rod jaunas idejas un priekšstatus. Viņa darbība nav tikai reproduktīva, bet radoša pēc būtības. Soc. darbinieks akcentē kreatīvos aspektus – "originalitāti", "māksliniecisko veiklību", "radošo izpratni".

### Sociālā darba mērķis

– profesionālas darbības orientieris, novērojamais un mērījams rezultāts, uz kuru tiek vērstas soc. darbinieku aktivitātes. ▲ definēts kā individuālu soc. problēmu risināšana, kas skar konkrētus atsevišķus cilvēkus (cilvēku grupas, ģimenes, kopienas) pretstatā vispārīgām, abstraktām problēmām. Globālas sociālpolitiskas (sociālstrukturālas) problēmas soc. darbiniekam ir ietekmes faktori, nevis darbības objekti. Šādi definēts ▲ pieprasa soc. darbinieka koncentrēšanos uz individuāli konkrētām problēmsituācijām, kurās ir iesaistīti personiski identificēti cilvēki.

**Sociālā darba organizācija** – pasākumu kopums, kura mērķis ir saskaņot soc. darbi-

nieku pūliņus, komunikācijas iespējas, profesionālās ētikas normas, tālākizglītības programmas kopīgam darbam soc. darba uzdevumu sasniegšanai.

**Sociālā darba pamatparadigma** – konstruēts zinātnisks koncepts, kas veidots uz psihoanalītiskās teorijas bāzes un ir ietekmējis soc. darba tradīcijas, noteicis soc. darba prakses pamatus. Ļoti bieži kā sinonīmu jēdzienam ▲ lieto terminu "lineārā paradigma". Soc. problēmas risināšanā ▲ uzmanība tiek pievērsta klienta iekšējiem, nevis soc. ietekmes faktoriem. Mūsdienās plašāk tiek izmantotas sistēmu teorijas idejas, izveidojot stabilu sistēmisko paradigmu soc. darbā. Sk. arī *Psichosociālais darbs*; *Sistēmiskā paradigma*; *Sociālekoģisks modelis*.

**Sociālā darba prakse** (angļu *social work practice*) – prakses veids. Soc. darba teorijas un prasmju praktiska izmantošana, lai nodrošinātu sabiedrību ar soc. pakalpojumiem, kas atbilst soc. darba vērtībām un mērķiem. ▲ ietver soc. korekciju, soc. problēmu likvidēšanu, soc. atjaunošanu (traucēto soc. funkciju rehabilitāciju) un profilaksi (pakalpojumu plānošana, organizēšana un nodrošināšana pirms

problēmas aktualizācijas, tādējādi veicinot soc. labklājības līmeņa pieaugumu). Galvenās soc. darbinieka prakses lomas ir: administrators, starpnieks, soc. gadījuma vadītājs, plānotājs, aizstāvis, pētnieks, socializētājs, supervizors, skolotājs un vajadzīgo soc. vērtību uzturētājs. ▲ tiek organizēta mikroprakses, mezo-prakses un makroprakses līmenī. Sk. arī *Administratora loma*, *vadītāja loma*; *Aizstāvja loma*, *advokāta loma*; *Aktīvista loma*; *Arodsociālais darbs*; *Eksperta loma*; *Gerontoloģiskais sociālais darbs*; *Konsultanta loma*; *Medicīniskais sociālais darbs*; *Pētnieka loma*; *Plānotāja loma*; *Psihiatriskais sociālais darbs*; *Samierinātāja loma*; *Skolotāja loma*; *Socializētāja loma*; *Sociālā darba prakses jomas*; *Sociālā darba prakses novērtēšana*; *Sociālā gadījuma vadītāja loma*; *Sociālais darbs slimnīcā*; *Sociālo vērtību uzturētāja loma*; *Specializācija sociālajā darbā*; *Starpnieka loma*; *Supervizora loma*.

**Sociālā darba prakses jomas** (angļu *fields of practice*) – dažādie soc. darba prakses virzieni, kuros profesionāla darba veikšanai nepieciešama specifiska kompetence. ▲ tika noteiktas 20. gs. 20. ga-

dos, kad kļuva redzams, ka soc. darba prakses robežas ir kļuvušas pārāk plašas un tās nepieciešams diferencēt. Pirmās precizētās ▲ iekļāva: ģimenes labklājību (angļu *family welfare*), bērnu labklājību, psihiatrisko soc. darbu (angļu *psychiatric social work*), medicīnisko soc. darbu un soc. darbu skolās (angļu *school social work*). Šīs ▲ ir mainījušās, un radušās jaunas sfēras, kas ietver arī rūpniecisko soc. darbu (angļu *industrial social work*), arodsociālo darbu, gerontoloģisko soc. darbu, soc. darbu laukos (angļu *rural social work*), soc. darbu policijā, soc. darbu aprūpes institūcijās, soc. darbu rehabilitācijas jomā, soc. darbu penitenciārajās iestādēs, soc. darbu novērtēšanas un pārraudzības jomā. Sk. arī *Arodsociālais darbs; Gerontoloģiskais sociālais darbs; Medicīniskais sociālais darbs; Psihiatriskais sociālais darbs; Sociālais darbs slimnīcā; Specializācija soc. darbā.*

**Sociālā darba prakses novērtēšana** – soc. darba funkcija, kuras mērķis ir noteikt soc. palīdzības procesa un iejaukšanās metožu pielietošanas efektivitāti, izmantojot pārbaudāmus datus. Galvenā ▲ būtība ir regulāru mērījumu atkārtošana pirms iejaukšanās, iejaukšanās

laikā un pēc iejaukšanās, lai redzētu, kādas pārmaiņas ir notikušas un kā iejaukšanās ietekmē klientu un klientu sistēmu. Sk. arī *Sociālā darba metodes.*

**Sociālā darba prasmes** – specifisks soc. darbinieku profesionālo prasmju kopums. Tiek uzskatīts, ka ir 12 būtiskas ▲: 1) mērķtiecīgi un ar izpratni klausīties klientā; 2) atlasīt nozīmīgo informāciju un savākt faktus, lai veidotu soc. gadījuma vēsturi, novērtējumu un ziņojumus; 3) veidot un saglabāt profesionālās saites ar citiem speciālistiem; 4) vērot un interpretēt klienta verbālo un neverbālo uzvedību, izmantojot personības teorijas un diagnostikas metodes; 5) iesaistīt klientus (indivīdus, ģimenes, grupas un kopienas) kopējā darbā viņu problēmu risināšanā; 6) apspriest emocionālus jautājumus, sniedzot atbalstu un nedraudot; 7) radīt jaunus klienta vajadzību apmierināšanas variantus, pakalpojumus; 8) noteikt, vai iejaukšanās ir nepieciešams pārtraukt; 9) veikt pētījumus un interpretēt teorētiskajā literatūrā atrastās atziņas; 10) pildīt starpnieka lomu starp konfliktējošām pusēm; 11) nodrošināt dažādu institūciju sadarbību pakalpojumu sniegšanā; 12) interpretēt soc. vajadzības,

lai atrastu resursus un sabiedrības (arī likumdevēju) atbalstu. Sk. arī *Sociālā darba komunikācijas prasmes*; *Sociālās prasmes*.

### **Sociālā darba resursi**

– dažāda veida līdzekļi, kas var nodrošināt vai nodrošina indivīdu, grupu, kopienu soc. funkcionēšanu. ▲ iedalās 3 sistēmās: 1) neformālo resursu sistēma, kas ietver ģimeni, draugus, kaimiņus, tuvākos kolēģus. Šī sistēma ir vērsta uz konkrētiem pakalpojumiem, ar tās palīdzību var izmantot citu resursu sistēmu pakalpojumus (piem., kaimiņi lūdz pieskatīt bērnus); 2) formālo resursu sistēma, kas ietver tās organizācijas un formālās asociācijas, kas nodrošina savu biedru interešu aizsardzību (piem., baznīca, arodbiedrība u.c.); 3) soc. resursu sistēma, kas ietver soc. institūcijas, programmas vai pakalpojumus, kas radīti, lai apmierinātu cilvēku soc. vajadzības (piem., slimnīcas, soc. palīdzības dienesti, dienas aprūpes centri, reģiona soc. attīstības programma, bezdarbnieku pārkvalifikācija). Cilvēkam savu vajadzību apmierināšanai nepieciešami visi šie ▲, jo tie nodrošina indivīdu, grupu vai kopienu atbalstu. Raksturīgākās problēmas, kas apgrūrina ▲ pieejamību, ir: 1) dažādu ▲ sistēmu prasības vai principi

var būt nesaskaņoti vai pat pretēji; 2) pašā ▲ sistēmā var būt iekšēja rakstura nesaskaņas, kas traucē tai kvalitatīvi funkcionēt; 3) indivīdi var nespēt adekvāti sadarboties ar resursu sistēmām. Jābūt tādai indivīda, grupas un kopienas mijiedarbībai ar resursu sistēmām, kas nodrošina to optimālo soc. funkcionēšanu sabiedrībā. Sistēmiskā soc. darba ietvaros papildus izdala šādus pamata resursus: soc. institūcija, pie kuras pieder soc. darbinieks; nauda un mantas; brīvprātīgie palīgi un sabiedriskās organizācijas; pakalpojumu sistēmas; tiesības (likumdošanas akti); profesionālās soc. darbinieka zināšanas; soc. darba prasmes; soc. darbinieka personība.

**Sociālā darba standarti** – paraugu kopums, kas regulē soc. darbinieka profesionālo darbību, kā arī palīdz uzlabot profesijas pārstāvju sniegto pakalpojumu kvalitāti. ▲ nosaka ētikas normas, vērtības, speciālās prasmes, kas nepieciešamas visiem soc. darbiniekiem. ▲ var attiekties arī uz kādu konkrētu soc. darba jomu, piem., klīniskā soc. darba prakses standarti, skolu soc. darba dienestu standarti u.c. ▲ parasti izstrādā profesionālo soc. darbinieku asociācijas. Sk. arī *Bērnu tiesību aiz-*

sardzības likums; Brīvprātīgais; Dienas aprūpes centrs; Likums "Par sociālo drošību"; Likums "Par sociālo palīdzību"; Pansionāts; Patversme; Sociālā darba prasmes; Sociālā darba zināšanas; Sociālā darbinieka personības kvalitātes; Sociālie pakalpojumi.

### Sociālā darba teorijas

– teoriju kopums, kas nosaka soc. darbinieku profesionālās darbības pamatus, izskaidro soc. darba būtību, apraksta darbības metodes, mērķus un pamatprincipus. Tā kā soc. darbs ir kompleksa teorētiskās, profesionālās un soc. pakalpojumu sistēmas daļa, tā teorijas ir tā konteksta produkts. ▲ ne tikai ietekmē soc. darba idejas, vērtības un attieksmes, bet arī veidojas soc. darba praksē, ietekmējoties no tās. ▲ ir daudz kopēju iezīmju, kas ir nozīmīgākas nekā atšķirības starp tām. Sk. arī *Psihosociālais darbs; Sistēmiskā paradigma; Sociālā darba pamatparadigma; Sociālā darba teoriju naturalizācija; Sociālā terapija; Sociālekoloģisks modelis.*

**Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība" (SDSPA)** – juridiskas personas dibināta Latvijas Republikas augstākās pro-

fesionālās un akadēmiskās izglītības un zinātnes iestāde. ▲ darbības galvenais mērķis ir apmierināt Latvijas Republikas iedzīvotāju vajadzības pēc augstākās profesionālās izglītības soc. darba un soc. pedagoģijas jomā. Pirmā augstākā mācību iestāde, kas 1991. gadā uzsāka soc. darbinieku un soc. pedagoģu izglītošanu Latvijā.

### Sociālā darba teoriju naturalizācija

– jauno atziņu piemērošana *soc. darba praksē*. Dažas teorijas nav pilnīgi naturalizējušās, jo tās ne pārāk atbilst būtiskām soc. darba iezīmēm. Teorijas, kas naturalizējas, ietekmē soc. darba izpratni un praktisko darbību, veidojot soc. darba paradigmas. Sk. arī *Sistēmiskā paradigma; Sociālā darba pamatparadigma; Sociālā darba teorijas; Sociālekoloģisks modelis.*

### Sociālā darba zināšanas

– teorētisko un praktisko izziņu profesionālas darbības jomā rezultātu kopums, kas attiecas gan uz darbības priekšmetu, gan darbības metodēm. Savā profesionālajā domāšanā un darbībā soc. darbinieks izmanto ▲. Šis soc. darba resurss ir ļoti svarīgs soc. problēmu risināšanā. ▲ veicina problēmas izpratni

(izpratnes funkcija); nosaka soc. problēmas risināšanas procesu un rīcību (metodiskā funkcija); palīdz informēt problēmā iesaistītos (informatīvā funkcija); veido vajadzīgo bāzi starpdisciplinārai sadarbībai (kooperācijas funkcija). ▲ ir ļoti dažādas, un tām nav vienādas nozīmes ne soc. darbā vispār, ne arī atsevišķa soc. darbinieka darbībā. Atkarībā no soc. darbinieka individuālās izglītības, pieredzes soc. darba sfērā zināšanu apjoms un intensitāte var stipri mainīties. Plašas ▲ ir soc. darba profesijas tipiska pazīme. Nepieciešamās vispārīgās pamatzināšanas nosaka soc. darbinieka speciālā darbības joma, bet, kādas speciālas zināšanas izrādīsies nepieciešamas, noteiks konkrētās problēmsituācijas.

### **Sociālā darba vadība**

– specifiskas funkcijas, ko veic soc. darbinieki soc. institūcijās visos administrācijas līmeņos, lai ietekmētu sniegto pakalpojumu efektivitāti. ▲ ir integrēta soc. darba prakses daļa, kas var gan veicināt, gan kavēt efektīvas palīdzības sniegšanu. Labāk ▲ veic cilvēki, kam ir ne tikai izpratne par soc. darba profesionālo identitāti, bet arī izpratne par vadības funkcijām.

**Sociālā darba uzdevumi** – paredzēti profesionālas darbības precīzi orientieri soc. darba mērķa sasniegšanai. Starptautiskā sociālo darbinieku federācija (*International Federation of Social Workers*) ir noteikusi četrus vispārīgos soc. darbinieka uzdevumus: 1) palīdzēt cilvēkam attīstīt viņa spējas personīgo un soc. problēmu risināšanā; 2) atbalstīt ikviena cilvēka pašnoteikšanās tiesības, kā arī personības attīstības un adaptācijas spējas; 3) uzturēt soc. ekonomiskos resursus, kas dotu iespēju taisnīgu soc. programmu izstrādei; 4) nodrošināt informāciju par soc. resursu sniedzējiem un veidot kontaktus starp resursu sniedzējiem un to saņēmējiem. Pamatojoties uz šiem uzdevumiem, var izdalīt arī veicamo funkciju grupas. Katras grupas ietvaros ir daudz konkrētāks funkciju sadalījums, kā arī ir noteiktas nepieciešamās zināšanas un prasmes ▲ veikšanai (piem., soc. atbalsta un pašpalīdzības grupu veidošana, soc. pakalpojumu tīkla attīstīšanas prognozēšana atbilstoši iedzīvotāju soc. vajadzībām, soc. situācijas novērtēšana, soc. pakalpojumu koordinēšana utt.). Sk. arī *Funkcija*.

**Sociālā darbinieka personības kvalitātes** –

*soc. darba profesijai nepieciešamo būtisko īpašību kopums. Izdala šādas ▲: 1. Humānisms. Tas izpaužas divējādi: soc. darbiniekam jābūt interesei par cilvēkiem un gribai viņiem palīdzēt. Bez intereses par cilvēciģo soc. darbiniekam jābūt gatavībai palīdzēt cilvēkam, kurš nonācis smagā stāvoklī, "palīdzētāja ziedošanās palīdzības alkstošajam". Humānisms izpaužas arī tolerantā cilvēka pretrunīguma un vājību izpratnē, ticībā pozitīvajam cilvēkā, līdzjušanā, pretimnākšanā klienta problēmas risināšanā. Soc. darbinieks nedrīkst būt cilvēku nīdējs vai ciniķis, viņš nedrīkst izturēties pret cilvēku ar aizdomām, naidu, vienaldzību, iekšēju pretestību, agresiju. 2. Komunikācijas un kooperācijas spējas. Soc. darbiniekam jāprot nodibināt kontaktu arī ar noraidošiem, agresīviem cilvēkiem, cilvēkiem ar garīgas attīstības un saskarsmes traucējumiem. Jābūt spējīgam elastīgi piemēroties sava sadarbības partnera personībai, sadarboties arī tad, kad attiecības ar klientu nonāk līdz spriedzei. Soc. darbinieka izteikumi, komunikatīvie signāli nedrīkst būt pretrunīgi, tiem ir jāpauž viennozīmīga,*

*skaidra jēga. 3. Spējas uz pašinstrumentalizēšanos. Profesionālim, kura profesija prasa iesaistīt savu personību, jābūt spējīgam pārvērst sevi par instrumentu no vienas puses, angažēt sevi personīgi, no otras puses, saglabāt iekšējo distanci. Soc. darbinieka personības angažements ir funkcionāls, virzīts uz problēmas atrisināšanu. 4. Iniciatīva un dinamisms. Šīs īpašības nepieciešamas, lai soc. darbinieks tiektos pēc soc. pārmaiņām, pēc jaunā un labākā; tās izpaužas, arī plānojot problēmas risināšanas procesu, pieņemot svarīgus lēmumus, kā arī gatavībā uzņemties atbildību. 5. Stabilitāte. Tā prasa soc. darbinieka patstāvību, izlēmīgumu, izturību. 6. Soc. inteligence. Tā ietver soc. darbiniekam nepieciešamās praktiskās soc. spriešanas spējas un spējas rast jaunas idejas, iztēloties, kādiem vajag būt optimāliem soc. apstākļiem un kā pārveidot negatīvās soc. situācijas. 7. Morālisms. Izpaužas personas rīcības un uzskatu patiesīgumā un ētisko vērtību akceptēšanā. Visas ▲ tiek uzskatītas par svarīgu soc. darba resursu.*

**Sociālā darbinieka profesionālā loma** – viens

no soc. lomu veidiem. ▲ veikšanai integrētas nepieciešamās soc.

darba zināšanas un soc. darba prasmes konkrēto profesionālo funkciju izpildē. Sk. arī *Administratora loma*, *vadītāja loma*; *Aizstāvja loma*, *advokāta loma*; *Aktīvista loma*; *Eksperta loma*; *Konsultanta loma*; *Pētnieka loma*; *Plānotāja loma*; *Samierinātāja loma*; *Skolotāja loma*; *Socializētāja loma*; *Sociālā gadījuma vadītāja loma*; *Sociālo vērtību uzturētāja loma*; *Starpnieka loma*; *Supervizora loma*.

### **Sociālā darbinieka profesionālas darbības principi**

– pamatnostādnes, vadošās idejas, kas nosaka soc. darbinieka darbību, rīcību, nostāju problēmu risināšanas procesā. Tiek izdalīti šādi vispārīgas darbības principi: 1. Risinājuma iecentrēšanas princips. Soc. darbinieks par galveno uzskata konkrētās soc. problēmas risināšanu. No visām viņa rīcībā esošajām iespējām viņš izvēlas un realizē tikai tās, kuras veicina problēmas atrisināšanu. Šo principu detalizētāk papildina seši metodiskie apakšprincipi: mērķa izvirzīšanas, rīcības nepieciešamības, risināšanas dinamikas, pozitīvā skatījuma, elastīguma un efektivitātes princips. 2. Soc. darbinieka funkciju prioritātes princips. Pirmo un galveno vietu visā savā darbībā soc. darbinieks piešķir

soc. darba ģenerālajai funkcijai – soc. problēmu risināšanai. Viņš neļauj ne problēmas dalībniekiem (klientiem), ne citu profesiju pārstāvjiem pārvērst sevi par instrumentu, kas rīkojas neatbilstoši soc. darba uzdevumiem. 3. Vispārējā derīguma princips. Soc. darbinieks cenšas panākt tādu problēmas atrisinājumu, kas dotu labumu iespējami lielākam personu lokam, neraugoties uz to, vai tās ir viņa klienti vai nav. Viņš neiestājas par kādu atsevišķu problēmas dalībnieku (klientu), bet cenšas panākt soc. taisnīgu atrisinājumu. 4. Komunikācijas princips. Soc. darbinieks meklē kontaktu un komunikāciju ar ikvienu problēmas dalībnieku, viņš pieņem jebkuru saziņas piedāvājumu, ja tas attiecas uz soc. problēmu. 5. Jūtu funkcionalizēšanas princips. Soc. darbinieks pievērš lielu uzmanību problēmas dalībnieku jūtām, iedziļinās tajās un cenšas tās ietekmēt un iesaistīt problēmas risināšanā. Problēmas risināšanas process balstās uz šādiem principiem: 1) problēmas definēšanas princips. Soc. darbinieks kopā ar problēmas dalībniekiem cenšas izveidot darbību regulējošo problēmas definīciju, kurai piekristu pēc iespējas visas problēmas risināšanai svarīgās personas. Tā kalpo kā soc. problēmas risināšanas in-

struments, kuram ir vienotas izpratnes pazīmes; 2) dabiskuma princips. Soc. darbinieka iejaukšanās veids ir dabisks, nesamākslots, pielāgots cilvēku ikdienas dzīves praksei; 3) soc. ekoloģijas princips. Soc. darbinieks primāri aktivizē, stiprina, atbalsta un funkcionalizē dabiskos soc. tīklus (ģimene, radi, kaimiņi). Tiem, kuriem nav stabila soc. tīkla, viņš cenšas to izveidot viņu dabiskajā dzīvē. To viņš dara rūpīgi un saudzīgi un vienmēr tā, lai dabiskās attiecības varētu attīstīties pozitīvā, funkcionālā nozīmē; 4) pārrunu princips. Soc. darbinieks sāk risināt soc. problēmu vispirms sarunu ceļā ar mērķi saprasties un vienoties. Pārrunās viņš cenšas ieņemt neitrālu pozīciju, nevis pārstāvēt kādu no problēmā iesaistītajām personām. Viņš pūlas panākt pārrunu gaitā tiešus personīgus kontaktus, nevis būt tikai starpnieka lomā; 5) faktu princips. Aktīvi skaidrojot problēmu, soc. darbinieks cenšas izziņāt un aptvert faktu materiālus, t.i., acīmredzamo konkrēto patiesību. Savā darbībā viņš ņem vērā reālos faktus, kuri attiecas uz problēmu; 6) koncentrēšanās uz problēmas centrālo izmaināmo faktoru princips. Soc. darbinieks savā darbībā koncentrējas uz tādiem problēmas faktoriem, kuru funkci-

onālām izmaiņām ir būtiska ietekme uz problēmas risinājumu; 7) savlaicīguma princips nozīmē rīkoties ne par vēlu, ne par agru un pareizajā secībā. Soc. darbinieks rīkojas ātri, lai izmantotu labvēlīgas problēmas risināšanas situācijas un novērstu draudošu soc. krīzi; 8) brīvprātības princips. Visās problēmsituācijās soc. darbinieks darbojas tā, lai problēmas dalībniekiem būtu sajūta, ka viņi paši ir no brīvas gribas izšķirušies par problēmas risināšanu un ir uz to spējīgi; 9) kooperācijas princips nozīmē, ka soc. darbinieks mēģina kooperēties ar visām risināšanai svarīgām personām. Viņš visu iesaistīto rīcību mēģina funkcionāli koordinēt tā, lai no problēmsistēmas tiktu izveidota problēmas risināšanas sistēma; 10) problēmas atvēršanas princips. Soc. darbinieks ar speciālu rīcību mēģina atvērt soc. problēmu, t.i., atslēgt to risināšanai.

**Sociālā darbinieka profesionālās ētikas kodekss** – standartu kopums, kas nosaka soc. darbinieka profesionālās uzvedības un prakses normas. Tas piedāvā vispārīgas normas uzvedības regulēšanai un saprātīgai novērtēšanai. Starptautiskās sociālo darbinieku asociācijas kodeksā ir ietverti šādi

standarti: 1) soc. darbinieka profesionālā uzvedība; 2) soc. darbinieka ētiskā atbildība attiecībās ar klientu; 3) soc. darbinieka ētiskā atbildība attiecībās ar kolēģiem; 4) soc. darbinieka ētiskā atbildība attiecībās ar darba devēja organizāciju; 5) soc. darbinieka atbildība pret soc. darbinieka profesiju; 6) soc. darbinieka loma sabiedrības labklājības veicināšanā.

### **Sociālā darbinieka un klientu attiecības**

– attiecību veids profesionāla *soc. darba praksē*. ▲ tiek akcentēta funkcionālo attiecību nozīme. Piem., sistēmiskajā soc. darbā tiek vērtētas attiecības, kas ir vērstas vienīgi uz soc. problēmas atrisināšanu. ▲ ar klientu nav soc. darba mērķis, tas ir mēdijs soc. problēmas risināšanas procesā un ir atkarīgs no tā, kāda ir problēma individuālā, konkrētā gadījumā. Var nosaukt galvenās pazīmes, kurās vajadzētu iezīmēt ▲: 1) uzticībai. Klients uzticas soc. darbiniekam un soc. darbinieks – klientam; 2) atklātībai. Attiecības jārealizē kā atklāta iepazīšanās vienam ar otru un kā īsta diskusija starp soc. darbinieku un klientu, kurai jānotiek dabīgi un atklāti. Klients vairāk gūst no tāda soc. darbinieka, kurš ar viņu atklāti godīgi cīnās, lai

atrisinātu problēmu (konfrontē, izaicina, ieņem pretēju nostāju utt.); 3) lietišķumam. Soc. darbinieka attiecībās ar klientu galvenais ir soc. problēmas atrisināšana, klienta soc. funkcionēšanas kvalitāte; 4) jūtām. Soc. darba praksē nav jānotiek apzināti mērķtiecīgai komunikēšanai personīgo jūtu līmenī. Ne soc. darbiniekam, ne klientam nav jāizjūt simpātijas vienam pret otru, sev nav jāpārmet, ka neizturies pret otru ar patiku. Protams, ka soc. problēmas atrisināšanai par labu nāk, ja jūtu ziņā starp klientu un soc. darbinieku izveidojas pozitīvas attiecības, tomēr jābūt tādai distancei, lai soc. darbinieks neatkarīgi no savas attieksmes pret klientu rīkotos objektīvi un lai citi problēmā iesaistītie nezaudētu ticību viņa rīcības lietišķībai. Sk. arī *Jūtu funkcionalizēšanas princips*; *Sociālā darbinieka un klientu attiecību veidošanas principi*.

### **Sociālā darbinieka un klientu attiecību veidošanas principi**

– *soc. darbā* metodisko principu kopums. ▲ ietver šādus principus: 1) problēmas akceptēšanas princips. Soc. darbinieks pieņem problēmu tādu, kādu to saredz ar problēmu saistītie, nenoliedzot, nepārspīlējot, nedramatizējot to; 2)

draudzīgas līdzdalības princips. No soc. darbinieka prasa izrādīt emocionālu līdzdalību klientu ciešanās, grūtībās, panākumos, labklājībā; 3) pielāgošanās princips. Kontakts ar klientu tiek veidots tā, lai samazinātos savstarpējā distance; 4) labas gribas prezumpcijas princips. Soc. darbinieka pieņēmums, ka ar problēmu saistītie vēlas atrisināt savu situāciju; 5) neapvainošanas princips. Soc. darbinieka saprotoša attieksme pret problēmas dalībniekiem; 6) kompetences princips. Soc. darbinieka profesionālisms un atbildība par savu rīcību; 7) paskaidrošanas princips. Soc. darbinieks atzīst problēmā iesaistīto personu tiesības uzzināt un izprast soc. darbinieka rīcību; 8) noslēpuma princips. Konfidencialitātes ievērošana, informācijas sniegšana tikai juridiski noteiktos gadījumos un diskrētā veidā; 9) pieņemšanas princips. Klienta un problēmas dalībnieku dažādības respektēšana. Sk. arī *Konfidencialitāte; Pieņemšana; Sociālā darba metodoloģiskie principi; Sociālā darbinieka profesionālas darbības principi; Sociālā darbinieka un klientu attiecības.*

**Sociālā darbība** – soc. darbā indivīdu, grupu, kopienu aktivitātes, lai veicinātu pozitīvas

soc. izmaiņas sabiedrībā. ▲ ietekmē soc. politikas veidošanas procesu, mobilizē resursus cilvēku soc. problēmu risināšanā. Soc. darbs arī ir soc. darbība, bet ne katra ▲ ir profesionāls soc. darbs. Sk. arī *Sociālā funkcionēšana.*

**Sociālā debilitāte** – soc. darbā savu soc. iespēju pārvērtēšana. ▲ gadījumos cilvēki neizprot likumus, pēc kuriem funkcionē soc. dzīve, dod solījumus, kaut zina, ka nespēs tos izpildīt; viņiem nav izjūtas, kur ir robeža starp soc. atļauto un neatļauto. Viņus parasti nevar efektīvi ietekmēt, viņi pievīļ soc. darbinieku un citus palīgus, piekrītot viņiem, bet īstenībā rīkojoties pēc savas problēmas risināšanas shēmas, kas pašiem nāk par ļaunu.

**Sociālā deprivācija** (lat. *deprimere* nospiebt, nomākt) – soc. kontaktu ierobežošana sakarā ar ilgstošām slimībām, vardarbību, dzīves un darba specifiku, kas izraisa atgriezeniskas vai neatgriezeniskas negatīvas sekas cilvēku dzīvē. ▲ var veidoties bērniem (nelabvēlīga audzināšanas stila ietekmē), kā arī pieaugušajiem (brīvprātīgas vai piespiedu soc. izolācijas apstākļos). Viens no soc. darba uzdevumiem

ir pēc iespējas samazināt ▲. Sk. arī *Sociālā separācija*.

**Sociālā dezorganizācija** – organizācijas pretstats. Apstākļi sabiedrībā, kuru ietekmē noteiktas soc. vērtības un normas kļūst pretrunīgas, sabiedrisko kārtību un organizāciju traucējošas. ▲ jēdziens ir cieši saistīts ar jēdzienu "anomija". ▲ apstākļos nepieciešams pastiprināt soc. darbinieku kontaktu ar iedzīvotājiem, izstrādāt un finansēt konkrētas soc. atveseļošanas programmas valsts līmenī. Sk. arī *Anomija*; *Sociālā atveseļošana*.

**Sociālā drošība** – 1. Viena no soc. politikas pamatvērtībām, stāvoklis, kurā cilvēks jūtas soc. aizsargāts un drošs par atbalstu soc. riska iestāšanās gadījumā. Katra valsts veido savu drošības sistēmu, kas raksturo šīs valsts iedzīvotāju ▲ līmeni. Latvijā ▲ sistēmas galvenās sastāvdaļas ir apdrošināšana, soc. palīdzība, darba aizsardzība, nodarbinātība un veselības aprūpe. 1995. gada 7. septembrī LR Saeima pieņēma likumu "Par sociālo drošību", kas nosaka drošības sistēmas veidošanas un darbības principus, personu galvenās soc. tiesības un pienākumus, kā arī reglamentē soc. pakalpojumu veidus, sekmējot soc. tais-

nīgumu un soc. drošību; 2. Pasākumu kopums, lai veidotu solidaritāti ar cilvēkiem, kuri zaudējuši (vai pastāv briesmas, ka var zaudēt) ienākumus vai kuriem radušies konkrēti izdevumi. ▲ galvenā funkcija ir nodrošināt atbalstu soc. riska iestāšanās gadījumā, vai, ja iespējams, novērst tā iestāšanos. Tirgus ekonomikas sabiedrībā blakus pastāv indivīda atbildība par savas dzīves veidošanu un solidāra drošības sistēma attiecībā uz dzīves riskiem, kas apdraud eksistenci. Vispārāztītie soc. riski ir: veselības aprūpe, slimība, bezdarbs, vecums, darba trauma vai arodslimība, ģimenes uzturēšana, maternitāte, invaliditāte, nāve. Tiek diskutēts arī par citu soc. risku atzīšanu (piemēram, nabadzība, lielu vecumu sasniegušu cilvēku aprūpe). Sk. arī *Sociālā apdrošināšana*; *Sociālā palīdzība*.

**Sociālā dzīvojamā māja** – pašvaldības īpašumā esoša dzīvojamā māja, kurā visus dzīvokļus izīrē soc. maznodrošinātām personām un ģimenēm un uz kuru attiecas noteikumi, kas minēti Saeimas 1997. gada 12. jūnija likumā "Par sociālajiem dzīvokļiem un sociālajām dzīvojamām mājām" un MK 1998. gada 30. jūnija noteikumi Nr.

233 "Noteikumi par dokumentiem, kas apliecina personas (ģimenes) tiesības īrēt soc. dzīvokli, un dzīvokļa kopējās platības normām". Sk. arī *Sociālais dzīvoklis*.

**Sociālā fobija** – intensīvas, pastāvīgas un nepamatotas bailes tikt novērotam vai novērtētam. ▲ upuri visbiežāk baidās no publiskas uzstāšanās, publisko tualešu vai dušu lietošanas, ēšanas restorānos, baidās, ka parādīs citiem savu spriedzi un tiks pazemoti. Tā rezultātā viņiem rodas jaunas bailes. ▲ veicina soc. izolāciju un tieksmi pēc vientulības, prasa soc. darbinieku vai citu līdzētājprofesiju speciālistu iejaukšanos. Sk. arī *Sociālā izolācija*.

**Sociālā funkcionēšana** – soc. darbā indivīda soc. darbības un soc. vajadzību realizācijas izpausme. Viens no soc. darba uzdevumiem ir palīdzēt indivīdam, grupai vai kādai noteiktai sabiedrības daļai paaugstināt vai atjaunot spējas sociāli funkcionēt. Sk. arī *Sociālā darba uzdevumi*; *Sociālās vajadzības*.

**Sociālā gadījuma apraksts** – soc. darba metode, ko pielieto soc. darbinieki, lai dokumentētu informāciju par klienta situāciju un veiktajiem

pakalpojumiem. ▲ palīdz darbības koordinācijā, komunikācijas nodrošināšanā, mērķu uzstādīšanā un precizēšanā, iejaukšanās stratēģiju novērtēšanā, kā arī supervīzijas veikšanā.

**Sociālā gadījuma apspriede** (angļu *case conference*) – soc. darba metode, kas tiek pielietota soc. institūcijās, kad tiek sapulcināti profesionālas komandas locekļi klienta problēmas, mērķu, iejaukšanās veidu un prognožu apspriešanai. Apspriedes dalībnieku skaitā var iekļaut gan soc. darbiniekus, kas sniedz tiešu palīdzību klientam vai klientu sistēmai, gan arī šo darbinieku supervizorus. Papildu dalībnieki var būt citu institūciju darbinieki, kam ir pieredze līdzīgu problēmu risināšanā, profesionālo grupu locekļi, kas nodrošina ar informāciju vai rekomendācijām, dažreiz personāla palīgi vai klienta radnieki, kam var lūgt papildu informāciju vai palīdzību.

**Sociālā gadījuma integrācija** (angļu *case integration*) – vadības funkcija, kuras mērķis ir soc. darbinieku un citu līdzētājprofesiju speciālistu, kas nodarbojas ar konkrēta soc. gadījuma risināšanu, darbības saskaņotība un koordinācija. Tiek

koordinēti pakalpojumi, novērsta dublēšanās, saskaņoti mērķi. Sk. arī *Sociālā gadījuma vadība*.

**Sociālā gadījuma palīgs** (angļu *case aide*) – paraprofesionālis, kas strādā soc. darba komandā un palīdz profesionālam darbiniekam nodrošināt klientu ar specifiskiem pakalpojumiem. Dažkārt, kad palīgs ir sasniedzis noteiktu kvalifikāciju, viņam tiek piedāvāta iespēja patstāvīgi veikt dažādas funkcijas. ▲ ir arī sabiedrisko organizāciju brīvprātīgie. Sk. arī *Asistents; Paraprofesionālis*.

**Sociālā gadījuma vadība** (angļu *case management*) – funkciju un metožu kopums, kura mērķis ir panākt konkrētas soc. situācijas uzlabošanos, atrisinot klienta soc. problēmu. ▲ ļauj daudziem vienas vai vairāku soc. institūciju darbiniekiem saskaņot savas darbības, lai sniegtu palīdzību klientam, tā paplašinot piedāvāto soc. pakalpojumu diapazonu. ▲ ietver: 1. Klientu un problēmas dalībnieku apzināšanu. 2. Soc. notikuma analīzes un apraksta izveidi. 3. Soc. gadījuma pazīmju definēšanu. 4. Soc. problēmas identificēšanu. 5. Soc. iejaukšanos mērķa un satura plānošanu un realizāciju. 6. Starpprofesionāļu komandas izveidi

un speciālistu līdzdalības precizēšanu. 7. Resursu apzināšanu un piesaisti. 8. Komandas dalībnieku darbības koordināciju un kontroli. 9. Klienta soc. situācijas progresa novērošanu un novērtēšanu. Starpprofesionālas komandas izveide soc. gadījuma risināšanā samazina problēmas, kas rodas pakalpojumu fragmentārā rakstura, darbinieku pārslogotības un neadekvātas pakalpojuma sniedzēju koordinācijas rezultātā. Sk. arī *Sociālā gadījuma vadītāja loma; Sociālo gadījumu apzināšana; Starpprofesionāļu komanda*.

**Sociālā gadījuma vadītāja loma** – viena no soc. darbinieka profesionālajām lomām. Soc. gadījuma vadītājs veic ietekmējošās vides analīzi, skaidri definē klienta soc. problēmu un izplāno profesionālās palīdzības procesu, apzina soc. resursus un piesaista tos, veido starpprofesionāļu komandu un organizē tās darbību, veido starpinstitucionālas palīdzības tīklu, regulāri novērtē soc. palīdzības procesa efektivitāti. Sk. arī *Sociālā gadījuma vadība*.

**Sociālā gerontoloģija** – gerontoloģijas nozare, kas pēta sociālo un sociālkulturālo apstākļu ietekmi uz novecošanās

procesu un šī procesa soc. sekas. Amerikāņu zinātnieka K. Tibbita (*K. Tibbitt*) 1954. gadā ieviests jēdziens. Pieaugošā vecāku cilvēku populācija un ar to saistītās soc. problēmas ir radījušas lielu interesi par soc. gerontoloģijas pētījumiem. ▲ pētījuma priekšmets ir veco cilvēku stāvoklis sabiedrībā, kā arī veco cilvēku soc. problēmas, soc. statuss mūsdienā sabiedrībā, mijiedarbība ar citām vecumgrupām. Sk. arī *Gerontoloģiskais sociālais darbs*.

**Sociālā grupa** – sabiedrības soc. struktūras elements; skaitliski ierobežots, pēc kādām noteiktām formālām vai būtiskām pazīmēm no soc. veseluma nodalīts cilvēku kopums. Soc. grupas iedalāmas: 1) nosacītajās soc. grupās – pēc formālām vai statistiskām pazīmēm (piem., dzimuma, vecuma, nodarbošanās utt.) no sabiedrības nodalīts cilvēku kopums, kura locekļu starpā var nebūt ne tiešu, ne pastarpinātu attiecību; 2) dabiskajās soc. grupās, kuru locekļus saista tiešas vai pastarpinātas attiecības. Dabiskā ▲ iedalāma: a) mazajā grupā, kurā ir līdz daži desmitiem locekļu, kas iesaistīti personu savstarpējās attiecībās; b) lielajā grupā, kuru locekļu skaits pārsniedz mazās grupas robežas un kurā

kontakti visbiežāk ir pastarpināti ar sabiedriskās saziņas līdzekļiem.

**Sociālā grupu darba vadība** – funkciju kopums, ko veic soc. darbinieks grupā. *Soc. darba praksē* izšķir šādas vadīšanas funkcijas: 1. Mijiedarbības vadīšana. Tā ir grupas darbības sekmēšana noteikta mērķa sasniegšanai; dalībnieku mijiedarbības veicināšana; dalībnieku iedrošināšana stāstīt par savām problēmām; godīgas atgriezeniskas informācijas sniegšanas veicināšana; grupas locekļu sasaites nodrošināšana, lai mazinātu dalībnieku nošķirtības sajūtu un palielinātu grupas spēju vienoties; bloķēšana, lai aizsargātu no nevēlamas, neētiskas un neatbilstošas uzvedības no grupas kopumā vai atsevišķiem tās dalībniekiem; ierobežošana, lai novērstu starpgadījumus, kā arī novirzes no grupas mērķa. 2. Konsolidēšana, t.i., pretējo elementu sasaistīšana. Grupas vadītājs to veic, saskaņoti sasaistot līdzīgos jautājumus tā, lai dalībnieki varētu tos uztvert. Konsolidācijas elementi ir: sintezēšana, kopsavilkuma izdarīšana, iesākuma un nobeiguma sasaiste. 3. Dalīšana. Grupas vadītājs pārveido dalībnieku problēmu vai viedokli "apstrādājamās" vienībās: atdala no

dalībnieku grupā "ienesto" problēmu kopuma tās, kurām jāklūst par atrisināšanas objektu. 4. Viedokļa pārveidošana. Klientu nereālo cerību un nepareizās izpratnes par problēmu pārveidošana, lai radītu jaunu perspektīvu un rastu radošāku problēmas atrisinājumu. Vadītājs iedrošina dalībniekus pārdomāt dažādas atšķirīgas interpretācijas un esošo situāciju vērtēt arī no cita aspekta. 5. Atbalsta sniegšana. Grupas vadītājs iedrošina izteikt savas domas par grupā izskatāmiem jautājumiem un tad ar savu reakciju parāda dalībniekiem, ka viņi ir uzklausi. Soc. darbinieks var palīdzēt grupas loceklim krīzes periodu laikā, kad dalībnieks jūtas nedroši, var arī sniegt atbalstu, kad dalībnieks riskē un mēģina apgūt jaunas "teritorijas", nespējot paredzēt iznākumu. Grupas vadītājs var arī iedrošināt dalībnieku noskaidrot savas izjūtas, jo īpaši negatīvās (bailes, dusmas, naidis, sāpes). Izplatīta grupas vadītāja kļūda ir piedāvāt atbalstu, pirms grupas locekļi vai grupa kopumā nav nonākusi konfliktā vai radušies citi pārdzīvojumi.

### **Sociālā iejaukšanās**

(angļu *social intervention*) – soc. darbā funkciju kopums, kas nodrošina aktīvu, mērķtiecīgu un

plānotu soc. darbinieka rīcību cilvēku soc. funkcionēšanas uzlabošanai. ▲ ir ierobežota laikā un beidzas, kad noteiktais mērķis ir sasniegts vai arī sadarbība ar klientu tiek pārtraukta pēc savstarpējas vienošanās. ▲ notiek, kad soc. darbinieks veic kādu no saviem uzdevumiem, lai atrisinātu klientu soc. problēmas. Sk. arī *Sociālā ārstēšana*.

**Sociālā ievirze** – personības psihes struktūras elements, ko veido trīs galvenie komponenti: 1) kognitīvais (objektu izziņošās interpretācijas komponents); 2) emocionālais komponents; 3) izturēšanās komponents (gatavība darboties noteiktā veidā). ▲ ir personības izturēšanās regulators; konkrēta attieksme pret sevi, otru cilvēku, grupu, notiekošajām parādībām. ▲ var būt pozitīva vai negatīva. Sk. arī *Vērtības*.

### **Sociālā infrastruktūra**

(lat. *infra* zem + *structura* uzbūve) – mācību, veselības aprūpes, kultūras, sporta iestāžu, soc. aprūpes institūciju un citu soc. palīdzības un atpūtas sfēras objektu kopums; šo objektu izkārtojums noteiktā teritorijā.

**Sociālā institūcija** (lat. *instituere* dibināt, sakārtot, mācīt) – soc. sistēma, soc. politikas

realizācijas līdzeklis, lai uzlabotu cilvēku soc. labklājību, nosakot soc. pakalpojumu piemērotības un pieņemamības pakāpi un nodrošinot pakalpojumu pieejamību atbilstoši cilvēku soc. vajadzībām.

**Sociālā integrācija** – mērķtiecīga darbība, kas vērsta uz sabiedrības pašsaglabāšanās nodrošināšanu, sabiedrības kā vienota veseluma nepārtrauktu atjaunošanos. ▲ mērķis ir radīt "sabiedrību visiem", kurā katram cilvēkam ir nozīmīga loma. Kopenhāgenas Deklarācijā un darbības programmā šādi ir formulēti ▲ mērķi: soc. stabilitātes uzturēšana un soc. taisnīguma un progresā veicināšana; sabiedrības piedalīšanās un iesaistīšanās lēmumu formulēšanā veicināšana; atteikšanās no diskriminācijas; tolerances un savstarpēja respekta, kā arī vērtību dažādības sekmēšana; vienlīdzīgas soc. mobilitātes nodrošināšana; fizisko, psiholoģisko un soc. barjeru likvidēšana, lai radītu visiem pieejamu sabiedrību.

**Sociālā izolācija** – cilvēku brīvprātīga vai piespiedu izolācija no soc. vides. Sk. arī *Sociālā izslēgtība*.

**Sociālā izslēgtība** – Starptautiskās soc. darbinieku

asociācijas definējumā ▲ ir process, kurā indivīdi vai grupas tiek pilnībā vai daļēji izslēgti no iekļaušanās sabiedrībā, kurā tie dzīvo. ▲ risks ir lielāks nabadzīgajām un citām riska iedzīvotāju grupām. ▲ ir šodienas Eiropas realitāte un pieaugošs soc. stabilitātes drauds. Sk. arī *Riska grupa*.

**Sociālā kohēzija** (lat. *cohaesus* saistīts), vienotība – kādas soc. grupas vai sabiedrības tendence pastāvēt, apvienojot savus atsevišķos elementus, lai pretotos ārējo spēku iedarbībai. Grupas ▲ līmeni nosaka tās spēja pretoties ārējo spēku iedarbībai.

**Sociālā kontrole** – 1. Sabiedrības un soc. grupu funkcija, kuras mērķis ir iedarboties uz indivīdu, lai panāktu viņa izturēšanos atbilstoši pieņemtajām soc. normām. Tiek izmantotas pozitīvās sankcijas (atzinība, uzslava, apbalvojumi) un negatīvās sankcijas (pārmetumi, kritika, nosodījumi, sodi). ▲ kalpo sabiedrības un soc. grupu integrācijai un attīstībai. 2. *Soc. darbā* ▲ tiek saistīta arī ar terminu "dubultais mandāts", kas nozīmē, ka soc. darbinieks vienlaikus ir saistīts ar atsevišķu cilvēku un sabiedrību kopumā. Viņš ir iecin-

teresēts, lai būtu attiecības starp abām pusēm. Savā praktiskajā darbībā soc. darbiniekam, pildot ▲ funkciju, "jāskatās uz divām pusēm" un tas pieder pie sarežģītājiem, svarīgiem soc. darbinieka profesionālās ētikas lēmumiem atrast pareizo ceļu starp klienta un sabiedrības interesēm.

**Sociālā korekcija** – mērķtiecīga indivīda vai grupas soc. situācijas izmaiņa, pielaisto kļūdu un noviržu labošana, anti-sociālās uzvedības novēršana. Parasti gadījumos, kad cilvēks nav izdarījis noziegumu, lēmumu par ▲ pieņem soc. darbinieks, balstoties uz speciālistu norādījumiem. Sk. arī *Sociālā iejaukšanās*; *Sociālā rehabilitācija*.

**Sociālā krīze** – krīzes veids. Ekonomisko, politisko vai kultūras pretrunu galējs saasinājums, situācija, kad sabiedrībā nozīmīgas soc. grupas nav spējīgas dzīvot tā, lai nodrošinātu visbūtiskāko vajadzību apmierināšanu. Parasti ▲ veicina izmaiņas sociālajā politikā un soc. darba praksē. ▲ var izraisīt soc. katastrofas.

**Sociālā kustība** – vienas vai vairāku lielo soc. grupu izraisīta masu darbība, kas vērsta uz noteiktas grupas vai visas sabiedrības interešu nodrošināšanu

un vajadzību apmierināšanu; cilvēku kopīgie centieni sasniegt kopīgus mērķus – būtisku soc. pārmaiņu novēršanu vai veicināšanu. Parasti izdala šādus soc. kustību veidus: 1) reformisma kustības; 2) revolucionārās kustības; 3) ekspresīvās kustības; 4) konservatīvās kustības; 5) kontr-revolucionārās kustības. Sk. arī *Attīstība*; *Sociālā attīstība*; *Sabiedriskās organizācijas*.

**Sociālā labklājība** – 1. Pakāpe, līdz kādai ir atrisinātas sabiedrības soc. problēmas; 2. Apjoms, kādā ir apmierinātas cilvēku soc. vajadzības; 3. Pakāpe, kādā ir nodrošinātas soc. progresā iespējas. Šie trīs elementi ir galvenie kritēriji, kuri tiek izmantoti ģimeņu, soc. grupu, sabiedrības kopumā ▲ līmeņa noteikšanai. Visām ģimenēm un katrai sabiedrībai ir savas soc. problēmas, taču atšķiras veids, kā tās tiek ar šīm problēmām galā. Ir sabiedrības, kurās ir realizēta tāda soc. politika, ka bezdarba līmenis ir zems, bet citas sabiedrības nav spējīgas efektīvi atrisināt šo problēmu. Nespēja tikt galā ar soc. problēmām rada apstākļus, ko dēvē par "sociālo neveselīgumu". Visiem indivīdiem, ģimenēm un sabiedrībām kopumā ir soc. vajadzības, kas jāapmierina, lai cilvēki būtu soc.

apmierināti. Sabiedrībās, kur tas ir iespējams, ir kolektīva ▲ izjūta. ▲ valda sabiedrībās, kur cilvēkiem tiek nodrošinātas soc. iespējas attīstīt un realizēt savu potenciālu. Sabiedrībām, kur ir augstas attīstību kavējošas soc. barjeras, raksturīgs arī augsts sabiedrības locekļu neapmierinātības līmenis. Ja trīs faktori – soc. problēmu risināšana, soc. vajadzību apmierināšana un soc. iespēju paplašināšana netiek realizēti, var uzskatīt, ka sabiedrībā nav izdevies sasniegt atbilstošu ▲ līmeni. ▲ līmeņa noteikšanai nepieciešama precīzu kvantitatīvu rādītāju izmantošana. Sk. arī *Sociālā attīstība*.

**Sociālā loma** – ar noteiktu vietu soc. sistēmā saistīta izturēšanās. Izturēšanās parasti ir tāda, kādu apkārtējie cilvēki gaida no attiecīgās vietas ieņēmēja. Pastāv situatīvā ▲ (piemēram, viesis, pasažieris) un pastāvīgā ▲ (piemēram, māte, skolotājs). ▲ indivīds apgūst socializācijas procesā. *Soc. darbā* klienta ▲ noteikšanai ir liela nozīme, jo galvenā soc. darbinieka interese ir vērsta uz cilvēku interakcijas veidoto funkciju kompleksu. Klients ir iesaistīts mērķtiecīgajos funkciju procesos un funkcionālajā sistēmas hierarhijā. Viņš izpilda ▲, kura daudzējādā ziņā

ir sistēmas noteikta, tātad ir atkarīga no citu sistēmai piederošo rīcības. ▲ krustojas indivīda personības sistēma un attiecīgā soc. sistēma. Sk. arī *Sociālā darbinieka profesionālā loma*.

### **Sociālā makrosistēma**

– liela sabiedriska sistēma ar augstu sarežģītības pakāpi. *Soc. darba praksē* ar makrosistēmu saprot valstiskas institūcijas, kuru darbība un tās rezultāts izpaucas valsts soc. politikā. ▲ ir organizēts cilvēcisko attiecību modelis, tās galvenie elementi ir cilvēki un soc. grupas. Vadības procesiem makrosistēmā ir hierarhisks raksturs. Sk. arī *Makroprakse*.

### **Sociālā medicīna**

– daudzu sociālo un medicīnisko disciplīnu apvienojums, kas integrē soc. un medicīniskos veselības, slimības un invaliditātes aspektus, dodot iespēju iegūtās zināšanas lietot praktiski slimību profilaksē un rehabilitācijā. ▲ tiek izmantoti epidemioloģijas, medicīniskās socioloģijas, veselības ekonomikas un soc. politikas sasniegumi.

### **Sociālā mezosistēma**

– vidēji liela sabiedriska sistēma ar ne pārāk sarežģītu struktūru. Mezosistēma ir vidējā līmeņa sistēma starp mikrosistēmu un

makrosistēmu. Soc. dzīvē mezosistēmas ir pilsētu, rajonu, atsevišķu pašvaldību, pagastu, soc. institūcijas un kopienas. Soc. darbinieks mezosistēmā strādā tiešā kontaktā ar klientu, ar cilvēku grupām, kā arī veicina kopienas organizāciju darbību un attīstību. Sk. arī *Mezoprakse*; *Netieša prakse*.

### **Sociālā mijiedarbība**

– soc. darbā savstarpēja ietekme, kad vienas puses izturēšanās (rīcība) kalpo par stimulu otras puses reakcijai un otrādi. Atkarībā no situācijas vai abu mijiedarbībā iesaistīto pušu mērķiem ▲ var izpausties kooperācijas (sadarbības) vai konkurences formā. Efektīvā ▲ jāievēro abpusēji pieņemami noteikumi – dominēšanas un pakļaušanās attiecības, kopējās darbības veids, sarunu tēma, mijiedarbības ilgums u.c. faktori. ▲ ir nepieciešamas noteiktas prasmes – prasme klausīties un uztvert otra cilvēka viedokli, uzturēt dialogu, veidot starpinstitucionālu sadarbību, veidot koordinācijas projektus.

### **Sociālā mikrosistēma**

– neliela sabiedriska sistēma ar samērā vienkāršu struktūru. Soc. darba praksē ar mikrosistēmu saprot atsevišķu indivīdu, ģimeni un mazas grupas. ▲ soc. darbi-

nieks strādā tiešā kontaktā ar klientu. Sk. arī *Mikroprakse*; *Tieša prakse*.

### **Sociālā mobilitāte**

– indivīda vai soc. grupas kustīgums noteiktas sabiedrības ietvaros; cilvēka vai grupas pārvietošanās no viena soc. slāņa uz otru; soc. stāvokļa maiņa. Izšķir: 1) interģeneratīvo mobilitāti – mobilitāte starp paaudzēm, parasti soc. stāvokļa pārmaiņas virzībā no tēva uz dēlu, retāk – no mātes uz meitu; 2) intrageneratīvo mobilitāti – individuālā karjera, kas saistīta ar soc. augšupeju vai lejupslīdi. Pēc pārvietošanās virziena izšķir: 1) horizontālo ▲ – indivīda pāreja no vienas soc. grupas uz otru vienā un tajā pašā soc. līmenī; 2) vertikālo ▲ – indivīda pārvietošanās jaunā soc. slānī vai šķirā. Šī pārvietošanās var būt gan virzībā uz pozīcijām ar lielāku prestižu, ienākumiem un varu (soc. augšupeja), gan virzībā uz zemākām hierarhiskām pozīcijām (soc. lejupslīde, degradācija). Terminu ▲ 1925. gadā ieviesa amerikāņu sociologs P. Sorokins (*P. Sorokin*). Pamatojoties uz daudzveidīgajām iespējām, to skaitliskajām interpretācijām, ▲ pētījumi reprezentē galveno virzienu soc. struktūras izpētē. Soc. darbs var ietekmēt soc. mobilitā-

ti. Soc. darbinieka uzdevums ir pēc iespējas ātri konstatēt cilvēku soc. lejupslīdi un darboties tās apturēšanā. Viņa rīcībā ir arī daudz līdzekļu, lai veicinātu indivīdu soc. augšupeju.

**Sociālā nespēja** – ierobežota personas darbība soc. funkciju un aktivitāšu realizēšanā.

**Sociālā palīdzība** – viena no soc. drošības sistēmas sastāvdaļām, kas personām, kas nespēj sevi nodrošināt un pārvarēt īpašas dzīves grūtības, dod iespēju materiālas un personiskas palīdzības veidā uz pašpalīdzību un iesaistīšanos sabiedriskajā dzīvē. Galvenie ▲ veidi ir soc. aprūpe, materiālā palīdzība un soc. rehabilitācija, un tos realizē valsts un pašvaldības. Valsts nodrošina soc. pabalstus, uztur bērnus, kuru vecāki nav zināmi, izveido un uztur invalīdu arodapmācību un profesionālās rehabilitācijas centrus, valsts soc. aprūpes iestādes, nodrošina soc. palīdzību bezpajumtniekiem un bērniem, kuru uzturēšanai nav iespējams piedzīt tiesas piespriehtus līdzekļus. Pašvaldības nodrošina: 1) ▲ pabalstus; 2) vietas audzināšanas iestādēs bērniem bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem; 3) soc. ap-

rūpi un rehabilitācijas pakalpojumus bērniem un personām ar garīgas vai fiziskas attīstības traucējumiem, pensijas vecuma personām; 4) soc. rehabilitāciju personām, kas atbrīvotas no ieslodzījuma vietām un personām, kas nonākušas alkoholisko dzērienu vai narkotisko vielu atkarībā; 5) vietas patversmē bezpajumtniekiem. ▲ sniegšanai katra pašvaldība izveido ▲ dienestu. Valsts un pašvaldību darbību ▲ sniegšanā regulē LR Saeimas 1995. gada 26. oktobra likums. Sk. arī *Aprūpe*; *Likums "Par sociālo palīdzību"*; *Sociālā aprūpe*, *Sociālā rehabilitācija*.

**Sociālā pedagoga darbības mērķis** – profesionālas darbības orientieris, uz kuru tiek vērsta soc. pedagoga darbība. ▲ ir sekmēt indivīda socializācijas procesa norisi, nodrošināt soc. audzināšanas pasākumus, kā arī veikt sociālpedagoģisku darbību negatīvās socializācijas cēloņu un seku ierobežošanā. Sk. arī *Sociālais pedagogs*; *Sociālā pedagoga darbības uzdevumi*; *Sociālā pedagoga funkcijas*.

**Sociālā pedagoga funkcijas** – soc. pedagoga darbības virzienu kopums. Izdala šādas galvenās ▲: 1) diagnos-

ticējošā paredz pētīt bērna, ģimenes, jauniešu grupu soc. problēmu cēloņus; 2) prognozējošā paredz prognozēt soc. procesu norisi ģimenē, bērnu un jauniešu grupās, izglītības iestādēs, sabiedrībā; 3) tiesību aizsargājošā paredz izmantot likumus un tiesiskos aktus, lai aizsargātu bērnus un ģimenes; 4) profilaktiskā prasa izmantot dažādus dienestus (juridiskos, psiholoģiskos, medicīnas, pedagoģiskos), lai brīdinātu un novērstu negatīvās soc. parādības. Šī funkcija ietver arī darbību pret apkārtējās vides negatīvām ietekmēm; 5) soc. medicīniskā ietver veselības profilaksi, jauniešu sagatavošanu ģimenes dzīvei; 6) sociālpsiholoģiskā paredz palīdzību soc. adaptācijas un soc. rehabilitācijas procesā; 7) soc. palīdzības ietver soc. pakalpojumu pieejamības nodrošināšanu.

**Sociālā pedagogija** – integratīva zinātnes nozare, kas pēta socializācijas un soc. funkcionēšanas procesus cilvēka – sabiedrības mijiedarbībā; atklāj sabiedrības audzināšanas iespējas un to realizāciju soc. audzināšanas praksē. Sk. arī *Sociālās pedagogijas prakse*.

**Sociālā percepcija** – cilvēku savstarpējā uztvere,

priekšstata veidošanās par citu cilvēku vai cilvēku grupu. ▲ ir subjektīvs raksturs, to ietekmē cilvēku iepriekšējā dzīves pieredze, mērķi un nodomi. ▲ atšķirībā no uztveres, lielāka nozīme ir emocionālajiem faktoriem, interpretācijām un vērtējumiem. Sk. arī *Atribūcija; Psiholoģiskās barjeras saskarsmē*.

**Sociālā perspektīva** – cilvēka iespējas uzlabot savu labklājību un celt savu soc. statusu. ▲ ir saistīta ar cilvēku soc. lomām, soc. gaidām un soc. attīstības izredzēm.

**Sociālā pieredze** – soc. prasmju, zināšanu un soc. iemaņu kopums, kas ir uzkrāts, cilvēkam pildot dažādas soc. lomas noteiktā soc. vidē.

**Sociālā plānošana** – mērķu noteikšana un to sasniegšanas stratēģiskās, taktiskās un operatīvās darbības izstrāde, lai panāktu noteiktus sociālekonomiskos standartus un racionāli vadītu soc. pārmaiņas sabiedrībā. Makrolīmenī ▲ ir darbība, kuru veic pārvaldes institūcijas, lai sagatavotu lēmumus un izstrādātu pasākumus, ko valsts soc. politikas ietvaros īsteno soc. institūcijas, realizējot soc. attīstības programmas. Mezolīmenī ▲ ir kopienas vai soc. institūciju

un brīvprātīgo organizāciju savstarpēji saskaņotu lēmumu (plāna) sagatavošanas process, lai īstenotu noteiktu soc. labklājības mērķu sasniegšanu, optimāli izlietojot līdzekļus un iespējami efektīvāk sadalot resursus. Sk. arī *Sociālā darba vadība*.

**Sociālā politika** – valsts politikas sastāvdaļa; sabiedrības procesu mērķtiecīga ietekmēšana, lai nodrošinātu valstī cilvēku soc. labklājību, soc. tiesības, soc. drošību un soc. vienlīdzību. ▲ visciešāk saistīta ar sabiedrības soc. problēmām. To risināšanas ceļi atspoguļojas valdības plānos, programmās, normatīvajos aktos. ▲ galvenās sastāvdaļas ir nodarbinātības, demogrāfiskā, veselības aprūpes, ģimenes atbalsta, mājokļa politika. Sk. arī *Demogrāfiskā politika; Ģimenes atbalsta politika; Nodarbinātības politika*.

**Sociālā profilakse** – soc. pasākumu kopums, kurus veic, lai izvairītos no iespējamām negatīvām soc. sekām.

**Sociālā programma** – vienreizējas darbības plāns, kura izpildi uzņemas valsts, nevalstiskās organizācijas, soc. institūcijas vai arī atsevišķos gadījumos – individuālas personas. ▲ ietver konkrētus soc. palīdzības (soc.

pakalpojumu) pasākumus. ▲ ir mehānisms, lai sasniegtu noteiktu soc. institūciju (organizāciju) mērķus un veicinātu cilvēku soc. labklājību. Vienlaikus ar ▲ ir jāveido arī struktūras šo programmu izplatīšanai. Tāpat ir nepieciešamas noteiktas soc. institūcijas valsts vai pašvaldību līmenī, kas konkrētās programmas spēj īstenot dzīvē (piem., bijušo ieslodzīto soc. rehabilitācijas programma).

**Sociālā rehabilitācija** – integratīvs soc. palīdzības veids, ko veic profesionāļu komanda, t.sk. soc. darbinieks, un kas veicina soc. prasmju atjaunošanu un uzlabošanu, soc. statusa atgūšanu un integrāciju sabiedrībā. Vajadzības pēc ▲ parasti ir cilvēkiem, kuri ir bijuši ieslodzījumā vai ārstēti piespiedu kārtā (piemēram, narkomāni, alkoholiķi), bieži arī pieaugušajiem un bērniem ar smagiem vai vidējiem garīgas un fiziskas attīstības traucējumiem, ilgstoši dzīvojošiem slēgta tipa medicīniskās iestādēs. ▲ notiek specializētos centros, kā arī klientu dzīvesvietās. ▲ pakalpojumus garantē 1995. gada 14. novembrī pieņemtais Saeimas likums "Par sociālo palīdzību". Sk. arī *Arodrehabilitācija, profesionālā rehabilitācija; Rehabilitācija; Me-*

*dicīniskā rehabilitācija; Pedagoģiskā rehabilitācija; Psiholoģiskā rehabilitācija; Starpprofesionāļu komanda.*

**Sociālā rīcībspēja** – personas (soc. grupas) spēja adekvāti funkcionēt sabiedrībā, īstenojot savas soc. tiesības, pildot sabiedrības normas un atbildot par savu rīcību. ▲ ir cieši saistīta ar likumdošanā aprakstīto civilo rīcībspēju, kā arī ar psihisko rīcībspēju, kad personas rīcība ir saistīta ar veselības traucējumiem.

**Sociālā saliedētība** – cilvēku vienotība, kas balstās uz kopējām pamatvērtībām, mērķiem un to sasniegšanas līdzekļiem. ▲ parasti ir efektīvāka starp cilvēkiem, kas ir jau apvienojušies objektīvu cēloņu rezultātā – piemēram, apvienošanās pamatā ir radniecība, vecums, reliģija. Sk. arī *Grupas saliedētība*.

**Sociālā separācija** (lat. *separare* atdalīt, nošķirt) – ilgstoša, soc. reģistrēta (atzīta) bērna atdalīšana no bioloģiskās mātes (vecākiem) vai audžumātes (audžuvečākiem) objektīvu vai subjektīvu cēloņu dēļ. Par ▲ objektīviem cēloņiem var uzskatīt mātes (abu vecāku) fiziskās vai psihiskās veselības traucē-

jumus, kad bērnam nav iespējams nodrošināt pilnvērtīgu dzīvi un attīstību ģimenes ietvaros, kā arī vecāku nāvi vai to piespiedu izolāciju no sabiedrības. ▲ subjektīvie cēloņi ir saistīti ar vecāku apzinātu vai neapzinātu atteikšanos no saviem pienākumiem. ▲ ļoti bieži izraisa soc. deprivāciju, un tas nozīmē, ka sociālajam darbiniekam jādara viss iespējamais, lai novērstu negatīvās sekas. Sk. arī *Hospitālisms*.

**Sociālā sistēma** – atvērta sistēma, kurai ir raksturīga apakšsistēmu, elementu un procesu ar regulārām attiecībām, savstarpēja atkarība kā arī atkarība starp šādu ▲ un tās apkārtni. Apkārtnes attiecības ir priekšnoteikums ▲ identitātei. sk. *Sistēma; Sistēmas elements; Sociālā makrosistēma; Sociālā mezosistēma; Sociālā mikrosistēma; Sistēmas struktūra*.

**Sociālā stratifikācija** (lat. *stratum* segums + *facere* darīt) – *sociol.* jēdziens, kas apzīmē sabiedrības struktūru, soc. noslāņošanās (nevienlīdzības) pazīmju sistēmu. ▲ atklāj iedzīvotāju diferenciāciju šķirās un slāņos. ▲ būtība ir nevienlīdzīgas tiesības un privilēģijas, atbildība un pienākumi, nevienlīdzīgas vērtības,

varas un ietekmes sfēras starp sabiedrības locekļiem. Pastāv trīs galvenās ▲ formas: 1) ekonomiskā stratifikācija; 2) politiskā stratifikācija; 3) profesionālā stratifikācija. ▲ teorijas pamatlīcējs ir amerikāņu sociologs P. Sorokins (*P. Sorokin*).

**Sociālā terapija** (angļu *social therapy*). Bieži lietots sinonīms jēdzienam – psihosociālais darbs. ▲ izmanto īpašas soc. darba formas un terapeitiskās metodes, lai mērķtiecīgi ietekmētu klienta un vides attiecības. ▲ ir radniecība ar klīnisko psiholoģiju, soc. medicīnu un soc. psihiatriju. Jēdziena izplatīšanos lielā mērā nosaka soc. darba iesaistīšanās šajās jomās. Pēdējā laikā redzams, ka ne tikai veselības aprūpes jomā, bet arī kopienu darbā soc. darbs iegūst sociālterapeitiskas dimensijas. Visprecīzāk jēdziena ▲ izpratne ietverta angļu terminā "Sociālā ārstēšana" ("*social treatment*"), turklāt atveseļošana ir viens no soc. darba patstāvīgiem uzdevumiem. Bet jēdziens ▲ ietver tikai vienu sociālprofesionālās darbības daļu, t.i., terapeitisko metožu plānveidīgu izmantošanu klientu psihosociālo konfliktu un problēmu risināšanā, procesā apzināti iesaistot soc. vidi. Sk. arī *Psihosociālais darbs*; *Sociālā*

*atveseļošana*; *Sociālā ārstēšana*; *Sociālā darba pamatparadigma*.

**Sociālā tīkla veidošana** (angļu *social networking*) – soc. darbinieka funkcija, lai veicinātu un stiprinātu soc. saites, kas pastāv starp klientu un ar viņu saistītajiem cilvēkiem (piemēram, ģimenes locekļiem, draugiem, kaimiņiem u.c.). Saišu tīklā nereti ir ietverti cilvēki, kuru resursi var būt noderīgi un nozīmīgi klienta mērķu sasniegšanā. Termins ▲ var arī tikt lietots, lai apzīmētu attiecības ar citiem līdzētājprofesiju speciālistiem un soc. institūcijām.

**Sociālā tīklojuma anketa** – soc. darbā viena no novērtēšanas metodēm. ▲ ļauj noskaidrot klientam sniegto atbalstu, ko dod viņa soc. tīklojums. Klients kopā ar soc. darbinieku veido soc. tīklojuma dalībnieku sarakstu (ietver gan personas, gan institūcijas u.c.) un tad novērtē katru dalībnieku pēc sniegtā atbalsta, kā arī novērtē, cik bieži klients lūdz palīdzību sociālajam tīklojumam. Soc. darbinieks arī atzīmē konfliktu biežumu un intensitāti.

**Sociālā vēsture** – soc. darbā dokuments, kuru izveido soc. darbinieks. ▲ ietilpst sāku-

ma lapa, klienta soc. problēmas raksturojums un definējums, klienta soc. apstākļu un resursu uzskaitījums, soc. palīdzības procesa mērķu, uzdevumu un satura apraksts, novērtēšanas rezultātu apkopojums, pielietojamās metodes. Sk. arī *Sākuma lapa*.

**Sociālā vide** – cilvēku eksistences un darbības sociālo, materiālo un garīgo apstākļu kopums. Izšķir: 1) makrovīdi – ražotājspēki, sabiedriskās attiecības un institūti, sabiedriskā apziņa, kultūra; 2) mikrovidi – darbs, mācību kolektīvs, ģimene.

**Sociālā vienlīdzība** – soc. vērtība, sabiedrības attīstības ideāls; sabiedrības locekļu vienlīdzīgs stāvoklis cilvēku tiesību un brīvību izmantošanā, pienākumu pildīšanā, materiālo un garīgo labumu sadalē. ▲ nosaka, ka visiem vienādi tiek nodrošinātas soc. garantijas, izglītības iespējas, noteikts labklājības līmenis. Angļu soc. politikas pētnieks R. Titmuss (*Richard M. Titmuss*) ir nosaucis šādus vienlīdzības nodrošināšanas principus: katram pēc viņa vajadzībām; katram pēc viņa vērtībām; katram pēc viņa nopelniem; pēc padarītā darba; pēc sabiedrības vajadzībām.

**Sociālais aktīvis** (angļu *social activist*) – soc. darbā profesionāls organizators vai persona, kas apguvusi prasmi paugstināt sabiedrības apziņas līmeni attiekmē pret soc. problēmām vai soc. netaisnībām. ▲ mobilizē sabiedrībā esošos resursus, lai novērstu konkrētas problēmas rašanās cēloņus. ▲ ir viena no soc. darbinieka profesionālajām lomām. Sk. arī *Aktīvista loma*.

**Sociālais darbinieks** (angļu *social worker*) – augstskolas soc. darba studiju programmas absolvents, kam piešķirta profesionāla kvalifikācija un kas savas zināšanas un prasmes lieto, lai atrisinātu klientu soc. problēmas un veicinātu viņu dzīves kvalitātes uzlabošanu. ▲ profesionālās darbības rīcības veidi ir: atbalstīt, informēt, izskaidrot, konsultēt, attīstīt spējas, aktivizēt, ierosināt, mobilizēt, iesaistīt, darīt izlemespējīgu, dot padomu, nodrošināt soc. atveseļošanas procesu, veikt soc. terapiju, plānot un organizēt soc. palīdzības procesu. Mūsdienās ▲ jā saglabā savs elastīgums un spēja pielāgoties tirgus vajadzībām. Sk. arī *Administratora loma*, *vadītāja loma*; *Aizstāvja loma*, *advokāta loma*; *Aktīvista*

*loma; Eksperta loma; Konsultanta loma; Pētnieka loma; Plānotāja loma; Samierinātāja loma; Skolotāja loma; Socializētāja loma; Sociālā darbinieka profesionālas darbības principi; Sociālā gadījuma vadītāja loma; Sociālo vērtību uzturētāja loma; Starpnieka loma; Supervizora loma.*

**Sociālais darbs** (angļu *social work*) – profesionāla, mērķtiecīga, kompleksa darbība, kas orientēta uz cilvēku soc. problēmu praktisku risinājumu.. Modernā ▲ aizsākumi meklējami labdarības un žēlsirdības kustībās, kas 19. gs. pirmajā pusē pārauga spēcīgā filantropijas izpausmē ekonomiski attīstītajās valstīs (Anglijā, ASV u.c.). Šādas soc. attīstības cēloņi meklējami mašinizētās industrijas, lielrūpniecības straujā attīstībā, kā rezultātā pastiprinājās ārējo apstākļu ietekme uz viegli ievainojamiem un mazaizsargātiem sabiedrības locekļiem. 20. gs. 40., 50. gados izpratne par ▲ būtiski paplašinājās, galvenās kļūst attiecības starp sociālajām vajadzībām un soc. pakalpojumiem. Šajā laika periodā ▲ ieguva profesijas statusu. 1955. gadā ASV tiek dibināta Sociālo darbinieku nacionālā asociācija (NASW), tiek pieņemts arī Soci-

ālo darbinieku ētikas kodekss. 60. gados ▲ jomas paplašinās. Ir jārisina problēmas saistībā ar vispārīgām cilvēktiesībām, etnisko minoritāšu tiesībām, diskrimināciju un rasismu, nabadzības apkarošanu. Mūsdienu postmodernais soc. darbs ir orientēts uz izmaiņu, konfliktu risināšanu, disciplināru robežu pārkāpšanu un diskusiju vadīšanu; zināšanu, prasmju un vērtību uzņemšanu un izplatīšanu; kritisku un reflektīvu domāšanu; elastīgu, inovatīvu, radošu reaģēšanu un varas izmantošanu soc. problēmu risināšanā. Sk. arī *Eksistenciālais sociālais darbs; Feministiskais sociālais darbs; Gerontoloģiskais sociālais darbs; Klīniskais sociālais darbs; Medicīniskais sociālais darbs; Psihiatriskais sociālais darbs; Psihosociālais darbs; Sistēmiskā paradigma; Sociālais darbs ar sociālo gadījumu; Sociālais darbs klienta vidē; Sociālais darbs kopienā; Sociālais darbs organizētas palīdzības vidē; Sociālais darbs policijā; Sociālais darbs slimnīcā; Sociālais grupu darbs; Strukturālais sociālais darbs.*

**Sociālais darbs ar sociālo gadījumu** (angļu *case work*) – soc. darbinieka un klienta sadarbība, lai palīdzētu indivīdam efektīvāk risināt soc.

funkcionēšanas problēmas; ▲ ir viena no soc. darba formām. Sk. arī *Sociālā darbinieka profesionālas darbības principi; Sociālā gadījuma vadība; Sociālais gadījums.*

**Sociālais darbs klienta vidē** (angļu *life space social work*) – profesionāla soc. darba prakse ārpus soc. institūcijas klientam raksturīgā vidē.

**Sociālais darbs kopienā** (angļu *community social work*) – soc. darba forma. Soc. darbinieku un citu līdzētāju profesiju speciālistu darbība, lai palīdzētu personām, personu grupām, noteiktam personu kopumam ar kopējām interesēm vai tiem, kas dzīvo vienā teritorijā, risināt soc. problēmas un uzlabot soc. apstākļus plānotā kolektīvā darbībā. ▲ ietver problēmu noteikšanu, to cēloņu analīzi, soc. plānu izstrādi un soc. attīstības virzienu formulēšanu, lai veicinātu problēmas risinājumu. Sk. arī *Kopienas attīstība; Kopienas darbība; Kopienas organizācija.*

**Sociālais darbs organizētas palīdzības vidē** – soc. darba prakse, kas vērsta uz vajadzīgo metodisko un finansiālo resursu sakārtošanu, kuri nepieciešami palīdzības nodrošinā-

šanai. ▲ mērķis ir panākt izmaiņas pakalpojumu ideoloģijā, organizācijā, finansēšanā, pakalpojumu sniedzēju attiecībās ar klientiem un viņu ģimenēm, kā arī izmaiņu novērtēšanas tehnikā.

**Sociālais darbs policijā** (angļu *police social work*) – profesionāla soc. darba virziens. ▲ mērķis ir nodrošināt daudzveidīgu soc. palīdzību noziegumu upuriem, apsūdzētiem un to ģimenēm, kā arī sniegt konsultācijas, kas domātas policijas darbiniekiem un to ģimenes locekļiem stresa apstākļos. Dažkārt soc. darbinieki pilda aizstāvja (advokāta) lomu, kā arī ir sabiedrisko attiecību speciālisti policijas departamentos, veic starpniecības funkcijas dažādu soc. grupu savstarpējās attiecībās. ▲ uzdevums ir arī risināt to ģimeņu problēmas, kuru dzīvē iejaucas policija.

**Sociālais darbs slimnīcā** – viens no soc. darba virzieniem, soc. pakalpojumu nodrošināšana slimnīcās un citos veselības aprūpes centros. Saslimšana vienmēr ir saistīta ar noteiktu soc. situāciju, arī tādu, kas var traucēt atveseļošanos un rehabilitāciju. Soc. darbinieku galvenie uzdevumi slimnīcā ir: 1) kopā ar klientu un viņa ģimeni meklēt soc. situāciju risināju-

mus; 2) reaģēt uz klientu vai radnieku, ārstu un slimnīcas personāla vēlmēm, kas veicina klienta soc. funkcionēšanas uzlabošanu; 3) kļūt par starpnieku tādiem profesionāļiem kā advokāts, notārs, ārsts, garīdznieks, psihologs u.c.; 4) sniegt pacientam konsultācijas par soc. jautājumiem; 5) sniegt individuālās, laulāto un ģimenes konsultācijas. Jēdziens ▲ tiek lietots bieži kā sinonīms terminam "Medicīniskais soc. darbs". Sk. arī *Medicīniskais sociālais darbs*.

**Sociālais dzīvoklis** – pašvaldības īpašumā esošs dzīvoklis, kuru izīrē personai (ģimenei), kas ir maznodrošināta vai soc. mazaizsargāta un kas ir izlikta no dzīvojamās telpas un ir izteikusi vēlēšanos īrēt ▲; vai arī persona ir bārenis, kas nav nodrošināts ar dzīvojamo telpu. ▲ īres maksa ir vismaz trīs reizes zemāka par īres maksu, kas noteikta attiecīgās kategorijas pašvaldības dzīvokļiem. Pašvaldība ▲ var segt arī daļu no maksas par komunālajiem pakalpojumiem. ▲ izīrēšanas kārtību, īrnieka tiesības un pienākumus nosaka Saeimas 1997. gada 12. jūnija likums "Par sociālajiem dzīvokļiem un sociālajām dzīvojamām mājām". Sk. arī *Sociālā dzīvojamā māja*.

**Sociālais gadījums** – īpašs soc. notikums, soc. lieta ar tikai tai raksturīgām individuālām pazīmēm. Darbs ar ▲ ir viena no soc. darba formām. Sk. arī *Sociālā darbinieka profesionālas darbības principi; Sociālā gadījuma vadība; Sociālais darbs ar sociālo gadījumu*.

**Sociālais grupu darbs** (angļu *social group work*) – viena no soc. darba formām. Tās mērķis: uzlabot grupas dalībnieku soc. funkcionēšanu un veicināt personisko izaugsmi saskaņā ar katrā indivīda vajadzībām un spējām. ▲ pozitīvu rezultātu galvenokārt nodrošina atbalstošā vide grupā. Kā grupa attīstās, ir atkarīgs no vadītāja stila un prasmēm, grupas darbības mērķa, grupas dalībnieku skaita, mijiedarbības starp dalībniekiem un grupas vadītāju. ▲ aizsācies jau 19. gadsimtā Anglijā soc. namos, skautu un gaidu organizācijās. Sk. arī *Atbalsta grupa; Atvērtā grupa; Pašpalīdzības grupa; Sociālā grupu darba vadība; Slēgtā grupa*.

**Sociālais menedžments** (angļu *social management*) – funkciju sistēma (plānošana, organizēšana, motivēšana, kontrole), kas vērsta uz soc. institūcijas mērķa sasniegšanu.

*Soc. darbā* ▲ galvenokārt attiecas uz soc. projektu un programmu, soc. pakalpojumu tīkla un soc. procesu vadīšanu.

**Sociālais pedagogs** – profesionālis, kurš savas zināšanas un prasmes pielieto sociālpedagoģiskās prakses jomā, veicot bērnu un jauniešu socializāciju. Sk. arī *Sociālā pedagoga darbības mērķis*; *Sociālā pedagoga funkcijas*; *Sociālās pedagoģijas prakse*.

**Sociālais pētījums** – soc. parādību, procesu un apstākļu izpētes rezultāts (apkopojums). ▲ veic ar teorētiskām un empīriskām metodēm, tā mērķis – iegūt zinātniski pamatotu informāciju par pētāmo objektu. ▲ ir vairāki posmi: problēmas izvirzīšana, programmas izstrāde, sākotnējās informācijas savākšana, tās apstrāde un analīze, teorētiska empīriskā materiāla apstrāde, faktoru, cēloņsakarību, tendenču un likumu atklāšana. Pēc pētījuma ievirzes un rezultātu izmantošanas īpatnībām izšķir: teorētiskos ▲ (tiek veikti, lai iegūtu jaunas zināšanas) un lietišķos ▲ (virzīti uz iegūto zināšanu izmantošanu, lai atrisinātu soc. problēmas, izstrādātu praktiskus ieteikumus to risināšanai). *Soc. darbā* zinātniskās

pētniecības darbs ir cieši saistīts ar praksi. Soc. darba praktiķis, sākot praktiskas problēmas risināšanu, izmanto tās pašas metodes, ko zinātnieks, sākot zinātnisku pētījumu. Profesionālu soc. darbinieku izglītošanā ir svarīgi attīstīt prasmes soc. situāciju analīzē, soc. procesu modelēšanā, soc. problēmu izpētē. Sk. arī *Pētīšana sociālajā darbā*; *Pētnieka loma*.

**Sociālais process** – secīga, nepārtraukta soc. stāvokļu maiņa vai soc. sistēmu un to veidojošo elementu kustība jebkurā soc. vidē. ▲ notiek dažādu iekšējo un ārējo faktoru ietekmē. Procesam raksturīga nemainīga sastāvdaļu mijiedarbības kārtība noteiktā laika periodā. Katram ▲ ir dažādas stadijas, kas atšķiras pēc satura un soc. procesu sastāvdaļu mijiedarbības mehānismiem. Daudzi ▲ ir simetriski pēc struktūras un norises, piemēram, soc. sistēmas integrācija un dezintegrācija, grupas saliedētība un konflikti, organizācijas personāla stabilitāte un darbinieku mainība utt. Simetriskums ļauj procesiem norisināties savstarpējā saistībā. ▲ attīstība var būt progresīva vai regresīva; evolucionāra vai revolucionāra. ▲ attīstības pamats ir soc. sistēmu iekšējās pretrunas. ▲ iedalāmi:

apzinātos (piemēram, tādas sabiedriskās dzīves norises, kuru pamatā ir mērķtiecīga darbība, lai sasniegtu plānoto rezultātu) un neapzinātos jeb stihiskos. Tie ir procesi, kas veidojas soc. subjektu neorganizētas, dažādi vērstas darbības rezultātā. Apzinātie un stihiskie ▲ ir savstarpēji saistīti, jo stihiskums ietver arī apzinātas pašorganizētības elementus.

**Sociālais statuss** (lat. *status* stāvoklis) – cilvēka stāvoklis sabiedrībā atbilstoši vecumam, izglītībai, izcelsmei, nodarbošanās veidam, ģimenes stāvoklim; ar godu un prestižu, varu un materiālo stāvokli saistīta indivīda vieta sabiedrības vai kādu tās aprindu atzītajā soc. vērtību hierarhijā. Cilvēkiem ar vienādu ▲ veidojas daudz līdzīgu pazīmju, kas savukārt veido personības soc. tipu.

**Sociālās aktivitātes** – darbības soc. labklājības uzlabošanai, pārveidojot vai pilnveidojot soc. institūcijas, soc. politikas programmas u.c. soc. dzīves izpausmes. Ar ▲ saprot arī organizētu darbību, lai palīdzētu regulēt indivīda un soc. vides savstarpējās attiecības. Sk. arī *Sociālā darbība*.

**Sociālās attiecības** – soc. mijiedarbības izpausme starp cilvēku grupām, kas sabiedrībā ieņem dažādus soc. stāvokļus, atšķiras ar savu dzīvesveidu, dzīves līmeni, personiskajām vajadzībām un ienākumiem, kā arī ar ieguldījumu valsts ekonomiskajā, politiskajā un garīgajā dzīvē. ▲ ir viens no vispārīgo attiecību veidiem. To subjekts ir indivīdi un dažādas grupas, kurām, nodibinot aktīvas savstarpējās attiecības, veidojas noteikta veida sadarbība. ▲ var būt vienlīdzīgas un/ vai nevienlīdzīgas atkarībā no grupu un indivīdu vietas un lomas sabiedriskajā dzīvē. ▲ pēc interešu vienotības vai konfrontācijas var veidoties gan kā sadarbība, gan kā konflikts. Soc. darbinieki bieži iesaistās ▲ normalizācijā, mēģinot samazināt barjeras, dažādas nesaskaņas un pārpratumus starp soc. grupām.

**Sociālās barjeras** (fr. *barrière*) – fizisko un psiholoģisko šķēršļu kopums, kas traucē cilvēkiem iekļauties sabiedrībā un veicina soc. izslēgtību un izolētību.

**Sociālās katastrofas** (gr. *katastrophē* apvērsums) – sociāli, masveidīgi satricinājumi, kuru rezultātā iespējami upuri un

vairāku soc. grupu labklājības pazemināšana, cilvēku fiziskās vai psihiskās veselības zudums. Parasti ▲ izraisa soc. krīzes, soc. problēmu nelabvēlīgs risinājums.

**Sociālās normas** – stihiski veidojušies vai apzināti, sabiedrības akceptēti domāšanas un darbības standarti (paraugi). ▲ ir svarīgs indivīda pašregulācijas mehānisms, īpaši atrodoties konkrētā grupā. ▲ ievērošana sekmē grupas stabilitāti, bet vienlaikus prasa indivīda personisko vēlmju, interešu pielāgošanu (konformismu) grupas prasībām.

**Sociālās palīdzības dienests** – pašvaldību soc. institūcija, kas organizē soc. palīdzības sniegšanu savā teritorijā. ▲ piedalās soc. ekonomiskās situācijas izpētē, sagatavo priekšlikumus par jaunu soc. pakalpojumu veidu ieviešanu un jaunu soc. palīdzības un soc. aprūpes iestāžu izveidošanu, kontrolē to darbu, sadarbojas ar sabiedriskām organizācijām, izstrādā un apstiprina reglamentējošus dokumentus soc. palīdzības jautājumos. ▲ darbību reglamentē Saeimas likums "Par pašvaldībām" un saskaņā ar to MK 1995. gada 25. aprīļa ieteikumi Nr. 2 "Rajona, pagasta un pilsē-

tas pašvaldības soc. palīdzības dienesta paraugnolikums".

**Sociālās parādības** – parādību kopums vai arī atsevišķi fakti noteiktā sabiedrības dzīves sfērā. ▲ ir raksturīgas atsevišķiem soc. procesiem. Par ▲ var uzskatīt: cilvēka darbību, rīcību un uzvedību; soc. grupu darbību un rīcību; sabiedrisko aktivitāšu materiālos un garīgos rezultātus; verbālo darbību; domas, uzskatus, vērtējumus. ▲ norisinās noteiktā soc. laikā un telpā. Zinātniski ▲ pētī konkrēti un vēsturiski, ņemot vērā to organisko saistību ar soc. problēmām. Visas ▲ zinātniskā skatījumā tiek aplūkotas kā sarežģītas soc. sistēmas, kas savā vēsturiskajā attīstībā mainās. ▲ patiesi novērtētas tiek tikai tajos gadījumos, kad tās ir reģistrētas: ir aprakstīta šo parādību gaita, vieta un laiks, ņemot vērā to attīstības pakāpi konkrētajā soc. sistēmā. Lai ▲ atzītu par zinātniski pamatotām, ir nepieciešami šādi faktori: soc. teorija, pamatojoties uz kuru tiek analizēta konkrētā soc. parādība; praksē aprobētas soc. statistikas tehnikas un metodes, kas apkopo ▲ norisi un sekas. Lai ▲ analizētu un reģistrētu, ir nepieciešama soc. pētījumu programma (piem., ielu bērnu, nepilngadīgo prosti-

tūcijas, seksuālas vardarbības pret bērniem izpēte).

### **Sociālās pedagoģijas**

**prakse** – profesionālās prakses veids, kurā tiek veikta sociālpedagoģiska darbība. Tipiskās darbības sfēras izriet no soc. pedagoģijas izpratnes, t.i., saprotot ar to papildu palīdzību soc. audzināšanas jomā visos gadījumos, kad ģimene vai mācību un audzināšanas iestāde nespēj nodrošināt optimālu socializāciju. Soc. pedagogs veic: 1) sociālpedagoģisko iejaukšanos soc. gadījuma risināšanā; 2) sociālpedagoģisko grupu darbu; 3) ģimeņu sociālpedagoģisku konsultēšanu. Izmanto arī dažādas sociālpedagoģiskās metodes profilaktiskā darba veikšanai pirmsskolas iestādēs, skolās, profesionālās izglītības iestādēs, ārpuskolas iestādēs, bērnunamos un patversmēs, bērnu un jauniešu rehabilitācijas centros, pāraudzināšanas iestādēs, bērnu tiesību aizsardzības iestādēs u.c.

### **Sociālās prasmes**

– prasmju veids, kas nodrošina soc. attiecību izveidi ar citiem cilvēkiem, lai sasniegtu konkrētus soc. mērķus. ▲ ir paņēmieni apguves pakāpe, kas ļauj izprast soc. dzīves būtību, sekmē cilvēka iekļaušanos sabiedrībā un parei-

zu orientēšanos savā soc. apkārtnē. *Soc. darbā* svarīgākās no ▲ ir: komunikācijas prasmes, prasmes sevi identificēt ar cilvēkiem no atšķirīgas vides, prasmes precīzi novērtēt un interpretēt indivīda uzvedību, prasmes izvēlēties un pielietot katrai soc. situācijai piemērotas metodes un tehnikas, prasmes mācīties mūža garumā, prasmes mobilizēt apkārtējo vidi, prasmes respektēt indivīdu, soc. grupu, kopienu kultūras vērtības un unikalitāti. Sk. arī *Sociālā darba komunikācijas prasmes*; *Sociālā darba prasmes*; *Sociālā darbinieka personības kvalitātes*.

### **Sociālās problēmas**

– *soc. darbā* pretrunas starp cilvēka dzīves vajadzībām un to apmierināšanas iespējām konkrētā soc. sistēmā, kā rezultātā pazeminās vai arī tiek zaudētas cilvēka soc. funkcionēšanas spējas. Nobriedušā formā šīs pretrunas izpaužas dažādās soc. novirzēs: ģimenes nestabilitātē, alkoholismā, narkomānijā, prostitūcijā, pašnāvības mēģinājumos, nabadzībā, vardarbībā, pusaudžu delikvencē u.c. ▲ kopums un tās risināšana ir soc. darba teorijas un prakses priekšmets. ▲ ir tendence pāraugt seku ķēdē ar destruktīvu ietekmi soc. sistēmās, tāpēc ▲ risināšana ir sabiedriski

aktuāla, to uztver un izjūt cilvēki, kas bieži vien ir īpaši viegli ievainojami. ▲ sekas izpaužas cilvēku fiziskās un garīgās veselības traucējumos, kurus pavada soc. izolācija un norobežošanās tendences. Atšķirībā no medicīniskās palīdzības, kuru pacientam sniedz medicīniskais personāls, soc. darbinieks soc. problēmu risināšanā darbojas par soc. pakalpojumu sniedzēju starpprofesionālu komandas sastāvā, lai apmierinātu klienta dzīves vajadzības, atjaunojot un veicinot klienta soc. funkcionēšanas spējas.

**Sociālās reformas** – soc. pasākumu kopums, kura mērķis ir veikt izmaiņas un pārkārtošanās noteiktas sabiedrības ietvaros, kas notiek pēc jaunu likumdošanas aktu izdošanas. ▲ mērķis ir uzlabot sabiedrisko iekārtu, nemainot līdzšinējās soc. sistēmas pamatus. ▲ parasti veic konkrētā sabiedrībā vadošās struktūras, veidojot jaunu soc. politiku, lai veicinātu kvalitatīvi augstāku soc. servisa garantiju īstenošanu dzīvē. Veiksmīgu ▲ rezultātā notiek sabiedriskās dzīves atjaunošanās un demokrātizācija, radikālas izmaiņas vadības sfērā, birokrātijas negatīvo aspektu pārvarēšana, sabiedrības

sociālās un darba aktivitātes celšanās, izmaiņas garīgajā dzīvē.

**Sociālās rehabilitācijas dienas centrs** – soc. institūcija, kurā tiek īstenots pasākumu komplekss personas soc. funkcionēšanas spēju atjaunošanai un uzlabošanai, soc. statusa atgūšanai, soc. integrācijas veicināšanai. ▲ notiek fizisko, intelektuālo, psiholoģisko un profesionālo spēju atjaunošana.

**Sociālās tiesības** – tiesisko normu kopums, kas sociālekonomiski nodrošina ikviena sabiedrības locekļa pilnvērtīgu eksistenci un dzimtas turpināšanu. Soc. drošības teorijā ▲ parasti saprot kā tiesības uz soc. pakalpojumiem soc. riska iestāšanās gadījumā. Tomēr ir valstis, kas ▲ jēdzienu traktē plašāk, piemēram, Vācijas sociālās likumdošanas kodekss. Arī Latvijas likumdevējs soc. tiesību jēdzienu interpretē paplašināti. Saskaņā ar LR 1995. gada 7. septembra likumu "Par sociālo drošību" katram cilvēkam ir tiesības uz: 1) izglītības un nodarbinātības veicināšanu; 2) soc. apdrošināšanu; 3) veselības aprūpi. Personai, kas uztur un kurai ir jāuztur bērni, ir tiesības uz šajā sakarā radušos izdevumu daļēju atlīdzību. Bērniem un jauniešiem

ir tiesības uz valsts atbalstu viņiem paredzēto pakalpojumu saņemšanā. Invalīdiem ir tiesības uz palīdzību veselības uzlabošanā un tādiem pasākumiem, kas saistīti ar viņu iekļaušanos sabiedrības dzīvē. Personai, kas saviem spēkiem nespēj nodrošināt sevi vai pārvarēt īpašas dzīves grūtības, ir tiesības uz soc. palīdzību. Likums garantē ▲ aizsardzību. Personai, uz kuru attiecas soc. pakalpojumu sniedzēja pieņemtais lēmums par tās ▲ pamatotību, soc. pakalpojumu atteikumu vai ierobežošanu, ir tiesības to pārsūdzēt likumā noteiktajā kārtībā. ▲ atbilst noteikti pienākumi. Kopumā tie tiek raksturoti kā personas pienākumi līdzdarboties savu soc. tiesību īstenošanā. Sk. arī *Personas līdzdarbība*.

**Sociālās vajadzības** – soc. prasību kopums, kas nepieciešams indivīda, ģimenes, soc. grupas, visas sabiedrības funkcionēšanas nodrošināšanai. ▲ un to realizācija ir atkarīga no sabiedrības soc. attīstības līmeņa, cilvēka soc. stāvokļa, no soc. pakalpojumu kvalitātes un pieejamības. *Soc. darbā* ▲ ir vajadzības pēc mājvietas (pajumtes, dzīvokļa), pārtikas, sadzīves priekšmetiem (apģērbs, transports, mājturības priekšmeti),

naudas, algota darba, izglītības un audzināšanas, veselības un soc. aprūpes, funkcionālām attiecībām ar citiem cilvēkiem. Soc. darba praksē soc. darbinieki parasti sastopas ar soc. vajadzību kopumu.

**Sociālās vērtības** – *soc. darbā* vispārīgi, ideāli paraugi, kuri ir vēlamī visai sabiedrībai. Soc. problēmas risināšana vienmēr ir orientēta uz ▲, kuras soc. darbinieka funkcijām piedod noteiktu virzību. ▲ veidojas kultūras procesos un ir pakļautas pārmaiņu procesiem sabiedrībā. Stabils ir sabiedrībai fundamentālās soc. pamatvērtības, kā brīvība, vienlīdzība, demokrātija. Pēc sabiedrībā funkcionējošām soc. normām, soc. institūcijām, soc. pakalpojumu standartiem zināmā mērā var secināt, kādā veidā un apjomā sabiedrība ir gatava realizēt savas ▲. Soc. darba atzišana un attīstīšana liecina par ▲ saglabāšanu. ▲ soc. darbā tiek realizētas soc. taisnīguma vārdā, lai panāktu visu sabiedrības locekļu labklājību, padarītu sabiedrību soc. taisnīgāku. Cenšoties pēc lielāka soc. taisnīguma katrā konkrētā soc. problēmas risināšanas gadījumā, soc. darbinieks veicina pozitīvas pārmaiņas sabiedrībā, akcentē soc. standartus un vērtējumus,

kas dod impulsu soc. struktūru uzlabošanai. Soc. darbā ir nozīmīgas tādas ▲ kā "cilvēka cieņa", "soc. labklājība visiem", "vienādas soc. izredzes", "vienādas soc. tiesības", "soc. solidaritāte", "taisnīga labuma sadalīšana", "harmoniskas soc. attiecības", "sociālā drošība".

### **Sociālekoloģisks modelis**

– soc. darbā orientācija uz personas un apkārtējās vides attiecību un to seku izpēti. Īpaši liela uzmanība tiek pievērsta vidē pieejamiem resursiem, kas varētu palīdzēt stiprināt klienta spēkus un pielāgošanās spējas; vides novērtējumam, īpaši vides riska faktoru noteikšanai; soc. tīklojuma analīzei. ▲ ir ietverti tādi principi kā adaptācija, transakcija, saderība starp cilvēkiem un dabu, savstarpējā atkarība. Sk. arī *Ekosistēma; Sociālā tīklojuma anketa*.

**Sociālie konflikti** – sadursme starp indivīdiem, mazām un lielām soc. grupām, starp soc. institūtiem, soc. kustībām un sabiedrību. ▲ izpaužas kā pretrunas soc. attiecību attīstībā.

**Sociālie kontakti** – viens no kontaktu veidiem, kas izpaužas cilvēku soc. nepieciešamībā sazināties, apmainīties ar

idejām, priekšstatiem un domām. ▲ mērķis ir izveidot soc. kopību, saglabājot cilvēka individualitāti. Izšķir: 1) tiešos kontaktus un 2) netiešos kontaktus. Tiešie ▲ veidojas starp divām personām, starp grupām ar kopējām interesēm un mērķiem. Tiešie ▲ palīdz veidot soc. normas, regulēt un reglamentēt cilvēku savstarpējās attiecības, saskaņot dažādu soc. grupu un slāņu intereses. Netiešajos ▲ soc. informāciju izplata masu saziņas līdzekļi. Netiešie ▲ ir īpašs kontaktu veids, kas dod iespēju nodibināt un uzturēt kontaktus ar visplašākajām sabiedrības masām. Netiešajos kontaktos, lai paustu sabiedrības viedokli, tiek izmantotas dažādas soc. pētījumu metodes: aptaujas, intervijas, kontentanāle u.c. Šo kontaktu veidu sāka pētīt vācu filozofs un sociologs M. Vēbers (*M. Weber*), lai metodoloģiski pamatotu masu komunikācijas nepieciešamību.

### **Sociālie pakalpojumi**

– soc. darbā soc. darbinieku un citu līdzētājprofesiju speciālistu darbības, lai palīdzētu klientam kļūt patstāvīgākam, novērst atkarību, stiprināt ģimenes attiecības un atjaunot indivīdu, ģimeņu, grupu un kopienu soc. funkcionēšanu. ▲ ir psihosociāla, aprūpes, rehabilitācijas, soc. atbal-

sta palīdzība, kā arī naudas izmaksas un mantiski pabalsti, kas atbilst personas vajadzībām, dod iespēju pašpalīdzībai un veicina personas iesaistīšanos sabiedrības dzīvē. ▲ var sniegt gan valsts (pašvaldība), gan sabiedriskās organizācijas, gan fiziskas personas. ▲ sniedz, lai nodrošinātu katram cilvēkam pēc iespējas pilnvērtīgāku soc. vajadzību apmierināšanu, pieņemamu veselības aprūpi un dzīves apstākļus, kā arī vienlīdzīgas iespējas piedalīties sabiedrības dzīvē, pēc iespējas augstāku pašcieņu, pašvērtējumu un brīvības pakāpi, kas neierobežo citu sabiedrības locekļu tiesības un intereses. ▲ dažādās soc. institūcijās ir sava specifika. Piem., soc. palīdzības dienests nodarbojas ar informēšanu, konsultēšanu, morāla vai materiāla atbalsta sniegšanu; bērnu bāreņu aprūpes centri – ar aprūpi, audzināšanu, rehabilitāciju, medicīnisko aprūpi; pansionāti – ar pastāvīgu dzīvesvietas pierakstu, medicīnisko aprūpi, rehabilitāciju; aprūpe mājās – nodrošina personīgo higiēnisko apkopšanu, palīdzību ēdiena gatavošanā, medicīnisko aprūpi. Tiesības uz ▲ garantē Saeimas 1995. gada 7. septembra likums "Par sociālo drošību", un to kvalitatīti regulē Labklājības ministrijas 1998. gadā 2. februāra rī-

kojums Nr. 30 "Par minimālajām prasībām institūcijām, kuras sniedz soc. palīdzības pakalpojumus".

**Sociālo gadījumu apzināšana** – soc. darba funkcija, kuras mērķis ir savlaicīgi atrast un identificēt soc. riskam pakļautos individuus, grupas, ģimenes, kopienas, lai nodrošinātu vajadzīgo soc. palīdzību un piedāvāt nepieciešamos soc. pakalpojumus.

**Sociālo grupu vērtības** – ir materiālie objekti un/vai idejas, kas vieno un motivē kopīgai darbībai, savstarpējām attiecībām relatīvi noturīgu cilvēku kopu. ▲ ir vienojošais faktors, kas saista cilvēkus noteiktās grupās pēc interešu, nodarbošanās, izglītības, dzīves līmeņa u.c. kritērijiem un dod pamatu konkrētai darbībai noteiktu mērķu sasniegšanā.

**Sociālo pakalpojumu saņēmējs** – persona, kas savu soc. vajadzību realizēšanai izmanto soc. pakalpojumu sniedzēja palīdzību. Sk. arī *Klients*; *Sociālo pakalpojumu sniedzējs*.

**Sociālo pakalpojumu sistēma** – soc. institūciju un soc. programmu kopums, kura mērķis nodrošināt soc. pakalpo-

jumus un padarīt viegli pieejamas tās soc. institūcijas, kuras atbildīgas par pakalpojumu sniegšanu. Par ▲ uzskatāmas kopības, kas sadarbojas un cilvēkiem mērķtiecīgi sniedz dažāda veida soc. pakalpojumus, tā apmierinot noteiktas cilvēku soc. vajadzības un garantējot soc. stabilitātes sajūtu.

**Sociālo pakalpojumu sniedzējs** – valsts un pašvaldību soc. institūcijas, kā arī privātās un nevalstiskās soc. institūcijas, kas sniedz soc. pakalpojumus. ▲ darbība pamatojas uz šādiem principiem: orientēšanās uz pakalpojumu saņēmēju, partnerība, balstīšanās uz pierādījumiem, konsekvence, kooperācija, atvērtība, attīstība.

**Sociālo pētījumu metodes** – datu vākšanas, apstrādes un analīzes paņēmieni, galveno uzmanību pievēršot visu to daudzveidīgo sakaru un attiecību noskaidrošanai, kas funkcionē gan pētāmajā objektā, gan objekta attiecībās ar soc. vidi. ▲ var iedalīt empīriskajās un teorētiskajās metodēs. Empīriskā pētījuma metode kalpo datu iegūšanai (novērošanas, dokumentu analīzes, aptaujas u.c. metodes) un datu pārbaudei (grupēšanas, statistikas analīzes, izlases veik-

šanas u.c. metodes). Uz empīriskā pētījuma balstās teorētiskie socioloģiskie pētījumi, kur izmanto tādas metodes kā analīze un sintēze, indukcija un dedukcija, salīdzināšana, abstrahēšanās, modelēšana.

**Sociālo pētījumu rezultātu analīze** – viens no zinātniskās pētniecības darba posmiem. ▲ uzdevums ir atklāt pētāmā objekta raksturīgākās pazīmes un attīstības tendences, noteikt informācijas ticamību, novērtēt pētījuma datus, izmantojot objektīvos un subjektīvos pētāmā procesa vērtēšanas kritērijus, pamatot un pārbaudīt izvirzītās hipotēzes, vispārināt pētījuma rezultātus, noteikt tā praktiskās lietošanas virzienus un formas.

**Sociālo vērtību uzturētāja loma** – viena no soc. darbinieku profesionālajām lomām. Soc. vērtību uzturētājs katrā atsevišķā soc. gadījumā soc. palīdzības procesu virza uz tādu soc. vērtību realizāciju kā cilvēka cieņa, vienādas soc. izredzes, vispārēja labklājība u.c. Sk. arī *Sociālās vērtības*.

**Sociālpedagoģiskā viktimoloģija** (lat. *victima* upurdzīvnieks + gr. *logos* mācība) – soc. pedagoģijas nozare,

kas pēta cilvēka reālās vai potenciālās iespējas kļūt par nelabvēlīgas socializācijas upuri. ▲ izdala objektīvus viktimizācijas faktoros: 1) pirmsskolas vecumā līdz 6 gadiem – slimības un fiziskas traumas, vecāku amoralitāte, bērna atstāšana novārtā, nabadzība ģimenē, pirmsskolas iestāžu darbinieku nehumāna rīcība; 2) sākumskolas vecumā no 6 līdz 10 gadiem – vecāku amoralitāte, alkoholisms ģimenē, ģimenes nabadzība, skolotāju vai vienaudžu negatīva attieksme, vienaudžu vai vecāku bērnu negatīva ietekme, fiziskas traumas, seksuāla vardarbība, apspiešana; 3) pusaudžu vecumā no 11 līdz 14 gadiem – vecāku amoralitāte, alkoholisms, ģimenes nabadzība, pedagogu un vecāku kļūdas, smēķēšana, seksuāla un fiziska vardarbība, vientulība, fiziskas traumas, vienaudžu naidīgums, iesaistīšana antisociālās grupās, bieža ģimenes dzīvesvietas maiņa; 4) agrīnā jaunībā no 15 līdz 17 gadiem – antisociāla ģimene, ģimenes nabadzība, alkoholisms, narkomānija, prostitūcija, iesaistīšanās noziedzīgos grupējumos, fiziskas traumas, perspektīvas pazaudēšana, apkārtējo nesaprātne, vientulība, vienaudžu naidīgums, neveiksmes mīlestībā, suicidāla uzvedība; 5) jauniešu vecumā no 18 līdz 23 gadiem –

alkoholisms, narkomānija, prostitūcija, nabadzība, bezdarbs, izvarošana, stress, iesaistīšanās pretlikumīgās darbībās, vientulība, neatbilstība starp vēlmēm un soc. statusu; 6) jaunība no 24 līdz 33 gadiem – alkoholisms, narkomānija, prostitūcija, vientulība, ģimenes problēmas, šķiršanās, bezdarbs, dzīves jēgas zaudēšana, grūtības ar nodarbošanās veida maiņu, iesaistīšana pretlikumīgās darbībās; 7) brieduma gados 34 – 50 gadiem – alkoholisms, vientulība, bezdarbs, dzīves perspektīvas zaudēšana, slimība, materiālas grūtības, tuvinieku nāve, problēmas ģimenē, šķiršanās; 8) vecumā pēc 50 gadiem – alkoholisms, vientulība, slimības, nabadzība, pamestība, suicidāla uzvedība.

### Sociālpsiholoģiskais

**klimats** – pastāvīgs vispārējs emocionālais noskaņojums grupā. ▲ var būt labvēlīgs (savstarpēja uzticēšanās, atvērtība, sadarbība, apmierinātība ar piederību grupai) vai nelabvēlīgs (dalībnieku noslēgtība, piesardzība, izvairīšanās no savstarpējiem kontaktiem, neapmierinātība ar piederību grupai). ▲ ir atkarīgs no organizatoriskiem faktoriem (piem., pienākumu sadales) un psiholoģiskiem faktoriem (piem.,

no psiholoģiskās saderības un vadības stila).

### **Sociālpsiholoģiskais**

**treniņš** – *soc. darbā* grupveida metode komunikatīvo iemaņu attīstīšanai. Parasti izšķir: 1) sensitivitātes treniņu, kas paaugstina jūtīgumu pret grupas procesiem, veicina personības izaugsmi, un 2) lietišķo treniņu, kurā tiek attīstītas praktiskam darbam nepieciešamās saskarsmes iemaņas. Situāciju analīzei var izmantot arī videoierakstus. Reāla efekta sasniegšanai ir nepieciešamas ilgstošas nodarbības nelielās cilvēku grupās.

**Sociāls** (lat. *socialis* sabiedrīks) – 1. Saistīts ar sabiedrību, cilvēka dzīvi un attiecībām sabiedrībā, tām raksturīgs. 2. Sabiedrīks.

**Sociogramma** (lat. *societas* kopība, apvienība + gr. *gramma* rakstu zīme, raksts) – diagramma vai cita veida grafisks atspoguļojums, kas atklāj grupas locekļu savstarpējās attiecības un to, kā viņi apvienojas ar citiem (vai pret citiem) grupas vai organizācijas locekļiem.

**Somnambulisms** (lat. *somnus* miegs + *ambulare* staigāt) – mēnessērdzība, īpatnēji apziņas traucējumi, kam rakstu-

rīga sarežģīta automātiska darbība miegā; krēslas stāvokļa paveids. Slimnieks, atrodoties aptumšotas apziņas stāvoklī, naktī pieceļas, izdara pierastas automātiskas darbības (apgērbjas, kārtro savas lietas, staigā) un, no rīta pamodies, par notikušo neatceras. ▲ jāatšķir no miega apreibuma, kurā galvenokārt bērni ar pastiprinātu uzbudināmību, atrodoties fizioloģiska miega (nevis aptumšotas apziņas) stāvoklī, arī izturas līdzīgi. Miega apreibuma gadījumos bērnu iespējams pamodināt. Staigāšana miegā pāriet, bērnam pieaugot, kā arī izmantojot medikamentozo ārstēšanu. Nav pamatots uzskats, ka ▲ laikā cilvēku nedrīkst saukt vārdā vai citādi modināt.

**Speciālā izglītība** – speciālas izglītības programmas, kuras paredzētas cilvēkiem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem, psihoneiroloģiskām un smagām somatiskām saslimšanām. ▲ var iegūt speciālās skolās, bērnus ar speciālām vajadzībām integrējot speciālās izglītības klasēs, kā arī vispārējās izglītības iestādēs. Mācību programmas ir izstrādātas atbilstoši ▲ klasifikācijas grupām. ▲ saturs veidots tā, lai izglītojamie ar speciālām vajadzībām iegūtu veselības stāvoklim, spējam un at-

tīstības līmenim atbilstošu izglītību. Sk. arī *Bērnu ar speciālām vajadzībām integrācija skolā; Speciālā skola; Speciālās izglītības klase; Speciālās izglītības grupas.*

**Speciālā skola** – izglītības iestāde, kurā izglītojamie ar speciālām vajadzībām var apgūt speciālās izglītības programmas. Vispārējās izglītības likums nosaka, ka ir valsts speciālās izglītības iestādes, pašvaldību speciālās izglītības iestādes un privāttās speciālās izglītības iestādes.

**Speciālās izglītības klase** – vispārējās izglītības iestādes klase, kurā mācās bērni ar speciālām vajadzībām. ▲ var būt arī profesionālās izglītības iestādē.

**Speciālās izglītības grupas** – grupu veids, ko veido bērni ar redzes, dzirdes, valodas, ar garīgās un/ vai fiziskās attīstības traucējumiem, ar smagām somatiskām, psihoneiroloģiskām slimībām, kā arī ar psihiskās attīstības aizturi un grūtībām mācībās.

**Specializācija** (fr. *spécialisation* < lat. *specialis* sevišķs) – soc. darbā speciālu zināšanu un prasmju apgūšana kādā nozarē; darbības koncentrēša-

na noteiktā soc. darba prakses jomā. Sk. arī *Sociālā darba prakse; Sociālā darba prakses jomas; Specializācija sociālajā darbā.*

**Specializācija sociālajā darbā** – soc. darba studiju programmās lietots termins, kas apzīmē mācību kursu daļas, kas nodrošina soc. darba studentus ar dziļākām zināšanām kādā ar profesiju saistītā jomā. Pēc formālās izglītības beigšanas soc. darba galvenajos virzienos studentiem jāizvēlas viena vai vairākas specializācijas, kas atspoguļo viņu intereses un profesionālo virzību. Dažādām soc. darba skolām ir atšķirīgas specializācijas un dažādi to definēšanas veidi. Lielākajā daļā soc. darba skolu par specializāciju uzskata specifiskas formas, prakses sfēras, darbu ar speciālām populācijām un specifiskām problēmām. **S p e c i f i s k ā s** formas ietver darbu ar soc. gadījumu, grupu darbu, kopienu organizāciju, pētījumus, novērtēšanu, tiešo klīnisko praksi, administrēšanas un politikas plānošanas kombināciju, mikroorientāciju un makroorientāciju ģimenes un laulību sfērā. Prakses specializācija ietver bērnu labklājību, garīgo veselību, veselības aprūpi, gerontoloģisko soc.

darbu, soc. darbu lauku apvidos, rūpniecisko soc. darbu, kā arī dažādas to kombinācijas. Specializācija darbā ar specifiskām problēmām ietver, piem., nabadzības un narkomānijas jautājumus. Specializācija darbā ar speciālām populācijām ietver darbu ar etnisko minoritāšu grupām, sievietēm, bēgļiem, homoseksuālistiem.

**Spēle** – darbības veids ar noteiktu mērķi un uzdevumu, kas tiek veikts rotaļu veidā.

**Standartizētā intervija** – intervijas veids, kurā norādīti visi pamatjautājumi un papildjautājumi, to saturs un secība ir stingri fiksēta, norādīti arī iespējamie atbilžu varianti.

**Standartizētā novērošana** – novērošanas veids, kuru raksturo stingri noteikta procedūru secība. ▲ tiek veikta saskaņā ar iepriekš izstrādātu plānu.

**Starpdisciplināra pieeja** – soc. darbā dažādu profesionālu darbību un zinātņu integrācija soc. darba praksē. ▲ norāda uz atsevišķu akadēmisko disciplīnu robežu pārsniegšanu, apkārtējās vides sarežģītības, dažādības un daudzējādo ietekmju uz personas ikdienas dzīvi dēļ.

**Starpniecība** (angļu *mediation*) – soc. darbā funkcija, kuras mērķis ir palīdzēt apvienot atšķirīgus viedokļus, atrast kompromisus, noslēgt savstarpēji apmierinošus līgumus un rast pieeju resursiem. Soc. darbiniekiem jāizmanto savas spējas un vērtību orientācija, izpildot daudzveidīgas starpniecības funkcijas starp opozīcijā esošajām grupām. Sk. arī *Starpnieka loma*.

**Starpnieka loma** – viena no soc. darbinieka profesionālajām lomām. Starpnieks veicina klientu sistēmas savienošanu ar citām resursu sistēmām. Būt par starpnieku starp sabiedrību un problēmā iesaistītajām personām ir soc. darbinieka profesijas zīmīga pazīme. Sk. arī *Starpniecība*.

**Starpprofesionāļu komanda** (angļu *interprofessional team*) – soc. darbā dažādu profesionāļu grupa, kas darbojas kopīga mērķa sasniegšanā. ▲ ir dažādu profesiju un organizāciju pārstāvji (piem., skolu valde, primāras veselības centrs, skola, soc. palīdzības dienesti). Katram ▲ loceklim ir sava profesija, atšķirīgas prasmes un orientācija, bet visi dalībnieki strādā kopā, lai atrisinātu kopīgu problēmu, sasniegtu kopīgu mērķi. Koman-

das dalībnieki demonstrē savas specifiskās spējas, notiek pastāvīga savstarpējā komunikācija, un tiek novērtētas katra komandas dalībnieka individuālās pūles grupas kopīgā mērķa sasniegšanā. Katrs grupas loceklis ir atbildīgs par visas grupas darbu. ▲ var iekļaut, piemēram, psihiatrus, psihologus, soc. darbiniekus, bet var ar to vien neaprobežoties. Sk. arī *Komandas pieeja*.

**Starpsektoru plānošana** (angļu *intersectoral planning*) – soc. darbā dažādu specializētu organizāciju iesaistīšana vienas soc. problēmas atrisināšanas plāna izstrādē (piem., nepilngadīgo prostitūcijas apkarošana).

**Stratēģiskā plānošana** – formālu vai neformālu ilgtermiņa mērķu izvirzīšanas un sasniegšanas variantu izstrādes process. ▲ galamērķi tiek noteikti, precizējot iejaukšanās mērķus, atbildību, vērtības, iespējamās darbības un dažādu soc. sistēmas daļu mijiedarbību.

**Stress** (angļu *stress* spriegums) – spriedze, organisma un psihes psihofizioloģiska reakcija uz nelabvēlīgiem, ekstremāliem apstākļiem (stresoriem). Stresori var būt neparasti un spēcīgi kairinātāji. Ja tie darbojas ilgstoši,

var būt arī pilnīgs parasto kairinātāju trūkums (cilvēks atrodas izolētā sociālajā telpā). Par stresoru tiek uzskatīts kairinātājs, kas indivīdam šķiet draudošs – fiziskās un psihiskās pārslodzes, sāpīgas iedarbības, augsta vai zema vides temperatūra u.c. Cilvēks reaģē uz apkārtni atkarībā no savas apkārtējās vides kairinātāju interpretācijas, kas savukārt ir atkarīga no cilvēka personības, soc. statusa u.c. faktoriem. Stresorus iedala: 1) pamata stresoros, piem., piederība noteiktam sociālajam slānim; 2) hroniskos stresoros, piem., laulāto konflikti; 3) akūtos stresoros, piem., pēkšņa traumatiska dzīves situācija. Ideālā gadījumā indivīdam pašam jāklūst par stāvokļa noteicēju, izstrādājot dažādas alternatīvas rīcības stratēģijas. Soc. ▲ pārvarēšanas iespējas nodrošina valsts soc. drošības sistēma. ▲ jēdzienu medicīnā ieviesa Kanādas ārsts, patologs H. Seljē (*H. Selye*), nosaucot to par vispārīgo adaptācijas sindromu.

**Strukturālais sociālais darbs** (angļu *structural social work*) – soc. darbinieku darbības virziens, kura pamatām ir uzskats, ka daudzas klienta problēmas rada neadekvāta soc. struktūra. ▲ mērķis ir palīdzēt mainīt soc. struktūras, kas iero-

bežo cilvēku funkcionēšanu, piem., atrast pieeju vajadzīgajiem resursiem, vadīt sarunas grūtās situācijās un mainīt iero-bežojošus soc. apstākļus.

**Studentu prakses supervizors** – soc. darbā prakses vietas pilnvarota persona, kura, balstoties uz teorētiskajām zināšanām un praktisko pieredzi, atīstīta studenta profesionālās iemaņas prakses vietā, kā arī vada un novērtē studenta darbu. ▲ veic administrējošo, atbalstošo un izglītojošo supervīzijas funkciju. Par ▲ var būt persona ar noteiktu kvalifikāciju soc. darba jomā un praktiskās darbības pieredzi. Sk. arī *Supervizora loma; Supervīzija; Supervīzijas funkcijas*.

**Subsistēma** (lat. *sub* zem + gr. *systema* sakopojums, sakārtojums) – noteiktai sistēmai pēc apjoma un satura pakļauta apakšsistēma.

**Supervizora loma** – viena no soc. darbinieka profesionālajām lomām. Supervizors var būt: 1. Administrators – atlasa un ievada darbā darbiniekus, plāno un deleģē darbu, izvērtē soc. gadījuma atbildību konkrētajai darba grupai, kontrolē un

novērtē darbu, darbojas par komunikatoru un koordinatoru starp administrāciju, citām institūcijām un darbiniekiem, izvērtē administrācijas prasību pret konkrēto darbinieku atbildību, darbojas par jauninājumu piedāvātāju, konfliktu risinātāju konkrētās institūcijas darbā, uzņemas atbildību svarīgu lēmumu pieņemšanā un problēmu risināšanā visā institūcijas darbībā. 2. Izglītotājs – galvenokārt izvērtē, nodrošina un integrē soc. darbiniekam praksē nepieciešamās zināšanas, prasmes un vērtības, lai celtu viņa kompetenci tādās jomās kā soc. darba filozofija, institūcijas politika un vēsture, pieejamie resursi institūcijā un kopienā, prioritātes darbā un laika menedžments. Izglītotāja uzdevums ir radīt pozitīvu, pareizu un atbilstošu vidi, lai iesaistītu darbinieku mācīšanās procesā. Izglītojošā loma vairāk izpaužas darbā ar nepieredzējušiem darbiniekiem, kā arī pieredzējušu praktiķu konsultēšanā. 3. Atbalstītājs – palīdz mazināt vai novērst soc. darbinieka stresu, kura cēlonis ir profesionālās lomas izpilde; veicina soc. darbinieka izpratni pašam par sevi un palīdz to izmantot profesionālajās attiecībās. ▲ izpildītāja galvenais mērķis ir pārliecināties, ka soc.

darbinieki klientam sniedz profesionālu un kvalitatīvu palīdzību.

**Supervīzija** (lat. *super-vidēre* virs; skatīties) – darbības veids, funkciju kopums. ▲ mērķis ir aizsargāt klienta intereses un nodrošināt soc. pakalpojuma kvalitāti. Supervizors ir zināmā mērā atbildīgs par klienta labklājību, par to, lai supervizējamās personas darbs būtu apmierinošs un lai tas atbilstu profesionālās ētikas normām. ▲ kļūst par svarīgu jebkuras nozares speciālista izaugsmes priekšnoteikumu. ▲ plaši lieto soc. darbinieki un soc. pedagogi, psihoterapeiti, kas ikdienā nodrošina palīdzības procesu klientiem, veicot administrējošo, izglītojošo un atbalstošo funkcijas. Sk. arī *Supervīzijas funkcijas*.

**Supervīzijas funkcijas** – darbības, kuras veic supervizors soc. darba praksē. Soc. darba supervīzijā izšķir trīs galvenās funkcijas: 1) administrējošā – paredz darba un institūcijas organizatorisko struktūru; 2) izglītojošā – paredz zināšanas un prasmes profesionālam darba izpildījumam; 3) atbalstošā – paredz profesionālā stresa novēršanu, psiholoģiskos un starppersonālos resursus, lai sekmētu dar-

biniekus mobilizēt emocionālo enerģiju, kura nepieciešama efektīva darba izpildei. Katrai no izdalītajām ▲ ir individuāls mērķis, kurus apvienojot, tiek sasniegts soc. darba supervīzijas mērķis. ▲ papildina viena otru, jo ir savstarpēji saistītas savā starpā.

**Supervīzijas līgums** – dokuments, kurā tiek precizēta sadarbība starp supervizoru un supervizējamo. ▲ saturu veido vairāki elementi: attiecību veidošana, iekļaujot dalīšanos pagātnes pieredzē; vērtībās un gaidās, kas attiecas uz supervīziju; supervīzijas tips; atbildība; orientācija, fokuss; konfidencialitāte; tikšanās laiks, biežums u.c. praktiska rakstura vienošanās; pieraksti un pielietojamās metodes; vērtējuma un darba pārskata nodrošinājums. Izdalītie elementi adaptējami katrā konkrētajā situācijā.

**Šizofrēnija** (gr. *schizō* skaldū, daļu + *phrēn* dvēsele, prāts, saprāts) – psihiska slimība vai slimību grupa ar neskaidru izcelsmi un daudzveidīgu klīnisko izpausmi. ▲ ir mūsdienu psihiatrijas centrālā problēma, tās izpausmes ir ļoti daudzveidīgas. Smagākos gadījumos ▲ sākas

pubertātes vecumā, strauji progresē un noved pie defekta stāvokļa (▲ plānprātības), kad atmiņa un formālās spriešanas spējas saglabājas, bet defekts izpaužas īpatnējās pārmaiņās personībā. Slimnieki parasti kļūst emocionāli truli, nereaģē uz nopietniem, pat smagiem notikumiem, reizēm tomēr saglabājas pārlietu liels jūtīgums pret indierentiem notikumiem. Rodas patoloģiska noslēgtība (autisms), intereses kļūst neproduktīvas. Atšķirībā no depresijas ▲ slimnieki nespēj veikt parasto darbu nevis domāšanas un kustību aizkavējuma dēļ, bet kvalitatīvo domāšanas pārmaiņu dēļ (tā zaudē mērķtiecību, dominē no reālām iespējām un situācijas atrauta, tukša spriedelēšana, rezonēšana). Iestājoties gribas defektam, zūd intereses un aktivitāte. ▲ slimniekiem novērojami gandrīz visi psihiatrijā pazīstamie simptomi (visbiežāk murgi un halucinācijas), kas paši par sevi ir nespecifiski un var būt arī citu psihisku slimību gadījumos. Ārstēšanā lieto psihofarmakoterapiju, ko kombinē ar psihoterapiju. Svarīga ir slimnieku rehabilitācija.

**Šķiršanās** – laulības izbeigšana, laulātajiem dzīviem esot. Sk. arī *Emocionālā šķiršanās*.

*nās; Šķiršanās terapija; Šķirtenis.*

**Šķiršanās terapija** (angļu *divorce therapy*) – terapijas veids. Mērķis – palīdzēt pāriem, kas izlēmuši šķirt savu laulību. ▲ cilvēkiem palīdz atrast alternatīvus turpmākās dzīves variantus, samazināt nepiemērotības izjūtu, atrast optimālākos iespējamo attiecību modeļus ar cilvēkiem. ▲ nodarbojas arī ar šķiršanās praktisko un juridisko aspektu, piemēram, bērnu aprūpi, īpašuma dalīšanu. ▲ cilvēkiem palīdz arī uzlabot, ja nepieciešams, attiecības ar bijušajiem dzīvesbiedriem un piemēroties jauniem dzīves apstākļiem.

**Šķirtenis** – persona, kuras laulība ir šķirta. Sk. arī *Šķiršanās*.

**Šoks** (angļu *shock* sitiens, trieciens, arī šoks) – organisma savdabīga, spēcīga reakcija uz ārkārtēju kairinātāju (smaga trauma, apdegumi, psihiski satricinājumi u.c.) iedarbību. ▲ izpaužas kā smagi asinsrites, elpošanas, vielmaiņas, iekšējās sekrecijas darbības traucējumi. Sk. arī *Kultūras šoks*.

**T**

**Tabu** (angļu *taboo* < poli-nēz.) – sabiedrisks, nepārkāpjams aizliegums, kura ignorēšana vairākās tradicionālajās kultūrās noved pie neizbēgama un briesmīga soda.

**Taisnīgums** – jābūtība, kas izriet no priekšstata par cilvēku un viņa tiesībām. ▲ prasa atbilstību starp indivīdu, soc. grupu praktisko lomu sabiedriskajā dzīvē un to soc. stāvokli, starp to tiesībām un pienākumiem, rīcību un tās novērtējumu. ▲ ir morālās apziņas jēdziens, kas atspoguļo, cik lielā mērā atsevišķu cilvēku, šķiru, soc. institūtu nozīme sabiedrības dzīvē atbilst to reālajam stāvoklim. Sk. arī *Sociālais taisnīgums*.

**Taktika** (gr. *taktikē*) – sabiedriskās un politiskās cīņas līdzekļi un paņēmieni; noteikta mērķa sasniegšanas veids, paņēmiens, personas rīcība. ▲ ir pakļauta stratēģijai.

**Tauta** – noteiktas valsts iedzīvotāju kopums; dažādas sociāletniskās kopības (nācija, tautība, etniskā grupa, cilts); vēsturiski mainīga cilvēku kopa, kas spēj piedalīties progresīvu attīstības uzdevumu īstenošanā.

**Tautas saimniecībā nodarbinātie iedzīvotāji**

– valsts uzņēmumos, iestādēs, organizācijās, uzņēmēj sabiedrībās (ieskaitot lauksaimnieciskās stātsabiedrības) un privātuzņēmumos (arī zemnieku saimniecībās, piemājas un personiskajās palīgsaimniecībās, individuālajā darbā) nodarbinātie. To skaitā neietilpst mācību iestāžu audzēkņi darbaspējas vecumā, kas mācās, bet nestrādā lotu darbu.

**Tautas veselības pamatfaktori**

– cēloniskie un veicinošie apstākļi, kas iedarbojas un nosaka tautas veselības līmeni. Tie ir: 1) soc. apstākļi – politiskā sistēma, tautsaimniecības stāvoklis un izglītība; 2) vide – ūdens, gaisa un augsnes tīrība, pārtikas produktu kvalitāte; 3) veselības aprūpes sistēmas kvalitāte. Pirmie divi faktori ietekmē tautas veselību par 75 – 80 procentiem, bet trešais, tieši saistīts ar medicīnu, par 20 – 25 procentiem.

**Tautas veselības vērtēšanas kritēriji**

– rādītāju kopums. ▲ ir: iedzīvotāju dzimstība un mirstība uz 1000 iedzīvotājiem; iedzīvotāju dabiskais pieaugums; zīdaiņu mirstība uz 1000 dzimušajiem; jaundzimušo

vidējais paredzamais mūža ilgums. Iedzīvotāju dzimstību raksturo dzimušo skaits un dzimstības vispārējais koeficients, kas raksturo dzimstības intensitāti kopumā, un to aprēķina, dalot visu gada laikā dzimušo bērnu skaitu ar gada vidējo iedzīvotāju skaitu un rezultātu reizinot ar 1000. Iedzīvotāju mirstību raksturo mirušo skaits un mirstības vispārējais koeficients, kas raksturo mirstības intensitāti kopumā, un to rēķina, dalot gada laikā mirušo skaitu ar gada vidējo iedzīvotāju skaitu un rezultātu reizinot ar 1000.

**Tēmas grupa** (angļu *theme group*) – *soc. darbā* grupu veids. ▲ diskusija vērsta uz vienu priekšmetu vai tēmu, kas ir nozīmīga visiem grupas locekļiem.

**Teorētiskais pētījums** – zinātniskās izziņas forma. ▲ ietvaros tiek pilnveidots un attīstīts jebkuras zinātnes jēdzieniskais aparāts, lai arvien vispusīgāk izzinātu esamības lietas, procesus un parādības. ▲ balstās uz empīrisko pētījumu sniegtā materiāla.

**Teorētisks** – ar teoriju saistīts; racionālās domāšanas rezultātā iegūts.

**Teorija** (gr. *theōria* aplūkošana, vērošana) – pieredzes, sabiedriskās prakses loģisks vispārinājums, kas atspoguļo dabas, sabiedrības un garīgās attīstības objektīvās likumsakarības; vispārinātu atziņu sistēma kādā zinātnes nozarē. *Soc. darbā* lietotās darba metodes balstās uz dažādu zinātņu atziņām, īpaši psiholoģijas, socioloģijas un pedagoģijas zinātņu teorijām. Sk. arī *Amplifikācijas teorija; Neiesaistības teorija; Politisko lēmumu pieņemšanas teorija; Problēmas risināšanas teorija; Sistēmiskā paradigma; Sociālā darba teorijas; Sociālā darba teoriju naturalizācija; Sociālā darba pamatparadigma.*

**Terciārā veselības aprūpe** – veselības aprūpes veids; specializēti veselības aprūpes pakalpojumi, ko sniedz augsti kvalificēti speciālisti specializētajos ārstniecības centros.

**Tieksme** – neapzinātas vai nepietiekami apzinātas vajadzības emocionāla izpausme. ▲ var izzust, izzūdot vajadzībai, vai arī pārvērsties konkrētā apzinātā vēlmē, nodomā. Psihoanalīzē ▲ ir darbību virzošs spēks, kura cēlonis ir spriedzes stāvoklis organismā. Visizteiktāk ▲ parādās

bērnībā un personības attīstības novirzēs.

**Tiesības** – sabiedrisko attiecību regulēšanas sistēma, kas organiski saistīta ar valsti. Pastāv valsts iekšējās ▲, kas regulē sabiedriskās attiecības noteiktā valstī, un ārējās jeb starptautiskās ▲, kas regulē attiecības starp valstīm. Tiesību normas ir ietvertas likumos u.c. kompetentu valsts varas iestāžu aktos, kā arī valsts sankcionētās paražās. Sk. arī *Administratīvās tiesības; Bērnu tiesības; Bērnu sociālās tiesības; Cilvēktiesības.*

**Tiešā sociālā ārstēšana** (angļu *direct treatment*) – soc. darbā soc. ārstēšanas veids darbā ar soc. gadījumu klīniskajā praksē. ▲ gaitā soc. darbinieks cenšas panākt noteiktas izmaiņas vai situācijas uzlabošanu, personīgi kontaktējoties ar klientu. Terminu ▲ pirmo reizi sāka lietot amerikāņu pētniece M. Ričmonde (*M. Richmond*), lai apzīmētu soc. darbinieka tiešu mijiedarbību ar klientu. Bieži tiek izmantots kā sinonīms jēdzienam "Tiešā prakse". Sk. arī *Tiešā prakse.*

**Tiešā prakse** (angļu *direct practice*) – profesionāla soc. darbinieka prakses veids,

kas virzīts uz konkrēta klienta soc. problēmas atrisināšanu. Rezultāti tiek sasniegti tiešā kontaktā ar klientu, palīdzību sniedzot nekavējoties. Sk. arī *Mikroprakse.*

**Tiklojuma veidošana** (angļu *networking*) – soc. darbā process, kura mērķis ir pilnveidot un attīstīt soc. saiknes starp klientu un viņam tuviem cilvēkiem – ģimeni, draugiem, kaimiņiem, darbabiedriem. ▲ paredz esošā tīklojuma stiprināšanu un jauna radīšanu, kā arī saiknes radīšanu starp vairākiem tīklojumiem, tādējādi veidojot kompetentu atbalstu un iespējas efektīvāk mobilizēties klienta interešu labā.

**Tiklojums** (angļu *network*) – soc. darbā formāla vai neformāla saikne starp cilvēkiem vai organizācijām, kas izpaužas iespējā dalīties resursos, prasmēs, soc. kontaktos un zināšanās. Sk. arī *Sociālā tīklojuma anketa.*

**Tikumība** – noteikta vēsturiska laikmeta un sabiedrības morāle; morāles praktiskā izpausme. ▲ ir cilvēku un soc. grupu rakstura iezīme. Tajā atspoguļojas tikai noturīgas pozitīvas morālās īpašības.

**Tolerance** (lat. *tolerantia* iecietība) – sk. *ieciētība*.

**Tradīcija** (lat. *traditio* nodošana tālāk) – sociālā un kultūras mantojuma elements, kas, vēsturiski izveidojies noteiktas soc. grupas ietvaros, tiek pārņemts no iepriekšējām un nodots tālāk nākamajām paaudzēm.

**Trans** (<fr. *transe*) – *medic.* pēkšņs, īslaicīgs aptumšots apziņas stāvoklis; krēslas stāvokļa paveids bez murgiem, halucinācijām un sasprindzināta afekta. Saslimušais izdara automātiskas darbības (griežas apkārt, staigā), ārēji atgādinot izklaidīgu, sevī nogrimušu cilvēku ar neveiklām kustībām.

**Trauksme** – emocionāls stāvoklis (bailes, nemiers, bažas), kas rodas neskaidru, nenoteiktu reālu vai iedomātu draudu iespaidā. Parasti atšķiras no bailēm, kuras ir saistītas ar kādu konkrētu objektu vai cilvēku. ▲ var būt situatīva, raksturojot indivīda stāvokli kādā konkrētā brīdī, un izpausties arī kā personības īpašība (trauksmainība), kā pastāvīga nosliece pārdzīvot ▲ jebkurā situācijā. Psihoanalīzē izšķir realitātes ▲ (bailes no ārējiem draudiem), neirotisko ▲

(instinktīvs mudinājums iesaistīties nosodāmās darbībās) un morālo ▲, kura ir "superego" aizlieguma rezultāts. ▲ palīdz novērst vai mazina psiholoģiskās aizsardzības mehānismi. Neofreidisti uzskata, ka ▲ cēlonis ir nedrošības sajūta bērnībā. Eksistenciālajā psiholoģijā ▲ tiek saistīta ar nākotnes un esamības nenoteiktību. ▲ var būt cēlonis neirožu attīstībai.

**Trūcība** – sk. *Iedzīvotāju dzīves līmeņa raksturojums*.

**Tuvāko saišu terapija** – *soc. darbā* darbības veids, kad tiek saaicināti indivīdam vai ģimenei nozīmīgi cilvēki, lai kopīgi apspriestu veidus, kā palīdzēt atrisināt esošo problēmu. Tikšanās reizēs var piedalīties izvērstās ģimenes locekļi, kaimiņi, klasesbiedri, darba kolēģi.

## U

**Upuris** – cilvēks, kas tiek pakļauts cita cilvēka iegribām, seksuālo, reliģisko u.c. tiesismju apmierināšanai, vardarbībai.

**Urbanizācija** (lat. *urbanus* pilsētas) – ražošanas un iedzīvotāju koncentrēšanās lielās

pilsētās. ▲ izraisa sociālās, profesionālās un demogrāfiskās struktūras izmaiņas.

**Uz klientu vērsta terapija** (angļu *client centred therapy*) – terapijas veids, kuras pamatprincipus formulējis amerikāņu psihologs K. Rodžerss (*K. Rodgers*), sākotnēji attiecinot tos uz individuālās terapijas praksi. ▲ ir populāra arī grupu terapijā. Šī terapija balstās uz humānisma principiem, akcentējot cilvēka vērtību, cieņu pret cilvēku un atzīstot cilvēka konstruktīvos spēkus (spējas apjēgt, saprātīgi spriest un secināt) par pašrealizācijas noteicošo faktoru. ▲ balstīta uz pieņēmumiem, ka katrai personai un dzīvai būtnei ir tieksme uz pašaktualizāciju, kas ir efektīvākais ceļvedis un padomdevējs klienta problēmsituācijās. Saskaņā ar šo terapiju nozīmīga loma ir attiecībām starp terapeitu un klientu. ▲ sekmīgai piemērošanai nepieciešamie priekšnosacījumi ir: klienta motivācija pārmaiņām; terapeita prasme radīt dabiskas saskarsmes gaisotni, kurā klients tiek pieņemts ar izpratni; ir izslēgtas iespējas klientam justies apdraudētam. ▲ atzīst, ka pozitīvu pārmaiņu ierosināšanai nepieciešami trīs faktori, kuri jānodrošina terapeitam:

1) empātija; 2) pozitīva atzinība un novērtējums; 3) patiesi neviltota atklātība pret klientu. Terapeita uzdevums ir paaugstināt klienta pašizpratni un pašvērtības apziņu, palīdzot viņam noskaidrot personiskās domas un jūtas. Terapeiti atturas no padomu došanas klientam, klienta viedokļa interpretēšanas vai diskreditēšanas.

**Uz uzdevumu orientēta sistēma** (angļu *task centred system*) – soc. darbā iejaukšanās taktika. ▲ plaši tika pielietota 80. gadu beigās ASV. ▲ raksturīga iezīme ir palīdzības procesa ierobežošana un strukturēšana laikā, palīdzības satura precīza detalizēšana, konkrētu rīcības soļu paredzēšana. Uzdevumu saturs var būt ļoti daudzveidīgs, piemēram, noteiktu iemaņu apgūšana, klienta spēju pieņemt konkrētus lēmumus atīstīšana, klienta mācīšana veidot attiecības ar citiem cilvēkiem utt. ▲ nozīmīgākie elementi ir: galamērķa sadalīšana taktiskos mērķos, uzdevumu formulēšana, uzdevumu īstenošanas plānošana, mērķtiecības nodrošināšana un progresa novērtēšana. ▲ piemērojama darbā ar dažādām klientu grupām, tās elementi ir

izmantojami, arī lietojot citas iejaukšanās taktikas.

**Uzmācīgas domas** – patoloģiskas domas, atmiņas, šaubas, bailes, tieksmes un darbības, kas intensīvi un neatvairāmi rodas pretēji slimnieka gribai. Atšķirībā no murgiem saslimušais vienmēr apzinās uzmācību maldīgumu un nevajadzīgumu, tomēr viņam no tām grūti atbrīvoties. ▲ saturs var būt dažāds, piemēram, uzmācīgas šaubas par pareizu rīcību (vai, aizejot no mājas, ir izslēgts gludeklis), bailes (fobijas) pāriet platas ielas, braukt tramvajā, kad aizveras durvis, bailes saslimt ar vēzi u.c. Var būt arī abstrakta satūra ▲, piem., doma, ka jāskaita māju logi, automašīnu numuri utt. Visbiežāk ▲ sastopamas slimniekiem ar neirozēm un psihopātijām.

**Uzmanība** – apziņas koncentrēšana un virzība; vis-skaidrākā uztvere; psihisko procesu mobilizēšana. Parasti izdala tīšo (patvaļīgo) ▲ un netīšo (nevilšo) uzmanību. Galvenās ▲ īpatnības ir: 1) svārstīšanās, kas saistīta gan ar fizioloģiskiem cēloņiem (piem., uzbudināšanās – bremsēšanās dinamika, nogurums), gan ar motivācijas trūku-

mu; 2) pārslēgšanās – spēja ātri pāriet no viena darbības objekta uz citu; 3) apziņā vienlaicīgi pārstāvēto objektu skaits. ▲ novēršanu no apkārtējās vides faktoriem parasti dēvē par izklaidību.

**Uzmanības trūkums** – bērnības vai pusaudža vecuma traucējums, ko raksturo impulsīva uzvedība, ļoti īslaicīga uzmanība, paātrinātas kustības. ▲ var būt saistīts arī ar hiperaktivitāti.

**Uzmanības vienība** (angļu *unit of attention*) – soc. darbā iejaukšanās procesa centrālais faktors, uz kuru soc. darbinieks koncentrējas, lai sniegtu palīdzību vai veiktu izmaiņas. Piemēram, klīniskajam soc. darbiniekam ar psihoanalītisku ievirzi par uzmanības vienību kalpo indivīda intrapsihiskie procesi; kopienu organizētājam tā ir soc. spēku vienība, kas ietekmē kopienas.

**Uzņēmība** – darba, sabiedriskās, politiskās un sadzīves aktivitātes forma, kas saistīta ar neatlaidīgu darbību noteikta mērķa sasniegšanai. ▲ izpaužas kā personības lietišķums, atjautība, jaunrades spējas, enerģiskums, spēja riskēt, iniciatīva, atbildība.

▲ ir nepieciešama visā cilvēka mūža gaitā, visās dzīves sfērās.

**Uzņemšanas procedūras** (angļu *admission procedures*) – soc. darbā skaidri formulēti noteikumi, lai nodrošinātu palīdzību cilvēkam soc. aprūpes institūcijās, veselības aprūpes iestādēs, rehabilitācijas centros u.c. Piem., Ministru kabineta 1996. gada 27. augusta noteikumi Nr. 340 regulē uzņemšanu veco ļaužu pansionātos, nosakot, ka tajā uzņem pensijas vecumu sasniegušas personas un invalīdus ar fiziska rakstura traucējumiem, pamatojoties uz šādiem dokumentiem: personas iesniegums, ārstniecības iestādes izsniegta medicīniskā izziņa, invaliditātes izziņa (ja persona nav sasniegusi pensijas vecumu), personas vai tās apgādnieka līgums ar pašvaldības institūciju par personas uzturēšanās samaksu.

**Uzslava** – pedagoģiska ietekmēšanas metode; bērnu un pieaugušo rīcības un darbības pozitīvs vērtējums. ▲ sevišķi ietekmē tos, kas ir mazāk pārliecināti par savām spējām. Nesāņemot pelnītu ▲, cilvēks var censties to iegūt negodīgi. ▲ kā stimuls pozitīvai darbībai un rīcībai vajadzīga ikvienam cilvē-

kam, bet, izsakot ▲, nepieciešams orientēties situācijā, ņemot vērā darbības un rīcības motīvus.

**Uzticība** – morāla īpašība, kas raksturo cilvēka ticamību, attieksmi pret pienākumu un saistībām soc. attiecībās, nemainību un pastāvību noteikta uzdevuma un dzīves pienākuma īstenošanā. ▲ ir cieši saistīta ar tādām morālām īpašībām kā godīgums, krietnums, principialitāte, kas kopumā veido morālo spēku – ▲ pamatu.

**Uzticības telefons**, krīzes telefons (angļu *"hot line"*) – komunikācijas sistēma, kas nodrošina nekavējošu un tiešu telefona kontaktu kritiskās situācijās. Daudzās soc. institūcijās speciāli apmācīti profesionāļi ir gatavi atbildēt cilvēkiem, kas saskārušies ar emocionālām vai sociālām problēmām. Pastāv arī specifisku iemeslu ▲, piem., pašnāvību aizkavēšanai, aizbēgušu bērnu, ģimenē notiekošas vardarbības u.c. gadījumiem.

**Uzvedība** – dzīvu būtņu izturēšanās ilgstošā laikposmā; cilvēku un soc. grupu rīcību kopums, kurā iezīmējas noteikta likumsakarība. ▲ raksturo mērķu un līdzekļu vienību. Ikvienas ▲

pamatā ir šķiras, grupas, ģimenes, indivīdu vajadzības un intereses, kuras profesijas, vecuma, dzimuma, rakstura, pasaules uzskata u.c. faktoru ietekmē modificējas. Vērtējot ▲, jāņem vērā konkrētie apstākļi un situācijas. Sk. arī *Adiktīva uzvedība*; *Demogrāfiskā uzvedība*.

**Uzvedības modelēšana** – soc. darbinieku un citu līdzētājprofesiju speciālistu lietota tehnika. Profesionālis iesaka vai izrāda vēlamu uzvedību un ar aprakstu, lomų spēļu u.tml. palīdzību iedrošina klientu pieņemt šo uzvedības modeli.

## V

**Vadība** – iedarbība uz vadāmo objektu, kas nodrošina tā vēlamu funkcionēšanas režīmu. ▲ uzdevums ir stabilizēt vadāmā objekta stāvokli, to aktīvi aizsargājot pret ārējās vides traucējumiem.

**Vadības stili** – lēmumu pieņemšanas un padoto ietekmēšanas paņēmienų kopums, ko izmanto vadītāji. Visplašāk pazīstamā ir 20. gs. 30. gados amerikāņu psihologa K. Levina (*K.*

*Lewin*) izveidotā ▲ tipoloģija: autoritārais ▲, demokrātiskais ▲ un liberālais vadības stils. Mūsdienų pētījumos lieto arī citus ▲ iedalījumus. Sk. arī *Autoritārais vadības stils*; *Demokrātiskais vadības stils*; *Liberālais vadības stils*; *Līderis*.

**Vajadzības** – cilvēku un soc. grupu objektīvi nosacīta prasība pēc materiālām, garīgām, intelektuālām, kultūras u.c. vērtībām, kas nepieciešamas dzīves darbībai. ▲ rosina darbības aktivitāti, ir darbības motivācijas pamats. ▲ attīstās līdz ar sabiedrības attīstību. Amerikāņu psihologs Ā. Maslovs (*A. Maslow*) ir izveidojis ▲ hierarhiju, uz kuru ir balstīta viņa izstrādātā motivēšanas teorija. Ā. Maslova teorijas pamatā ir trīs pamatprincipi: 1) ▲ hierarhija (sakārtojums pēc to svarīguma); 2) ▲ deficīta princips (apmierināšanas process ir bezgalīgs); 3) progresijas princips (cilvēku rīcību nosaka vēl neapmierinātās ▲). Ā. Maslovs ▲ ir sakārtojis šādā hierarhijā: 1) fizioloģiskās ▲; 2) vajadzība pēc drošības; 3) sociālās ▲; 4) vajadzība pēc atzīšanas; 5) vajadzība pēc pašapliecināšanās. Sk. arī *Ģimenes vajadzības*; *Sociālās vajadzības*.

**Vajadzību grupa** (angļu *needs group*) – soc. darbā cilvēki, kas savā pieredzē iepazīnuši risināmo soc. problēmu. ▲ soc. politikā un kopienu organizācijā bieži tiek iesaistīta plānošanā, lai labāk palīdzētu problēmas upuriem.

**Vajadzību novērtēšana** (angļu *needs assessment*) – soc. darbinieku un citu līdzētāju-profesiju speciālistu funkcija, kuras mērķis ir sistemātiski veikt klientu soc. vajadzību apzināšanu. ▲ procesā svarīgi ir noteikt soc. vajadzības un piemērot tām nepieciešamos soc. pakalpojumus. ▲ tiek izmantoti statistikas dati, kā arī interviju un konkrētās populācijas pētījumu rezultāti.

**Valodas traucējumi** – cilvēka attīstības traucējumi, kas izpaužas valodas sapratnes vai lietošanas grūtībās. Izšķir ekspressīvā un receptīvā tipa valodas traucējumus. Ekspressīvā tipa ▲ raksturo indivīda vecumam piemērota valodas sapratne, taču vārdi tiek nepareizi verbalizēti. Receptīvā tipa ▲ gadījumos indivīds vispār nespēj saprast valodu. Dažiem bērniem ▲ ir saistīti ar sensorajiem traucējumiem, citiem tie rodas atceršanās, integrācijas vai secības

veidošanas grūtību rezultātā. Sk. arī *Afāzija; Alālīja*.

**Valsts cilvēktiesību birojs** – valsts pārvaldes institūcija, kas izveidota 1995. gadā saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 204 "Noteikumi par Valsts cilvēktiesību biroju". Tās uzdevums ir veicināt cilvēku pamattiesību un pamatbrīvību ievērošanu Latvijas Republikā atbilstoši Satversmei un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem cilvēktiesību jomā. Ar 1996. gada 17. decembri Biroja darbību regulē Saeimā pieņemtais "Likums par Valsts cilvēktiesību biroju". ▲ uzdevums ir: pētīt situāciju cilvēktiesību ievērošanā valstī; veikt Latvijas tiesību normu analīzi; sniegt sabiedrībai vispusīgu informāciju par Latvijas normatīvajos aktos noteiktajām cilvēktiesībām, garantijām un pienākumiem; izskatīt jebkuru sūdzību par cilvēktiesību pārkāpumu, kā arī pēc savas iniciatīvas noskaidrot apstākļus, kas var radīt šādus pārkāpumus. Reizi ceturksnī ▲ sniedz Saeimai un MK rakstveida pārskatu par aktuāliem cilvēktiesību jautājumiem.

**Vardarbība** – noteiktas soc. grupas vai indivīda lietota

piespiedu metode pret citu soc. grupu vai indivīdu. Izšķir fizisko, seksuālo un emocionālo vardarbību. **Fiziskā** ▲ ir draudi ar fiziska spēka vai ieroča palīdzību. Tā var būt traumas nodarīšanas iespējas demonstrēšana, mīests bojājumu nodarīšana vai pat fiziska iznīcināšana. **Seksuālā** ▲ ir cilvēka iesaistīšana seksuālajās darbībās (pornogrāfija, izvarošana) pretēji viņa gribai un vēlmēm. **Emocionālā** ▲ ir cilvēka pašcieņas aizskaršana – ignorēšana, ņirgāšanās, pat ilgstoša cilvēka dabisko tiesību atņemšana. Sk. arī *Emocionāla vardarbība pret bērnu; Fiziska vardarbība pret bērnu; Vardarbība ģimenē; Vardarbība pret bērnu; Seksuāla vardarbība pret bērnu.*

**Vardarbība ģimenē** – bērnu, vecāku cilvēku, dzīvesbiedru u.c. aizskaršana, ko veic kāds no ģimenes locekļiem vai kopā dzīvojošiem cilvēkiem, kad indivīda īpašums, veselība un dzīvība tiek apdraudēta tīšas uzvedības rezultātā. Parasti ▲ ir neadekvāts konfliktu risināšanas līdzeklis. Visbiežāk ▲ izpaužas emocionālajā vardarbībā.

**Vardarbība pret bērnu** – jebkura veida aprūpes trū-

kums, nepilnīga aprūpe; kā arī pieaugušo darbības, kā rezultātā tiek nodarīts ļaunums bērna psiholoģiskai, fiziskai vai soc. veselībai. ▲ izpaužas tādos veidos kā: 1) bērna pamešana novārtā; 2) emocionāla vardarbība pret bērnu; 3) fiziska vardarbība pret bērnu; 4) seksuāla vardarbība pret bērnu. Sk. arī *Bērna pamešana novārtā; Emocionāla vardarbība pret bērnu; Fiziska vardarbība pret bērnu; Seksuāla vardarbība pret bērnu.*

**Varmākas – upura problēmas** (angļu *bullying – victim problem*) – vardarbības tipiska parādība, kad varmākas vai upura lomā atrodas vienmēr vieni un tie paši cilvēki (pieaugušie vai bērni). Tendence kļūt par varmāku vai upuri veidojas jau bērnībā, un to galvenokārt nosaka attiecīgs audzināšanas stils.

**Veco cilvēku segregācija** (lat. *segregare* atdalīt, no-robežot) – soc. process, kura rezultātā vecie cilvēki tiek izolēti no pārējās sabiedrības. ▲ var notikt vecuma diskriminācijas, personisko priekšrocību, soc. ērtību dēļ, vai arī lai nepieciešamības gadījumā cilvēkus varētu nodrošināt ar dažādiem pakal-

pojumiem, kas atbilst specifiskām vecuma vajadzībām.

**Veco ļaužu aprūpe** – soc. palīdzības veids; vecu cilvēku vajadzību apmierināšana atbilstoši tām izmaiņām, kuras notiek viņu veselības, psiholoģiskajā un soc. jomā. Veselības jomā ▲ saistīta ar medicīnisko un higiēnisko aprūpi, rehabilitāciju, speciālu palīgierīču izmantošanu. Psihosociālajā jomā – ar saskarsmes grūtību, vientulības, mazvērtības sajūtas pārvarēšanu, soc. statusa izmaiņāšanu u.c. ▲ tiek organizēta gan mājas apstākļos, gan soc. institūcijās – dienas centros un pansionātos.

**Veco ļaužu pansionāts** – soc. aprūpes institūcija, kurā uzņem pensijas vecuma personas un I un II grupas invalīdus, kam veselības stāvokļa dēļ nepieciešama sociālā un medicīniskā aprūpe. ▲ nodrošina vecos ļaudis ar dzīvojamo platību, apģērbu, ēdināšanu, medicīnisko aprūpi, organizē kultūras pasākumus, palīdzību individuālu soc. problēmu risināšanā, juridisku palīdzību, kā arī garīgo aprūpi atbilstoši konfesionālajai piederībai. Ja persona vēlas dzīvot ārpus pansionāta, to izraksta vai arī uz mēnesi ▲ var atstāt

bez izrakstīšanās. ▲ darbību, kā arī kārtību, kādā tiek apmaksāta personu uzturēšanās ▲, regulē MK 1996. gada 27. augusta noteikumi Nr. 340 "Noteikumi par valsts un pašvaldību soc. aprūpes iestādēm".

**Vēdināšana** (angļu *ventilation*) – soc. darba metode. Soc. darbinieks ļauj problēmsituācijā esošam klientam izteikt visas emocijas. Saskaņā ar psihosociālo teoriju atziņām ▲ atbrīvo un samazina emocijas, kas pretējā gadījumā individuāli var radīt pārmērīgu iekšēju stresu un konfliktus.

**Veicināšana** (angļu *facilitation*) – soc. darba funkcija, kad soc. darbinieks stimulē klienta sistēmas attiecības, atbalsta jau esošās sistēmas un palīdz attīstīt jaunas. Soc. darbinieks šajā gadījumā darbojas kā iespējas devējs, klienta atbalstītājs, starpnieks, mēģinot palīdzēt klientam sasniegt vēlamos mērķus. ▲ var iekļaut arī informācijas un dažādu viedokļu apkopošanu, jūtu un emociju izpausmju atvieglošanu, uzvedības interpretēšanu, alternatīvu darbības veidu apspriešanu, situāciju noskaidrošanu, drošības sajūtas un pārliecības radīšanu, loģisku

spriedumu un darbības pamatojuma formulēšanu, dalībnieku un palīgu atrašanu kopīgai darbībai klienta mērķu labā.

**Venēriskās slimības** (lat. *Venerius* < *Venus*, mīlestība) – sk. *Seksuāli transmisīvās slimības*.

**Verbālā komunikācija** – sazināšanās ar vārdu palīdzību. Verbālā komunikācija var būt gan mutvārdu, gan rakstiska, tā norisinās apzināti. Sk. arī *Komunikācija*; *Komunikācijas prasmes*; *Neverbālā komunikācija*.

**Verbāls** (lat. *verbum* vārds) – izteikts ar vārdiem; tāds, kas sastāv no vārdiem.

**Vērtējums** – sk. *Eksperta vērtējums*; *Novērtēšana*.

**Vērtības** – paradumi, standarti un principi, kas tiek pieņemti kā vēlamī noteiktā kultūrā, cilvēku grupā vai atsevišķa indivīda apziņā un darbībā. Sk. arī *Profesionālās vērtības*; *Sociālās vērtības*.

**Vērtīborientācija** – personības darbības virzīšanas pamats, kas balstās uz pieredzi un

norobežo būtisko no nebūtiskā, svarīgo no mazsvarīgā cilvēka dzīvē, akcentē cilvēkam nozīmīgākās vērtības. ▲ pamatā ir brīvība izvēlēties, kā dzīvot, kā izturēties pret apkārtējo dabisko vidi un cilvēkiem, kā rīkoties. **Stabila** ▲ nodrošina noturīgu uzvedību un darbību, stabilizē interešu un vajadzību virzību, regulē personības motivāciju. **Klientu** ▲ respektēšana ir svarīgs nosacījums soc. darba praksē. Sk. arī *Pieņemšana*; *Sociālās vērtības*.

**Veselība** – dzīves kvalitāte, cilvēka esamības stāvoklis, kurš izpaužas spējā nodrošināt un saglabāt vienotu dzīvības procesu norisi, būt brīvam no slimības un baudīt pilnīgu fizisko, psihisko un soc. labsajūtu. ▲ nav statiska, bet aktīvs process visā dzīves garumā.

**Veselības aizsardzība** – valstisku, sociālu, ekonomisku, medicīnisku u.c. pasākumu komplekss cilvēka veselības nostiprināšanai. ▲ galvenais uzdevums ir uzlabot iedzīvotāju veselību, novērst saslimšanu, nodrošināt veselīgus darba un sadzīves apstākļus, strādājošo augstas darbaspējas, pazemināt iedzīvotāju mirstību un pagarināt

viņu mūža ilgumu. Šos uzdevumus veic poliklīnikas, ambulances, slimnīcu poliklīnikas, slimnīcas, sanatorijas, ārstnieciskie pansionāti u.c. institūcijas.

**Veselības apdrošināšana** – medicīniskās palīdzības un ārstniecisko pakalpojumu nodrošināšana. Izšķir valsts obligāto un brīvprātīgo ▲. Valsts obligātā ▲ nodrošina no valsts speciālā veselības aprūpes budžeta līdzekļiem ar noteiktu medicīniskās palīdzības apjomu, ko nosaka MK 1999. gada 12. janvāra noteikumi Nr. 13 "Veselības aprūpes finansēšanas noteikumi". Brīvprātīgo ▲ veic apdrošināšanas sabiedrības, kurās iedzīvotāji var nopirkt polises, kuras nodrošina dažādus ārstniecības pakalpojumus un medikamentu saņemšanu. Piem., apdrošināšanas akciju sabiedrība "Rīgas slimokase" piedāvā astoņu veidu ▲ polises.

**Veselības aprūpes sistēma** – specializēto pasākumu kopums, kura mērķis ir ārstēt, aizkavēt un noteikt fiziskus un garīgos traucējumus, kā arī veicināt cilvēku fizisko un psihosociālo labklājību. ▲ sistēma ietver: personālu, kas nodrošina cilvēkus ar nepieciešamajiem

pakalpojumiem (ārsti, aukles, medmāsas, veselības aprūpes sistēmas soc. darbinieki u.c.); iestādes, kur tiek sniegti attiecīgie pakalpojumi (slimnīcas, medicīniskie centri, klīnikas u.c.); laboratorijas un institūtus slimības noteikšanai; izglītības iestādes, kas cilvēkiem māca izvairīties no saslimšanas, un daudzu citu organizāciju pārstāvjus, kas iesaistīti darbā, lai palīdzētu cilvēkiem kļūt veselīgākiem, saglabāt veselību un samazināt slimības iespaidu.

**Veselības plānošana** – pasākumu kopums, kas ietver slimību aizkavēšanu un agrīnu diagnostiku, kā arī ārstēšanu un turpmāko aprūpi. ▲ vada valsts organizācijas, pētnieciskās iestādes un izglītības institūcijas. ▲ attiecas arī uz lēmumu pieņemšanu par nākotnē nepieciešamo medicīnisko personālu un tā lielumumu, par to, kā kontrolēt un finansēt veselības aprūpes izmaksas, kur izvietot veselības aprūpes iestādes un kādas metodes ir visefektīvākās un visekonomiskākās veselības aprūpē. ▲ ietilpst arī vides apstākļu nodrošināšana, piemēram, rūpes par kanalizācijas sistēmu nevainojamu darbību, gaisa piesārņotības

pakāpes samazināšanu, veselīgu ēdienu.

**Vienlīdzība** – visu sabiedrības vai soc. grupas locekļu vienlīdzīgs soc. stāvoklis; vienlīdzīgs stāvoklis tiesību un brīvību izmantošanā, pienākumu pildīšanā; vienlīdzīga sabiedrības materiālo un garīgo vērtību sadale; visu sabiedrības locekļu iespēja brīvi attīstīt savu personību.

**Vientulība** – cilvēka dzīves izjūta, kad viņš zaudējis ierasto saskarsmi ar citiem cilvēkiem vai piedzīvojis neveiksmi komunikācijas procesā. ▲ var būt arī specifiska cilvēka attieksme pret pasauli, kad viņš pats izvairās no saskarsmes ar citiem cilvēkiem.

**Vientulā māte** – sieviete, kas nesastāv laulībā un audzina vienu vai vairākus bērnus bez tēva līdzdalības.

**Vientulais tēvs** – vīrietis, kas nesastāv laulībā un audzina vienu vai vairākus bērnus bez mātes līdzdalības.

## Z, Ž

**Zīdaiņu mirstības koeficients** – rādītājs, kas raksturo

zīdaiņu mirstības biežumu. To aprēķina, attiecinot mirušo zīdaiņu skaitu pret kopējo mirušo skaitu noteiktā laikposmā, t.i., koeficientu aprēķina uz 1000 dzimušajiem.

**Žūpība** – sistemātiska, pārmērīga alkoholisko dzērienu lietošana, kas kaitīgi ietekmē cilvēka veselību, darbu, sadzīvi un sabiedrības intereses.

## Bibliogrāfija

1. Dzīves jautājumi. I - Rīga: SDSPA Attīstība, 1995.
2. Dzīves jautājumi. II - Rīga: SDSPA Attīstība, 1996.
3. Dzīves jautājumi. III - Rīga: SDSPA Attīstība 1998.
4. Ekonomisko terminu vārdnīca uzņēmējdarbībai. - Rīga: Ekonomisko reformu institūts, 1997.
5. Enciklopēdiskā vārdnīca. - Rīga, Latvijas enciklopēdiju redakcija, 1991.
6. Ētikas vārdnīca. - Rīga, Avots, 1987.
7. Ievads politikā. - Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
8. IOGT rokasgrāmata. - Rīga: Ziemeļblāzma 1994.
9. Izglītības terminu skaidrojošā vārdnīca. - Rīga: Pašvaldību mācību centrs, 1998.
10. Juridisko terminu vārdnīca. - Rīga: Ekonomisko reformu institūts, a/s Preses nams, 1996.
11. Liepiņa S. Gerontoloģijas psiholoģiskais aspekts. - Rīga: RA-KA, 1998.
12. Omārova S. Cilvēks dzīvo grupā. - Rīga: Kamene, 1996.
13. Latvijas Padomju enciklopēdija 1.- 10. sēj. - Rīga: Galvenā enciklopēdiskā redakcija, 1981 - 1988.
14. Populārā medicīnas enciklopēdija -2.izd. -Rīga: Galvenā enciklopēdiskā redakcija, 1984.
15. Praude V., Beļčikovs J. Menedžments/Teorija un prakse -Rīga: Vaidelote, 1996.
16. Psihoanalīzes nozīme un vēsture. -Lielvārde: Lielvārds, 1997.
17. Reņģe V., Lūsis K. Personības psiholoģiskā struktūra -Rīga: Zinātne, 1988.
18. Rokasgrāmata un vārdnīca sociālās aizsardzības jautājumos Latvijā. -Kopenhāgena, 1998.
19. Sieviešu tiesību kustības vakar un šodien. - Rīga: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 97.
20. Socioloģijas skaidrojošā vārdnīca. - Rīga: LU Socioloģijas katedra, 1997.
21. Svešvārdu vārdnīca. - Rīga: Liesma, 1978.
22. Svešvārdu vārdnīca. - Rīga: Norden; 1996.
23. Veterbergs L. Psihiatrija/ Rokasgrāmata. - Rīga, 1993.

24. Barker R.L. The Social Work Dictionary. - Maryland: National Association of Social Workers, Silver Spring, 1987.
25. Brown A., Bourne L. The Social Work Supervisor.- Buckingham, Philadelphia: OU Press, 1996.
26. Brueggemann W.G. The Practice of Makro Social Work. - Chicago: Nelson- Hall publishers, 1996.
27. Dictionary of usurance - London: Pitman, 1992.
28. Dominell L. Sociology for Social Work. - London: Mapmillans Press Ltd., 1997.
29. Encyclopedia of Social Work. - Maryland: NASW Silver Spring, 1990.
30. Issues of Organization and Management/ Social Workers, Their Roles and Tasks.- National Institute for Social Work.- London: Bredford Square Press, 1982.
31. Julian J., Kornblum W. Social Problems. - New Jersey: Prentice, 1990.
32. Research in Social Work. - Illinois: F.E.Peacock, 1990.
33. Royse D. Research Methods in Social Work. - Chicago: Nelson-Hall, 1991.
34. School Social Work. - Chicago; Illinois: Lyceum books, 1996.
35. Social Gereontology. - Boston; London; Sydney; Toronto: Allyn and Bacon, 1998.
36. Social Work Competences. - London; Thousand Oaks; New Delhi: SAGE, 1996.
37. Withtaker J.K. Social Treatment. - Chicago: APC, 1975.
38. Fachlexikon der sozialen Arbeit/ 3 Auflage - Frankfurt am Main: Deute Verein für öfentliche und private Fürsorge, 1993.
39. Kohnen H. Deutch - englisches Glossar der Jugendhilfe. - Weinheim; München: Juwenta, 1992.
40. Nowak J. Sociale Probleme und sociale Bewegungen. - Weinheim; Basel: Beltz, 1998.
41. Socialarbeit und Socialpädagogik im Grundri. - Berlin: Curl Marhold, 1982.
42. Wörterbuch soziale Arbeit. -Weinheim; Basel: Beltz, 1988.
43. Основы социальной работы.- Москва, ИНФРАМ
44. Современный словарь иностранных слов.- Москва, Русский язык
45. Овчаренко ВИ Психоаналитический словарь.- М.: Выш. шк.

## Vārdnīcā ievietoto šķirklju saraksts

|                               |                          |                             |
|-------------------------------|--------------------------|-----------------------------|
| <b>A</b>                      | Aktivista loma           | Aposteroras zināšana        |
| Absolūta nabadzība            | Aktivitāte               | nas                         |
| Abstinance                    | Alālija                  | Apraksija                   |
| Abstrahēšanās                 | Alimenti                 | Aprioras zināšanas          |
| Abūlija                       | Alkohola psihozes        | Aprūpe                      |
| Adaptācija                    | Alkoholīķis              | Aprūpētājs                  |
| Adiktīva uzvedība             | Alkoholisms              | Apstākļi                    |
| Administratora loma,          | Altruisms                | Apsteidzošā atspoguļošana   |
| vadītāja loma                 | Ambivalence              | Aptauja                     |
| Administratīvās tiesības      | Amnēzija                 | Apziņas traucējumi,         |
| Adopcija                      | Amorālisms               | aptumšota apziņa            |
| Advokāta loma, aizstāvja loma | Amplifikācijas teorija   | Arodbiedrība                |
| Afāzija                       | Analfabēts               | Arodrehabilitācija,         |
| Afekts                        | Anālizē                  | profesionālā rehabilitācija |
| Afiliācija                    | Androcentrisms           | Arodslimība                 |
| Afinitāte                     | Anketa                   | Arodsociālais darbs         |
| Agnāti                        | Anketēšana               | Ārlaulības bērni            |
| Agnozija                      | Anoreksija, neirotiskā   | Ārvalstnieks                |
| Agorafobija                   | Anormāls                 | Asimilācija                 |
| Agrāfija                      | Antinomija               | Asistents                   |
| Agresija                      | Antipātija               | Asociācija                  |
| Agresivitāte                  | Antisociāla uzvedība     | Asociāls                    |
| Agrīnā bērnība                | Antisociāls              | Astēnija                    |
| Agrīnā iejaukšanās            | Antropocentrisms         | Astēniska persona           |
| Aģentūra                      | Antropoloģisms           | Atbalsta grupa              |
| AIDS                          | Apātija                  | Atbalsta sistēma            |
| Aizbildnis                    | Apbūves nepiemērotība    | Atbalsts                    |
| Aizbildnība                   | Apdāvināti bērni         | Atdarināšana, imitācija     |
| Aizgādnis                     | Apdāvinātība             | Atgriezeniskā saite         |
| Aizgādība                     | Apdrošināšana            | Atkarība                    |
| Aizkaitināmība                | Apdrošināšanas gadījums  | Atkarība, emocionālā        |
| Aizsardzība                   | Apdrošināšanas risks     | Atklātā novērošana          |
| Aizskaršana                   | Apdzīvotība              | Atklāts noziegums           |
| Aizstāvība                    | Apgādība                 | Atmiņa                      |
| Akcelerācija                  | Apgādnieks               | Atmiņas traucējumi          |
| Akomodācija                   | Apjukums                 | Atraitis                    |
| Aksioloģija                   | Apkārtējās vides faktori | Atribūcija                  |



Deviance  
Deviatīva rīcība  
Dezadaptācija  
Dezorganizācija  
Diagnoze  
Diagramma  
Dialogs  
Dienas aprūpes centrs  
Dipsomānija  
Disciplīna  
Disforija  
Disfunkcionāla ģime-  
ne  
Diskriminācija  
Disleksija  
Dokumentu analīze  
Dokumenti  
Dziednieciskā peda-  
goģija  
Dzimstība  
Dzimta  
Dzimtumlovas identi-  
tāte  
Dzīves jēga  
Dzīves kvalitāte

## E

Edipa komplekss  
Egocentrisms  
Egoisms  
Eidžisms  
Eiforija  
Eiropas Padome  
Eiropas Sociālā harta  
Eitanāzija  
Eklektisms  
Ekokarte  
Ekoloģija  
Ekonomika  
Ekonomiski aktīvie  
iedzīvotāji

Ekonomiski neaktīvie  
iedzīvotāji  
Ekosistēma  
Eksistence  
Eksistenciālais soci-  
ālais darbs  
Eksistenciālisms  
Eksogāmija  
Ekspektācija  
Eksperiments  
Eksperta loma  
Eksperta vērtējums  
Ekspertīze  
Elements  
Elite  
Emigrācija  
Emocionāla vardar-  
bība pret bērnu  
Emocionālā šķiršanās  
Emocionālais kom-  
forts  
Emocionālās problē-  
mas  
Emocionālās sfēras  
attīstība  
Empātija  
Empīriskais pētījums  
Empīrisms  
Encefalopātija  
Endogāmija  
Enurēze  
Epilepsija  
Ergoterapija  
Etiķešu piemērošana  
Etiķete  
Etniskā grupa  
Etnisks  
Etnocentrisms  
Etnogrāfiskā intervija  
Etnopolitika

## F

Fakts  
Fanātisms  
Fatālists  
Feminisms  
Feministiskā terapija  
Feministiskais soci-  
ālais darbs  
Filantropija  
Fiziska vardarbība  
pret bērnu  
Fobija  
Fonds  
Formālisms  
Frustrācija  
Funkcija  
Funkcionāla ģimene  
Funkcionālā novērtē-  
šana  
Funkcionālie traucē-  
jumi  
Funkcionālo spēju li-  
menis  
Futuroloģija

## G

Garantijas  
Garastāvoklis  
Garīgā veselība  
Garīgās veselības  
komanda  
Genocīds  
Genogramma  
Geriatrija  
Gerontoloģija  
Gerontoloģiskais soci-  
ālais darbinieks  
Gerontoloģiskais soci-  
ālais darbs  
Geštaltpsiholoģija

Gešaltterapija  
Globalizācija  
Globālās problēmas  
Globāls  
Godkāre  
Greisirdība  
Griba  
Gribasspēks  
Grupa  
Grupas dinamika  
Grupas diskusija  
Grupas egoisms  
Grupas lēmuma pieņemšana  
Grupas saliedētība  
Grupu mācības  
Grupu psihoterapija  
Grupu terapija  
Grupu terapija laulātajiem pāriem  
Grūtnieču aprūpe  
Ģenerālais kopums  
Ģenētika  
Ģenialitāte  
Ģimene  
Ģimenes atbalsta politika  
Ģimenes ārsts  
Ģimenes ataudze  
Ģimenes attiecību tipi  
Ģimenes dalīšanās  
Ģimenes dzīves cikli  
Ģimenes funkcijas  
Ģimenes galva  
Ģimenes karte  
Ģimenes lielums  
Ģimenes loceklis  
Ģimenes pakalpojumu organizācijas  
Ģimenes plānošana  
Ģimenes sadzīves formas  
Ģimenes slodze

Ģimenes sociālā likumdošana  
Ģimenes terapija  
Ģimenes tipi  
Ģimenes vajadzības

## H

Halucinācijas  
Harta  
Heteroseksisms  
Heteroseksuālisms  
Higiēna  
Hiperkompensācija  
Hipohondrija  
Hipotēze  
Histērija  
Holisms  
Holokausts  
Homoseksuālisms  
Hospiss, neizdziedināmo slimnīca  
Hospitālisms  
Humānā palīdzība  
Humānisms  
Humāns

## I

Ideāls  
"Ideju vētra"  
Identitāte  
Ideoloģija  
Idiotija  
Iecietība  
Iedzimtība  
Iedzīvotāji  
Iedzīvotāju dabiskais pieaugums  
Iedzīvotāju dzīves līmenis

Iedzīvotāju dzīves līmeņa rādītāju sistēma  
Iedzīvotāju dzīves līmeņa raksturrojums  
Iedzīvotāju iniciatīva  
Iejaukšanās  
Ielas bērns  
Iemācītā bezpalīdzība  
Iemesls  
Ieteikums  
Ietvertā novērošana  
Ievirze  
Ilgstošais bezdarbs  
Imbecilitāte  
Imigrācija  
Impulsīvi stāvokļi  
Impulss  
Incests  
Indekss  
Indeterminisms  
Individs  
Individuālisms  
Individualitāte  
Individualitātes attīstība  
Individualizācija  
Infantilisms  
Infekcija  
Infekciju psihozes  
Informācija  
Informācijas aizsardzība  
Informēšana  
Infrastruktūra  
Iniciatīva  
Inovācija  
Insaits  
Institucionalizācija  
Institucionālā aprūpe  
Institucionalizācijas risks  
Integrācija

-Intelekta koeficients  
Intelekts  
Intereses  
Interiorizācija  
Interpretācija  
Intervence  
Intervija  
Intervija dzīvesvietā  
Intoksikācija  
Intoksikācijas psiho-  
zes  
Intuīcija  
Invaliditāte  
Invalids  
Involūcijas psihozes  
Izdzivojūšā cilvēka  
sindroms  
Izglītības likums  
Izjukusi ģimene  
Izlase  
Izlasses aptauja  
Izpratne  
Izrakstīšanas plāno-  
šana  
Izturēšanās modifikā-  
cija  
Izziņa  
Īpašība

## J

Jatrogēnija  
Jauktās laulības  
Jauna ģimene  
Jaunatne  
Jaundzimušais  
Jaundzimušo vidējais  
paredzamais mū-  
ža ilgums  
Jaunrade  
Jūtas

Jūtu funkcionalizēša-  
nas princips

## K

✓ Karjera  
Karjerisms  
Klasifikācija  
Klasifikators  
Kleptomānija  
Klients  
Klientu sistēma  
Kliniskais sociālais  
darbs  
Kognitīvā teorija  
Kognitīvā terapija  
Kolektīvisms  
Komanda  
Komandas pieeja  
Komisija  
Kompromiss  
Komunikabilitāte  
Komunikācija  
Komunikācijas pras-  
mes  
Koncentrēšanās uz  
klientu  
Konfidencialitāte  
Konflikta atrisināšana  
Konflikta vadīšana  
Konflikta veicināšana  
Konflikts  
Konformisms  
Konsultanta loma  
Konsultācija  
Konsultēšana  
Kontakti  
Kontrkultūra  
Kontrole  
Kontroles lokuss  
Konvencija  
Konverģence  
Kooperācija

Koordinācija  
Kopenhāgenas soci-  
ālās attīstības  
deklarācija  
Kopiena  
Kopienas attīstība  
Kopienas darbība  
Kopienas organizācija  
Kopīga intervija  
Kosmopolitisms  
Klientu novērošana  
Kriminālatbildība  
Krimināllikums  
Krīze  
Krīzes centri  
Krīzes iejaukšanās  
Krīzes posmi  
Kulturālā deprivācija  
Kultūras šoks  
Kultūrrelatīvisms  
Kvalifikācija  
Kvalitāte  
Kvantitāte

## L

Labilitāte  
✓ Labklājības valsts  
Labvēlīga ģimene  
Latentais homoseksu-  
ālists  
Latents  
Laulātā pāra terapija  
Laulība  
Legālā regulācija  
Legāls  
Letarģija  
Lezbiete  
Liberālais vadības  
stils  
Līderis  
Līdzestība  
Līdzētājprofesijas

Līguma slēgšana  
Līgums, kontrakts  
Likums  
Likums "Par maternitātes un slimību apdrošināšanu"  
Likums "Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām"  
Likums "Par sociālo drošību"  
Likums "Par sociālo palīdzību"  
Likums "Par valsts sociālo apdrošināšanu"  
Logoterapija  
Loma  
Ļaunprātīga uzticības izmantošana

## M

Mācību līgums supervīzijā  
Mācīšanās  
Mājsaimniecība  
Makroorientācija  
Makroprakse  
Makrosistēma  
Maksimālisms  
Mākslas terapija  
Maniakāli depresīvā psihoze  
Maratona grupa  
Masu komunikācija  
Masu kultūra  
Maternitāte  
Mānija

Mātes sociālā aizsardzība  
Mazaizsargātā sociālā grupa  
Mazohisms  
Mazvērtības komplekss  
Medicīna  
Medicīniskā rehabilitācija  
Medicīniskais modelis  
Medicīniskais sociālais darbs  
Mērķis  
Mērķu izvirzīšana  
Mērķu sistēma  
Mezoprakse  
Mezosistēma  
Migranti  
Migrācija  
Mijiedarbība  
Mikroorientācija  
Mikroprakse  
Mikrosistēma  
Mīmikrija  
Minoritāte  
Mirstība  
Mizantropija  
Mobilitāte  
Mobilizācija  
Mode  
Modelēšana  
Modelis  
Modifikācija  
Morālās sankcijas  
Morāle  
Morāles norma  
Motivācija  
Motivs  
Motīvu cīņa  
Multiproblēma  
Murgi  
Mutiskā aptauja

Mūža ilgums

## N

Nabadzība  
Nabadzības kultūra  
Nakts patversme  
Narcisms  
Narkomānija  
Naturalizācija  
Nāve  
Nāves alkas  
Neatkarīga dzīve  
Neadekvātuma afekts  
Neatliekamā medicīniskā palīdzība  
Negativisms  
Neiesaistības teorija  
Neirastēnija  
Neirotiskie traucējumi  
Neirozes  
Neklatienes aptauja  
Nelabvēlīga ģimene  
Nepilna ģimene  
Nepilngadība  
Nestandardizētā novērošana  
Netiešā sociālā ārstēšana  
Netiešā prakse  
Neverbālā komunikācija  
Nihilisms  
Nodarbinātība  
Nodarbinātības politika

✓ Nodokļi  
Nodrošinātība  
Noliegšana  
Nominālā darba samaksa  
Nomināls  
Norma  
Normalizācija  
Normalizācijas teorija  
Notiesātās personas  
Novecošana  
Novērošana  
Novērtēšana  
Noziedzība  
Noziegums

## O

Obligātais klients  
Oficiālie dokumenti  
Oligofrēnija  
Onānisms  
Optimisms  
Optimizācija  
Optimums  
Organizēta palīdzība  
Organizētas palīdzības stratēģija  
Orientācija

## P

Pabalsts  
Pacients  
Pagasttiesa  
Pakalpojumi  
Pakalpojumu pieejamība

Paliatīvā aprūpe  
Palīdzība  
Pansionāts  
Paradigma  
Paradums  
Parafilija  
Paralēlā terapija  
Paralēlisms  
Paramnēze  
Paranoja  
Paraprofesionālis  
Paraugs  
Pārdzīvojums  
Parēze  
Pārliecināšana  
Pārraudzība  
Pārrunas  
Pārspīlēšana  
Pārticība  
Partnera izvēle  
Partnerība  
Pārvarēšanas mehānismi  
Pasivitāte  
Pašaizlīdzība  
Pašanalīze  
Pašanamnēze  
Pašapliecināšanās  
Pašapliecinošā prognoze  
✓ Pašapziņa  
Pašaudzināšana  
Pašcieņa  
Pašizglītība  
Pašizolācija  
Pašnoteikšanās  
Pašorganizācija  
Pašpalīdzības grupa  
Pašrealizācija  
Pašuzupurēšanās  
Pašvaldība  
Pašvērtējums

Patēriņš  
Paternitāte  
Patversme  
Patvēruma meklētāji  
Patvērumš  
Pēctraumas stresa sindroms  
Pedagoģiskā rehabilitācija  
Pensija  
Percepcija  
Persona  
Personāla attīstība  
Personas līdzdarbība  
✓ Personība  
Personības aktivitāte  
Personības attīstība  
Personības traucējumi  
Personiskie dokumenti  
Pesimisms  
Pētījuma objekts  
Pētījuma priekšmets  
Pētījums  
Pētišana  
Pētišana sociālajā darbā  
Pētnieka loma  
Pieaugušā periods  
Pieaugušo aprūpe audžugimenes  
Pieejamības nodrošināšana  
Pieķeršanās mātei  
Pienākums  
Pieņemšana  
Pieredze  
Pieticība

Pilna ģimene  
Pilsonība  
Pilsonis  
Pirmā palīdzība  
Pirmsnāves stadijas  
Plānotāja loma  
Plānošana  
Plānprātība  
Plāns  
Polarizācija  
Politika  
Politisko lēmumu pieņemšanas teorija  
Pornogrāfija  
Prakse  
Prasme  
Preventīvā medicīna  
Primārā grupa  
Primārā profilakse  
Primārā veselības aprūpe  
Primārās veselības aprūpes māsa  
Princips  
Princips "klienta labā"  
Problēma  
Problēmas risināšanas teorija  
Problēmā bāzētā izglītība  
Procedūra  
Process  
Profesija  
Profesiju klasifikators  
Profesionālā ētika  
Profesionālā izglītība

Profesionālais noslēpums  
Profesionālās ētikas kodekss  
Profesionālās izglītības likums  
Profesionālās vērtības  
Profesionālis  
Profilakse  
Prognoze  
Prognozēšana  
Programma  
Progress  
Prostitūcija  
Prostitūtas  
Psihastēnija  
Psihiatrija  
Psihiatriskais sociālais darbs  
Psihiskā deprivācija  
Psihiskā krīze  
Psihiskās attīstības aiztures  
Psihiskās un fiziskās aiztures  
Psihodinamiskā terapija  
Psihohigiēna  
Psiholoģiskā rehabilitācija  
Psiholoģiskā sadarbība  
Psiholoģiskās barjeras saskarsmē  
Psihopātija  
Psihoprofilakse  
Psihoseksuālā attīstība  
Psihoseksuālās novirzes  
Psihosociālā attīstība

Psihosociālais darbs  
Psihosociālais portrets  
Psihosociāls  
Psihoterapija  
Psihozes  
Pūlis  
Pusaudža vecums  
Pusmūža krīze

## R

Racionāla problēmu risināšana  
Rādītāji  
Radniecība  
Rakstveida aptauja  
Rasisms  
Reakcija  
Reālā darba samaksa  
Referentā grupa  
Reforma  
Regresija  
Regress  
Reģistrētie noziegumi  
Rehabilitācija  
Reintegrācija  
Reitterapija  
Reprezentācijas kļūda  
Reproduktīvā ievirze  
Resocializācija  
Resursi  
Rīcība  
Rīcībspēja  
Riska grupa  
Risks  
Robežsituācija  
Robežstāvokļa persona

S

Sabiedrība  
 Sabiedrības labklājība  
 Sabiedriskais patēriņš  
 Sabiedriskās drošības līmenis  
 Sabiedriskās organizācijas  
 Sabiedrisko organizāciju apvienība  
 Sadarbība, kooperācija  
 Sadisms  
 Sākuma lapa  
 Samierinātāja loma  
 Saskarsme  
 Sasprindzinājuma izlādēšana  
 Savstarpējie sociālie pakalpojumi  
 Segregācija  
 Sekas  
 Seksisms  
 Seksuāla vardarbība pret bērnu  
 Seksuālā attīstība  
 Seksuālā audzināšana  
 Seksuālā diskriminācija  
 Seksuālā orientācija  
 Seksuāli transmisīvās slimības  
 Seksuālā vardarbība  
 Sekundārā grupa  
 Sekundārā profilakse  
 Sekundārā veselības aprūpe  
 Sensitivitāte  
 Serviss  
 Simptomātiskās psihozes

Sistēma  
 Sistēmas elements  
 Sistēmas struktūra  
 Sistēmiskā paradigma  
 Situācija  
 Skolas fobija  
 Skolotāja loma  
 Slēgta ģimene  
 Slēgtā aptauja  
 Slēgtā grupa  
 Slēgtā sistēma  
 Slēptā novērošana  
 Slēptais bezdarbnieks  
 Slimība  
 Slimības vēsture  
 Slimnīca  
 Slimnieks  
 Slimnieku kopšana  
 Slimokase  
 Socializācija  
 Socializētāja loma  
 Sociālā adaptācija  
 Sociālā aizsardzība  
 Sociālā anomija  
 Sociālā apdrošināšana  
 Sociālā aprūpe  
 Sociālā ārstēšana  
 Sociālā atbildība  
 Sociālā atmiņa  
 Sociālā attīstība  
 Sociālā atvēršana  
 Sociālā audzināšana  
 Sociālā darba komunikācijas prasmes  
 Sociālā darba metodes  
 Sociālā darba metodoloģiskie principi  
 Sociālā darba mērķis  
 Sociālā darba organizācija

Sociālā darba pamatparadigma  
 Sociālā darba prakse  
 Sociālā darba prakses jomas  
 Sociālā darba prakses novērtēšana  
 Sociālā darba prasmes  
 Sociālā darba resursi  
 Sociālā darba standarti  
 Sociālā darba teorijas  
 Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība" (SDSPA)  
 Sociālā darba teoriju naturalizācija  
 Sociālā darba zināšanas  
 Sociālā darba vadība  
 Sociālā darba uzdevumi  
 Sociālā darbinieka personības kvalitātes  
 Sociālā darbinieka profesionālā loma  
 Sociālā darbinieka profesionālas darbības principi  
 Sociālā darbinieka profesionālās ētikas kodekss  
 Sociālā darbinieka un klientu attiecības  
 Sociālā darbinieka un klientu attiecību veidošanas principi

Sociālā darbība  
Sociālā debilitāte  
Sociālā deprivācija  
Sociālā dezorganizācija  
Sociālā drošība  
Sociālā dzīvojamā māja  
Sociālā fobija  
Sociālā funkcionēšana  
Sociālā gadījuma apraksts  
Sociālā gadījuma apspriede  
Sociālā gadījuma integrācija  
Sociālā gadījuma palīgs  
Sociālā gadījuma vadība  
Sociālā gadījuma vadītāja loma  
Sociālā gerontoloģija  
Sociālā grupa  
Sociālā grupu darba vadība  
Sociālā iekļaušanās  
Sociālā ievirze  
Sociālā infrastruktūra  
Sociālā institūcija  
Sociālā integrācija  
Sociālā izolācija  
Sociālā izslēgšana  
Sociālā kohēzija, vienotība  
Sociālā kontrole  
Sociālā korekcija  
Sociālā krīze  
Sociālā kustība  
Sociālā labklājība  
Sociālā loma  
Sociālā makrosistēma  
Sociālā medicīna

Sociālā mezosistēma  
Sociālā mijiedarbība  
Sociālā mikrosistēma  
Sociālā mobilitāte  
Sociālā nespēja  
Sociālā palīdzība  
Sociālā pedagoga darbības mērķis  
Sociālā pedagoga funkcijas  
Sociālā pedagoģija  
Sociālā percepcija  
Sociālā perspektīva  
Sociālā pieredze  
Sociālā plānošana  
Sociālā politika  
Sociālā profilakse  
Sociālā programma  
Sociālā rehabilitācija  
Sociālā rīcībspēja  
Sociālā saliedētība  
Sociālā separācija  
Sociālā sistēma  
Sociālā stratifikācija  
Sociālā terapija  
Sociālā terapija  
Sociālā tikla veidošana  
Sociālā tīklojuma anketa  
Sociālā vēsture  
Sociālā vide  
Sociālā vienlīdzība  
Sociālais aktīvis  
Sociālais darbinieks  
Sociālais darbs  
Sociālais darbs ar sociālo gadījumu  
Sociālais darbs klienta vidē  
Sociālais darbs kopienā

Sociālais darbs organizētas palīdzības vidē  
Sociālais darbs policijā  
Sociālais darbs slimnīcā  
Sociālais dzīvoklis  
Sociālais gadījums  
Sociālais grupu darbs  
Sociālais menedžments  
Sociālais pedagogs  
Sociālais pētījums  
Sociālais process  
Sociālais statuss  
Sociālās aktivitātes  
Sociālās attiecības  
Sociālās barjeras  
Sociālās katastrofas  
Sociālās normas  
Sociālās palīdzības dienests  
Sociālās parādības  
Sociālās pedagoģijas prakse  
Sociālās prasmes  
Sociālās problēmas  
Sociālās reformas  
Sociālās rehabilitācijas dienas centrs  
Sociālās tiesības  
Sociālās vajadzības  
Sociālās vērtības  
Sociālekoloģisks modelis  
Sociālie konflikti  
Sociālie kontakti  
Sociālie pakalpojumi  
Sociālo gadījumu apzināšana  
Sociālo pakalpojumu saņēmējs

Sociālo pakalpojumu sistēma  
Sociālo pakalpojumu sniedzējs  
Sociālo pētījumu metodes  
Sociālo pētījumu rezultātu analīze  
Sociālo vērtību uzturētāja loma  
Sociālpedagoģiskā viktimoloģija  
Sociālpsiholoģiskais klimats  
Sociālpsiholoģiskais treniņš  
Sociāls  
Sociogramma  
Somnambulisms  
Speciālā izglītība  
Speciālā skola  
Speciālās izglītības klase  
Speciālās izglītības grupas  
Specializācija  
Specializācija sociālajā darbībā  
Spēle  
Standartizētā intervija  
Standartizētā novērošana  
Starpdisciplināra pieeja  
Starpniecība  
Starpnieka loma  
Starpprofesionāļu komanda  
Starpsektoru plānošana  
Stratēģiskā plānošana  
Stress

Strukturālais sociālais darbs  
Studentu prakses supervizors  
Subsistēma  
Supervīzija  
Supervīzijas funkcijas  
Supervīzijas līgums  
Supervizora loma  
Šizofrēnija  
Šķiršanās  
Šķiršanās terapija  
Šķirtenis  
Šoks

## T

Tabu  
Taisnīgums  
Taktika  
Tauta  
Tautas saimniecībā nodarbinātie iedzīvotāji  
Tautas veselības pamatfaktori  
Tautas veselības vērtēšanas kritēriji  
Tēmas grupa  
Teorētiskais pētījums  
Teorētisks  
Teorija  
Terciārā veselības aprūpe  
Tieksme  
Tiesības  
Tiešā sociālā ārstēšana  
Tiešā prakse  
Tiklojuma veidošana  
Tiklojums  
Tikumība  
Tolerance

Tradīcija  
Transs  
Trauksme  
Trūcība  
Tuvāko saišu terapija

## U

Upuris  
Urbanizācija  
Uz klientu vērsta terapija  
Uz uzdevumu orientēta sistēma  
Uzdevums  
Uzmācīgas domas  
Uzmanība  
Uzmanības trūkums  
Uzmanības vienība  
Uzņēmība  
Uzņemšanas procedūra  
Uzslava  
Uzticība  
Uzticības telefons, krīzes telefons  
Uzvedība  
Uzvedības modelēšana

## V

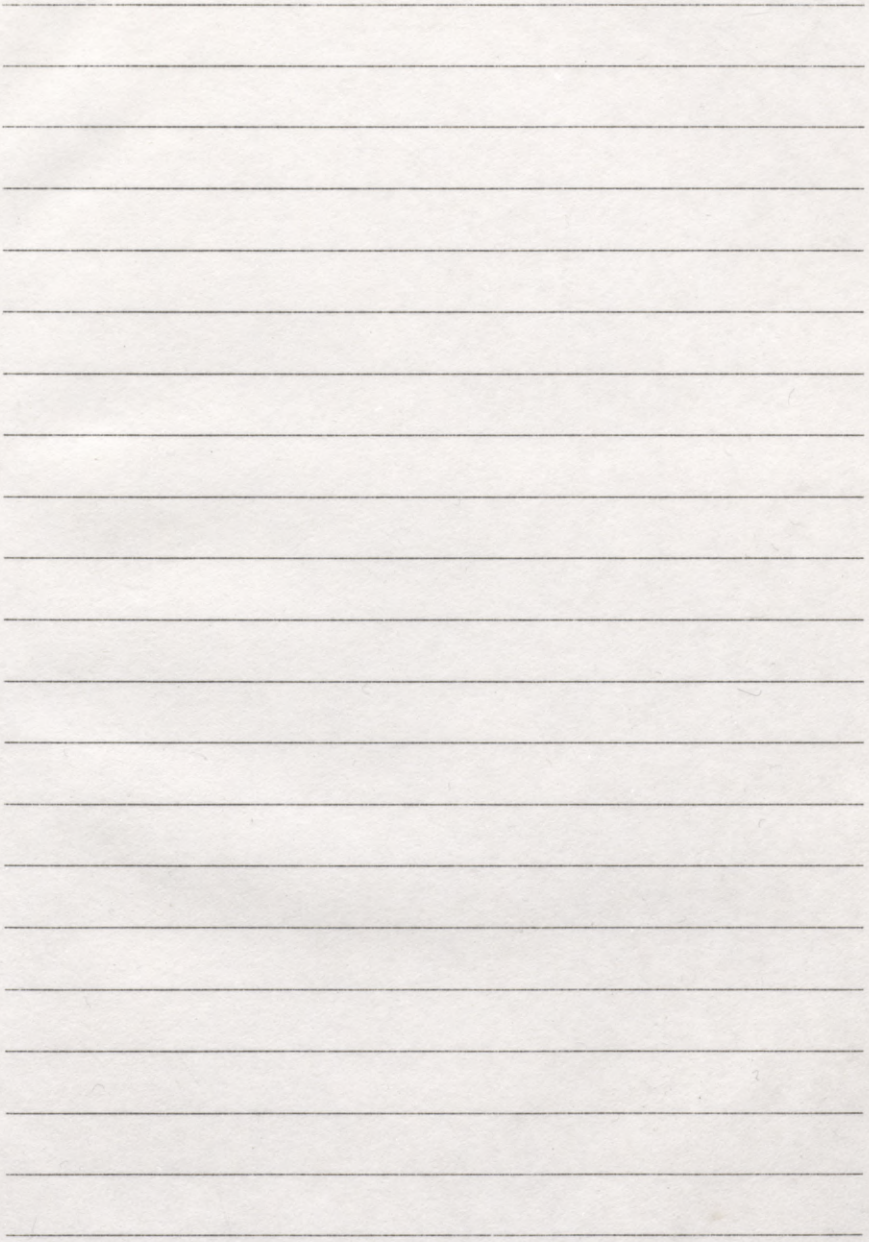
Vadība  
Vadības stili  
Vajadzības  
Vajadzību grupa  
Vajadzību novērtēšana  
Valodas traucējumi  
Valsts cilvēktiesību birojs  
Vardarbība  
Vardarbība ģimenē

Vardarbība pret bēr-  
nu  
Varmākas – upura  
problēmas  
Veco cilvēku segregā-  
cija  
Vēdināšana  
Veicināšana  
Venēriskās slimības  
Verbālā komunikācija  
Verbāls  
Vērtējums  
Vērtības  
Vērtīborientācija  
Veselība  
Veselības aizsardzība  
Veselības apdrošinā-  
šana  
Veselības aprūpes sis-  
tēma  
Veselības plānošana  
Vienlīdzība  
Vientulība  
Vientuļā māte  
Vientuļais tēvs

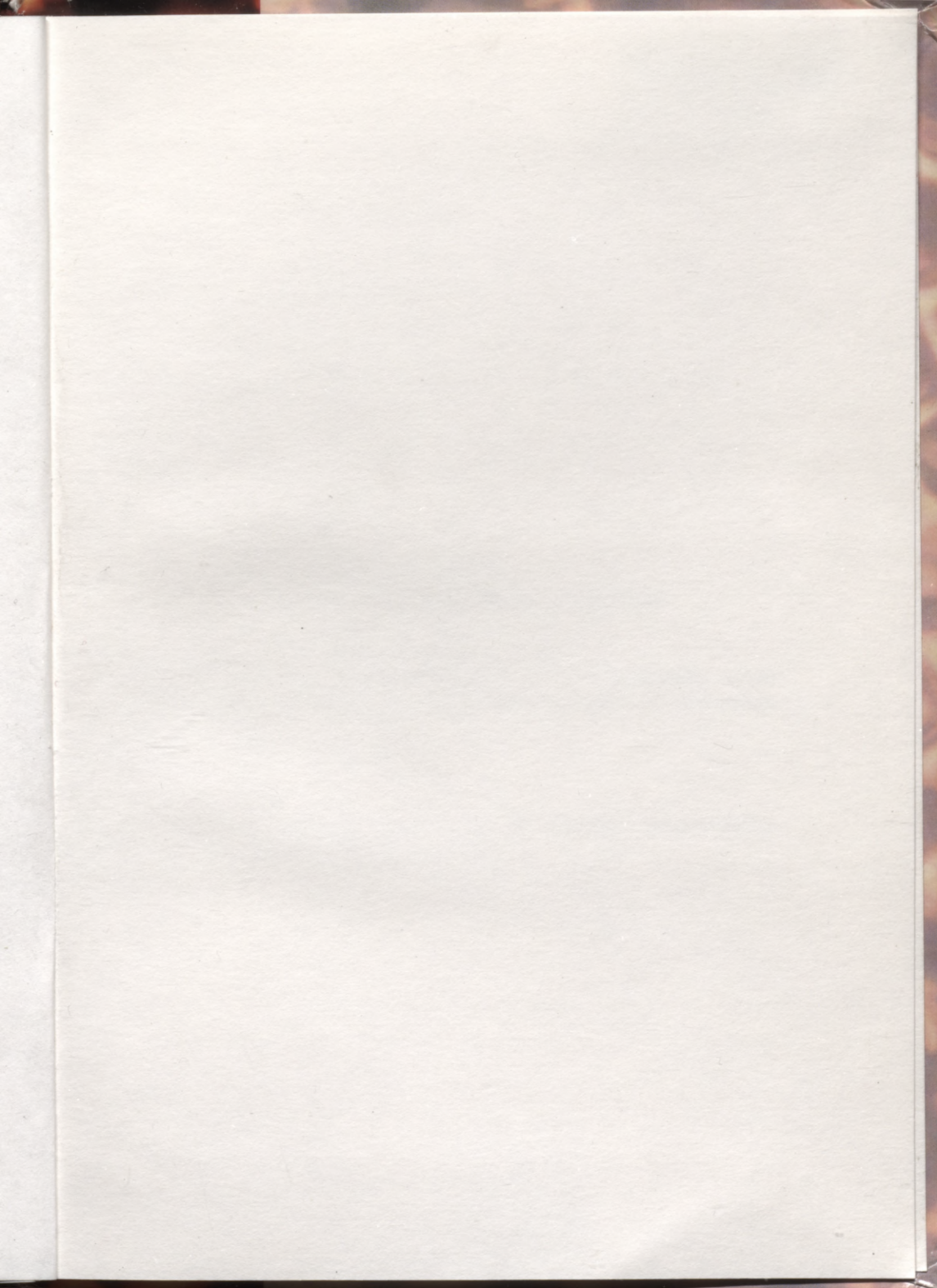
## **Z**

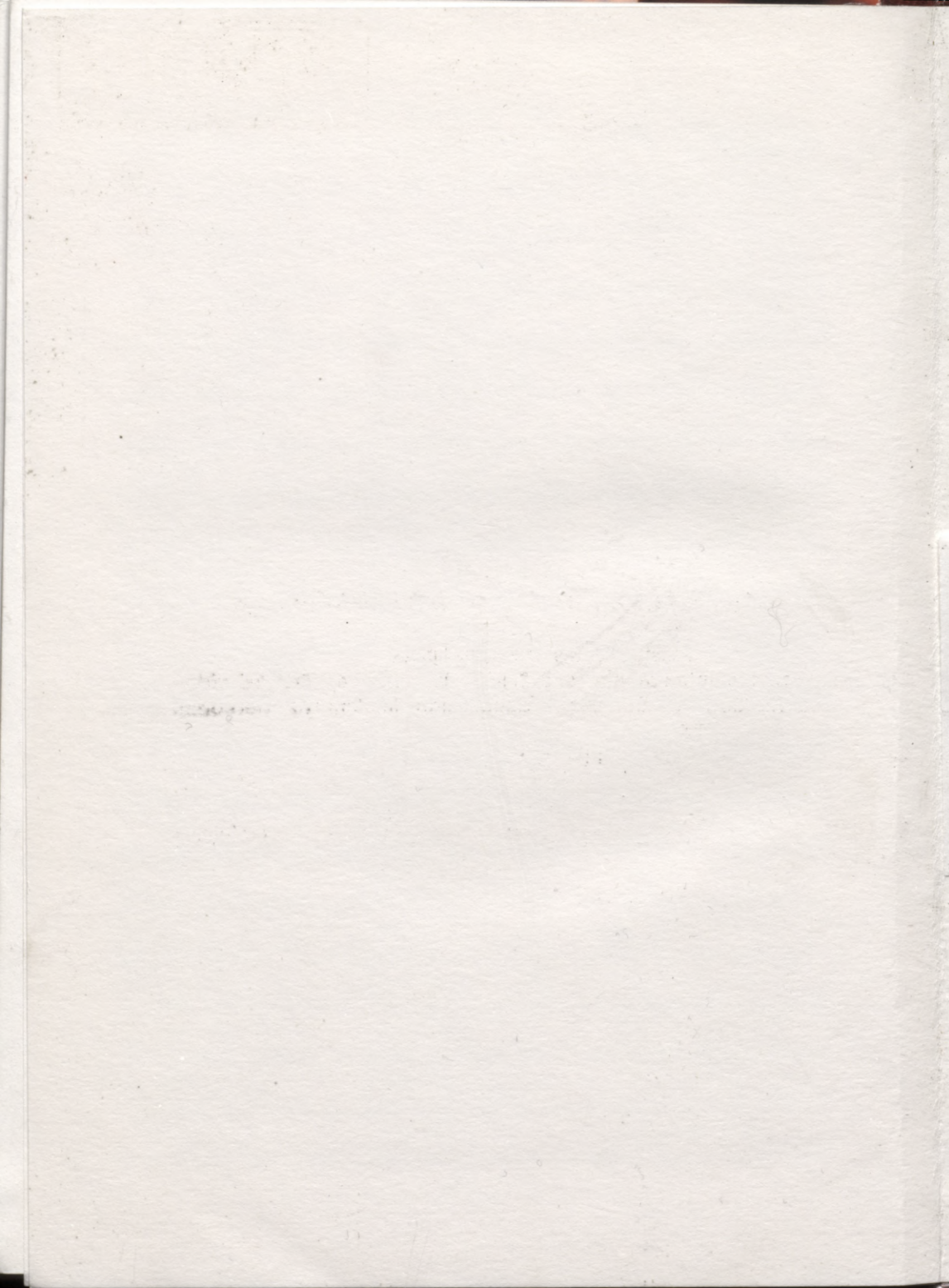
Zīdaiņu mirstības ko-  
eficients  
Žūpība





PREZIMEM







Kļūdu labojumi  
*Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*

Tekstā atklātas sekojošas kļūdas:

217. lpp. Starpdisciplināra piēēja šķirklī jābūt: - ... , apkārtējās vides sarežģītību, dažādību un daudzējādo ietekmi uz personas ikdienas dzīvi.
244. lpp. nav jābūt šķirklim: Onānisms.

Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība" autorkolektīvs atvainojas par šīm un iespējamām citām kļūdām.

2000-3  
L523